magazin istoric

SERIE NOUĂ — IULIE 1991

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXV — nr. 7 (292)
iulie 1991

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de număr), Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Macheta artistică: Radu Ion Popescu
Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Ioan Lupaş — Muntele, Marea şi Dunărea 2
Românii de strajă la Porţile Europei: Tahsin Gemil 3
Istorie şi diplomaţie românească (V): Dan Berindei 8
Iuliu Maniu-Nicolae Titulescu. O trainică prietenie: Corneliu Coposu 11
România în al doilea război mondial (II): Alesandru Duţu, Mihai Retegan, Marian Ştefan 15
În Bucureşti, acum 50 ani 22
Iulie-august 1944. Ministrul Elveţiei la Bucureşti transmite... (XVI): Andrei Şiperco 25
Eroul Necunoscut: Emanuel Bădescu 32
Două oraşe româneşti — la şapte veacuri de existenţă: Gheorghe Sébestyen 33
Uzinele „Malaxa" (III): Henry Holban 38
Alte convorbiri telefonice interceptate: Dumitru Hîncu 42
2 iulie 1904. Bucovina cinsteşte memoria lui Ştefan Vodă: Anghel Popa 44
Pe urmele comorii lui Decebal: Liviu Mărghitan 47
Anii '70 în relaţiile economice româno-americane: Paul D. Quinlan 50
Prof. Ellsworth H. Brown despre Chicago Historical Society: Valeriu Buduru 55
Amintiri de la Librăria Hasefer: Lucien Steinberg 58
Jacques Julliard: o dragoste formidabilă pentru poporul român 59
1946-1954. Mari procese politice în România. „Cazul" grupului Lucreţiu Pătrăşcanu: Cristian Popişteanu 62
Ţapi ispăşitori în Revoluţia franceză: Mirela Murgescu 67
Delaţiunea — flagel al Romei antice (III): Emil Condurachi 71
Istoria creştinismului primar (VII): Remus Rus 76
1860. Beijing — „O minune a lumii" este distrusă: Charles Meyer 78
Operaţia Overlord şi războiul radarelor: Allan Michie 82
Destinul familiei Stalin: Svetlana Allilueva 86
• Cărţi sosite la redacţie . . . 46 • Rebus istoric . . . 75 • Dialog cu cititorii . . . 94

Ioan Lupaş —

Muntele, Marea şi Dunărea

Dacă ar fi lipsit din mijlocul pămîntului românesc osia Carpaţilor, soarta poporului ar fi fost îndrumată şi ea cu totul altfel. Despre ţara Egiptului se zicea în vechime că ar fi fost un dar al Nilului. Despre România s-ar putea spune cu drept cuvînt, că e un dar al Carpaţilor şi al Dunării. Aproape jumătate din pămîntul ei face parte din regiunea Munţilor, unde se găsesc cele mai vechi şi mai temeinice sate româneşti. unde s-au putut păstra în goana veacurilor cele mai curate tradiţii şi obiceiuri populare, scutite de păgubitoare înrîuriri străine. Iar Dunărea, spre care priveşte cealaltă jumătate a pămîntului românesc, a avut şi ea rost însemnat în trecutul poporului nostru, după cum va trebui să-l aibă şi în viitorul lui, chemîndu-l să iasă în largul Mării, spre a-şi încerca norocul şi priceperea în felurite întreprinderi, aducîndu-l în legătura cu alte neamuri, servindu-i ca drum de comerţ şi întărindu-l cu un fel de cingătoare măiastră...

Fără Carpaţi şi fără Dunăre anevoie s-ar putea înţelege şi tălmăci trecutul poporului român care, mînat de neistovita lui putere de stăpînire a ogoarelor, s-a întins cu plugul şi cu sapa spre locurile mănoase din cîmpie, iar cu turmele sale nenumărate a cutreerat malurile Dunării, ale Mării, ale Nistrului şi ale Tisei pînă departe, dincolo de aceste ape de hotar. Nici culmile Carpaţilor, nici valurile Dunării n-au putut alcătui însă graniţi de despărţire, nici piedici de neînlăturat între fraţii de acelaş sînge...

Cîmpia, colina şi muntele au îndreptat pe căi deosebite dezvoltarea poporului, obişnuindu-l a se îndeletnici în locurile roditoare de la şes mai mult cu plugăria, iar în cele muntoase cu păstoritul şi cu felurite ramuri de industrie ca lemnăritul, minieritul ş.a. Ţinuturile de la şes, mai în drumul năvălirilor străine, au dat adeseori prilej locuitorilor băştinaşi să vie în atingere cu diferiţi străini, dintre care unii s-au contopit în mulţimea poporului român, alţii au părăsit locurile cucerite vremelnic ori au rămas aci păstrîndu-şi pînă în timpul de faţă firea şi obiceiurile proprii.

După potolirea năvălirilor, cînd începu a se înseninа din nou orizontul Daciei lui Burebista, Remaxos şi Decebal, urmele smeritelor întocmiri străvechi din nordul şi sudul Carpaţilor, din nordul şi din sudul Dunării au ieşit treptat la iveală, servind drept temelie pentru închebarea unor aşezări mai cuprinzătoare, cum au fost marile voevodate: al Transilvaniei, al Munteniei şi al Moldovei. Acestea s-au sprijinit toate trei, de-a lungul veacurilor, pe nezdruncinata temelie a Românilor de baştină...

(Fragmente din *Istoria unirii românilor*)

„În ce priveşte, Poarta, [eu] admit pentru o clipă ceea ce este un neadevăr, că toate tratatele cunoscute prin care Moldo-Valahia şi-a păstrat autonomia şi suveranitatea s-ar fi pierdut. Susţin că există un fapt mai puternic, mai vizibil decît tratatele şi care nu lasă loc nici unei ambiguităţi. Vreţi să ştiţi care e condiţia acestor provincii faţă de Poartă?... Nici că se află întrebare la care să se poată răspunde cu mai mare uşurinţă. Luaţi în considerare, în forma lui imuabilă, dreptul musulman; el va răspunde fără ocolişuri... Peste tot unde musulmanii au pus stăpînire pe un teritoriu, pe un regat, au început prin a aduce cinstire pentru victoria lor Dumnezeului lui Mahomed, iar acest mare act de proprietate a fost însemnat pe pămînt prin ctitoriile lor sacre [moschei], dovadă Spania, Atica, Moreea, Arhipelagul [insulele greceşti], Bizanţul, Asia Mică, Serbia, Bulgaria. Nu există cucerire musulmană fără însemnul acesta.

Or, nimic asemănător nu se găseşte în Principate. Printr-o excepţie care sare în ochi, extraordinară, musulmanii, de cum au pătruns în această ţară, şi-au interzis dreptul de-a clădi fie şi-o singură moschee. De la începuturi şi pînă în zilele noastre, s-au ţinut de cuvînt. Ce demonstraţie mai sigură că pămîntul românesc nu este şi nici n-a fost vreodată pămînt musulman, că nu a fost însemnat cu pecetea cuceririi, că autonomia şi suveranitatea i-au fost respectate?“

Cuvintele acestea aparţin istoricului, scriitorului şi filosofului francez Edgar Quinet (1803-1875). El a tipărit în anul 1856, în două numere ale publicaţiei Revue des Deux-Mondes, **lucrarea** Les Roumains **(Românii). Prieten al poporului nostru, Edgar Quinet contribuia astfel la apărarea drepturilor şi libertăţilor naţionale ale românilor, în preajma deschiderii lucrărilor Conferinţei de Pace de la Paris. Conferinţa urma să pună capăt războiului Cri-**

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

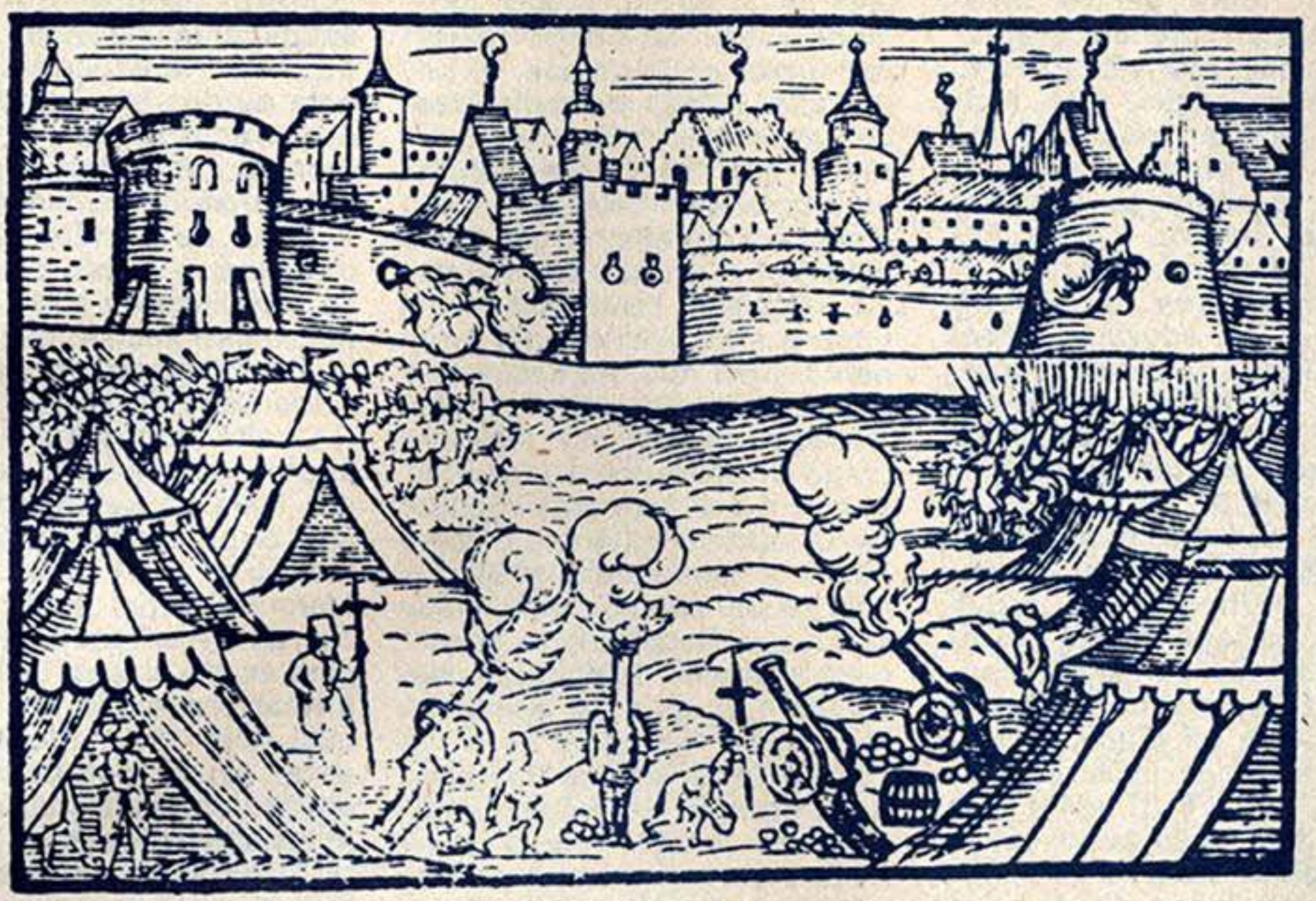

ROMÂNII DE STRAJĂ

LA PORŢILE EUROPEI

Dr. TAHSIN GEMIL

meei şi avea să recunoască în mod oficial legitimitatea aspiraţiilor naţionale româneşti, creînd cadrul politico-diplomatic favorabil împlinirii lor de către însuşi poporul român.

Cele spuse atunci de Edgar Quinet reflectau o trăsătură esenţială a istoriei noastre medievale. Într-adevăr, în vreme ce alte state, precum Grecia, Bulgaria, Serbia, Ungaria sau Polonia, au dispărut pentru vreme îndelungată de pe harta politică a Europei, românii şi-au păstrat în mod neîntrerupt organizarea statală, constituind un reazem, un refugiu şi un model pentru popoarele de la sud de Dunăre, ca şi pentru altele învecinate.

Datorită condiţiei lor de state mici, permanent înconjurate de mari puteri, ţările române au fost obligate să vegheze neîncetat la evoluţia raporturilor de forţă din zonă. În funcţie de contextul de moment, factorii politici de decizie au adoptat tactica cea mai potrivită pentru afirmarea şi apărarea obiectivului fundamental: menţinerea existenţei statale.

Relaţiile româno-otomane s-au desfăşurat, timp de mai multe veacuri, pe multiple planuri. Ele nu s-au limitat la cadrul îngust al unor relaţii bilaterale, ci s-au integrat, încă de la început, în cursul istoriei europene şi universale. Principala caracteristică a acestor relaţii a constituit-o rezistenţa opusă de poporul român — hotărît să îşi apere independenţa şi pămîntul străbun — tendinţelor expansioniste ale statului otoman, care nutrea veleităţi de hegemonie mondială. Dar raporturile nu au fost exclusiv antagonice; ele au cunoscut şi perioade de apropiere, de înţelegere şi chiar de colaborare, mai ales pe plan comercial.

Iniţiativa si conducerea

uriașului efort material și moral pe care l-a implicat necurmata luptă pentru independență a românilor a aparținut cînd Țării Românești, cînd Transilvaniei, cînd Moldovei. Rînd pe rînd sau împreună, ele au avut capacitatea de a mobiliza energiile necesare pentru a para impactul otoman, realizînd — după aprecierea lui Nicolae Iorga — „un adevărat război de apărare națională", integrat în eforturile general-europene menite să stăvilească înaintarea vertiginoasă a noilor cuceritori.

După domnia glorioasă a lui Mircea cel Bătrîn, dimensiunile europene ale luptei pentru independență și-au aflat o nouă expresie în epopeea românească de sub conducerea lui Iancu de Hunedoara (Magazin istoric, **nr. 1/1977, 3/1978, 1/1986). Un aspect mai puțin cunoscut în istoriografia noastră îl reprezintă conexiunea dintre criza politică internă otomană și dezvoltarea acțiunilor ofensive sub conducerea voievodului român. În paginile ce urmează ne-am propus să stăruim asupra acestei probleme. Articolul reprezintă o formă prescurtată a capitolului consacrat rezistenței antiotomane din prima jumătate a sec. XV din lucrarea noastră, ce urmează să apară la Editura Academiei Române, cu titlul** Românii și otomanii în sec. XIV-XVI.

Un beilic din inima Anatoliei

Lupta condusă de Iancu de Hunedoara a pornit în momentul în care otomanii încercau să reia forțarea cursului mijlociu al Dunării. Imperiul otoman traversa momente dificile. Înfrîngerea suferită de Baiazid I, în 1402, la Ankara, din partea lui Timur Lenk (*Magazin istoric*, nr. 9/1975) a dezorganizat tînărul stat otoman. Perioadei de lupte între pretendenții la tron i-a pus capăt înscăunarea lui Mehmed I, în 1413. I-a urmat Murad II (1421-1444; 1446-1451). Situația acestuia era îngreunată de doi factori: pe de o parte, de preparativele ce se făceau în acel moment în Europa pentru reluarea luptei antiotomane și, pe de altă parte, de adîncirea contradicțiilor dintre grupările rivale din cadrul păturii conducătoare otomane. Vechea aristocrație turcă *(ulemalele)*, în frunte cu marele vizir Candarli Halil pașa, susținea o linie politică mai prudentă și se opunea declanșării asaltului decisiv asupra Constantinopolului. Aristocrația din partea europeană a Imperiului și gruparea robilor de la curtea sultanului, conduși de Șehabeddin și Zaganos pașa, cereau în schimb să se acorde prioritate cuceririi capitalei Imperiului bizantin. Dar cum se ajunsese la această opoziție?

Încă de la începuturile statului otoman — pe cînd era doar un simplu beilic (numele îi vine de la bey, cel ce se afla în fruntea sa) în Anatolia —, sultanul s-a opus cu succes tendințelor aristocrației locale de a-și transforma pămînturile în mari proprietăți ereditare. Șefii de clanuri sau de triburi au fost prefăcuți în timarioți (posesori doar ai veniturilor rezultate din exploatarea unor suprafețe de pămînt, asupra cărora stăpînirea deplină rămînea statului, ce putea revoca pe posesor oricînd dorea). Aceeași politică a fost promovată inițial și în Balcani. Dar extinderea stăpînirii turcilor otomani în Europa a dat naștere unor condiții diferite de cele din Anatolia. În teritoriile europene cucerite — cunoscute sub numele generic de *Rumelia* — a apărut și s-a dezvoltat o pătură de îmbogățiți, pentru care principala sursă de venituri o constituia tocmai războiul. Acești *gazii* (purtători ai războiului sfînt — *gaza*) au acaparat importante atribuții militare și politice, precum și întinse posesiuni, pe care le puteau transmite moștenitorilor. S-a format astfel o puternică aristocrație rumeliotă, care a căutat permanent să își lărgească puterea și autonomia politico-militară. În același timp, depășirea în Europa a centrului de greutate al politicii expansioniste otomane și acumularea de mari bogății de către aristocrația rumeliotă au dus la o rapidă înflorire a acestei părți a statului otoman. Rivalitatea născută între aristocrația din Anatolia — locul de naștere al puterii otomane — și cea din Rumelia este ilustrată și de competiția dintre vechea capitală de la Bursa și cea nouă de la Adrianopol (Edirne).

O altă contradicție care a apărut în aceeași perioadă, dar avea să se dezvolte mai ales după cucerirea Constantinopolului de către Mehmed II (în 1453) a fost cea dintre aristocrația de origine turcă și cea în curs de formare, a robilor. Strînși de mici copii din teritoriile ocupate (prin sistemul numit *devșirme*), robii erau crescuți în palatul sultanului, în spiritul civilizației islamice și mai ales al unei depline supuneri față de sultan. Odată cu urcarea lui Mehmed II (1444-1446; 1451-1481) pe tron, robii au fost promovați în dregătoriile cheie ale statului otoman — inclusiv mari viziri —, ca o contrapondere la tendințele centrifuge ale aristocrației de origine turcă.

Acestor elemente de instabilitate socială și politică li se mai adăuga, în prima jumătate a sec. XV, încă unul. Statul otoman a încurajat puternic imigrarea populației anatoliene în Rumelia, fără a putea însă asigura tuturor noilor veniți sursele de subzistență necesare și în primul rînd pămîntul. A apărut astfel un puternic element turbulent, gata să participe la orice acțiune de contestare a ordinii existente, pe care aristocrația rumeliotă a căutat, pe de o parte, să îl canalizeze contra statelor creștine învecinate și, pe de altă parte, să îl transforme într-un factor de opoziție față de autoritatea centrală.

În acest complicat context, sultanul Murad II a renunțat să mai atace Constantinopolul. A reacționat însă cu fermitate față de pregătirile întreprinse pentru pornirea

unei noi cruciate și față de încercările de realizare a unei coaliții între statele europene și principatele din Anatolia nesupuse încă autorității otomane. Mai ales că Apusul nu s-a grăbit să pună pe picioare cruciata așteptată de bizantini și nici nu l-a susținut suficient pe principele anatolian din Karamania. Drept urmare, Murad II a înregistrat succese în campaniile sale din Balcani și Anatolia

Urmînd exemplul lui Mircea

Doar în teritoriile românești de la nord de Dunăre au cunoscut forțele sultanului înfrîngerea. În 1441 și 1442, Iancu de Hunedoara a zdrobit trei expediții otomane. Prima, pornită din Serbia, în toamna anului 1441, și condusă de Ishak, beiul de Semendria, viza Transilvania. Următoarea, avîndu-l în frunte pe Mezid, beiul de Vidin, a pătruns în primăvara lui 1442 prin pasul Turnu Roșu, surprinzînd nepregătită oastea voievodului Transilvaniei. Iancu a făcut apel la țărani și orășeni — un act de curaj, dacă ținem cont că trecuseră doar cinci ani de la răscoala de la Bobîlna — și a spulberat pînă la urmă pe invadatori. Cronicile otomane pun în seama lui Mezid bei înfrîngerea, acuzîndu-l că s-a încrezut prea mult în puterea sa și și-a petrecut vremea, după primele succese obținute, în chefuri fără sfîrșit.

Iancu de Hunedoara a trecut în Țara Românească — element indispensabil în organizarea unei rezistențe antiotomane — și a instalat un domn favorabil proiectelor sale. O știre occidentală menționa chiar că locuitorii din Țara Românească de la sud de Carpați l-ar fi ales domn. De fapt, era vorba despre instalarea în domnie a lui Basarab II. Sultanul, dorind să răzbune înfrîngerea lui Mezid bei, a trimis, la sfîrșitul verii, o puternică oaste, în frunte cu beilerbeiul Rumeliei, Șehabeddin. Acesta a trecut Dunărea pe la Nicopole. Basarab, neputînd rezista singur, s-a retras spre munți, așteptînd ajutorul lui Iancu de Hunedoara. Voievodul Transilvaniei a reintrat în Țara Românească și a obținut o strălucită victorie, în ziua de 2 septembrie 1442, pe rîul Ialomița. Prin această biruință și prin urmările ei imediate, Iancu de Hunedoara își dovedea intenția de a întări frontul de luptă antiotomană al Transilvaniei și Țării Românești. Pe plan extern, victoriile, amplificate de mediile favorabile cruciatei, au conferit voievodului aura unui erou al întregii lumi creștine. Izbînzile sale au dinamizat spiritul de cruciată, au însuflețit lupta pentru libertate a popoarelor din Balcani și au stimulat acțiunile antiotomane din Anatolia.

În anul următor, 1443, Iancu de Hunedoara a întreprins „campania cea lungă", ajungînd pînă în trecătorile Munților Balcani, aproape de Edirne. Era prima acțiune contraofensivă care reușea o asemenea pătrundere în pozițiile otomane, după cea realizată în 1392 de către Mircea cel Bătrîn. Bătălia cea mai importantă s-a dat în luna decembrie 1443, pentru trecătoarea Zlatița, și s-a încheiat cu un rezultat nedecis. Iancu a fost silit să ordone retragerea, căci vremea nu mai permitea continuarea campaniei. În timpul retragerii, a fost luat prizonier Mahmud Çelebi, fratele marelui vizir Halil și cumnatul sultanului. Murad II, îngrijorat de perspectiva luptei cu coaliția karamanido-europeană și îndoplecat de lacrimile surorii sale, soția celui prins, a trimis soli la regele Ungariei, Vladislav, suzeranul lui Iancu de Hunedoara, și i-a oferit pacea. Prin tratatul încheiat cu regatul ungar, la Edirne, în iunie 1444, și confirmat apoi la Seghedin, o lună mai tîrziu, sultanul recunoștea existența statului sîrb, restituindu-i cetățile. Printr-un articol special referitor la Țara Românească se prevedea că domnul acesteia nu mai era obligat să depună personal omagiu de credință în fața sultanului.

Ofensiva balcanică a lui Iancu de Hunedoara s-a corelat cu reluarea luptei de către principele de Karaman, Ibrahim bei. Murad II a fost silit să încheie și cu acesta un tratat de pace, nefavorabil lui, la Yenișehir, în luna iulie 1444, prin care îi ceda o zonă mult disputată, situată între Akșehir și Beyșehir.

Consecințele pe plan intern ale biruințelor lui Iancu de Hunedoara au fost și mai grave pentru Imperiul otoman. Amplificarea luptelor dintre grupările rivale l-a determinat pe sultanul Murad II să abdice pe neașteptate, în august 1444, în favoarea fiului său nevîrstnic, Mehmed II. Hotărîrea sa nu era deci doar rezultatul depresiunii psihice produse de moartea fiului favorit și al aplecării către introspecție și misticism. Actul său a fost o consecință directă a incapacității de a rezolva contradicțiile interne, amplificate de înfrîngerile suferite în fața forțelor conduse de Iancu de Hunedoara. Cronicile otomane contemporane evenimentelor ne oferă informații în acest sens. Astfel, vorbind despre „campania cea lungă", cronicarii afirmă că penetrația a fost favorizată de conducătorul akîngiilor[1], Turahan bei, care „nefăcînd tovărășie" beilerbeiului Rumeliei, Kasîm pașa, și-a trimis oștenii acasă înainte de lupta de la Zlatița. Mai mult chiar, Turahan bei era acuzat că s-a înțeles în secret cu despotul Serbiei, George Branković. Ulterior, sultanul l-a întemnițat pe Turahan bei în faimoasa închisoare Bedevî Çardaği, din orașul Tokat. Cum beilerbeiul Rumeliei, Kasîm pașa, era rob la origine (fiu al unui nobil albanez, Todor Muzaki) și reprezentant al puterii centrale, putem considera acest episod tipic pentru opoziția dintre aristocrația robilor și cea rumeliotă.

Întronarea lui Mehmed II

[1] Trupe de șoc, recrutate din rîndul populației turcomane.

s-a făcut îndeosebi cu aportul robilor, împotriva voinței vechii aristocrații turce. Experiența nu a reușit însă, căci primii nu deținеau încă suficientă putere și nu acumulaseră destulă experiență, iar ceilalți erau încă puternici. Sub presiunea situației interne și pentru a face față unui nou pericol extern, Murad II a fost obligat să revină pentru scurt timp în fruntea statului otoman, în noiembrie 1444.

Isprava lui românească

Pacea de la Edirne-Seghedin fusese impusă Imperiului otoman de forțele unite ale Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, sub conducerea lui Iancu de Hunedoara. Prin efortul comun al celor trei țări surori, Țara Românească și-a redobîndit poziția și rolul avute înainte ca luptele interne pentru domnie desfășurate între urmașii lui Mircea să îi fi afectat capacitatea de rezistență. Apreciind strălucita epopee de istorie românească și, totodată, de istorie universală marcată de personalitatea lui Iancu de Hunedoara, Nicolae Iorga scria, cu îndreptățită mîndrie: „Nu era prin urmare o politică personală, ci altceva: o politică în care se oglindește firea de la început a lui, originea lui românească, instinctul românesc din sufletul lui. Gîndul lui cel mare a fost, vizibil, acesta: să se sprijine pe forțele unei națiuni viguroase și nouă pentru ca prin această națiune să reziste turcilor, să păstreze Dunărea, schimbînd numai centrul de greutate din Principate în Ardeal... El întrebuințează prin urmare puterea sa în Ungaria pentru a săvîrși această operă cu noi și, putem adăugi, spre cinstea noastră. Elementul pe care l-a dus în luptă n-a fost în rîndul întîi cel unguresc, nu cu nobilii maghiari a făcut el campaniile sale, ci mai ales cu trupe auxiliare din părțile noastre, pe de o parte, și cu țărani din Ardeal...“

Tînărul și neexperimentatul rege al Poloniei și Ungariei, Vladislav, îndemnat de fanaticul Iulian Cesarini, legatul papal, și-a călcat însă jurămîntul făcut la Seghedin, „prefăcînd ceea ce fusese pînă atunci ispravă personală românească“ a lui Iancu într-o „cruciată pontificală, ca acelea din ădîncul ev mediu“, nota marele nostru istoric. Cruciata s-a terminat prin dezastrul de la Varna (10 noiembrie 1444) și moartea regelui pe cîmpul de luptă (*Magazin istoric*, nr. 6/1972).

În ciuda victoriei obținute, Murad II și-a menținut decizia de a renunța la sultanat în favoarea fiului său. Mehmed II a rămas pe tron doar pînă în 1446. Noi evenimente interne și externe au intervenit impunînd rechemarea lui Murad II. În primul rînd, lupta pentru putere desfășurată în jurul tronului otoman a căpătat o notă suplimentară de violență prin antrenarea și a corpului ienicerilor. După cum rezultă din cronicile otomane, la originea acestei prime revolte politice de amploare a corpului de elită al oastei sultanului s-a aflat partida vechii aristocrații turce. Datorită marilor cheltuieli de război din ultimii ani, reclamate de ofensiva lui Iancu de Hunedoara în Balcani și de atacurile principelui de Karaman în Anatolia, vistieria otomană nu mai era în măsură să plătească soldele ienicerilor. Răscoala a izbucnit în mai 1446, fiind declanșată de încercarea tînărului sultan Mehmed II — sfătuit de robii din jurul său — de a-i plăti pe oșteni în monedă nouă, inferioară calitativ. Ienicerii au refuzat să pornească în expediție — ce urma să fie îndreptată, probabil, împotriva Țării Românești — sub comanda beilerbeiului Rumeliei, Șehabeddin pașa, motivînd că acesta, din nepricepere, dusese la pieire oastea în lupta de pe Ialomița, din 1442. Șehabeddin pașa a reușit cu greu să scape din tabăra ienicerilor și s-a refugiat sub protecția sultanului. Adunați pe o colină din apropierea Capitalei, numită Buçuk tepe, răsculații au amenințat că aveau să se alăture unui pretendent care se dădea drept fiul lui Baiezid I. Mehmed II s-a grăbit atunci să satisfacă cererile răsculaților și le-a majorat solda zilnică cu o jumătate de akce. În același timp, partida aristocrației turce, condusă de marele vizir Halil pașa, l-a convins pe Murad II să revină pe tron.

Pe de altă parte, în *Calendarul (Takvîm)* pe anul 856 H./1452 se arată că motivul adevărat al chemării lui Murad la Edirne l-a constituit înfrîngerea suferită în Țara Românească de oastea otomană condusă de Davud bei, în primăvara anului 1446. Afirmația este veridică, pentru că unitatea de acțiune a celor trei țări române realizată de Iancu de Hunedoara îngrijora foarte mult cercurile conducătoare otomane. Ea punea sub semnul întrebării însuși procesul intern de refacere a statului otoman.

O sută de ani mai tîrziu

Iancu de Hunedoara era și el conștient de acest lucru și de aceea a reacționat — cu violență chiar — împotriva oricărei tendințe de slăbire a acestei unități. Astfel, în anul 1447 el i-a înlocuit pe Vlad Dracul și pe fiul său Mircea, bănuiți de înțelegere cu otomanii, cu omul său de încredere, Vladislav II. Totodată, l-a întronat în Moldova pe Petru II. În ianuarie 1448 a preluat și cetatea Chilia, care controla gurile Dunării, zonă strategică de importanță majoră. Unitatea de acțiune românească era refăcută și linia Dunării, împreună cu zona gurilor ei, redeveniseră baza de pornire a unei noi ofensive antiotomane. Ea s-a materializat în 1448 sub forma unei incursiuni în Balcani.

Noua expediție militară întreprinsă de voievodul român la sud de Dunăre a culminat cu bătălia de la Kossovopolje

(17-19 octombrie 1448), în cursul căreia oastea lui Iancu a fost înfrîntă. Explicațiile acestui insucces sînt multiple. Deși solicitase ajutorul unor state europene, Iancu nu obținuse nimic. Nobilii unguri se opuneau planurilor sale. Nici măcar George Branković, prin teritoriul căruia urma să se deplaseze armata, nu îi era favorabil. Suveranul Serbiei preferase, după pacea de la Edirne-Seghedin, să se apropie din nou de sultan, convins fiind că regatul ungar, sub pretextul protejării împotriva otomanilor, nu urmărea de fapt decît acapararea statului său. Doar din partea albanezilor lui Skanderbeg (*Magazin istoric*, nr. 1/1968) a primit Iancu promisiuni de ajutor. Ele nu s-au mai putut însă materializa pentru că Murad II a fost mai iute și i-a ieșit în cale înainte de a putea realiza joncțiunea cu albanezii.

Înfrîngerea punea capăt speranțelor de a-i alunga pe otomani din Europa printr-un efort de cruciată. Așa cum a dovedit evoluția ulterioară a evenimentelor, statul otoman a depășit criza internă care-l măcina după înfrîngerea din 1402 și s-a instalat temeinic în sud-estul Europei. Drept urmare, țările române s-au văzut confruntate în relațiile lor cu puternicul vecin din sudul Dunării cu amenințări mult mai grave. Rămîne însă un fapt incontestabil că eforturile depuse sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn și Iancu de Hunedoara — cel mai adesea fără sprijinul altor state, care le-ar fi fost atît de necesar — au creat dificultăți serioase procesului de refacere a puterii otomane. În ultimă instanță, s-a întîrziat astfel marea ofensivă otomană dincolo de Dunăre, către centrul Europei, care, în secolul următor, avea să culce la pămînt regatul ungar și să amenințe Viena. ■

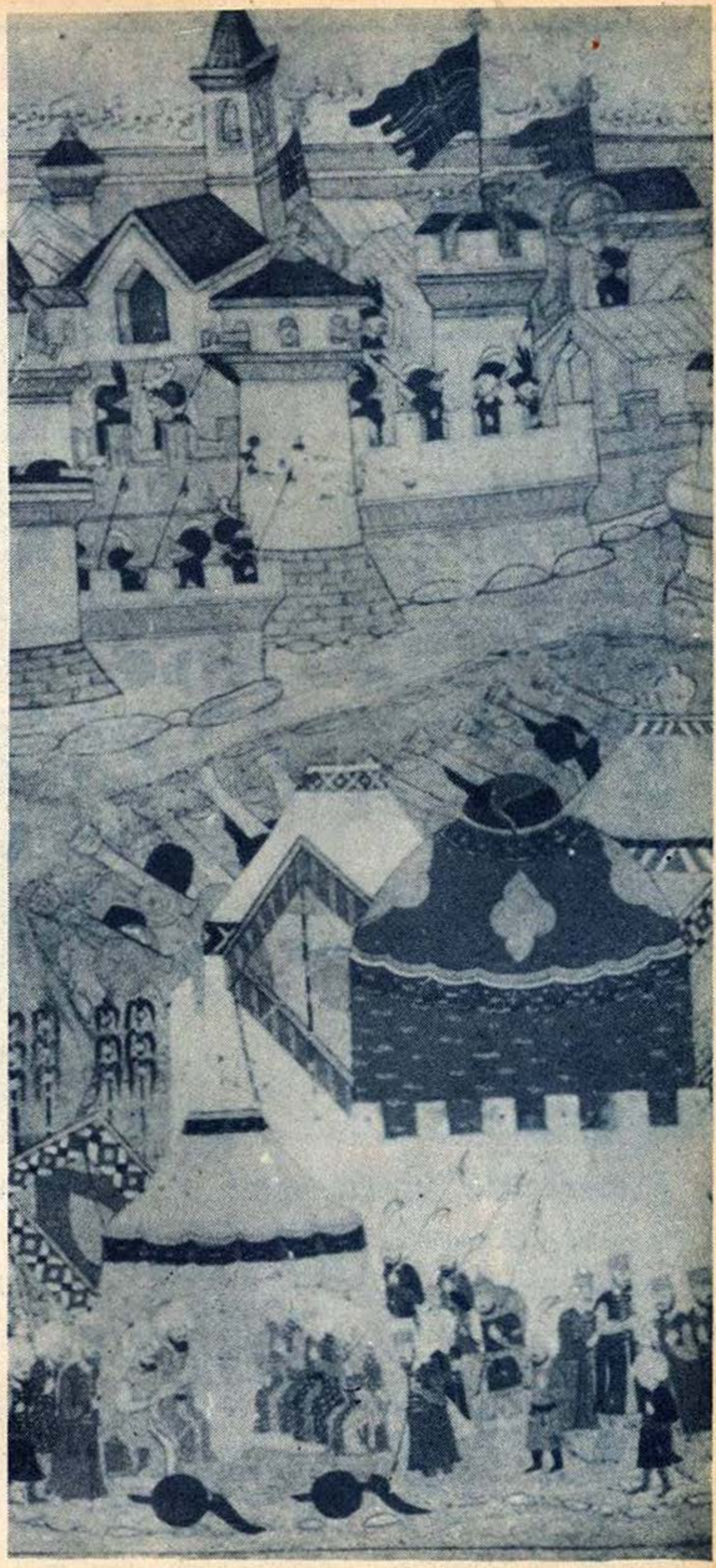

Asediul Vienei din 1529 în viziunea lumii occidentale (p. 3) *și a celei orientale*

ISTORIE ŞI DIPLOMAŢIE ROMÂNEASCĂ ÎN ZORII EVULUI MODERN (V)

DAN BERINDEI

În finalul acestui ciclu de articole consacrate începuturilor diplomaţiei moderne româneşti, considerăm nimerită o privire specială asupra relaţiilor dintre cele două ţări româneşti în aceeaşi perioadă a domniilor regulamentare, tocmai pentru a putea surprinde mai bine sensul major al evoluţiei istorice a poporului nostru în epoca respectivă. Cum se va putea observa, în conştiinţa istorică a vremii se va impune treptat noţiunea de român în locul celor de moldovean şi valah, tocmai ca un rezultat al realităţilor evidente privind unitatea poporului într-un spaţiu geografic doar formal despărţit prin hotare politice. Şi această unitate, resimţită la diferite nivele ale societăţii, va deveni în jurul anului 1848 cel mai puternic argument al luptei politice purtată de români pentru afirmarea şi impunerea drepturilor lor naţionale.

Putere de viaţă spre a se dezvolta prin sine

Domnii regulamentari au urmărit obiectivele propriei lor afirmări, dar în măsura în care au putut s-o facă — în condiţiile permanentei supravegheri exercitate asupra lor de autorităţile ţariste şi ale dublei lor subordonări faţa de curtea suzerană şi faţa de cea protectoare — ei au avut şi preocupări naţionale. La înscăunarea sa, Alexandru Ghica a evocat „judecata generaţiilor care vor veni după noi", iar în adresa sa către Sfatul administrativ extraordinar, Bibescu amintea, după alegerea sa, la 30 ianuarie/11 februarie 1843, „vocea patriei"; chiar Sturdza făcea, la un moment dat, confesiuni consulului francez, declarîndu-se partizan al unificării Principatelor, fiind chiar dispus a se sacrifica el însuşi. Este drept că în acelaşi timp Sturdza s-a străduit, cheltuind sume uriaşe, să-şi aibă protectorii săi la Petersburg şi la Istanbul, şi-a îndemnat fiii trimişi în vizită în Franţa să nu frecventeze decît Ambasada rusă, evitînd orice contacte care l-ar fi putut compromite şi a căutat să asigure fiilor săi legături matrimoniale princiare, menite probabil a-i justifica crearea unei dinastii!

Noii conducători ai Principatelor au fost preocupaţi şi de adîncirea făgaşului afirmării europene a ţărilor lor,

ceea ce însemna implicit și o afirmare a propriilor lor persoane. În 1836, consulul general austriac Timoni raporta lui Metternich publicarea la Pesta a unui „schematism", în care, printre suveranii de rangul al doilea ai Europei (precum cei din Toscana sau Parma) fuseseră incluși și principii din Moldova, Valahia și Serbia, ceea ce părea să-l fi șocat. Era totuși o realitate și ea s-a reflectat în epocă și în presa de limbă germană din Transilvania. „Națiа moldo-română — scria *Siebenbürger Wochenblatt*, la 16 iunie 1842 — are destulă putere de viață pentru a se dezvolta prin sine și a trăi realmente, ceea ce nu poate fi decît de dorit pentru întreaga Europă care vrea să asigure libertatea Dunării".

Cu toată încorsetarea în care erau constrînse să trăiască, Principatele au încercat să-și deschidă calea spre viitor. „Cu cîtă eleganță de formă — remarca cu decenii în urmă istoricul I.C. Filitti — slaba Postelnicie a Moldovei apăra, pas cu pas, față de atîți străini puternici și pretenționși, autonomia veșnic primejduită". Meritorii au fost și stăruitoarele intervenții ale lui Sturdza pentru a apăra hotarele Moldovei des încălcate de Habsburgi, precum trebuie evidențiată și rezolvarea „românească" a problemei răsculaților bulgari de la Brăila, care au suferit condamnări în Țara Românească, dar care nu au fost predați autorităților otomane, ceea ce i-ar fi dus la pieire sigură și ar fi însemnat un act de părăsire a frăției popoarelor asuprite de Poartă.

cîțiva ani, în 1842, generalul rus Duhamel avea să-l învinuiască pe Alexandru Ghica că era „stăpînit de gînduri de neatîrnare" și „căuta să se sustragă de la tutela rusească bazată pe tratate".

Dar nici Imperiul otoman, chiar slăbit, sau tocmai poate

Subunități de infanterie munteană (în p. 8) *și o petrecere cu lăutari în grădina domnitorului Alexandru Ghica (desene de Raffet, din 1837)*

Marea problemă însa rămînea cea a independenței, în înțelesul ei cel mai complet, cu eliminarea dublei subordonări și legată neîndoielnic și de unirea românilor, văzută însă la nivelul domnilor — nu și al națiunii! — doar în dimensiuni „moldo-valahe". În 1836, în timpul campaniei pentru alegerile în Obștească adunare, Emanoil Băleanu — care va fi secretarul de stat al lui Bibescu —, colonelul Câmpineanu și Grigore Cantacuzino nu se sfiau să declare, potrivit reclamației unor adversari, că erau „hotărîți cu pieptul să stea ca Rusia să nu mai poată nimic să facă în pămîntul nostru". Cu un an înainte și Alexandru Mavrocordat, mare boier moldovean, vizitînd în numele lui Sturdza pe consulul general Cochelet la București și care era înfățișat de acesta drept „unul dintre conducătorii partidei numeroase care dorește independența absolută a provinciilor dunărene", declara diplomatului francez că neatîrnarea reprezenta „visul întregii sale vieți". Peste

de aceea, nu mai era dorit. Neatîrnarea trebuia să înlăture și această legătură devenită cu totul nefirească. Bibescu s-a arătat în această privință aproape vehement. În toamna anului 1846, el a avut o convorbire cu consulul general al Franței, de Nion, în care și-a expus cu sinceritate opiniile, reproșîndu-i acestuia că guvernele „cele mai liberale" ale Europei nu vedeau Principatele decît „ca provincii ale Imperiului otoman". „Această opinie — i-a răspuns domnul — nu este fondată nici de drept nici de fapt". „Odată ce am plătit tributul anual Porții, nu-i mai datorăm nimic". El sugera chiar „organizarea" națiunilor „autonome" dintre turci și ruși, ceea ce, indirect, era un apel la conferirea neatîrnării! De Nion mărturisea că Bibescu nu făcuse altceva decît să exprime o opinie generală, același punct de vedere fiind și al „celor mai luminate [persoane] din țară". Consulul încercase să contraargumenteze, susținînd că „existența internațională a provinciilor dunărene" ar în-

ceta în momentul în care ele n-ar mai fi socotite „ca făcînd parte din Imperiul otoman". De data aceasta, îi pusese în față, cu oarecare dreptate, primejdia unei absorbții din partea Rusiei atunci cînd Principatele s-ar fi degajat de vasalitatea față de sultan. Nu și-a convins însă interlocutorul și cîteva luni mai tîrziu, tot de Nion raporta lui Guizot că nu putuse înregistra vreun indiciu al unei „tendințe generale a populației moldo-valahe către o politică de simpatie și unire cu Turcia", otomanii rămînînd pentru români — chiar și pentru interlocutorii săi din rîndul clasei dominante — „opresorii patriei lor, prădătorii satelor, fondatorii iobăgiei".

Exista o neîndoielnică stare de efervescență chiar și la nivelul clasei conducătoare boierești, al domnilor și al autorităților constituite. Nu era, desigur, vorba de a se trece din partea lor la o luptă revoluționară deschisă pentru eliberare, altor forțe revenindu-le această misiune istorică, dar și factorii menționați au contribuit la crearea unei anume stări de spirit. Discuțiile pe care le-a purtat diplomatul Bois-le-Comte în primăvara anului 1834 și pe care le-a consemnat în amănunt, dezvăluie măsura acestor preocupări la interlocutorii săi. Aceștia și-au mărturisit, tocmai în pragul inaugurării unei noi etape, cum a fost cea a domniilor pămîntene, dorința de a scăpa de puterile suzerană și protectoare, redobîndindu-și neatîrnarea față de Poartă chiar și prin răscumpărare bănească. Ei i-au vorbit despre „crearea unui mare ducat al Daciei" ca fiind un obiectiv central, „expresia dorinței celei mai generale a acestei țări" și de asemenea i s-a părut că dobîndirea unui prinț străin, care să nu aparțină vreunei case domnitoare din imperiile vecine, era „un deziderat general". Un interlocutor aparținînd păturilor mijlocii îi declarase: „Pentru noi existența nu va începe decît în ziua în care cele două Principate vor fi unite și vor fi guvernate de către un principe aparținînd unei familii suverane". Realiști, înțelegînd că vecinătatea primejdioasă a imperiilor trebuia într-un fel paralizată, interlocutorii lui Bois-le-Comte, dar mai apoi și cei ai lui Billecocq, în 1839, la București sau ai lui Huber, la Iași în 1841, au invocat garanția colectivă a marilor puteri ca o pavăză față de veleitățile expansioniste ale unuia sau altuia dintre imperiile vecine.

Deși protectoratul rus era paralizant, autonomia a putut fi ferm afirmată față de ingerințele abuzive ale reprezentanților marilor puteri și procesul de modernizare a însemnat nu numai crearea unor noi structuri instituționale, ci și un real proces de înaintare a Principatelor; ceea ce le lipsea era mai ales dobîndirea libertății și *în interior* — față de o boierime opresivă pe plan social-politic, deși parte din rîndurile acesteia părea deschisă acum unei reînnoiri, fie și parțiale, a societății — și *în afară* prin cîștigarea unui nou statut internațional și afirmarea națiunii. În toamna anului 1846, Bibescu, reîntors dintr-o vizită prin județe, mărturisea lui de Nion credința sa aproape profetică în viitorul țării sale: „Încă zece ani de pace și de muncă și Valahia va decide singură asupra soartei sale"; este ceea ce românii au săvîrșit în anii luptei pentru constituirea statului național.

Una din problemele fundamentale care a stat în fața națiunii române în epoca regulamentară a fost aceea a adîncirii procesului de apropiere dintre cele două Principate care urmau să alcătuiască, în mod necesar, nucleul statului unitar. Regulamentele organice au creat o punte legislativă. Pentru români, deceniul și jumătate următor a reprezentat o etapă în care, pe toate planurile, procesul de unificare națională a fost adîncit. Între cele două țări românești au fost încheiate convenții, cea din 1835 și apoi cea din 1846 (prima privind extrădarea fugarilor și regimul comerțului între cele două țări, tranzitul de mărfuri — cu excepția vitelor și grîului — devenind liber; cea de a doua punînd bazele desființării vămii dintre Moldova și Țara Românească, la începutul anului 1848). Legăturile economico-sociale și, evident, cele politice au fost dublate de strînse legături pe plan cultural, legături care vizau națiunea în întregimea ei.

Între Alexandru Ghica și Mihail Sturdza relațiile nu au fost dintre cele mai bune. O nepotrivire de caractere, dar și viziuni politice diferite, Ghica fiind neîndoielnic mai patriot și mai dezinteresat deși înzestrarea intelectuală a lui Sturdza era superioară celei a colegului său de la București, a făcut ca ei să nu se înțeleagă chiar din timpul învestirii lor la Constantinopol. Încă din 1835 Sturdza îl învinuia pe Ghica că acesta ar atîța împotriva sa opoziția boierească. În 1837, sultanul a „împăcat" pe cei doi domni, cu prilejul întîlnirii de la Silistra și mai apoi, în 1839, și consulul general francez Billecocq și-a oferit serviciile sale lui Ghica în vederea unei împăcări. În realitate, această împăciuire n-a fost realizată. Sturdza l-a susținut chiar pe Câmpineanu și apoi, în timpul crizei politice prin care trecea Ghica înaintea pierderii domniei, a uneltit la Istanbul împotriva sa. În perioada de pînă la demiterea lui Ghica, a circulat insistent ideea desemnării lui Sturdza ca domn în ambele Principate, în 1835 vorbindu-se despre el chiar ca despre un „rege al Daciei". Ion Ghica i-a și propus domnia la începutul deceniului cinci și deși Sturdza a refuzat din considerente de oportunitate externă, el și-a mărturisit adeziunea la idee.

Cu Bibescu, Sturdza a avut însă cele mai bune relații, acesta recunoscîndu-i oarecum o „preseanță" (prioritate) și alegîndu-l chiar ca

(Continuare în p. 21)

IULIU MANIU — NICOLAE TITULESCU:

O TRAINICĂ PRIETENIE

CORNELIU COPOSU

Dan Manolache, realizatorul interviului pe care îl reproducem în continuare[1], a făcut următoarea prezentare oaspetelui emisiunii:

— **Îl avem ca invitat pe domnul Corneliu Coposu, președintele Partidului Național Țărănesc — creștin și democrat, căruia îi mulțumim pentru că a acceptat solicitarea noastră.**

Domnule Coposu, ați avut privilegiul de a-l fi cunoscut personal pe marele diplomat. V-aș ruga să ne spuneți în ce împrejurări?

— Am avut deosebita cinste să-l cunosc personal pe Nicolae Titulescu în toamna târzie a anului 1937, la căminul familial al lui Iuliu Maniu, la Bădăcin. Eram secretarul lui Maniu și Titulescu era invitat la Bădăcin în calitatea lui de prieten personal al lui Maniu și fruntaș al P.N.Ț. La acea dată, Titulescu era o mare figură, cunoscut în țară și peste hotare.

Activase 17 sau 18 ani în politica țării, la conferințele de pace, era reprezentant permanent al țării noastre la Liga Națiunilor, fusese de două ori președintele [sesiunilor ordinare — XI și XII — ale Adunării] Ligii Națiunilor, de două ori ministru de externe, înainte fusese și ministru de finanțe, în permanență deputat, în sfîrșit, era un om cunoscut în țară și în străinătate.

El venise ca invitat al lui Maniu să discute probleme de politică internă și externă privind situația destul de confuză prin care trecea Europa și perspectivele sumbre care se evidențiau pentru țara noastră.

Mi-aduc aminte că îi comunicase lui Maniu cu oarecare satisfacție că terminase manuscrisul cărții lui intitulate *Politica externă a României.* Acest manuscris, dacă-mi aduc bine aminte, se găsește și astăzi needitat în posesia colaboratorului principal al lui Titulescu, domnul Atanasiu, care trăiește la Geneva. [Titulescu] mi-a spus [atunci] că are intenția de a publica această carte, dar că are informații că regele Carol și puterea politică din România, guvernul, s-ar opune imprimării acestei cărți în România și ar fi foarte nemulțumiți dacă această carte s-ar tipări în străinătate, deoarece ar fi jenantă pentru regele și guvernul român de atunci.

Mi-aduc aminte că s-au discutat capitole din această lucrare despre care Titulescu afirma că era terminată.

Am fost profund impresionat de personalitatea lui Titulescu. Titulescu degaja o vrajă deosebită și o euforie volubilă. Era plin de vioiciune, fermecător în conversație, captivant în ținută, atent și îndatoritor. A fost singurul om politic din România veche care era prieten intim cu Maniu și se tutuia cu el. A fost, după părerea mea, cea mai reprezentativă figură a diplomației românești din toate vremurile.

— **Dacă am înțeles bine,**

---

[1] Acest text este reprodus cu aprobarea autorului, fiind transcrierea convorbirii desfășurate în cadrul emisiunii *Pagini de istorie* difuzata de postul de radio Romania-Actualități, în ziua de 15 martie 1991, pe programul 1, la orele 16.30. Titlul interviului aparține redacției noastre.

ați spus că Nicolae Titulescu era fruntaș al P.N.Ț. Din cît se știe, după ce s-a retras din Partidul Conservator Democrat, partidul lui Take Ionescu, Nicolae Titulescu nu a mai făcut parte din vreun partid politic.

— Este adevărat că nu a activat politicește, însă trebuie să știți că Partidul Conservator Democrat a intrat în întregime în Partidul Național al lui Iuliu Maniu înainte de fuziunea cu țărăniștii. Cu acest prilej și-a făcut intrarea în partid și Titulescu. Titulescu însă, preocupat cu problemele externe, nu s-a manifestat pe plan politic, a păstrat o oarecare distanță față de frămîntările politice din România. După ce în 1936 a fost eliberat din guvernul Tătărescu de către regele Carol, a reînceput activitatea politică în cadrul partidului de care aparținea. Deci era membru al P.N.Ț., a fost ales și deputat de Olt pe listele partidului nostru.

— Fiindcă ați amintit de eliminarea sa din guvern, aș vrea să ne spuneți cum se explică demiterea marelui diplomat Nicolae Titulescu la 29 august 1936, de către regele Carol al II-lea printr-o remaniere de guvern care, de fapt, îl viza numai pe el?

— Cred că este vorba de un vechi obiectiv al regelui Carol, care nu s-a putut înțelege niciodată cu Titulescu, datorită faptului că Titulescu îl trata pe regele Carol cu conștiința că acest suveran reprezintă un element de disoluție și de piedică în realizarea politicii externe și a obiectivelor vizate de Titulescu. (Deci unul din motivele debarcării lui Titulescu era antagonismul pe care îl manifesta regele Carol față de marele nostru diplomat.) Un al doilea motiv este determinat de presiunile morale și fizice pe care începuseră să le exercite pe plan european țările fasciste și chiar țările limitrofe României. Titulescu nu se bucura de simpatie nici la polonezi, nici la bulgari datorită eforturilor făcute pentru încropirea Micii Antante și în cele din urmă a Înțelegerii Balcanice; el era nu numai invidiat, dar și socotit un om foarte incomod pentru eventualele perspective de schimbare a orientării politice externe a țărilor din jurul României. Singura țară care îl susținea pe Titulescu, ca exponent al politicii Ligii Națiunilor de care era strîns atașată, era Franța. (Ecoul pe care l-a produs debarcarea lui Titulescu a dovedit aceste deosebiri de vederi dintre toate țările occidentale, care și-au împărțit aprecierile după interesele de moment. Cred că factorul principal al debarcării lui Titulescu era încerçarea de a tempera sau amortiza efectele politicii externe pe care o condusese Titulescu.)

— Domnule Coposu, credeți că proiectul de tratat pe care, la 21 iulie 1936, la Montreaux, Titulescu îl făcuse împreună cu șeful diplomației sovietice, Maxim Litvinov, a avut vreun rol în grăbirea acestei debarcări?

— Fără îndoială, chiar un rol de căpetenie, pentru că tendințele lui Titulescu de a diminua asperitățile dintre noi și marele vecin de la răsărit și posibilitățile care se vedeau atunci de a avea o situație destinsă între U.R.S.S. și România jenau, în mod categoric, politica externă a Reichului. (Cred că factorul principal care a determinat schimbarea lui Titulescu au fost presiunile venite din partea Axei Roma-Berlin sau, mai precis, din partea Cancelariei din Wilhelmstrasse. Bineînțeles că ele nu s-au manifestat în prima zi. Înlocuitorul lui Titulescu, [Victor] Antonescu, a făcut afirmația că va continua politica externă tradițională a României. Aicea însă, trebuie să vedem tendința noastră de orientare, oarecum de neutralizare a atitudinii noastre de legături strînse cu englezii și francezii și disponibilitatea noastră de a stabili raporturi mai bune cu Reichul german.) Vreau să adaug aicea că Titulescu, după opinia mea, avea ca nimeni altul intuiția viitorului. El se întîlnea cu Iuliu Maniu în prevederea cursului pe care îl vor lua evenimentele istorice. Nu există nici o contradicție în viziunile nu tocmai optimiste privind țara noastră pe care le marcase atît Maniu, cît și Titulescu. Idealul lui Titulescu era o nouă Europă bazată pe egalitatea statelor și pe respectul tratatelor de pace. În sfîrșit, el a militat cu convingere pentru o patrie unică a tuturo națiunilor realizată prin sp. itualizarea frontierelor, patrie comună, întemeiată pe afecțiunile pe care oamenii de pretutindeni le vor avea pentru propria lor patrie.

— Iată una din ideile pentru care putem spune astăzi că Nicolae Titulescu ne este contemporan.

— Da. Fără îndoială că aceste idei sînt de mare actualitate, el fiind un premergător al Europei unite. (Gîndirea lui politică și filosofică și activitatea lui diplomatică erau pătrunse nu numai de triumful democrației și al umanismului, și de respectul oamenilor și al națiunilor, dar și de ideea unei conviețuiri pașnice, peste frontiere, dintre toate națiunile europene. Din punctul acesta de vedere îl consider un premergător *al tendințelor de unificare spirituală a Europei).*

— Ne-ați prezentat un Nicolae Titulescu vizionar. Însă politica lui de atunci, politică bazată pe supremația forței dreptului asupra dreptului forței, pe securitatea colectivă, pe pactele regionale, pe această dorință neîntrevăzută atunci de spiritualizare a frontierelor, nu devenise oare anacronică în perioada anilor '30? Aș dori să dau ascultătorilor noștri un citat dintr-o lucrare neapărută încă, așa cum spuneați, **în care el caracteriza, într-un mod absolut surprinzător și plastic situația politică a Europei de la sfîrșitul anului 1924 și pînă în 1936.**

Spunea Nicolae Titulescu acolo: „De la sfîrșitul lui 1924 și pînă acum, politica Europei a fost un mare joc de poker în care unii dintre jucători nu au fost în stare să aibă atîta curaj încît să le spună celorlalți să pună cărțile pe masă și au plătit mereu potul pentru a evita spargerea jocului. În consecință, astăzi ar fi foarte greu, dacă nu imposibil, să scoți din capul jucătorilor de poker în chestiune ideea că jocul nu va continua mereu în același fel". **Deci, iată că în 1937, cînd Titulescu scria aceste cuvinte, supremația dreptului forței se vădea în dauna forței dreptului.**

— Într-adevăr, în anul 1937, spre sfîrșitul toamnei, cînd Titulescu avea în vedere o evoluție dezastruoasă pentru viitorul țării noastre, el își limita optimismul în a marca certitudinea pentru el că după o trecere mai îndelungată de timp, viitorul României va fi după așteptările lui. În orice caz, nu vedea un viitor apropiat decît într-o Europă încețoșată, înnorată, plină de pericol și avea și oarecum intuiția dezmembrării ei datorită ascensiunii viguroase a țărilor fasciste, datorită revendicărilor lor și forței militare, despre care Titulescu spunea că a putut să se constituie datorită lipsei de vigilență și apatiei puterilor occidentale. (Fără îndoială, că pentru viitorul apropiat care se putea prevedea la 1937, Titulescu ajunsese să fie pesimist, el nu pierduse însă încrederea într-un viitor glorios mai îndepărtat al României.)

— Aș vrea, domnule Coposu, să revenim la momentul demiterii lui Titulescu.

— Demiterea lui Titulescu a produs consternare în România. Politica externă românească, în cazul fiecărui cetățean român, era legată de prezența lui Titulescu. Odată cu dispariția lui din fruntea politicii noastre externe, lumea românească a început să întrebe încotro ne orientăm. Aceeași nedumerire a fost provocată și în toată Europa, care a comentat cu multă asiduitate momentul, considerîndu-l ca un moment crucial de schimbare a orientării noastre politice. Această schimbare a venit ceva mai tîrziu, dar totuși demiterea lui Titulescu a fost una din premisele care au făcut posibilă această schimbare. Încercarea de orientare a țării noastre spre Germania, care s-a vădit ulterior, în 1938-'39, prin pactele economice și, mai tîrziu, prin 1940, prin aderarea noastră la Axa Roma-Berlin, a arătat că această inițială tentativă de a ne apropia de Germania hitleristă a fost începută prin demiterea lui Titulescu. Fără îndoială că puteau fi și alte motive de ordin subiectiv, dar, după opinia mea, ceea ce a călcat mai greu în cumpănă au fost presiunile exercitate de Reichul hitlerist.

— Ce ne mai puteți spune despre întîlnirea pe care a avut-o Nicolae Titulescu în toamna lui 1937 la Bădăcin?

— Titulescu era foarte atașat de Ardeal și avea o afecțiune deosebită față de Iuliu Maniu. Cu acel prilej i-a înmînat lui Maniu un testament. Acest testament, care nu este unic, pentru că ulterior Titulescu a mai făcut și alte testamente, ajungînd pe mîna mea, l-am transcris în jurnalul meu și pentru conținutul lui cred că merită să fie cunoscut de publicul românesc.

— Chiar v-aș ruga să citați un pasaj semnificativ.

— Testamentul avea următorul cuprins, foarte scurt: „Subsemnatul Nicolae Titulescu încredințez pe prietenul meu bun, Iuliu Maniu, ca executor testamentar. Ultima mea dorință este ca la moartea mea să fiu îngropat pe muntele Tîmpa din Brașov, pentru a adeveri dragostea mea fierbinte pentru Transilvania și străduințele mele pentru întregirea scumpei mele țări. Vreau ca generațiile viitoare să știe că firul luminos care m-a călăuzit în zbuciumata mea viață a fost iubirea de patrie și gloria eternă a neamului românesc. Rămîn recunoscător, și dincolo de viață, celor care m-au sprijinit în lupta mea și iert pe cei care mi-au făcut nedreptate și cauzat suferințe. Iunie 1937, Nicolae Titulescu".

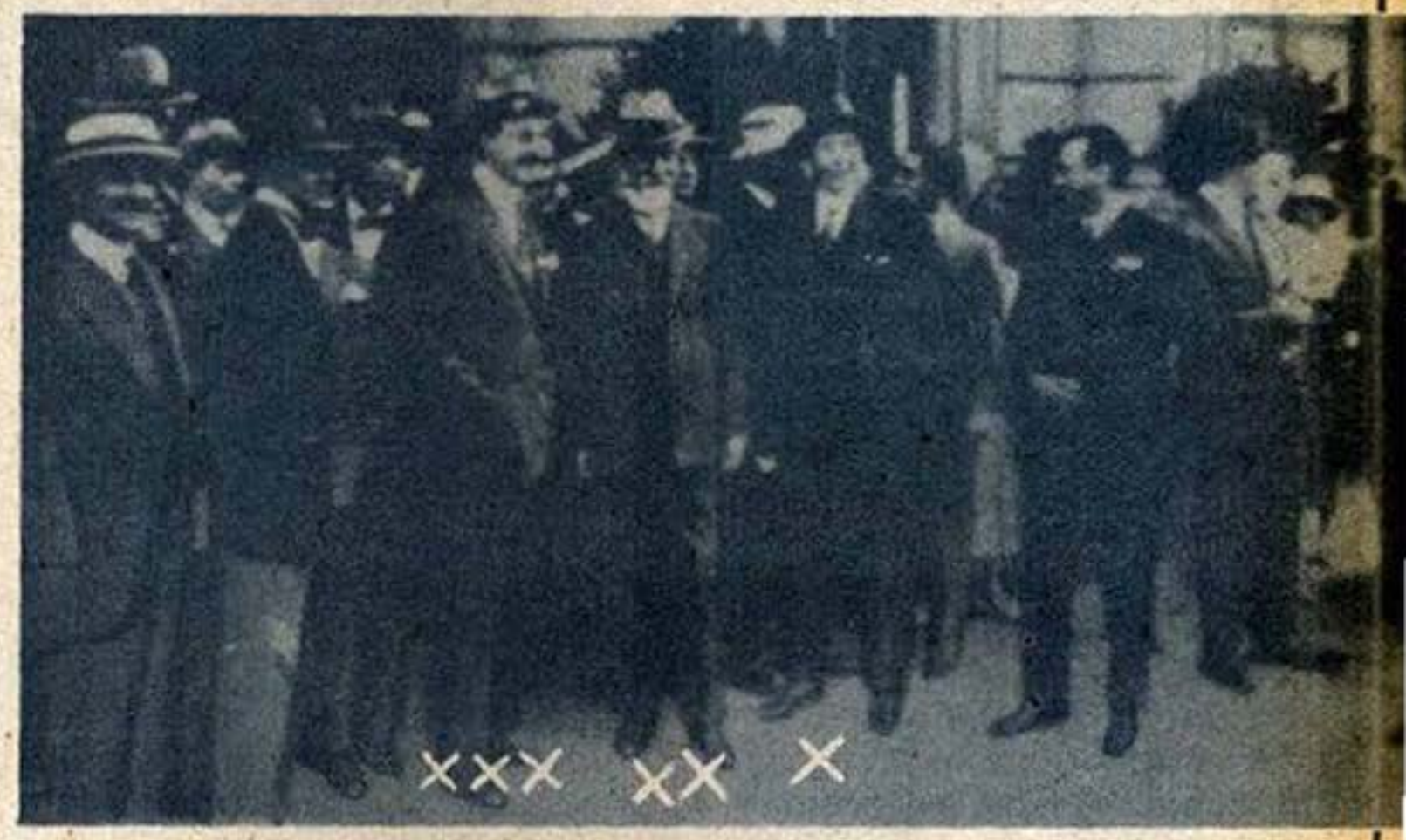

Generalul Alexandru Averescu (xx), Nicolae Titulescu (x) și Nicolae Petrescu-Comnen (xxx) la Liga Națiunilor (Geneva, 1926)

— Această voință transpare și din celelalte testamente întocmite de Nicolae Titulescu și totuși ea nu a fost îndeplinită nici pînă astăzi.

— La moartea lui Titu-

lescu, în 17 martie 1941, Maniu a primit din partea văduvei lui Titulescu, doamna Ecaterina, următoarea telegramă, pe care am consemnat-o în jurnalul meu de atuncea: „Nicolae a încetat din viață. În calitatea dumneavoastră de prieten și executor testamentar, vă rog să luați măsurile necesare pentru înmormîntarea lui în țară în conformitate cu dorința sa expresă pe care o cunoașteți și pe care a repetat-o în ultima clipă. Ecaterina".

În aceeași zi, Maniu i-a trimis doamnei Titulescu următoarea telegramă: „Adînc întristat de trecerea în eternitate a ilustrului și neegalatului bărbat de stat Nicolae Titulescu, marele meu prieten, vă rog să-mi permiteți ca împreună cu întregul neam românesc să mă alătur îndoliat de marea dumneavoastră durere. În calitatea mea de executor testamentar voi întreprinde măsurile necesare pentru îndeplinirea ultimelor dorințe ale onoratului dispărut. Vă rog să așteptați comunicările care vor urma. I.M."

Această telegramă pe care am transmis-o chiar eu a rămas fără urmare pragmatică (deoarece la dispoziția lui Maniu am luat imediat legătura mai întîi cu guvernul român care s-a dovedit reticent în eforturile de a fi repatriate osemintele lui Titulescu), din cauza situației internaționale. La ora aceea, guvernul era complet aservit Germaniei hitleriste. Mihai Antonescu (era oarecum un admirator al lui Titulescu, a fost destul de stînjenit în manifestarea reticenței lui privind măsurile pe care ar putea să le ia guvernul) însă a dat asigurări că în mod indirect va sprijini o acțiune neoficială de aducere a osemintelor lui Titulescu în țară. Am luat imediat legătura cu Ghigi, ministrul plenipotențiar al Italiei la București, care a făcut pe loc demersuri telegrafice cu ministrul de externe al Italiei pentru a îngădui trecerea sicriului lui Titulescu prin Italia. De ce prin Italia? Fiindcă era singura rută posibilă, Europa de nord și de apus fiind în război. (Singura deci cale era prin Italia, lucru pe care l-a încercat Maniu și pentru care Ghigi, ministrul plenipotențiar, a făcut demersurile necesare.) În aceeași zi spre seară am fost convocat la Legația Italiei și, cu o oarecare jenă, ministrul plenipotențiar italian din București mi-a spus, făcînd să se înțeleagă că el este cu totul de altă opinie decît cancelaria italiană, mi-a spus că guvernul italian nu admite trecerea sicriului lui Titulescu prin Italia. Era o răzbunare postumă condamnabilă pentru atitudinea fermă pe care a avut-o Titulescu în problema ocupării Abisiniei.

În sfîrșit, fiind imposibila executarea dorinței testamentare a lui Titulescu, Maniu a intrat în legatură telefonică cu doamna Titulescu, a rugat-o să depună sicriul cu osemintele lui Titulescu în capela ortodoxă din Cannes în așteptarea unui moment propice pentru aducerea în țară a osemintelor. Momentul s-a ivit după 23 august 1944, mai precis la începutul lui octombrie al anului respectiv, cînd ministrul de externe de pe vremea aceea, Grigore Niculescu Buzești, a primit sarcina de la Maniu să ia masuri pentru construirea imediata pe muntele Tîmpa a unui mausoleu unde urmau să fie înhumate osemintele lui Titulescu. Erau deci condiții pentru a fi repatriate aceste oseminte. Niculescu Buzești a luat măsurile de rigoare, a obținut și o schița facuta de un prieten arhitect pentru acel mausoleu care nu s-a mai făcut, pentru ca au intervenit în degringolada evenimentele politice care au dus la spargerea alianței între partidele care erau unificate pentru realizarea loviturii de stat de la 23 august și a urmat un regim comunist care la încercările ulterioare de a repatria osemintele lui Titulescu s-au izbit de refuzul categoric al familiei Titulescu de a lăsa ca aceste oseminte să fie aduse în țara în timpul cînd țara era condusă de comuniști.

— Există, astăzi, domnule Coposu, șansa să se îndeplinească ultima dorință a marelui diplomat?

— După părerea mea există, pentru că acuma legatara dispozițiilor testamentare ale lui Titulescu este una din rudeniile supraviețuitoare, doamna Antoniade. Cred că se va putea obține de la doamna Antoniade agrementul pentru ca sicriul lui Titulescu să fie adus în țară. Pentru aceasta trebuie, în prealabil, să se construiască mausoleul la locul pe care îl viza Titulescu, adică o colina a muntelui Tîmpa de la Brașov.

Institutul de istorie „A.D. Xenopol" — o jumătate de secol

Centru universitar și academic cu bogate tradiții în viața științifică și culturală a țării, „Dulce tîrgul Ieșilor" a trăit în această lună momente de sărbătoare: aniversarea a jumătate de secol de la întemeierea Institutului de istorie națională din capitala Moldovei, purtînd numele marelui istoric și filosof, care a ilustrat cu bogata sa activitate Universitatea ieșeană și cultura română — A.D. Xenopol.

În pofida inerentelor greutăți pe care, în cele cinci decenii de existență, instituția ieșeană (ca de altfel întreaga noastră istoriografie) le-a întîmpinat, se poate afirma că în bătrîna și frumoasa clădire de pe strada numită azi Română s-a făcut știință, s-au adus importante contribuții la cunoașterea trecutului țării și poporului. Un imbold pentru actualul colectiv, reorganizat în cursul anului trecut, de a duce mai departe tradițiile școlii ieșene de istorie.

Din partea redacției *Magazin istoric*, în paginile căruia cercetătorii institutului ieșean au fost și sînt statornici colaboratori, urarea academică: Vivat, crescat, floreat!

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (II)

Efectivele române aflate în zona de operații la începutul anului 1942 (54 357 militari) păreau să indice o dezangajare a armatei române de pe teatrul de operații al războiului germano-sovietic. Prin presiuni și promisiuni, Hitler a obținut însă din partea lui Antonescu o sporire a efortului militar român, chiar dacă Marele Stat Major român a făcut tot ce a putut pentru a eluda sau cel puțin a limita efectele ordinelor primite. Ca urmare, în prima parte a anului 1942, trupele române au participat la luptele pentru cucerirea Peninsulei Crimeea și străpungerea dispozitivului sovietic din Peninsula Kerci, precum și în punga de la Izium, spre a se restabili legătura dintre Armatele 11 și 17 germane și a realiza dispozitivul defensiv la sud de Harkov. În a doua parte a anului, în cadrul ofensivei de vară organizată de comandamentul german în sectorul sudic al frontului germano-sovietic, cu Grupul de armate „B" spre Stalingrad și cu Grupul de armate „A" spre Caucaz, forțele române au acționat în trei zone importante ale operațiilor: Armata 3 în Cotul Donului, Armata 4 în Stepa Kalmukă, iar Corpul de cavalerie și alte cîteva divizii în Peninsula Taman și în Caucaz.

După puternica contraofensivă sovietică declanșată la 19 noiembrie 1942 și înfrîngerea trupelor germane și române la Stalingrad, moment care a marcat începutul marii cotituri în desfășurarea războiului în Europa, forțele române aflate la est și la sud de Stalingrad au fost retrase în cea mai mare parte pînă la 17 aprilie 1943 în țară, iar cele din Caucaz s-au repliat succesiv, prin luptă, în Peninsula Taman și apoi în Crimeea, unde luptele au continuat pînă la evacuarea lor în mai 1944. La 15 aprilie 1943, din cei 534 119 militari români, 339 150 erau dislocați în țară, 89 629 se găseau între Nistru și Bug, cu misiuni de pază, iar la est de Bug, în zona operativă, se aflau 105 340 militari, care aveau de făcut față, departe de țară, unui șir de încercări dintre cele mai grele ce urmau să se intensifice odată cu cea de a treia iarnă în condițiile răsăritului european și preluarea ofensivelor în serie de către armata roșie.

Hotărîrea mareșalului Antonescu și a guvernului său de a răspunde afirmativ solicitărilor lui Hi-

În imagine: infanterie romana în acțiune.

tier ca armata română să continue operaţiile dincolo de Nistru, ceea ce însemna depăşirea frontierelor de dinainte de ultimatumul sovietic din 26-28 iunie 1940, a marcat o nouă fază, distinctă, în participarea României la cel de al doilea război mondial. Hotărîrea personală a conducătorului statului român — pe care a adoptat-o constrîns şi de evoluţia evenimentelor — a avut grave consecinţe atît pe plan intern, cît şi în privinţa relaţiilor externe ale României.

La 30 noiembrie 1941, cabinetul britanic dăduse un ultimatum guvernului român să înceteze ostilităţile pe frontul germano-sovietic pînă la data de 5 decembrie, în caz contrar Anglia va declara război României. La 5 decembrie, guvernul Antonescu a răspuns ultimatumului printr-o încercare de justificare a politicii sale, ceea ce a atras după sine declaraţia de război a Marii Britanii împotriva României (6 decembrie), atitudine adoptată în zilele următoare şi de guvernele Canadei, Noii Zeelande (7 decembrie), Australiei şi Uniunii Sud Africane (8 decembrie). Situaţia se complicase şi mai mult prin faptul că, cedînd presiunilor exercitate de Germania şi Italia, la 12 decembrie guvernul român declarase război Statelor Unite ale Americii, România fiind şi mai puternic prinsă în angrenajul politic şi militar al Axei.

În ceea ce priveşte situaţia internă, cum am văzut şi în numărul trecut, acţiunea de restabilire a unităţii teritoriale a statului în hotarele sale istorice răsăritene s-a bucurat de adeziunea populară şi a principalelor forţe politice naţionale, sprijinitoare ale unui război de refacere a întregului naţional, dar ostile oricărei acţiuni militare româneşti în afara frontierelor ţării aşa cum fuseseră ele stabilite prin Marea Unire desăvîrşită la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918 şi consfinţite prin tratatele internaţionale de după primul război mondial. Aceste divergenţe de păreri şi orientări, sporite pe măsură ce s-au înregistrat primele înfrîngeri pe front, au sfîrşit prin a scinda societatea românească din punct de vedere politic, în ţară luînd naştere o mişcare de opoziţie potrivnică continuării alianţei cu puterile Axei.

Opoziţia din ţară — cristalizată iniţial în jurul celor două principale partide politice conduse de Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu — a concentrat treptat o largă paletă de forţe şi personalităţi politice (cercuri ale marii şi micii burghezii, grupările politice conduse de M. Ralea, Gh. Tătărescu şi alţi cunoscuţi oameni politici, cadre din conducerea armatei, social-democraţii din jurul lui C. Titel Petrescu, alte forţe şi personalităţi politice potrivnice Axei şi sprijinitoare ale politicii tradiţionale de apropiere şi colaborare cu marile democraţii occidentale). Trebuie precizat că starea de spirit a armatei române — care în întreaga ei istorie nu a comis agresiuni, ci doar a răspuns la atacuri armate sau rapturi teritoriale — era afectată puternic atunci cînd lupta la Odessa, Sevastopol, Stalingrad sau în Caucaz. Soldatul român ca şi ofiţerul român nu considerau însă „cruciada împotriva bolşevismului" (ideologie şi societate totalitară faţă de care nutreau cu siguranţă o certă aversiune) drept o cauză proprie. Cu atît mai mult cu cît se desprindea limpede — nu numai din experienţa istorică, dar şi din cea recentă — că marele aliat german nu trata de la egal la egal nici guvernul, nici naţiunea, nici armata română. În plus, o influenţă psihologică suficient de mare o avea faptul că U.R.S.S., conduse de Stalin, acţionau într-o strînsă şi, cum se dovedea, indestructibilă alianţă cu marile democraţii anglo-saxone, ca şi cu Franţa liberă, pentru care opinia publică românească în covîrşitoarea ei majoritate nutrea în continuare o imensă simpatie şi apropiere.

În acest context şi-a desfăşurat activitatea şi partidul comunist, dar opoziţia sa faţă de regimul antonescian şi orientarea externă a acestuia, avînd la bază concepţii şi obiective doar parţial convergente cu acelea ale celorlalte forţe naţionale de opoziţie, a fost lipsită de ecou în popor. Fiinţînd ca secţie a Cominternului, după încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov la 23 august 1939, în propaganda sa, conform instrucţiunilor venite din partea Internaţionalei Comuniste, partidul comunist condamnase cele două mari puteri occidentale democratice şi luase atitudine pozitivă faţă de Germania. La izbucnirea conflictului germano-sovietic, partidul comunist s-a pronunţat împotriva războiului antisovietic încă din primele momente, dar pornind de la acceptarea deliberată a punctului de vedere sovietic în problema graniţelor de răsărit ale ţării, îşi închidea deliberat creditul moral şi naţional în faţa populaţiei. Poziţia comuniştilor în toată perioada războiului, penetrarea lor în sfera vieţii politice — ca şi o serie de acţiuni economice şi militare de sabotare a frontului, aşa cum apar ele din arhivele organelor de stat antonesciene — au fost influenţate nemijlocit de evoluţia raportului de forţe pe teatrul de operaţii şi a relaţiilor dintre cele trei mari puteri ale coaliţiei antihitleriste.

Să urmărim în continuare o sinteză a principalelor evenimente militare şi politice din cursul anilor 1942 şi 1943. Spaţiul de care dispunem, precum şi caracterul sintetic al acestei cronologii, ne-au obligat să renunţăm la orice detalii şi amănunte nesemnificative. Cronologia militar-politică vine să concretizeze numeroase analize şi fapte relevate în rapoartele ministrului elveţian René de Weck, pe care revista noastră le-a publicat număr de număr din aprilie 1990.

1942

Ianuarie-iunie: forţele române de campanie desfăşoară acţiuni de luptă în Crimeea (îndeosebi în zona Sevastopol şi în Peninsula Kerci) şi la sud de Harkov, iniţial pentru lichidarea breşei făcute de forţele sovietice în zona Izium şi apoi pentru respingerea acestora la est de Doneţ.

19 ianuarie: Iuliu Maniu, preşedintele P.N.Ţ. şi C.I.C. Brătianu, preşedintele P.N.L., înaintează un memoriu mareşalului Antonescu, protestînd împotriva continuării războiului dincolo de Nistru şi cerînd retragerea trupelor în ţară: „Războiul actual nu poate fi popular dacă este împins prea mult în afara hotarelor ţării. Apoi, opinia publică românească nu admite imensele sacrificii ce face România, decît dacă ar fi asigurată că ele duc la reîntregirea ţării... Retrageţi trupele din Rusia, pe care Germania le poate uşor înlocui. Reconstituiţi armata, refăcînd cadrele şi armamentul. Îndreptaţi situaţia economică şi financiară a ţării... Numai în acest mod vom putea apăra ţara noastră, o vom putea reîntregi şi o vom emancipa de influenţa străină, ca astfel să avem o ţară liberă şi stăpînă pe destinele ei. Atunci vom putea rezolva relaţiile noastre internaţionale, avînd în vedere în primul rînd necesităţile noastre naţionale". Cu acelaşi prilej, şefii celor două partide atrăgeau atenţia că „Ungaria nu se sfieşte să afirme că va lua de la România şi restul Ardealului şi Banatului, iar Bulgaria Dobrogea".

În cursul lunii ianuarie, Comitetul Central al Partidului Comunist din România adoptă o rezoluţie în care se arată că „fără să înceteze

propaganda principiilor sale şi a programului său final, renunţă la orice acţiune sau lozincă de acţiune ce ar putea să-l despartă de celelalte partide, grupe şi personalităţi patriotice, în interesul Frontului Unic Naţional al poporului român". Partidul comunist pune „ca singurul criteriu al colaborării atitudinea faţa de fascismul german şi războiul său tîlhăresc".

Brigăzile 1 şi 4 munte, 8 cavalerie, „Detaşamentul colonel Radu Korne", Diviziile 10 şi 18 infanterie române, acţionează alături de Corpurile 30 şi 42 germane pentru respingerea trupelor sovietice debarcate la Eupatoria, Feodosiia şi Sudak; în aceeaşi perioadă, la sud de Harkov, operează Diviziile 1 şi 2 infanterie române.

11-12 februarie: mareşalul Ion Antonescu are la Berlin o amplă rundă de convorbiri cu Hitler şi principalii săi colaboratori, abordînd probleme multiple ale relaţiilor româno-germane: participarea la campania militară din 1942, chestiunea dictatului de la Viena, reducerea numărului militarilor germani din România, dotarea cu material şi tehnică de luptă a armatei române, aspecte ale relaţiilor economice româno-germane, în special referitoare la petrol.

18 februarie: într-o notă lămuritoare referitoare la demiterea sa de către mareşalul Antonescu din funcţia de şef al Marelui Stat Major, abordînd problema continuării războiului dincolo de Nistru, generalul Iosif Iacobici arată: „Impresia nepopularităţii [războiului] se reazimă pe curentul puternic ce zilnic poate fi constatat la Marele Stat Major în ceea ce priveşte pe foarte mulţi chemaţi a merge sau a rămîne în Crimeea sau chiar în Transnistria... Se mai poate deduce şi dintr-o acţiune a unor foşti politicieni, ce ar fi fost întreprinsă pe lîngă domnul conducător al statului pentru a nu duce spre est decît mai puţine forţe...".

19 martie: într-o cuvîntare rostita în aula Facultăţii de drept din Bucureşti, Mihai Antonescu condamnă regimul de teroare instituit de horthyşti în Transilvania de Nord, cotropită în august 1940.

Mai: în cadrul bătăliei de la sud de Harkov, Corpul 6 armată român (Diviziile 1 şi 4 infanterie) opreşte, iniţial, între 11 şi 16 mai, înaintarea forţelor sovietice pe aliniamentul Constantinovka-nord Apolonka şi-l fixează pe inamic prin atacurile executate între 17 şi 19 mai; începînd cu 20 mai atacă pe direcţia Lozovaja, apoi spre Krasnopavlovska şi valea Bereka, contribuind la înfrîngerea forţelor sovietice trecute la vest de Doneţ. În cadrul aceleiaşi operaţii, Diviziile 2 şi 20 infanterie române acţionează

Tanc românesc spre o nouă poziţie de luptă

sub ordinele Corpului 11 armată german.

8-14 mai: înainte de a începe cea de a doua bătălie pentru cucerirea Sevastopolului, forţe germane (Corpurile 30 şi 42) şi române (Corpul de munte) desfăşoară bătălia pentru recucerirea Peninsulei Kerci.

18 mai: un înalt funcţionar de la Departamentul de stat al S.U.A. comunică guvernului român: „Dacă România nu duce o politică tenace de conservare a forţelor sale armate, însăşi existenţa statului român ar putea fi pusă în mare primejdie în intervalul dintre sfîrşitul războiului şi stabilirea definitivă a condiţiilor de pace. Statele Unite nu sînt dispuse să ia nici un fel de angajament în ce priveşte graniţele viitoare în Europa. Singura asigurare pozitivă pe care Statele Unite o pot face României în acest moment este că în chestiunea Transilvaniei se va găsi o soluţie dreaptă".

7 iunie-4 iulie: după cinci zile de puternice bombardamente de aviaţie şi artilerie, Corpurile 30 şi 42 de armată germane, în cooperare cu Corpul de munte român, reiau ofensiva împotriva poziţiilor fortificate ale Sevastopolului. „De aici înainte - consemnează în cartea sa memorialistică generalul Platon Ghirnoagă - a urmat o luptă continuă de o violenţă extraordinară, care a durat aproape trei săptămîni, în fiecare zi din zori şi pînă-n noapte. În acest timp, fiecare adăpost, fiecare cuib de rezistenţă, fiecare construcţie, betonată sau nu, a fost cucerită prin luptă. Trupele ruse aveau ordin să moară pe loc...".

Căderea Sevastopolului, la 1 iulie, a însemnat practic cucerirea întregii Peninsule Crimeea, creînd noi posibilităţi de acţiune spre Caucaz, unul din obiectivele prioritare ale campaniei germane proiectate pentru anul 1942. În cursul bătăliei pentru cucerirea Sevastopolului, trupele române au pierdut 8 754 militari (1 597 morţi, 6 580 răniţi şi 577 dispăruţi).

23 iunie: Corpul 6 armată român, încadrat în dispozitivul de luptă german, forţează Doneţul şi ajunge, pînă la 27 iunie, pe rîul Oskol, după care, la 8 iulie, îşi reia ofensiva (transformată într-o urmărire viguroasă) timp de 20 zile, ajungînd pe Don la 27 iulie şi trecînd în apărare între localităţile Cimliarisk şi Potomkinskaia.

În perioada ianuarie-iunie, media efectivelor române acţionînd la est de Bug a fost de 123 000 luptători, nu toţi fiind însă angajaţi efectiv în luptă. Pierderile înregistrate în acest interval s-au ridicat la 23 041 militari (morţi, răniţi şi dispăruţi).

1 iulie: în tot cursul verii şi toamnei, trupele române participă la acţiunile desfăşurate pe căile de acces spre Stalingrad şi Caucaz.

Încercînd să obţină o sporire a participării militare româneşti, Hitler avansează ideea constituirii „Grupului de armate mareşal Antonescu".

În cadrul ofensivei concepută de comandamentul german, după forţarea Donului, Corpul 6 armată român începe înaintarea pe la vest de calea ferată Remontnaia-Stalingrad, trecînd la 8 august la sud de Don, luînd contact cu o primă rezistenţă sovietică organizată pe valea Aksaj, după care, la 19 august, reia ofensiva şi ajunge pe linia lacurilor de la sud de Stalingrad.

9 iulie: se constituie „Detaşamentul de legătură colonel Gîrbea" cu misiunea de a asigura contactul operativ, informativ, material şi al transporturilor între Grupul german de armate „Sud",

Marele Stat Major român și Armata 3, precum și cu alte forțe românești subordonate Armatei 3, dar care se aflau la est de Bug.

12 august: I. Maniu și C.I.C. Brătianu solicită din nou lui Ion Antonescu să pună capăt participării la război: „Nu este admisibil ca națiunea română să fie angajată și reținută într-o conflagrație universală prin voința unei ocîrmuiri contra opiniei publice, iar armata ei ținută departe de hotarele țării, periclitate din toate părțile. Națiunea română cere să se termine acest război, iar armata ei să fie adusă acasă, ca să apere hotarele țării și glia strămoșească".

Concomitent cu operațiile desfășurate pe căile de acces spre Stalingrad, forțe române din Armata 3 (Diviziile 5, 6 și 9 cavalerie) sînt angajate în cadrul ofensivei Armatei 17 germane în Caucaz, acționînd, începînd cu luna august, în Peninsula Eisk, Promorsko Ahtarskaia și Taman. Paralel, Divizia 2 munte, subordonată Armatei 1 blindată germană, acționează în zona centrală a Munților Caucaz, unde, după ce forțează rîul Banksan, pătrunde în Nalcik (29 octombrie), apoi trece în apărare la sud de Alagir.

August-septembrie: comandamentul Armatei 3 române, care primise ordin de la Grupul german de armate „B" să preia apărarea Donului, acționează între vest Blij Perekopa și Boskovskaia, pe un front de circa 160 km, unde urmează să înlocuiască trupele germane și italiene care nu ajunseseră decît în parte la fluviu. Intervențiile la comandamentele germane pentru îmbunătățirea dispozitivului prin împingerea frontului pînă pe Don și întărirea forțelor puse la dispoziție, dată fiind situarea frontului pe o posibilă direcție de efort sovietică (Saratov-Rostov) rămîn fără rezultat. Concomitent, la sud de Stalingrad, este reconstituit Comandamentul Armatei 4 române, căruia îi sînt subordonate șapte divizii. Inițial, misiunea încredințată de comandamentul german forțelor române constă în menținerea frontului pe Don și Volga și interzicerea eventualelor încercări sovietice de a se interpune între forțele germano-române din Caucaz și cele de pe Volga și Don.

17 septembrie: Înaltul comandament al armatei de uscat germane transmite Misiunii militare germane din România că preluarea comenzii de la statul major al Grupului de armate „Don" comandat de feldmareșalul E.L. von Manstein de către preconizatul „Grup de armate mareșal Antonescu" nu se va face decît după cucerirea Stalingradului; acest fapt, se arată în telegramă, trebuie adus la cunoștința mareșalului Antonescu „într-o formă potrivită".

20 septembrie: întrevedere între generalii Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3 române și Friedrich Paulus, comandantul Armatei 6 germane; generalul român protestează energic împotriva nerespectării de către germani a condițiilor puse de către români la intrarea lor în dispozitiv și anume, înzestrarea și aprovizionarea trupelor române, precum și stabilirea cadrului tactico-operativ cerut (frontul nu fusese stabilit pe Don, sovieticii deținînd la sud-vest de fluviu un puternic cap de pod).

22-23 septembrie: în cursul unei vizite la Berlin, încercînd să obțină din partea Germaniei promisiunea fermă pentru anularea dictatului de la Viena, Mihai Antonescu propune încheierea unui „pact politico-militaro-economic" germano-român și cere refacerea vechilor „granițe naturale" ale României; Joachim von Ribbentrop respinge propunerea.

24 septembrie: C.I.C. Brătianu condamnă vehement politica mareșalului Ion Antonescu: „Sîntem în preajma iernii cu amenințarea de foame și de frig pentru populația țării și cu o profundă dezorganizare a vieții economice... Armata română nu mai contează ca armată națională pentru apărarea frontierelor țării. Ea este încadrată în armata germană la peste 1 000 km de țară și băgată continuu în primele linii de luptă. Pentru ce ne impuneți toate aceste sacrificii?"

20 octombrie: generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Cartier General, înaintează un protest generalului Arthur Hauffe - șeful Misiúnii militare germane din România - pentru nerespectarea de către Grupul german de armate „B" a condițiilor de intrare în dispozitiv a marilor unități ale Armatei 3 române. „Situația mai e gravă și din următoarele fapte: trupele nu dispun de organizațiuni [amenajări genistice]; lipsesc rețelele de sîrmă [ghimpată]; nu se dispune de baterii de asalt și care de luptă la unități pentru executarea contraatacurilor imediate. În schimb, inamicul este trecut peste tot la sud de Don, dispunînd în unele regiuni de foarte bune observatoare și baze de plecare la atac. Este continuu agresiv și aduce mereu întăriri. Operațiile sale mai sînt înlesnite și de cele 7 poduri construite peste Don".

21 octombrie: scrisoarea mareșalului Antonescu către același general Arthur Hauffe, prin care cere respectarea de către germani a promisiunii de angajare a forțelor române în conformitate cu capacitatea lor operativă, deoarece „diviziile române nu au nici încadrarea, nici numărul de batalioane al diviziilor germane și în consecință nu pot opera pe fronturi prea largi".

Pierderile înregistrate de trupele române în perioada 22 iunie 1941 pînă la zi, după datele centralizate la Marele Stat Major, sînt: 42 354 morți, 145 458 răniți și 19 195 dispăruți.

19 noiembrie: puternică contraofensivă sovietică pe Don și din 20 noiembrie și la sud de Stalingrad; la 23 noiembrie, la sud-est de Kalaci sovieticii închid inelul încercuirii Armatei 6 germane și a unei părți din Armata 4 română. În zona de acțiune a Armatei 3 române, din cei aproximativ 40 000 militari ce constituiseră „Grupul general Lascăr" la începutul bătăliei, pînă la 5 decembrie reușesc să scape doar 3 164.

20 noiembrie: în fișia de apărare a Armatei 4, în Stepa kalmuká, se produce un puternic atac sovietic.

21 noiembrie: marile unități române prinse în încercuire în Cotul Donului primesc aberantul ordin al lui Hitler: „Diviziile 15, 13, 6, 5 române și restul Diviziei 14 române își vor menține cu orice preț și pînă la capăt pozițiile lor actuale". Intuind faptul că „Grupul general Lascăr" va fi complet încercuit și nimicit dacă nu se va retrage în cursul nopții de 21/22 noiembrie, generalul Ilie Șteflea face toate intervențiile posibile pentru a se obține aprobarea retragerii trupelor. „Grupul Lascăr - răspund comandamentele germane - [va] ține pînă la ultimul om. Rezistența [sa] condiționează operațiile ulterioare".

24 noiembrie: cea mai mare parte a trupelor române din Cotul Donului sînt scoase din subordinea Armatei 3 române și trecute sub comanda Grupului „Hollidt".

3 decembrie: din telegrama adresată de mareșalul Antonescu generalului Ilie Șteflea, șeful Marelui Cartier General: „Arătați generalului Dumitrescu și comandanților că încrederea mea în ei a rămas neclintită; eu știu că s-au bătut ca cei mai buni soldați din toate timpurile, că o greșeală de concepție, de conducere și neputință din cauza lărgirii excesive a liniilor de comunicații și a subestimării inamicului a dus fatal la distrugerea armatei noastre... Răspunderea în fața istoriei o port eu, pentru că nu am făcut mai mult decît am făcut pentru a împiedica masacrarea armatelor, datorită ușurinței cu care a procedat conducerea germană, a lipsei de prevedere și a impasivității cu care a primit semnalele noastre de alarmă și pregătirile știute din vreme ale inamicului. Comunicați generalului Hauffe acest răspuns al meu. El este după mine princi-

palul vinovat pentru ca, deşi de mai multe ori i-am atras în scris şi verbal atenţia asupra condiţiilor în care accept să trimit eşalonul doi pe front şi să intre în sector, nu şi-a respectat promisiunile şi nici cuvîntul dat în numele comandamentului superior".

4 decembrie: Divizia 2 munte română, aflată în centrul Caucazului, începe retragerea din zona Alagir spre Peninsula Taman.

9 decembrie: virulentă scrisoare a mareşalului Antonescu către feldmareşalul von Manstein, comandantul Grupului de armate „Don": „În calitate de conducător al statului român şi de comandant al armatei, am deci dreptul de a împiedica orice act care îmi poate compromite prestigiul indispensabil exercitării funcţiilor mele şi am datoria să sustrag din faţa oricărei molestări ofiţerii şi soldaţii români, supuşi unui tratament incompatibil cu onoarea şi credinţele ţării mele... Oricare ar fi judecata şi aprecierea d-voastră, vă rog, domnule mareşal, nu numai ca comandant, dar şi în virtutea răspunderii pe care o am faţă de soldaţii mei şi de poporul meu, să fac să înceteze cu un minut mai devreme aceste stări de fapt şi în privinţa tratamentului soldatului român şi în privinţa comandantului lor. Soldatul român nu poate fi condamnat decît de ofiţerul şi comandantul român. El nu poate fi umilit de un străin, cu atît mai puţin de un camarad de arme, chiar cînd greşeşte... Eu sînt dator să vă previn că, dacă nu încetează această atitudine şi aceste fapte, voi avea de examinat situaţia forţelor noastre în cadrul frontului d-voastră".

12 decembrie: operaţia „Viscolul", avînd ca obiectiv despresurarea Armatei 6 germane din încercuirea de la Stalingrad, eşuează, datorită lipsei de combustibili, dar mai ales rezistenţei sporite a forţelor sovietice.

Sfîrşitul lunii decembrie: Horia Sima „evadează" din lagărul Berkenbrück; evenimentul produce mare nervozitate la Bucureşti, unde cercurile conducătoare, în contextul înfrîngerii de la Stalingrad, spre a preveni posibile surprize, ordonă arestarea a peste 1 500 şefi legionari, care sînt internaţi în lagărul de la Tîrgu Jiu.

Pierderile suferite de armata română în perioada 1 iulie-31 decembrie se ridică la 172 441 militari (16 566 morţi, 57 183 răniţi şi 98 692 dispăruţi) din care circa 80% sînt înregistraţi la Stalingrad.

Spre sfîrşitul lunii decembrie, comandamentul sovietic iniţiază acţiuni ofensive şi pe frontul din Caucaz, în special între Krasnodar şi Novorosiisk, unde se află trupe române, cu intenţia de a intercepta căile de retragere spre Peninsula

În lipsa artileriei, ostaşii români încearcă să oprească înaintarea tancurilor sovietice prin utilizarea aruncătoarelor de flăcări

Taman şi Crimeea. Luptele sînt extrem de grele, atît pînă la evacuarea Krasnodarului (12 februarie 1943), cît şi după aceea, în timpul bătăliei din capul de pod Kuban, atacurile şi contraatacurile succedîndu-se cu regularitate pînă la 15 septembrie 1943, cînd comandamentul german a dispus evacuarea pe poziţii succesive.

1943

1 ianuarie: în discursul rostit în Sala Tronului de la Palatul Regal, în faţa şefilor misiunilor diplomatice din Bucureşti, regele Mihai I, răspunzînd urărilor făcute de nunţiul apostolic Andrea Casulo, decanul corpului diplomatic, declara: „Ne-aţi împărtăşit, Excelenţa, speranţa într-un an mai bun, într-un an care ne-ar aduce sfîrşitul acestui război fără precedent în istorie, care pustieşte omenirea şi ameninţă cu prăbuşirea valorilor sale morale şi materiale. Unesc urările mele celor exprimate de Excelenţa Voastră şi ţin s-o asigur că niciodată o dorinţă n-a fost mai vie decît aceea ce o am de a vedea din nou pacea şi armonia revenind printre oameni. Ar fi într-adevăr un an fericit dacă ne-ar putea aduce această binefacere, la care aspiră toate popoarele: o pace inspirată din credinţa în Dumnezeu, o pace întemeiată pe justiţie, libertate şi concordie".

7 ianuarie: efectivele Armatelor 3 şi 4 române însumează 73 062 militari valizi, dintr-un total de 228 072, cît erau la 19 noiembrie 1942, înainte de declanşarea contraofensivei sovietice.

10-12 ianuarie: la cartierul general al lui Hitler de la Rastenburg, mareşalul Antonescu, însoţit de Mihai Antonescu, generalul Ilie Ştefleа şi alţi colaboratori, discută cu Führerul şi apropiaţii acestuia problema relaţiilor politice, militare şi economice dintre cele două ţări în contextul gravei înfrîngeri înregistrate pe frontul din răsărit.

14-26 ianuarie: în cadrul convorbirilor de la Casablanca, F.D. Roosevelt şi W. Churchill declară că ţările lor sînt notărîte să lupte pînă la „capitularea necondiţionată" a adversarilor lor.

21 ianuarie: feldmareşalul Ewald von Kleist informează Marele Stat Major român că la diviziile române de cavalerie se observă „dorinţa pronunţată de a cere să fie scoase din prima linie".

5 februarie: începe retragerea în ţară a diviziilor care intrăsera în componenţa Armatelor 3 şi 4 române şi care luptaseră la Cotul Donului şi în Stepa kalmukă (în aprilie, în zonele de operaţii se mai aflau doar opt divizii române: 10 şi 19 infanterie, 6 şi 9 cavalerie, 1, 2, 3 şi 4 munte).

12 februarie: locotenent-colonelul Puttkamer din detaşamentul de legătură de pe lîngă statul major al Armatei 4 române relevă unele din cauzele care, după acţiunile din perioada noiembrie 1942-ianuarie 1943, au provocat disensiuni între comandamentele române şi germane: „Faţă de comandamentul român care, după pătrunderea forţelor ruse, manifestase, contrar tacticii germane, o pronunţată tendinţă de retragere şi ieşire din luptă, se impunea luarea unor măsuri energice. Acest lucru s-a realizat cu multe frecuşuri şi, parţial, cu dispute aprige". Şi mai departe: „În aceste săptămîni de criză, statul major german de legătură nu putea înţelege opiniile absolut contradictorii ale comandamentelor german şi român. Din convorbirile telefonice cu eşaloanele de comandă germane a rezultat că starea fizică şi morală, precum şi situaţia critică a înarmării şi dotării marilor unităţi române nu au fost înţelese şi, de aceea, nici nu au fost luate în considerare".

În cursul lunii februarie, Iuliu

Maniu transmite, prin intermediul ministrului turc la București Suphi Tanrioer, un mesaj guvernului englez în care arată, între altele, că „există modalități pentru a determina o schimbare a politicii militare externe, dar înainte de a porni la o acțiune efectivă, mișcarea națională din România trebuie să cunoască punctul de vedere precis al guvernului englez și american cu privire la granița de răsărit, problema Ardealului, rolul ce va fi atribuit României în constelațiile de state din această parte a Europei".

20 martie: ministrul român la Madrid, Nicolae Gr. Dumitrescu, solicită ambasadorilor Argentinei și Portugaliei în capitala spaniolă să „servească drept intermediari pentru a comunica dorința României" de a încheia pacea cu Națiunile Unite „în cel mai scurt timp posibil".

Serviciile de informații britanice din Istanbul comunică lui Maniu că guvernul englez și cel american sînt hotărîte în principiu să sprijine o acțiune „a mișcării libere românești, în condițiile ce se vor conveni", dar că „nu-și pot lua nici o obligație specială, înainte de a se stabili o înțelegere în privința României cu guvernul sovietic".

12-13 aprilie: la cartierul general de la Klessheim se desfășoară o nouă rundă de convorbiri Hitler-Antonescu, în cursul cărora Führerul aduce grave acuzații lui Mihai Antonescu și lui Iuliu Maniu în legătură cu încercările celor doi de a stabili contacte cu reprezentanți ai puterilor occidentale. Cererile părții germane de a se lua măsuri severe împotriva celor doi sînt evitate cu abilitate de mareșalul Antonescu.

22 aprilie: dintr-o notă a Direcției Generale a Poliției: „În legătură cu misiunea de a face un studiu social-teoretic asupra alianței Sovietelor cu anglo-americanii, nu putem preciza nimic pentru moment. Totuși, subliniem că în această privință *cercurile frunțașe comuniste se opresc deocamdată a analiza mai în amănunte problema politică a alianței Sovietelor cu anglo-americanii*. Se pare că acest lucru are un substrat politic...".

20 mai: Renato Bova Scoppa, ministrul Italiei la București, raportează lui Ciano că M. Antonescu și-a reafirmat dorința de a realiza o înțelegere cu Italia în vederea unei ieșiri simultane din alianța cu Germania. „Am așteptat și aștept - declarase M. Antonescu - un cuvînt de instrucțiune, de sfat, de directivă politică de la Roma... Nu uitați că România are petrolul, Dunărea, se sprijină pe Marea Neagră, controlează Strîmtorile, poate constitui aripa dreaptă a acelei Axe mediteraneene care va trebui să ajute în a împiedica marșul germanic către Mediterana. În concluzie, eu caut o formulă care să servească interesele țării voastre și țării mele".

22 mai: la Moscova, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste adoptă o rezoluție privind autodizolvarea Internaționalei III.

26 mai: forțele sovietice reiau ofensiva pentru eliberarea Peninsulei Taman.

Iunie: conducerea partidului comunist emite o hotărîre prin care propune „tuturor partidelor și organizațiilor patriotice formarea unui comitet național de luptă pentru eliberarea țării", cu misiunea de a mobiliza și uni „toate forțele naționale ale țării, fără deosebire de partid și religie, în frontul patriotic antihitlerist al poporului...".

În cursul lunii iunie, sub denumirea de Frontul patriotic antihitlerist, partidul comunist încearcă să realizeze o coalizare a forțelor politice de stînga (Frontul plugarilor, Uniunea patrioților, Madoszul, Partidul socialist-țărănesc și unele organizații locale social-democrate).

1-3 iulie: Mihai Antonescu, aflat în vizită în Italia, propune, în convorbirea cu Ciano și Mussolini, ca Roma să preia inițiativa tratativelor pentru încheierea unei păci separate cu Națiunile Unite.

10 iulie: I. Maniu și C.I.C. Brătianu trimit un nou memoriu mareșalului Antonescu: „Vă rugăm, domnule mareșal, să supuneți - cel puțin acum în ultimul moment - unei revizuiri esențiale politica domniei voastre, care nu s-a sprijinit pe asentimentul țării și ale cărei consecințe noi vi le-am semnalat de la început".

1 august: 177 avioane B-24, decolînd din Africa de Nord, din zona Bengazi, pătrund în spațiul aerian românesc, deplasîndu-se pe traseul Calafat - Piatra-Olt - Slatina - Găești și ataca la mică înălțime (150 m), în formații de cîte 10-15 aparate, orașul Ploiești și regiunea petroliferă, lansînd 520 bombe explozive și 4 343 bombe incendiare asupra rafinăriilor și a altor obiective industriale. Producția nu este afectată în mod grav, în schimb pierderile înregistrate de atacatori sînt deosebit de mari, numeroase aparate fiind doborîte sau avariate de aviația de vînătoare germano-română și artileria antiaeriană.

19 august: serviciile de informații germane intră în posesia unor date privind o inițiativă a mareșalului Antonescu pe lîngă noul șef al guvernului italian, mareșalul Pietro Badoglio; în scrisoarea pe care Antonescu i-o adresase, conducătorul statului român sublinia vechea camaraderie ostășească ce data din timpul primului război mondial și spera „că poate presupune încă și azi la Badoglio aceleași sentimente".

Septembrie: în noul context creat prin desprinderea Italiei din Axă, guvernul român își intensifică acțiunile de contactare a puterilor occidentale din coaliția antifascistă în vederea scoaterii României din alianța cu Germania. Pentru înlesnirea noii ofensive diplomatice, în fruntea legațiilor române de la Ankara și Stockholm sînt numiți Al. Cretzianu și Fr. Nanu; concomitent, sînt schimbați și alți reprezentanți ai țării în străinătate. Cu prilejul plecării lui Nanu la post, mareșalul Antonescu îi declară: „Puteți să spuneți celor interesați în această privință că eu l-am informat pe Hitler că nu va fi trasă nici un glonte asupra trupelor britanice și americane în cazul cînd acestea își vor face apariția în România". Concomitent își intensifică activitatea și cercurile opoziției din România, care stabilesc noi contacte cu reprezentanți ai Aliaților.

Ca rezultat al înăspririi relațiilor româno-germane, mareșalul Antonescu cere Berlinului să achite mărfurile achiziționate din România în aur sau valută convertibilă.

2-3 septembrie: la cartierul general al Führerului din Prusia Orientală, Ion Antonescu se întîlnește din nou cu Hitler; de astă dată, Führerul evită să ceară sporirea efectivelor române de pe frontul sovieto-german.

15 septembrie: începe evacuarea trupelor române din Peninsula Taman, acțiune ce se va încheia la 9 octombrie.

30 septembrie: atașatul militar român la Ankara înmînează colegului său britanic un mesaj în numele mareșalului Ion Antonescu, în care, după ce se subliniază că „românii nu doresc ca rușii să se ocupe de România", se precizează că România este gata „să coopereze cu orice forță anglo-americană care intră în Balcani [înaintea rușilor] și ar pune la dispoziția acestei forțe următoarele resurse: 42 vagoane de aur, 22 vagoane de bani-hîrtie, 400 vagoane de grîu, 300 vagoane de porumb, 22 divizii complet echipate, cu excepția armelor grele și tancurilor, un mare număr de piloți și personal de aviație instruit, rezerve substanțiale de petrol de 80 pînă la 90 octane. În plus, echipament existent în arsenale pentru peste un milion de oameni". Atașatul român mai precizează că, țara nefiind ocupată, toate acestea se află „sub control total românesc".

30 septembrie: într-o nouă scrisoare adresată de I. Maniu și C.I.C. Brătianu mareșalului Antonescu se arată că „adeziunea guvernului român la Pactul Tripartit s-a făcut

fără consultarea poporului român. Niciodată acesta n-ar fi admis să stea într-o alianță alături de Ungaria și Bulgaria, alianță îndreptată contra democrațiilor occidentale".

3 octombrie: ministrul propagandei, Joseph Göbbels către Hitler: „După părerea mea, oricare ar fi tonul ziarelor oficialităților de la București, nu putem pune bază nici pe români. Poporul român ne detestă, iar soldații lui Antonescu ar profita de primul prilej pentru a trage în noi".

16 octombrie: dintr-o notă a organelor române de informații: „Doi delegați ai grupării comuniste au vizitat pe Maniu pentru a-i explica propunerile ce au făcut și temeiurile lor politice. Maniu a declarat că este gata să discute orice problemă politică în legătură cu această colaborare, dar că nu poate să pună în dezbatere două probleme cardinale pentru România și anume: integritatea teritorială și independența țării. Atîta vreme cît gruparea comunistă nu va cere în mod public refacerea tuturor granițelor României, atît la vest cît și la est, nici o propunere de colaborare nu poate fi luată în considerare".

23 octombrie: Hitler solicită lui Ion Antonescu să acorde facilități trupelor germane în lupta dusă „în fața porților României" și să sporească participarea la război.

1 noiembrie: forțe sovietice - aflate în ofensivă pe direcția Melitopol-Herson - izolează complet trupele germane și române din Crimeea.

10 noiembrie-8 decembrie: lupte grele la est de Kerci, între trupele germano-române și cele sovietice.

15 noiembrie: pierderile înregistrate de armata română de la începutul războiului: 356 586 militari (52 477 morți, 180 948 răniți și 123 161 dispăruți).

Mareșalul Antonescu respinge cererile făcute de Hitler la 20 octombrie, solicitînd la rîndu-i „ajutor efectiv, rapid și fără întîrziere".

20 noiembrie: prin intermediul Legației Elveției la București, I. Maniu trimite la Londra un memoriu „asupra situației din România", în care subliniază că „idealul național nu-l formează continuarea luptei în Răsărit, ci Ardealul pierdut din cauza Axei. Lupta pentru eliberarea părții de nord a Ardealului este principalul obiectiv național al românilor".

28 noiembrie-1 decembrie: la Teheran se desfășoară conferința conducătorilor celor trei mari puteri ale coaliției antifasciste care hotărăște deschiderea celui de al doilea front în Franța *(Magazin istoric*, nr. 6, 7-8, 10-11/1968).

15 decembrie: Grigore Gafencu consemnează în jurnalul său: „Situația gravă și primejdiile sînt mari. Nu ne putem salva însă decît dacă privim realitatea în față; trebuie să hotărîm să stăm de vorbă cu rușii".

17 decembrie: dintr-un raport al Biroului pentru informații strategice al Departamentului de război al S.U.A.: „Atunci cînd, în iunie 1941, armatele germană și română și-au unit forțele, românii sperau numai să izgonească trupele sovietice din Basarabia și Bucovina de Nord, provincii române pe care rușii le ocupaseră cu consimțămîntul Berlinului cu un an în urmă. Astfel, la izbucnirea războiului românii s-au văzut într-un fel de alianță ridicolă cu un dușman tradițional care, de fapt, aprobase anexarea de către Rusia a unui teritoriu românesc și care, de asemenea, forțase România să cedeze porțiuni din teritoriul ei Bulgariei și Ungariei. Odată ce fusese realizată redobîndirea provinciilor estice, germanii au constrîns armata română să treacă Nistrul și să înainteze dimpreună cu ei mult în spatele vechilor frontiere ruse. Cu toate acestea, regimul de la București a fost forțat mai tîrziu, împotriva voinței lui, să declare război Marii Britanii și Statelor Unite...".

21 decembrie: în urma contactelor stabilite la Madrid, din indicația lui Mihai Antonescu, cu Carlton Hayes, ambasadorul S.U.A., și a înțelegerii realizate, guvernul român răspunde că, în cazul în care s-ar produce o debarcare anglo-americană în Balcani pe direcția României sau dacă Turcia intră în război alături de Aliați, acceptă capitularea fără condiții și înaintarea către guvernul american a unui document în acest sens.

22 decembrie: Special Operations Executive (S.O.E.) parașutează în România Grupul „Autonomus" (locotenent-colonelul Gardyne de Chastelain, maiorul Ivor Porter și Silviu Mețianu) cu misiunea de a stabili contacte cu opoziția și de a transmite serviciilor secrete britanice date despre starea reală din România.

25 decembrie: atașatul de presă al Ambasadei sovietice din Stockholm întreabă pe ministrul român Fr. Nanu dacă este împuternicit să abordeze o eventuală capitulare necondiționată a României, precizînd că aceasta nu trebuie „interpretată strîmt". ■

(Va urma)

Cronologie întocmită de:
Alesandru DUȚU,
Mihai RETEGAN,
Marian ȘTEFAN

ISTORIE ȘI DIPLOMAȚIE ROMÂNEASCĂ...

(Urmare din p. 10)

naș la cea de a doua căsătorie a sa. „Nu țin la nimic mai mult decît să văd întemeindu-se între noi acele relațiuni de bună vecinătate și de armonie pe care le cere interesul celor două țări", i-a scris Bibescu, în martie 1843, curînd după preluarea domniei. Cei doi domni au întreținut corespondență, și-au trimis mesageri — pe Beldiman, cumnat cu Bibescu, și pe Alecu Vilara — și s-au întîlnit în repetate rînduri. Cea dintîi întîlnire, la Galați, în 1843, a avut loc în prezența și sub supravegherea consulului rus Dașcov! În 1845 s-a desfășurat nunta lui Bibescu, la Focșani, oraș ales simbolic, cu care prilej, potrivit unei relatări contemporane de presă, a avut loc „maiestuoasa lanțuire a doi domni vecini, două doamne și un păstor, simbol de legătură strînsă între două popoare de aceeași origine, sînge și credință" și cînd Barbu Știrbei, fratele lui Bibescu, închinase „întru veșnica unire a muntenilor și moldovenilor". În anul următor, Sturdza a venit la București, primit cu un arc de triumf, așteptînd să plece cu Bibescu la Rusciuk pentru a saluta pe sultan.

Compararea situației Principatelor în pragul revoluției din 1848 cu aceea existentă două decenii mai înainte dezvăluie evidentul lor progres. Ele nu dobîndiseră desigur cadrul deplin adecvat propășirii lor moderne, dar pași însemnați în această privință fuseseră făcuți. Necesară, tocmai în contextul acestei dezvoltări, apărea a fi reașezarea societății românești prin înlăturarea poziției dominante și opresive a marii boierimi și dobîndirea cadrului de afirmare liberă pe plan extern prin înlăturarea tutelei sultanului și mai ales a țarului. Oricum, problema românească ajunsese să aibă o altă rezonanță internațională.

IULIE 1941

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• In ședința intimă a Academiei Române de la 27 iunie, prof. Alex. Lapedatu, secretarul general al Academiei Române, comunică următoarea telegramă pe care I. Simionescu, președintele Academiei, o adresează generalului Ion Antonescu, în ziua de 22 iunie: „Domnule general, În momentele prin care trecem, înălțătoare și pline de speranțe, întreaga suflare românească are datoria sfîntă de a face zid de susținere celor meniți să învie vitejia străbună. Academia Română, în trecutul căreia s-a înfăptuit unirea sufletească a reprezentanților românimei de pretutindeni, își îndreaptă urările sale de biruință către brava oștire română și către vrednicul ei conducător.

Trăiască patria în granițele ei firești, trase pînă unde se aude graiul strămoșesc.

Să trăiți, domnule general: fie ca faptele dv. să se înscrie în istoria neamului, alături de ale tuturora din trecut care au condus la glorioasa biruință".

• In urma dorinței ca soldații, care se luptă pentru întregirea hotarelor, să fie ținuți la curent cu tot ceea ce se petrece înlăuntrul țării, ca și cu faptele de arme din toate sectoarele de luptă, prof. Mihai Antonescu hotărăște tipărirea unei foi pentru ostași. Intitulată Soldatul, ea apare marțea, joia și simbăta. Totodată, dispune ca această foaie să apară și într-o ediție tipărită în limba germană, Der Soldat.

• Prima verighetă de aur pentru ajutorarea armatei este donată de Iancu Dumitru, funcționar la Casa Asigurărilor Sociale București, Piața Lahovari nr. 1. Iar din scrisoarea preotului Dumitru Veștemeanu trimisă generalului R.R. Rosetti aflăm că „înțelegînd să-mi vărs și eu obolul în riul de jertfă al neamului, dau familiei unui oștean-țăran, căzut pe cîmpul de

Atenția opiniei publice din urmă cu jumătate de veac este reținută, în continuare, de relatările, știrile, informațiile și comentariile care conturează zilnic desfășurarea campaniei armatei române (începută pe 22 iunie) pe frontul din Răsărit[1]. Astfel, la începutul lunii iulie, trupele române, în ofensivă, reușesc, la 5 iulie, să elibereze orașul Cernăuți. Această veste produce „un entuziasm de nedescris în Capitală – scrie *Timpul* din 9 iulie. Edițiile speciale au fost smulse cu înfrigurare din mîinile vînzătorilor. Fiecare din noi a trăit o clipă de mare satisfacție și mîndrie românească"[2].

Căpitanul Constantin Virgil Gheorghiu, într-un reportaj de război, apărut în *Timpul* din 22 iulie notează: „Sîntem în Cernăuți de vreo cinci ore. E a treia zi de la retragerea rușilor. Orașul acesta, altădată o podoabă a Bucovinei, este acum o paraginâ. La fiecare pas ne cutremurăm de grozăviile și barbariile devastării săvîrșite de trupele comuniste.

Am trecut pe la Liceul militar «Ștefan cel Mare». Vroiam să văd clădirea, sălile liceului acela unde am învățat clasa VIII-a, [dar] clădirea Liceului militar este distrusă de foc! M-am îndreptat spre reședința Mitropolitană, care e cea mai frumoasă din țară și care avea o capelă de minunată artă: icoanele erau de aur, totul lucrat de maeștri, iar interiorul bisericuței de la reședința Mitropolitană din Cernăuți rivaliza în frumusețe cu cele mai artistice lăcașuri ortodoxe. Bisericuța aceasta, nu a fost numai devastată, prădată în ce a avut ea mai prețios, dar a fost pîngărită în cel mai scîrnav chip".

La 16 iulie, unitățile Corpului 3 român și ale Corpului 54 german eliberează orașul Chișinău, capitala Basarabiei.

Să urmărim și alte consemnări din presa bucureșteană de acum cinci decenii. *Timpul* din 13 iulie reproduce două documente publicate în ziarul *Journal de Génève* de fostul corespondent la Geneva al Agenției Havas, Henri Ruffin. Ele dezvăluie politica de duplicitate a lui Stalin, în ajunul semnării, la 23 august 1939 la Kremlin, de către Molotov și J. von Ribbentrop, a Tratatului de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică și a Protocolului adițional secret. (Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1989.)

Mai întîi, este vorba de o declarație atribuită lui Stalin înaintea Biroului politic cu privire la acordul încheiat în aceeași zi între cel de-al treilea Reich și Rusia Sovietică. Ruffin spune că circumstanțele

---

[1] La lectura rubricii noastre din anii de război ca de altfel și pentru perioada anterioară (în 1938-1940), amintim cititorilor noștri că întreaga presă era sub regimul cenzurii militare (uneori și cu amestec german), iar țara era guvernată de o dictatura militara.

[2] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziarele respective. Precizam, de asemenea, ca în redarea acestor extrase am pastrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Reşedinţa Metropolitană din Cernăuţi

George Valentin Bibescu în anul 1939, în raidul făcut în Africa

în care a ajuns în posesia acestui document sînt secret profesional şi nu pot fi destăinuite. El arată printre altele: „În aceeaşi seară în care Stalin se legase de Reich, a simţit nevoia ca să justifice politica sa în faţa membrilor Biroului politic. El a declarat că dacă Sovietele ar fi încheiat o alianţă cu Franţa şi Anglia atunci [în cadrul tratativelor tripartite de la Moscova, din august 1939], Germania s-ar fi văzut constrînsă să caute un «modus vivendi» cu puterile occidentale. În felul acesta însă, războiul ar fi fost evitat. Dacă din contră, Rusia Sovietică ar accepta propunerea Germaniei [ceea ce de fapt se semnase chiar în timpul nopţii], atunci Germania va ataca fără îndoială Polonia iar intervenţia Angliei şi Franţei devine inevitabilă. În acest fel, Europa Occidentală este sortită distrugerii. «Atunci – ar fi spus Stalin – vom avea mari şanse să ne ţinem de o parte şi să aşteptăm în linişte momentul favorabil. Acesta este interesul nostru. Dictatura partidului comunist este posibilă numai prin mijlocirea unui război mare. În plus, ar fi interesant pentru Rusia Sovietică ca Germania să ducă război cît mai mult timp posibil. Rămînînd neutră, Rusia ajută Germaniei»".

Cîteva zile mai tîrziu, continuă Ruffin, a fost publicat un document senzaţional. Era vorba de instrucţiunile date de Internaţionala Comunistă [tuturor partidelor comuniste], spre a justifica raportul lui Stalin. Această indiscreţie a fost comisă de un ziar parizian aproape necunoscut *Ordre Nationale*, în ziua de 14 decembrie 1939. Instrucţiunile erau destinate şefilor de secţiuni, adjuncţilor lor şi secretarilor generali ai partidelor comuniste din Franţa şi Belgia. Notele erau datate: 25 noiembrie 1939. Planul lui Stalin era comentat astfel în aceste instrucţiuni: „Singurul scop al politicii externe a Rusiei Sovietice rămîne crearea regimului sovietic în toate ţările capitaliste. Războiul european oferă condiţiile cele mai favorabile pentru dezlănţuirea revoluţiei internaţionale".

Instrucţiunile spuneau, în continuare: „Am realizat intenţiile noastre. Războiul a izbucnit fără ca noi să luăm parte. Vom da ajutor Germaniei tot timpul războiului, astfel ca ea să poată ţine cît mai mult, însă nu pînă cînd armatele germane ar putea să triumfe definitiv. Această decizie rămîne să o dăm noi".

La 2 iulie, încetează din viaţă, la Mogoşoaia, prinţul George Valentin Bibescu. Figură cunoscută în ţară cît şi peste graniţele ţării, prinţul Bibescu se stinge atunci cînd aviaţia, al cărei erou şi promotor de pionierat a fost, se înscrie definitiv între mijloacele de transport şi de luptă moderne. Comentariile presei se opresc asupra unor date biografice: s-a născut la Bucureşti la 1880, ca fiu al prinţului George Bibescu, cel de-al treilea fiu al domnului pămîntean, Gheorghe Bibescu. Studiile şi le-a făcut la Geneva. Întors în ţară, fondează, împreună cu Gh. Asan, Automobil Clubul Român (A.C.R.) şi

Cronică măruntă

onoare, din salariul meu de modest funcţionar din direcţiunea Cultelor suma de 500 lei lunar pe timp de 20 de ani, începînd cu proximul salariu".

● Castelul **de la Dărmăneşti, al d-nei Marina Ştirbey, este transformat în casă de odihnă şi convalescenţă pentru piloţii ofiţeri şi subofiţeri din Aeronautică.**

● Domnişoarele **studente şi domnii studenţi ai Universităţii din Bucureşti, care au rămas pe timpul vacanţei în Capitală şi care actualmente nu sînt angajaţi pentru practicile de vară, sînt rugaţi — în baza decretului nr. 140840 din 4 iulie 1941, al ministrului culturii naţionale şi cultelor, general R.R. Rosetti — să se prezinte la Rectorat pentru a lua cunoştinţă de măsurile luate în legătură cu munca de folos obştesc. Dar nu numai studenţii, ci şi elevii sînt chemaţi pentru a primi dispoziţii în legătură cu munca de folos obştesc.**

● Direcţia **Generală P.T.T. aduce la cunoştinţa publicului următoarele: se repetă recomandaţia din 27 iunie, de a nu se mai scrie decît pe cărţi poştale deschise. Pentru trimiterile de acte sau copii de pe acte, publicul poate trimite scrisori recomandate fără însă a introduce corespondenţă particulară.**

● 11 martie. **Noi miniştri: ing. C. Buşilă este numit ministru, secretar de stat la Departamentul lucrărilor publice şi comunicaţiilor, în locul d-lui general Gr. Georgescu; dr. C. Dănulescu este numit ministru, secretar de stat pe lîngă Departamentul muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale în locul generalului C. Voiculescu.**

● La Berlin **are loc o licitaţie publică de mărci poştale. Sînt vîndute şi trei mărci româneşti „cu cap de bour". Cea mai valoroasă dintre ele — pentru 12 000 R.M.**

IULIE
1941

Noul ministru al Italiei la București, Renato Bova Scoppa

I.P.S.S. Patriarhul Nicodim vizitează răniții de pe front

Cronică măruntă

(720 000 lei). Senzația licitației o constituie un „Mauritius cărămiziu", care este cumpărat cu 27 000 R.M. Din această marcă nu există, în întreaga lume, decît 11 exemplare, dintre care două în Reich.

• 22 iulie. Sosesc **în Capitală membrii Legației noastre de la Moscova, împreună cu familiile, inclusiv Grigore Gafencu, fostul ministru plenipotențiar.**

• Autorul **mult prețuit al** Cuvintelor potrivite, **Tudor Arghezi, apare și în ipostaza de dramaturg. În ultimul număr al revistei** Arta, **săptămînal de teatru, literatură și cinematograf, publică piesa intitulată** Negustătorul de ochelari.

• Sala **cea mai răcoroasă a Capitalei, Alhambra-Excelsior, își continuă seria triumfală cu opereta de grandioasă montare** Vagabonzii. **La Teatrul Comedia de vară, cel mai vesel spectacol din Capitală,** Fetița ta, **tonicul necazurilor de azi. Distribuția: V. Maximilian, Gr. Vasiliu Birlic, Nora Piacentini, Niculescu-Buzău, Angela Mateescu, Mircea Șeptilici, Celia Marian și Mișu Fotino; direcția de scenă Sică Alexandrescu.**

• Și în acest an, **serbările de la Bayreuth, orașul lui Richard Wagner, au loc în cadrul obișnuit, dar ca festivități de război, în fața soldaților din toate armele.**

• Ionel Perlea **dirijează la Deutsches Operhaus din Berlin** Aida **de Verdi. Cercurile muzicale și presa relevă, cu această ocazie, deosebitele calități ale dirijorului român.**

• Administrația metroului din Londra a emis, în vederea bombardamentelor viitoare, bilete valabile pentru o săptămînă astfel, cetățenii se pot adaposti în caz de alarmă în una din cele 14 stații desemnate de către administrație.

devine, la 23 de ani, președintele acestuia. În această calitate organizează în România primele curse de automobile și face o călătorie cu automobilul de la Geneva la București. Între timp, se căsătorește cu Martha, fiica ministrului de externe Alexandru Lahovary, și întreprind un voiaj în Persia. Prieten cu celebrul aviator francez Louis Blériot, V. Bibescu se înscrie în școala sa de pilotaj și obține brevetul de pilot nr. 20. În România creează Liga aeriană, care formează primii piloți. Este un erou al războaielor balcanice și al primului război mondial, cînd conduce o escadrilă. După război, devine vice-președinte și apoi președinte al Federației Aeronautice Internaționale, care cuprinde cluburile din 43 de țări.

Ultima dorință a lui George Valentin Bibescu a fost să fie îngropat în cripta bisericii ce străjuiește Palatul Brîncoveanu de la Mogoșoaia.

După 20 de ani, *Universul* din 2 iulie, utilizînd unele amintiri și consemnări personale ale ziaristului și scriitorului Nicolae Batzaria, furnizează date despre... o anchetă parlamentară și soarta raportului acesteia. Dar să vedem despre ce este vorba.

În vara anului 1921 – la conducerea țării fiind guvernul generalului Averescu – s-a alcătuit o comisie de anchetă parlamentară în Basarabia, comisie din care făcea parte ca senator, și ulterior, ca vice-președinte al acesteia și N. Batzaria.

Raportul – cuprinzînd constatările făcute în cursul celor două luni de zile de cercetări – nu a fost publicat, ceea ce a dat naștere la tot felul de interpretări. „Acum însă – scrie N. Batzaria – poate fi destăinuit motivul principal pentru care publicarea raportului comisiei de anchetă parlamentară fusese socotită *ca puțin oportună*. Motivul principal rezidă în faptul că publicarea lui ar fi contribuit la înăsprirea relațiilor dintre România și Uniunea Sovietică". În raport erau consemnate constatări „ce puneau în lumina cea mai defavorabilă, adică în adevărata lor lumină, «binefacerile raiului bolșevic».

Efectul deșănțatei propagande bolșevice ce se ducea în Basarabia era distrus prin cei care, înfruntînd primejdia morții, izbuteau să treacă în mod clandestin în teritoriul de sub administrația română. Înfățișarea fizică a acestora era sub orice limită; îmbrăcați în zdrențe, istoviți, flămînzi și îngroziți de regimul teroarei sălbatice sub care erau ținuți acasă la ei.

Propaganda bolșevică era întregită și prin bande înarmate, care, în primii doi-trei ani după unirea Basarabiei cu Vechiul Regat, cutreierau satele cu scopul de a asmuți pe locuitori împotriva administrației române. După îndeplinirea misiunii de atîțare, ei se dedau la jaf și atentate la viața celor ce nu se lăsau ademeniți". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

MINISTRUL ELVEŢIEI LA BUCUREŞTI TRANSMITE...(XVI)

• Blocul Naţional Democrat — o formulă politică sui generis • Nerăbdarea lui Iuliu Maniu • Ică Antonescu între speranţă şi deznădejde • Mareşalul temporizează • Generalii şi diplomaţii germani sînt tot mai neliniştiţi • Profesorul Constantin C. Giurescu şi colonelul Traian Teodorescu în misiune secretă la Ankara • Ultima carte, ultima şansă, ultimul tren

Constituirea, la 20 iunie 1944, a Blocului Naţional Democrat a fost adusă la cunoştinţa Aliaţilor, la Cairo, dar evenimentul nu a stîrnit deloc reacţia aşteptată de opoziţia română. La rîndul său — perfect informat despre mersul tratativelor şi despre conţinutul acordului intervenit între cele patru partide semnatare ale actului de formare a B.N.D. (P.N.Ţ., P.N.L., P.S.D. şi P.C.R.) — mareşalul Ion Antonescu nu a reacţionat nici el în vreun fel, lăsîndu-i pe protagonişti să acţioneze în continuare. Ba mai mult, printr-un raport al S.S.I., Antonescu fusese informat că Iuliu Maniu era la curent cu faptul că generalul C. Sănătescu declarase mai multor oameni politici că el „va fi succesorul mareşalului Antonescu, ca şef al guvernului de tranziţie ce va urma", lăsînd „să se înţeleagă că ar avea consensul M.S. Regelui şi al reginei mame pentru o atare acţiune politică" (23 August 1944. Documente, **vol. II, p. 330).**

Cum rezultă dintr-o notă pe care Carl Clodius a trimis-o la 12 iulie lui Joachim von Ribbentrop, germanii erau şi ei la curent cu activitatea opoziţiei şi cu atitudinea guvernului român faţă de aceasta. Clodius îl informa pe ministrul de externe german că, din surse demne de încredere, intrase în posesia unei note răspîndite de Maniu, notă „foarte interesantă prin expunerea amănunţită a tratativelor cu adversarii [Aliaţii], tratative, chipurile, secrete". El era de părere că mareşalului Antonescu i se puteau aduce două reproşuri de către Berlin: „în primul rînd, că a îngăduit, în general, ca emisarii neoficiali, în numele opoziţiei politice interne şi, în unele cazuri, cel puţin, chiar şi cu toleranţa vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri şi ministru de externe, să intre în legătură cu străinătatea inamică; în al doilea rînd, că nu a dovedit suficientă grijă pentru consolidarea frontului psihologic intern de apărare". Nota lui Clodius se încheia cu concluzia: „Cauza celor două greşeli trebuie căutată în faptul că mareşalul este convins că, în ultimă instanţă, războiul nu poate fi cîştigat pe plan militar, ci trebuie sfîrşit printr-un compromis politic" (23 August 1944. Documente, **vol. II, p. 350).**

La 20 iulie 1944, ministrul american în Elveţia (Harrison) l-a informat pe secretarul de stat că Vespasian Pella, ministrul român la Berna, a transmis un mesaj ambasadorului american la Madrid din partea lui Mihai Antonescu, mesaj predat lui în jur de 4 iulie, în care acesta din urmă afirma că România a luat parte la operaţiile militare declanşate în iunie 1941 „numai pentru a recupera teritoriile luate de U.R.S.S. [în iunie 1940] că România nu a dorit şi nu doreşte să lupte împotriva puterilor anglo-saxone...

României i se cere acum să iasă din război, să-şi întoarcă armele împotriva Germaniei şi să acorde dreptul de trecere pentru trupele sovietice. Comportarea trupelor sovietice în teritoriile româneşti deja ocupate este marcată de executarea şi deportarea oficialilor guvernamentali din clasa conducătoare, de confiscarea proprietăţii, de transformarea bisericilor în grajduri, de violarea femeilor şi a tinerelor fete şi de colonizarea în masă a Basarabiei şi Bucovinei... Faptele arată că ocuparea întregului teritoriu românesc de către armatele sovietice va duce inevitabil la dispariţia clasei conducătoare româneşti, la acapararea ţării şi introducerea neîmpiedicată a comunismului în sud-estul Europei... România va ieşi din război numai dacă ea va putea să declare încetarea tuturor luptelor pe baza respectării suveranităţii ei, a drepturilor teritoriale şi a instituţiilor sale. Fără acceptarea acestor condiţii, ea va fi obligată să continue lupta, cu riscul sucombării în demnitate". Mihai Antonescu încheia: „În orice caz, România nu poate ieşi din război decît dacă, cel puţin: a) majoritatea teritoriului românesc, inclusiv Capitala, nu va fi ocupată; b) forma guvernului şi structura sa socială rămîn atributul exclusiv al suveranităţii României... Dacă aceste principii sînt acceptate ca bază în negocieri, reprezentanţii împuterniciţi, împreună cu experţi militari, pot fi trimişi imediat într-un loc ales de Aliaţi, România preferînd

Ankara..." (Foreign Relations of the United States. Diplomatic papers, 1944, **vol. IV, pp. 185-187; în continuare F.R.U.S.).**

La 7 iulie 1944, guvernul american a transmis la Bucureşti, prin canalul Madrid: „Guvernele aliate consideră că a sosit absolut ultimul moment în care România mai poate să-şi schimbe politica externă..."; „în acest scop, guvernele aliate propun ca un delegat român cu depline puteri, repet, cu depline puteri, să se prezinte la Cairo fără întîrziere, la oricare din cele trei legaţii ale celor trei puteri. La negocieri ar participa Rusia, S.U.A. şi Anglia" (Biblioteca Academiei, Arhiva istorică, Documente şi memorii privind alăturarea României la coaliţia antihitlerista (1943-1947), **vol. I, p. 157).**

O lună mai tîrziu, la 6 august, din Stockholm, şeful misiunii diplomatice române, Frederic Nanu, atrăgea atenţia asupra faptului că „cea mai mare greşeală pe care am putea s-o facem ar fi să fim surprinşi de sfîrşitul războiului în situaţia de azi, în care sîntem învinuiţi de a căuta numai să cîştigăm timp şi de a induce în eroare pe Aliaţi, numai fiindcă ţinem de fapt cu germanii, chiar pînă a ne jertfi pe noi înşine" (Idem, **p. 181). Tot în primele zile ale lui august, consulul general american la Istanbul raporta la Washington că profesorul Constantin C. Giurescu şi colonelul Traian Teodorescu, sosiţi în Turcia în jurul datei de 3 august, au informat agenţiile americane din oraş că erau autorizaţi de către mareşalul Antonescu şi de către Mihai Antonescu să comunice dorinţa guvernului român de a trimite un alt emisar la Cairo, „existînd o mare suspiciune la Bucureşti că Ştirbei şi Vişoianu au eşuat în misiunea lor". La rîndul său, secretarul de stat american a cerut ambasadorului american la Moscova, W. Averrell Harriman, să-l informeze pe Molotov şi să-i transmită părerea americană, potrivit căreia, această abordare „poate fi considerată ca încă una din multele probe prin care românii au încercat să cîştige încrederea în ei înşişi şi să obţină simpatia Aliaţilor"** (F.R.U.S., 1944, **vol. IV, pp. 187-188). La 17 august, Harriman răspundea secretarului de stat: „Nu m-am gîndit că este înţelept să onorez sugestiile făcute de Giurescu şi Teodorescu, comunicîndu-le în detaliu guvernului sovietic, deoarece sînt dintre acelea ce vor fi foarte insultătoare şi ofensatoare părţii sovietice... I-am scris astăzi o scrisoare lui [Andrei Ianuarievici] Vişinski [locţiitorul comisarului poporului pentru afacerile externe] al cărei conţinut ar fi următorul: Doresc să vă informez, ca urmare a înţelegerii existente ca guvernele noastre să se informeze reciproc şi în totalitate despre încercările de pace făcute de puterile inamice, că emisari români, pe nume profesor Giurescu şi colonel Teodorescu, care susţin că reprezintă pe mareşalul Antonescu şi pe Mihai Antonescu, au luat contact de curînd cu reprezentanţii americani la Istanbul, cu sugestii de pace vagi şi foarte nerealiste, cărora guvernul american nu le acordă consideraţie*. În caz că guvernele sovietic şi englez nu au obiecţii, guvernul american preconizează să răspundă pe aceleaşi canale că dacă guvernul român doreşte pace pe baze realiste, poate să trimită în acest scop la Cairo o delegaţie cu puteri depline", pentru negocieri cu reprezentanţii celor trei puteri** (F.R.U.S., 1944, **vol. IV, pp. 188-189).

Astăzi nu cunoaştem încă suficiente amănunte în legătură cu acţiunea de ultim moment a lui Mihai Antonescu de ieşire din război. La 23 august 1944, primul ministru turc i-a comunicat însărcinatului cu afaceri al S.U.A. în Turcia că în acea zi primise o telegramă de la însărcinatul cu afaceri turc la Bucureşti, în care acesta îl informa: „Chiar acum vin de la primul ministru [român]. El mi-a spus că situaţia este extrem de serioasă... Noi dorim ca dumneavoastră să acţionaţi ca intermediarii noştri pentru a obţine un armistiţiu. Vorbesc în deplin acord cu regele, cu mareşalul şi cu toţi liderii opoziţiei. În interval de 24 ore, vă rog să obţineţi răspunsul guvernelor britanic şi american la următoarele: primul ministru al României ar dori să ştie care dintre cele trei alternative este preferată de guvernele britanic şi american: 1) trimiterea unui reprezentant român la Moscova pentru a încheia armistiţiu; 2) intrarea simultană în legătură cu americanii, britanicii şi ruşii pentru a stabili condiţiile de armistiţiu sau 3) discutarea condiţiilor armistiţiului la Cairo cu Aliaţii?" (F.R.U.S., 1944, **vol. IV, p. 190).**

Nu s-a făcut deplină lumină nici asupra mesajului pe care sovieticii l-ar fi adresat lui Ion Antonescu în preajma lui 23 august, telegramă înregistrată de Niculescu-Buzeşti şi adusă la cunoştinţă lui I. Maniu şi pe care acesta din urmă ar fi ascuns-o lui Antonescu. În orice caz, Neagu Djuvara, curierul trimis de mareşalul Antonescu la Stockholm în dimineaţa zilei de 23 august, cu consimţămîntul de a încheia armistiţiu, a aflat, abia sosit la destinaţie, că totul era prea tîrziu...

Iată acum ultimul grupaj de extrase din rapoartele diplomatului elveţian referitoare la evenimentele lunilor iulie-august 1944, ultimul reţinut de noi purtînd data de 5 august. Am oprit aici selecţia noastră deoarece raportul referitor la actul de la 23 august, care în chip firesc ar fi trebuit să încheie acest serial, este deja cunoscut, fiind publicat în culegerea 23 August 1944. Documente, **vol. II, pp. 436-438 şi reluat în mare parte de Gh. Buzatu în recent apărutul vol. II al seriei** Mareşalul Antonescu în faţa istoriei, **pp. 264-269. De asemenea,** Magazin istoric, **nr. 8/1990, în cadrul serialului pe care**

---

* Credem ca aceste propuneri se refereau la frontierele Romaniei cu U.R.S.S. şi susţineau linia acestora dinainte de 26 iunie 1940, precum şi la condiţiile trecerii armatelor sovietice prin ţara noastra. Numai gasirea acestor documente ne va clarifica – *n.r.*

îl încheiem acum, a publicat cîteva pasaje şi o serie de concluzii ale diplomatului elveţian.

Dar şi aşa, prin selecţia de faţă, cititorii ca şi specialiştii vor constata că ne aflăm în faţa unor documente cu o densitate aproape ieşită din comun pentru acest gen de izvoare. Calitatea şi diversitatea informaţiilor, inteligenţa coroborării şi interpretării lor ne redau dimensiunile reale ale maximei îngrijorări a poporului român în acele momente în care, într-o atmosferă de teribilă încordare şi dramatism, în condiţii în care teatrul de război se mutase pe teritoriul naţional, pe diverse căi şi de către toţi factorii politici se căutau cu înfrigurare soluţii pentru ca România să poată evita catastrofa prăbuşirii. Din tot acest zbucium, atît de complex şi nuanţat surprins de diplomatul elveţian, s-a născut actul de la 23 august 1944, în a cărui înţelegere şi interpretare documentele publicate în acest serial îşi vor aduce, sîntem siguri, o contribuţie deloc lipsită de importanţă.

Andrei ŞIPERCO

Armistiţiul — preocuparea tuturor

1944

Mogoşoaia, 5 iulie

L-am găsit, ieri, pe domnul Mihai Antonescu foarte abătut, cu faţa trasă, cu aerul preocupat... După ce a ascultat neatent ceea ce aveam să-i spun asupra unor afaceri curente de interes mediocru, el m-a întrebat:

— Ce gîndiţi despre situaţie? Ce trebuie făcut? Ce aţi face în locul meu?

El a adăugat că nu se adresa diplomatului, ci omului, prietenului. Accentul de angoasă, tonul surd al vocii sale, sobrietatea limbajului şi a gesturilor sale contrastau puternic cu accentele pe care le-a făcut să se audă în cursul conversaţiei noastre furtunoase din 1 iunie.

I-am răspuns că la sfîrşitul lui martie şi la începutul lui aprilie, guvernul regal, alertat totuşi (şi în timp util) prin sfaturi dezinteresate, a lăsat să treacă ocazia cea mai favorabilă de a redresa politica românească. El a fost de acord. Am adăugat că atuurile de care dispunea atunci România (teritoriu aproape intact, industrie lucrînd cu randament maxim, reţea de comunicaţii în stare bună, forţă militară deloc neglijabilă etc.) nu se mai găsesc astăzi în mîna sa, că situaţia este deci sensibil mai gravă. Totuşi, am continuat eu, se mai oferă încă o şansă. Ofensiva rusă a ales obiectivele sale în sectorul central [al frontului germano-sovietic]. Ea pare să ia o asemenea amploare, încît dezvoltarea ei ar putea determina statul major sovietic să neglijeze încă cîtva timp România. Nu puteţi să utilizaţi această amînare şi să trimiteţi pe cineva la Moscova?...

— Să trimit pe cineva la Moscova? Era, poate, posibil acum trei sau patru luni. Dar astăzi trupele germane din ţara noastră au 700 000 oameni[1]. Plecarea în Rusia a unei misiuni române, sau chiar a unui emisar izolat, nu va trece neobservată. Replica Reichului va fi imediată. Ea s-ar exercita în detrimentul însuşi al Aliaţilor, deoarece am fi deposedaţi de tot ce mai posedăm încă, de tot ce am putut apăra pînă acum împotriva apetitului german. Şi, în ciuda aparenţelor, vă asigur că ceea ce posedăm este încă considerabil (rezerve de petrol, de cereale, de alimente etc.). Dacă ruşii pot să ne trimită, pe cineva, secretul ar fi mult mai uşor de păstrat. Aş aranja o întîlnire în condiţii de securitate absolută...

Primul ministru m-a întrebat apoi dacă nu mi-ar fi posibil să comunic această idee la Londra şi la Washington, cu rugămintea ca cele două cabinete să o recomande aliaţilor lor ruşi.

Am răspuns că puteam cel mult să înştiinţez guvernul meu despre această conversaţie, el fiind singurul calificat să decidă dacă şi în ce măsură sugestiile primului ministru puteau fi reţinute.

În plus, expedientul propus de către interlocutorul meu îmi pare himeric. Evenimentele evoluaseră, iar pentru ruşi sezonul avansurilor către sateliţii Reichului este astăzi depăşit... (*Raport politic* nr. 32)

7 iulie

În legătură cu misiunea încredinţată domnului Vişoianu (vedeţi raportul meu nr. 30, din 17 iunie [în *Magazin istoric*, nr. 6/1991]), în anturajul domnului Maniu se dau astăzi explicaţii complementare care diferă întrucîtva de cele precedente.

Iată-le:

Făcînd cunoscute emisarului român condiţiile lor de armistiţiu, ruşii ar fi lăsat să se înţeleagă că ele se vor putea agrava într-un răstimp destul de scurt şi că trebuia deci să se grăbească. Domnul Vişoianu a atras atenţia asupra acestui punct celor ce l-au trimis, iar domnul Maniu, cu toate că a găsit foarte dure exigenţele Moscovei, a sfătuit guvernul să se încline. Mareşalul a răspuns printr-un refuz abrupt. Reparaţiile cerute de U.R.S.S. se ridicau, se spune, la două miliarde de dolari (faţă de 600 milioane cerute mai demult Finlandei).

Se adauga că domnii Maniu şi Dinu Brătianu au adresat „Conducatorului", o scrisoare, prin care iau act de

---

[1] Spre sfîrşitul lui martie, în momentul în care armatele fostului grup von Manstein se retrăgeau în dezordine spre Moldova şi nu mai reprezentau o forţă militară redutabilă, efectivul trupelor proaspete de care dispunea Reichul în interiorul frontierelor româneşti nu depăşea 22 000 de oameni. (Nota lui de Weck)

decizia sa negativă, şi lui Vişoianu un mesaj, fixînd responsabilităţile asumate atît de guvern cît şi de opoziţie...

Acordul intervenit între domnul Maniu şi grupările de extremă stîngă le provoacă griji [germanilor], cu toate că acest pact, paralizat în aplicarea sa practică de certuri bizantine, este încă departe de a reprezenta o ameninţare... *(Raport politic nr. 33)*

21 iulie

...„Conducătorul" a primit pe domnul Maniu pe data de 14 a acestei luni. El a recunoscut necesitatea renunţării la alianţa germană şi a tratativelor cu Naţiunile Unite, exprimînd însă părerea că operaţia se va efectua în condiţii mai bune dacă s-ar aştepta ca Wehrmachtul să-şi reducă într-o mai mare măsură efectivele din România şi că, pe de altă parte, manevra ar fi facilitată printr-o eventuală intrare în război a Turciei.

Domnul Maniu şi prietenii săi ar vrea să obţină de la mareşal angajamentul că se va retrage, în momentul ales de ei, în favoarea unui guvern de generali care va cere un armistiţiu. Echipa ar avea în frunte pe generalul [Gheorghe] Avramescu. Radio Moscova lăudînd de mai multe ori conduita acestui ofiţer faţă de populaţia din Crimeea, se crede că ruşii vor primi bine alegerea persoanei lui. Domnul Maniu nu va constitui guvernul sau de uniune naţională decît după semnarea armistiţiului.

Opoziţia consideră că, dacă „Conducătorul" acceptă acest program, el nu va fi urmărit în justiţie, dar că, dacă îl va respinge, va trebui să fie deferit, împreună cu colaboratorii săi, unui tribunal special al statului.

Pare totuşi că Antonescu, dacă se decide să opereze redresarea dorită de naţiune, ar vrea să o facă el însuşi, ceea ce nu răspunde deloc vederilor opozanţilor... *(Raport politic nr. 34)*

Mogoşoaia, 27 iulie

...Ştiu că el [Mihai Antonescu] l-a primit pe ministrul Germaniei nu numai pe 18, ci şi pe 19. Asupra părerilor pe care le-au schimbat am cules, în anturajul primului ministru şi în cercurile opoziţiei, trei versiuni concordante. Iată esenţa:

Baronul a spus că Reichul, trebuind să facă faţă unei situaţii militare grave, dar încrezător în loialitatea prietenilor săi, se vede obligat să adreseze guvernului român noi cereri în vederea asigurării unei mai bune coordonări a forţelor angajate în lupta comună. Aceste cereri se rezumă în patru puncte;

1) Arestarea a 300 oameni politici români, în fruntea cărora figurează domnul Maniu şi care vor fi deţinuţi ca ostatici într-un lagăr instalat în România, dar supravegheaţi de forţe germane;

2) 100 000 evrei vor fi instalaţi în ghetouri, organizate în România de către autorităţile Reichului, şi care vor fi răspunzători cu viaţa lor pentru actele de sabotaj la care s-ar putea deda coreligionarii lor;

3) Armata română, care este deja foarte puternic încadrată de Wehrmacht, va trebui să poată să fie folosită de acum înainte pe orice teatru de operaţii (Normandia, de exemplu, sau Italia);

4) Germania va fi singura care va decide momentul în care se va trata cu puterile duşmane. Dacă va fi vorba de încheierea unui armistiţiu general, iniţiativa şi conducerea manevrei îi vor fi rezervate. Nici un armistiţiu separat nu va putea fi semnat de către cabinetul din Bucureşti fără asentimentul Berlinului.

Primul ministru român respingînd toate aceste cereri, domnul von Killinger a revenit din nou a doua zi. Era autorizat, a spus dînsul, să scadă de la 300 la 80 numărul ostaticilor politici. Cel al evreilor putea şi el să fie micşorat. Asupra celorlalte două puncte, nici o concesie nu i se părea posibilă.

Discuţia a fost dintre cele mai furtunoase, trimisul lui Hitler reclamînd insistent, ca un prim gaj de bunăvoinţă, desemnarea imediată a unui domiciliu forţat domnului Maniu. Mihai Antonescu a răspuns: „Imposibil. În ochii întregii naţiuni, el reprezintă Transilvania mutilată. Atîta timp cît nu ne veţi fi redat provinciile pierdute, noi nu ne vom putea atinge de domnul Maniu". Asupra acestui punct, domnul von Killinger a obţinut, totuşi, o satisfacţie parţială: prietenii „liderului" transilvănean care îi împrumutau maşinile lor pentru deplasările sale şi-au văzut retrase permisele de circulaţie. Dar această măsură este datorată mai puţin reprezentanţilor Reichului, cît unui nou conflict între mareşal şi domnul Maniu: primul îi reproşează celui de-al doilea că a adresat şefilor organizaţiilor sale departamentale o circulară plină de critici la adresa sa şi în care sînt expuse în detaliu negocierile conduse de către prinţul Ştirbei şi de domnul Vişoianu în vederea unui armistiţiu.

În cursul conversaţiei sale cu preşedintele interimar, ministrul Germaniei ar fi dat de înţeles că, dacă actualul cabinet nu se va arăta mai comprehensiv, Reichul va putea instala cu uşurinţă o altă echipă guvernamentală. Numele lui Horia Sima fiind pronunţat, Mihai Antonescu ar fi strigat: „Daţi-i drumul. Armata întreagă este ostilă Legiunii. Dacă încercaţi să-i impuneţi un guvern legionar, ea nu va ezita să facă cauză comună cu duşmanii voştri".

Domnului von Killinger nu i-a mai rămas decît să se retragă, spunînd că va lăsa guvernului său grija de a trage concluziile necesare... Opinia care prevalează astăzi la Bucureşti este că germanii nu mai sînt aşa de puternici pentru a întreprinde în România o operaţie analogă celei pe care au făcut-o în Ungaria în luna martie. Spiritul de rezistenţă al populaţiei este în creştere. Armistiţiul rămîne pe primul plan al preocupărilor fiecăruia. În special, trei oameni se preocupă să-l pregătească: regele, „Conducătorul" şi domnul Maniu. Dar ei par să acţio-

neze fiecare pe cont propriu şi de o manieră foarte convulsionată.

Nu se ştie exact cine sînt oamenii suveranului. Mareşalul se foloseşte de ministrul său la Ankara, domnul Cretzianu, şi de ambasadorul turc în România, care se găseşte în ţara sa din luna aprilie. Domnul Maniu utilizează serviciile prinţului Ştirbei, ale lui Vişoianu şi Max Auşnit.

Influenţei acestuia din urmă i se atribuie, în cercurile maniste, pretinse concesii ale guvernului sovietic. Se susţine că anglo-saxonii i-ar fi făcut pe ruşi să-şi modereze exigenţele... *(Raport politic nr. 35)*

5 august

În cursul lunii trecute, domnul Iuliu Maniu a redactat un memoriu destinat cadrelor Partidului Naţional Ţărănesc, în care expune întreaga sa activitate politică, din primăvara lui 1943 pînă la începutul lui iulie 1944. Acest document prezintă un interes particular prin precizările pe care le aduce asupra unor puncte controversate. Se pot trage unele concluzii de o reală valoare istorică.

Iată cîteva:

1. O dată în plus, la începutul acestui an, domnul Maniu l-a rugat insistent pe mareşalul Antonescu să renunţe să continue războiul alături de Germania. În loc să răspundă ca înainte, că era hotărît să învingă sau să moară cu Hitler, „Conducătorul" a obiectat că Naţiunile Unite, cerînd tuturor adversarilor lor o capitulare necondiţionată şi refuzînd să trateze cu „dictatori", el nu putea să se hotărască să lase României bunului plac al ruşilor. El a lăsat să se înţeleagă că, dacă i s-ar oferi unele garanţii, nu va refuza să examineze din nou problema. Atunci, domnul Maniu, cu asentimentul mareşalului, a recurs la bunele oficii ale domnului Beneş [pe lîngă guvernul sovietic; *Magazin istoric*, nr. 4 şi 5/1991], de la care a obţinut răspunsul pe care îl cunoaştem. „Conducătorul" a considerat necesar să ceară guvernului sovietic o confirmare a mesa-

jelor trimise de domnul Beneş. Domnul Maniu şi-a reluat activitatea. Rezultat: declaraţiile lui Molotov, aprobate public la puţin timp de Londra şi Washington. La aceste concesii importante Antonescu nu a răspuns nimic. Şi mai mult, în timp ce Finlanda lua iniţiativa de a „discuta" direct cu Moscova, el s-a dus la cartierul general al Führerului, afirmînd astfel public fidelitatea sa faţă de cauza germană. Imediat după reîntoarcere, el a făcut cunoscut anturajului său că ocupaţia Ungariei de către Wehrmacht era iminentă, adăugînd că, imediat ce ea va fi realizată, întreaga Transilvanie va redeveni românească: Hitler i-a promis solemn. (Mai tîrziu, mareşalul a negat că a afirmat aceste lucruri, dar mai mulţi martori demni de încredere afirmă că le-au auzit din gura sa. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că informaţii asemănătoare au fost răspîndite de către cercurile oficiale încă de la sfîrşitul lui 1941 şi de fiecare dată cînd Germania cerea românilor să trimită noi trupe pe frontul rusesc.)

2. În momentul în care armata roşie a trecut Nistrul şi a invadat teritoriul românesc, fără ca Wehrmachtul să-i opună o rezistenţă serioasă, Antonescu a manifestat dorinţa să-l întîlnească pe domnul Maniu. Acesta din urmă s-a dus la el însoţit de domnul Mihalache. Mareşalul a încercat să-i convingă că forţa militară a Reichului era încă considerabilă: rezerve abundente, arme secrete etc. El a adăugat că condiţiile anunţate de către Naţiunile Unite nu erau destul de precise pentru a-i permite să se gîndească la o reorientare. Preşedintele Partidului Naţional Ţărănesc s-a oferit atunci să procure guvernului date mai complete asupra exigenţelor Aliaţilor. Ele au fost culese de către prinţul Ştirbei şi el (Maniu) le-a primit pe 13 aprilie.

3. Iată care erau, la acea dată, condiţiile armistiţiului elaborate de comun acord de către Moscova, Londra şi Washington.

I. România rupe cu Germania. Trupele sale din prima linie (7 divizii în Crimeea, 3 în regiunea Odessa şi 3 în cea a Chişinăului) se predau armatei roşii şi, împreună cu aceasta, angajează lupta împotriva Wehrmachtului. Guvernul sovietic le va furniza tot armamentul necesar. Armata română, astfel echipată, va fi la ordinele mareşalului Antonescu şi ale domnului Maniu (această clauză relevă că Naţiunile Unite se aşteptau la o colaborare totală între cei doi oameni şi acceptau să aibă încredere într-un „Conducător" convertit).

II. Restabilirea frontierei româno-ruse din 1940 (adică cedarea Bucovinei de Nord şi a Basarabiei).

III. Reparaţia distrugerilor cauzate U.R.S.S. de operaţiile armatelor române şi de ocuparea de teritorii sovietice (nici o cifră nu era menţionată).

IV. Eliberarea tuturor prizonierilor de război aliaţi, cît şi a internaţilor civili, cetăţeni ai Naţiunilor Unite.

V. Circulaţia liberă a trupelor sovietice şi aliate pe teritoriul românesc şi folosirea tuturor căilor de comunicaţie.

VI. Guvernul U.R.S.S. respinge ca injust arbitrajul de la Viena. El este gata să colaboreze militar cu România împotriva Germaniei şi Ungariei pentru a restitui românilor provinciile pierdute sau, cel puţin, cea mai mare parte a acestor provincii, sub rezerva confirmării de către tratatul de pace.

Cu toate că nu a fost specificat guvernului din Bucureşti nici un termen pentru a răspunde, condiţiile de mai sus aveau un caracter imperativ, trebuind a fi acceptate în bloc. O promptă supunere, adăuga prinţul Ştirbei, va avea ca rezultat îndulcirea modalităţilor de aplicare; tergiversînd, România riscă să-şi vadă adversarii retrăgîndu-şi ofertele. Din contră, acceptarea i-ar procura imediat avantajul deja recunoscut Italiei: cel de a fi considerată ca putere cobeligerantă.

Cu toate că precizările făcute de Naţiunile Unite au fost date la cererea sa, Antonescu, nu a vrut să răspundă. Ba mai mult, el a trimis pe front noi trupe şi a acceptat ca ele să fie amestecate cu cele ale Wehrmachtului în aşa fel încît a devenit imposibilă orice acţiune independentă a forţelor române. Aliaţii au replicat prin intensificarea bombardamentelor aeriene... *(Raport politic nr. 36)*

EPILOG

În ziua de 2 mai 1943, colonia elveţiană din Bucureşti îl sărbătoreşte pe René de Weck, cu prilejul împlinirii a zece ani de activitate diplomatică în capitala României, longevitate mai puţin întîlnită în cariera unor diplomaţi. După cum scria *Universul* din 6 mai 1943, *„diplomat distins, fin literat, d. René de Weck a contribuit, prin activitatea sa în cursul acestor zece ani, la adîncirea prieteniei dintre Elveţia şi România şi în numeroase ocazii tactul său, priceperea şi distincţia atitudinii sale au reuşit să servească intereselor celor două ţări şi astfel să asigure raporturilor dintre ele temeiuri reale şi permanente..."*

Felicitîndu-l, Iuliu Maniu i-a adresat o telegramă la 14 mai 1943, păstrată şi astăzi între hîrtiile fostului diplomat.

În discursul rostit în faţa membrilor coloniei elveţiene din Bucureşti, diplomatul René de Weck a spus, printre altele: *„Dacă în cursul acestor zece ani am putut apăra în mod eficient drepturile şi interesele ţării noastre, ca şi pe acelea ale fiilor săi stabiliţi pe pămîntul generos al României, daţi-mi voie să vă spun că aceasta o datorez înainte de toate ajutorului pe care mi l-aţi dat... În al patrulea an al celui mai groaznic război pe care l-a cunoscut omenirea, aţi găsit modalitatea de a veni în mare număr aici, pentru a vă sărbători ministrul. Chiar numai acest fapt ar fi suficient să dovedească că încercările grele ale unei epoci din cele mai tragice nu au zdruncinat nici curajul, nici încrederea*

într-un viitor mai bun. Pe de altă parte el demonstrează că, în ansamblu, colonia noastră a rămas prosperă și că ea înțelege să rămînă unită. Această rezistență la nenorocirile epocii, această armonie a sufletelor este opera dv. Dv. vă revine menirea s-o păstrați; este bunul nostru cel mai prețios. Știm că prietenia cu care vă înconjoară un popor ospitalier vă va ușura misiunea...

Am împărtășit împreună, în acești 10 ani, și bucurii și necazuri. Fără a ne uita nici o clipă patria, noi am participat sincer, cum era drept și firesc, la viața poporului român, în perioadele luminoase ca și în zilele de doliu... Timpuri grele ne așteaptă. Numai rămînînd credincioși devizei noastre vom putea triumfa: unul pentru toți și toți pentru unul...

Diplomatul este un marinar obligat să navigheze pe un canal strîmt mărginit de stînci, el riscă mereu să se izbească de una vrînd să evite alta. În ce mă privește, totdeauna am fost de părere că, înainte de toate, n-ar trebui să fim de acord cu definiția unui humorist: «Diplomatul este un gentleman care este trimis în străinătate să mintă». Duplicitatea, minciuna aduc cîteodată succese trecătoare. În timp, ele nu aduc foloase. Nici lingușeala și falsa modestie nu sînt mai bune de recomandat... Nu sînt singurul, dragi compatrioți, care reprezintă aici țara. Toți sînteți delegații ei. Ea contează pe voi: n-o uitați niciodată. De aceea vă spun: fiți gentlemani, desigur, dar nu fiți mincinoși. Respectați dreptul altuia, înțelegîndu-i pe cei din jurul vostru, fiți loiali cu ei, dar nu renunțați la nimic din ceea ce vă aparține.

În acest spirit aș vrea să îndeplinesc, pînă la ora hotărîtă de soartă, misiunea care m-a condus aici. Doresc ca ea să fie dusă la bun sfîrșit cu onoare și demnitate. Doresc fierbinte să servesc cauza prieteniei româno-elvețiene, fără a înșela speranțele acelora care mă onorează cu colaborarea lor plină de încredere. Dacă din nefericire aș eșua, aceasta nu s-ar datora, puteți fi siguri, faptului de a fi umilit drapelul nostru, pe care am jurat să-l țin sus și ferm. Atitudinile prietenești pe care le-am întîlnit întotdeauna, sub toate regimurile, la oamenii care au guvernat și care guvernează această țară, sentimentele de afecțiune de care națiunea română ne-a dat atîtea dovezi, îmi permit să sper că eforturile mele nu au fost inutile.

Zece ani sînt un capitol lung. Iată-l încheiat. Să dea Dumnezeu ca totul să se termine cu bine. În acest scop voi face tot ce-mi stă în putință...".

Cum au constatat și cititorii noștri, multe dintre rapoartele expediate de diplomatul elvețian din România purtau indicația *Mogoșoaia* ca loc al reședinței sale în țara noastră. Fără să fi furnizat și alte date explicative, un colaborator al revistei a semnalat (nr. 3/1991) relațiile de intimă prietenie dintre René de Weck și principesa Martha Bibescu. Iată acum alte dovezi în sprijinul acestei afirmații. În primul rînd, o scrisoare a principesei către diplomat, datată 23 iunie 1943:

„Dragul meu ministru,

(Scrisoarea aceasta nu este o depeșă diplomatică, ci literară și mă adresez scriitorului pentru a-mi da un sfat). Sînt pe cale de a termina o carte asupra lui Proust, care va conține un număr de scrisori inedite [este vorba despre bine cunoscuta lucrare apărută sub titlul *La bal cu Marcel Proust*]; *cunoașteți vreun editor elvețian pe care l-ar putea interesa această carte? Sau pe cineva din Elveția care s-ar putea ocupa de plasarea cărții mele?*

Iertați-mi indiscreția și vă mulțumesc anticipat pentru răspuns.

A dvs. devotată,
/ss/ Bibesco

P.S. Cu toate că n-am făcut-o cu NFR și cu Calmann, care au publicat piesele și traducerea, sînt gata să garantez editorul contra unor eventuale pierderi".

Și pentru a dezlega sensurile prezenței diplomatului elvețian la palatul Mogoșoaia, publicăm în continuare un alt document păstrat printre dosarele Legației elvețiene în România și care spune multe nu numai despre prietenia dintre cei doi semnatari, ci și despre spiritul de previziune politică al Marthei Bibescu care în acele clipe grele încerca și înțelegea să se pună sub ocrotirea financiară (și nu numai) a reprezentantului intangibilei neutralități elvețiene la București.

„Acord sub semn privat între Alteța Sa principesa Bibescu, pe de o parte și Legația Elveției în România pe de altă parte.

S-au stabilit cele ce urmează:

Art. 1. Principesa Bibescu pune la dispoziția Legației Elveției palatul său de la Mogoșoaia, precum și mobilele ce se găsesc acolo, cu începere de la 1 mai 1944.

Art. 2. Legația Elveției se instalează aici și-l folosește ca locuință și birouri.

Art . 3. Ea plătește principesei Bibescu o indemnizație lunară de 100 000 lei, plătibilă anticipat la fiecare 1 ale lunii, prin remiterea contravalorii acestei sume în bilete de bancă elvețiene, contravaloare calculată la cursul pieței libere în ziua plății.

Art. 4. Legația Elveției plătește printr-un vărsămînt de 22 000 lei, la sfîrșitul fiecărei luni, serviciile personalului îngrijitor pus la dispoziția sa de către principesa Bibescu. Repartiția acestei sume se efectuează conform indicațiilor scrise date de către principesă.

Art. 5. Începînd de la 1 mai, Legația își asumă cheltuielile aferente serviciului de telefon și de electricitate, ca și cheltuielile pentru combustibil.

Art. 6. Prezentul acord poate fi denunțat de către cele două părți printr-un preaviz de o lună.

Făcut în dublu exemplar la Mogoșoaia, la 1 mai 1944.

/ss/ Principesa Bibescu
/ss/ R. de Weck". ■

EROUL NECUNOSCUT

Cinstirea eroilor căzuți în luptele pentru apărarea țării lor are o veche tradiție. Încă din antichitate, aceștia erau glorificați, iar jertfa lor era onorată în memoria urmașilor, căpătînd valoare de simbol. După primul război mondial, spre a proslăvi memoria celor uciși pe cîmpurile de bătălie, în Franța (care în 1914-1918 a pierdut 1 400 000 ostași) s-a luat inițiativa ridicării unui monument dedicat Soldatului Necunoscut. Desemnarea acestuia la 10 noiembrie 1920 și ceremonialul reînhumării sale sub bolta Arcului de Triumf din Paris au fost prezentate în revista noastră, nr. 6/1972.

După exemplul Franței, și alte state europene (Anglia, Germania, Italia) au ridicat monumente Soldatului (Eroului) Necunoscut desemnat prin ceremonialuri impresionante. România s-a numărat și ea printre primele țări europene care a cinstit memoria Eroului Necunoscut. Suita ceremoniilor legate de acest moment comemorativ al eroismului soldaților români în luptele din 1916-1918 a avut loc în luna mai 1923. Să rememorăm, succint, cele petrecute atunci, în urmă cu 68 ani.

14 mai 1923. La Mărășești, în fața copilului orfan de război Amilcar C. Săndulescu se află nouă sicrie purtînd osemintele a nouă ostași români neidentificați. Indicînd unul dintre ele, copilul rostește: „Acesta este tatăl meu". În felul acesta a fost desemnat sicriul purtînd osemintele Eroului Necunoscut al României.

A doua zi, 15 mai, la ora 7 dimineața, în gara Mărășești are loc ceremonia îmbarcării într-un tren special a sicriului cu osemintele Eroului Necunoscut. Episcopul militar de Alba Iulia oficiază slujba religioasă. Sicriul, acoperit cu tricolorul patriei, este însoțit pe tot parcursul drumului pînă la București de o gardă de onoare formată din cavaleri ai ordinului „Mihai Viteazul", comandată de generalul Al. Gherculescu.

Pe întreg traseul spre București, în stațiile de cale ferată, mulțimi de oameni întîmpină trenul funerar. Mulți dintre ei sînt foști luptători pe cîmpurile de bătălie de la Jiu, de la Mărășești, Mărăști, Oituz etc. În tăcere, cu lacrimi în ochi, aduc omagiul lor osemintelor celui care simbolizează eroismul și înaltele virtuți ale ostașului român.

Miercuri, 16 mai, orele 16. În Gara de Nord, trenul mortuar este întîmpinat de înalte oficialități românești, în frunte cu familia regală. Fanfara intonează *Imnul sacru* compus pentru acest eveniment de locotenent-colonelul Vlăduță. Principele moștenitor Carol conduce desfășurarea ceremonialului. Sicriul este așezat pe un afet de tun, tras de 8 cai. La ora 17, cortegiul pornește spre biserica mănăstirii Mihai Vodă, pe traseul: calea Griviței, calea Victoriei, b-dul Elisabeta, b-dul Schitu Măgureanu, str. Principele Mircea, str. Arhivelor. Patru avioane însoțesc coloana, aducînd omagiul aviației. În dreptul Cercului Militar, reprezentanții studenților bucureșteni întîmpină, îngenuncheați, cortegiul. La orele 18, în biserica mănăstirii Mihai Vodă, mitropolitul primat al României, Miron Cristea, oficiază slujba de glorificare a Eroului Necunoscut.

A doua zi, în onorurile gărzii militare, sicriul cu osemintele Eroului este condus la parcul Carol, „Cîmpie a Libertății, unde în 1848 s-au proclamat principiile Renașterii române și

(Continuare în p. 37)

COPERTELE

①④ Cîte comori de artă similare vor fi pierit în Palatul de vară din Beijing făcut scrum în toamna anului 1860! Imaginile înfățișează scene ale vieții ce se desfășura la Curtea imperială chineză, pictate pe un paravan lăcuit, din sec. XVII (**„O minune a lumii" este distrusă,** p. 78)

② Imaginea unei femei pioase, ce-și îndreaptă ruga către cer, regina Isabel a Spaniei. O personalitate foarte controversată astăzi (**Isabel,** p. 61)

③ Între cele trei personaje de sus și grupul îndurerat din prim-planul tabloului de jos există o inextricabilă trăsătură de unire: au fost, pe rînd, țapi ispășitori, în timpul Revoluției franceze. Sus, de la stînga la dreapta: Georges-Jacques Danton, Jean-Paul Marat și Maximilian-François-Isidore de Robespierre. Jos: ghilotina Revoluției lucrează fără odihnă și la Lyon (**Țapi ispășitori în Revoluția franceză,** p. 67)

PLANSELE

①②③ Fotografii inedite, aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, realizate în mai 1923, cu prilejul ceremoniilor care au avut loc în cinstea Eroului Necunoscut al României: a) Sosirea copilului Amilcar Șerbănescu la Mărășești; b) Sicriele soldaților români neidentificați dintre care, în biserica din Mărășești, a fost desemnat Eroul Necunoscut; c) Carul mortuar cu sicriul în care se aflau osemintele Eroului Necunoscut; d) În Parcul Carol I: regele Ferdinand decorează Eroul Necunoscut al României cu „Virtutea Militară"; e) La mănăstirea Mihai Vodă, din București, un grup de marinari englezi prezentînd onorul; f) Depunerea coroanelor de către membrii Legației franceze de la București (**Eroul Necunoscut,** p. 32)

EROUL NECUNOSCUT

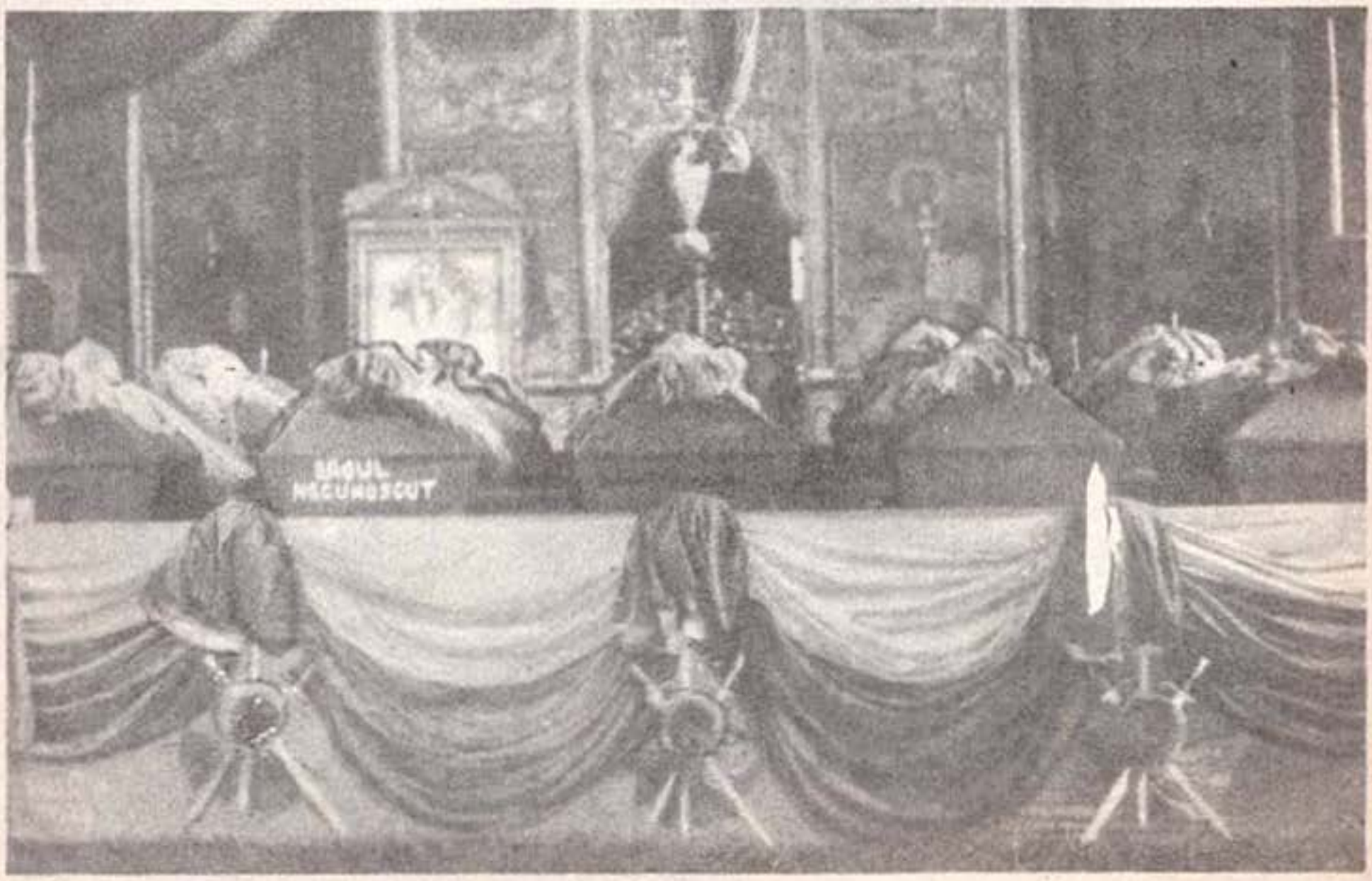

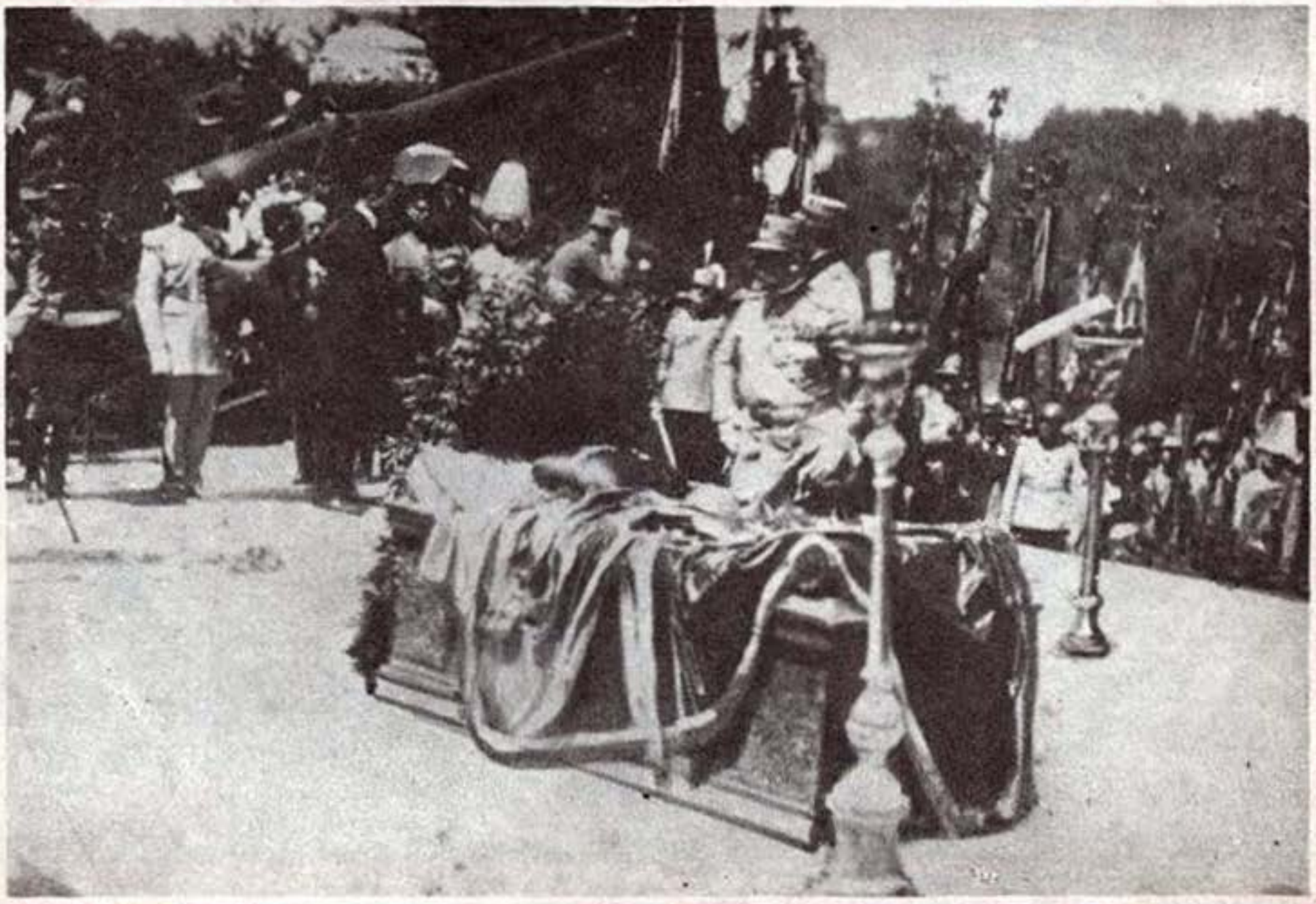

O CALE SIGURA SPRE NEMURIRE

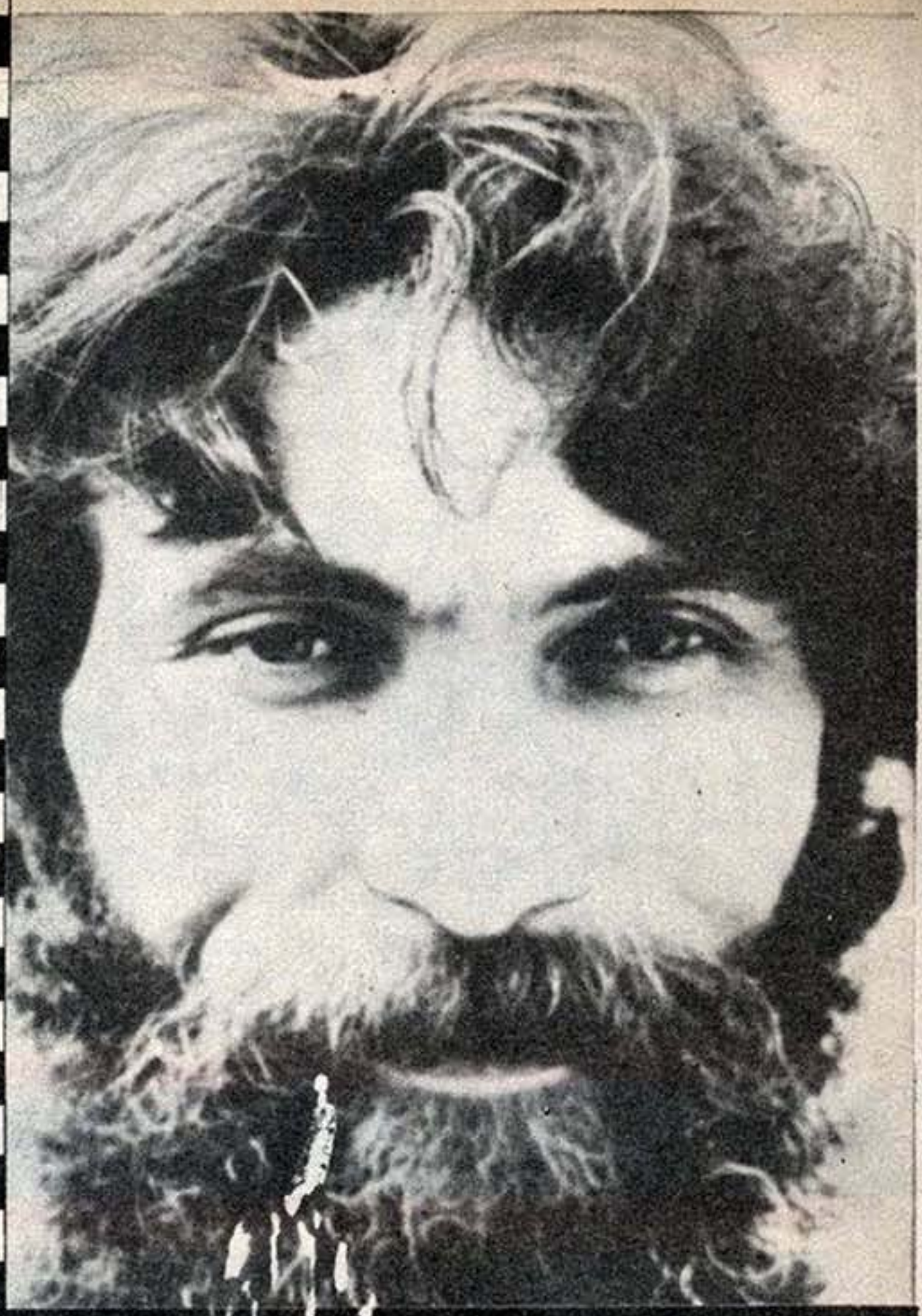

COMANDAȚI-MI PORTRETUL DVS.

COMANDAȚI-MI :

— Portretul dumneavoastră!
— Tablouri cu tematică diversă!
— Pictură murală laică sau religioasă!

Prin Marsilia & Tecuci 83 89 93 București-România

DOUĂ ORAŞE ROMÂNEŞTI:

LA ŞAPTE VEACURI DE EXISTENŢĂ

Dr. arh. GHEORGHE SÉBESTYEN

Aşezate în puncte diferite ale Transilvaniei, oraşele Gherla şi Făgăraş au totuşi multe trăsături asemănătoare: amîndouă au aceeaşi vîrstă, existenţa lor documentară începe cu anul 1291 — aşadar amîndouă împlinesc în acest an şapte veacuri de existenţă; ambele au fost proprietăţi ale lui Ştefan Mailat; în amîndouă se păstrează importante monumente medievale, cele mai vechi fiind cetăţile, care în a doua jumătate a secolului XVI erau printre cele mai importante ale Transilvaniei; unul din proprietarii şi cetitorii Făgăraşului, Baltazar Báthori, a fost asasinat în cetatea Gherlei; ambele cetăţi au fost transformate în închisori (una — Gherla — în fiinţă şi în prezent, fiind locul în care au ispăşit ani grei de detenţie şi au pierit mulţi fruntaşi ai vieţii politice româneşti începînd din sec. XVIII şi pînă în ultimii ani ai regimului comunist). Cu acestea se încheie însă principalele puncte comune ale istoriei celor două localităţi şi se impune prezentarea separată a trecutului lor.

GHERLA

Un document din 6 ianuarie 1291 aminteşte „Gherlahida" doar ca localitate existentă. Următoarea informaţie, din 1406, ne arată că aşezarea făcea parte din domeniul Unguraşului, care era în proprietatea lui Iacob Lackfi de Şantău, pe atunci voievod al Transilvaniei. Nu ştim la ce dată a fost construită cetatea Unguraşului, dar ea este ridicată înainte de 1434. Din 1456, o dată cu stingerea familiei Lackfi, domeniul trece în proprietatea familiei Bánffi, care îl stăpîneşte pînă în 1467, cu o mică întrerupere înainte de 1463. În 1467, regele Matia Corvinul îl donează lui Ioan Geréb de Vingard. Din 1525, Unguraşul trece în posesia episcopului de Oradea, iar în urma acordului de la Lipova, din 1529, revine lui Petru Rareş, împreună cu Ciceul, Cetatea de Baltă, Rodna şi Bistriţa. La 25 mai 1536, Baraba Nagy şi Ladislau Duda înduplecă însă pe pîrcălabul Unguraşului să le predea cetatea, pe care o vînd apoi — la 26 martie 1537 — cu preţul de 6 000 florini lui Ştefan Mailat (pe atunci voievod al Transilvaniei) care, la rîndul lui, în 23 august 1538 o predă, în schimbul Vinţului de Jos şi a Vurpărului lui Gheorghe Martinuzzi, episcop de Oradea şi tezaurar al regelui.

În 1539, Gheorghe Martinuzzi primeşte aprobarea pentru demolarea Unguraşului şi construirea cetăţii Gherla, pentru care va utiliza pietrele rezultate din demolare. Astfel, vechea cetate de refugiu a Unguraşului, amplasată pe un vîrf de deal, a fost înlocuită cu „cetatea nouă" sau „Ungurașul Nou", amplasată aproximativ la jumătatea drumului care lega Clujul de Bistriţa şi pazind, totodată, intrarea spre inima Transilvaniei pe valea Someşului. Ridicarea noii cetăţi era dictată de perioada tulbure a luptelor dintre Ferdinand de Habsburg şi Ioan Zápolya; în aceeaşi vreme şi din aceleaşi motive Ştefan Mailat întărea Făgăraşul, iar puternica familie Bethlen, Becleanul.

Construcţia Gherlei are loc sub îndrumarea unui reputat arhitect italian, specializat în tehnica fortificaţiilor: prezenţa lui Domenico de Bologna la Gherla este atestată în 12 ianuarie 1540. Lui i se datorează introducerea, pentru prima dată în arhitectura militară din Transilvania, a bastioanelor, adică a platformelor

Planul cetăţii Gherla, devenită ulterior închisoare

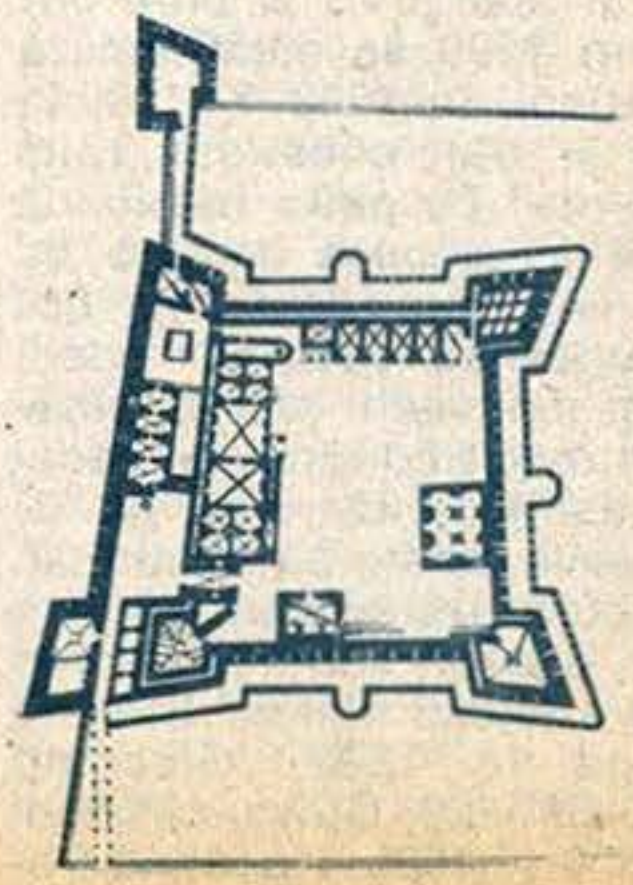

Cetatea Făgăraș - imagine de ansamblu

stantin Brîncoveanu (1700), dar fără rezultat; singurul domn al Țării Românești, care va poseda Făgărașul după secolul XV va fi, pentru scurt timp, Mihai Viteazul — moment istoric asupra căruia vom mai reveni.

Întorcîndu-ne la situația din a doua jumătate a secolului XV, trebuie să subliniem că nici proprietatea de drept, nici cea de fapt asupra Făgărașului nu sînt cu totul lămurite din cauza unui șir de documente contradictorii: în 1464 regele Matia Corvinul îl dona lui Ioan Geréb de Vingard și urmașilor acestuia, în 1467, tot el hotăra ca Făgărașul să fie menținut în mîna regelui, pentru a putea fi dat la nevoie voievozilor Țării Românești, iar în 1469, Ioan Geréb contesta proprietatea sașilor asupra Făgărașului, aceștia obținînd noi acte de donație în 1471, 1472 și 1483; în 1473 se interzice fiilor lui Ioan Geréb să construiască la Făgăraș, iar în 1475, Matia Corvinul îi întărea lui Vlad Țepeș hotarele stăpînite de Mircea, pentru ca în 1476 Basarab cel Bătrîn (Laiotă) să fie proprietarul Făgărașului.

La acest sfîrșit de veac se termină și prima mare perioadă de construcție a cetății de zid, începută în secolul XIV, poate chiar spre finele veacului XIII, prin ridicarea turnului sud-vestic și continuată prin cel nord-vestic și zidul exterior al actualului castel din interiorul cetății, precum și un corp de un nivel, adosat laturei sudice a acestuia.

De la începutul secolului XVI. proprietatea asupra domeniului ne apare mai clară: în 1503, Făgărașul este donat — cu toate protestele sașilor — lui Ioan Corvin (fiul natural al defunctului rege Matia), iar după moartea acestuia (1505) lui Ioan Bornemisza (căpitan al Budei, din 1506, tutore al regelui minor Ludovic II). Acesta numește drept căpitan al Făgărașului pe Paul Tomori, care va muri la comanda oștilor maghiare în bătălia de la Mohács (1526) și de numele căruia este legată denumirea turnului sud-estic al vechii cetăți.

Ioan Bornemisza moare la scurt timp după bătălia de la Mohács, în urma căreia se declanșează lupta dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya pentru tronul Ungariei. Spre a-și asigura aliați în acest conflict, Ferdinand donează Făgărașul lui Ștefan Mailat (7 octombrie 1527) și trezaurarului său, Toma Szalaházi, episcop de Agria (13 decembrie 1527); ba îl promite și episcopului Transilvaniei, Nicolae Gerendi. Este drept că putea face aceste danii cu ușurință deoarece în această perioadă, cetatea era în mîinile partizanilor lui Ioan Zápolya. Ea se va preda abia în 1538, cînd va trece — cu toate protestele stărilor din Transilvania și ale sașilor — în mîinile lui Ștefan Mailat. În pofida trecerii ei de drept, între 1530 și 1535, în proprietatea lui Toma Nádasdi, în fapt cetatea a rămas a lui Mailat, care a ridicat zidurile exterioare și a început transformarea vechii cetăți (interioare) într-un somptuos castel, construind nivelul al doilea al aripei sudice (care în inventarul din 1632 era desemnat drept „casele lui Mailat"), continuînd celelalte trei aripi și organizînd în cetate o turnătorie de tunuri. După prinderea ambițiosului voievod de către Petru Rareș (1541), respectiv moartea lui Mailat în prizonierat turcesc (1550), domeniul a fost stăpînit de soția lui, Ana Nádasdi, iar din 1560 de fiul lor, Gabriel Mailat, care în 1566 l-a vîndut principelui Ioan Sigismund (spre a pleca definitiv la curtea vieneză); acesta l-a donat în 1567 lui Gaspar Beches.

Aceste ultime două schimbări de proprietate sînt discutabile din punct de vedere juridic, întrucît Gabriel Mailat nu era unicul moștenitor al averii părintești, iar actul de împărțire a acesteia dintre el și soțul surorii sale Margareta (Andrei Báthori, tatăl viitorului principe-cardinal omonim și fratele viitorului voievod Ștefan) datează din 19 mai 1569, fiind deci întocmit la trei ani *după* vînzarea domeniului.

De această situație se va folosi Ștefan Báthori, îndată după alegerea sa ca voievod al Transilvaniei. El a contestat dreptul de proprietate a puternicului său rival sprijinit de Habsburgi, Gaspar Beches, asupra Făgărașului, pe care l-a și asediat în 1573, cetatea (pe care Beches o mai întărise, prin săparea șanțului de apărare și ridicarea nivelului al doilea al castelului) predîndu-se după fuga stăpînului ei.

Astfel, Făgărașul trece ca moștenire în mîinile Bátho-

reștilor. Pînă în 1588 va fi în stăpînirea lui Ștefan Báthori, iar după moartea acestuia, pînă în 1594, a lui Baltazar Báthori de la care va fi confiscat (odată cu asasinarea acestuia) pentru trădare. Báthoreștii au continuat lucrările la castel, terminînd nivelul al doilea al aripii nordice, și au început ridicarea celui de-al treilea nivel (începînd cu aripa sudică, în fața căreia au construit și loggia), precum și bastionul sud-estic al fortificațiilor exterioare. Bogăția castelului și în special unele picturi murale sînt descrise de Giorgio Tomasi.

Sigismund Báthori, căsătorindu-se în 1595 cu Maria Christierna de Habsburg, i-a donat Făgărașul drept contradotă. După numai patru ani, după desfacerea acestei căsnicii, Făgărașul a rămas în grija noului principe, Andrei Báthori, contra unei arende anuale de 15 000 florini, prima rată de 7 500 florini fiind înmînată de îndată de către principe. Va fi și ultima, întrucît pînă la moartea ei (1621, ultimii 14 ani fiind petrecuți în mănăstirea din Hall), Maria Christierna nu va mai primi nimic, cu toate repetatele memorii adresate curții imperiale.

La 23 octombrie 1599 cetatea și-a deschis porțile în fața lui Mihai Viteazul, care a instalat aici pe propriul său căpitan (Foarcaș din Brabova) și pîrcălabi. Invocînd un „ius antiquum Vaivodarum Valachiae Transalpinae", a donat domeniul soției sale, doamna Stanca, considerînd totodată Făgărașul drept „cetate de scaun", după cum rezultă dintr-un document datat 20 aprilie 1600. Mihai Viteazul a solicitat împăratului donația pe veci a Făgărașului (împreună cu alte cinci domenii), dar cererea i-a fost refuzată sub pretextul că ar aparține Mariei Christierna, motiv invocat și de stările ardelene. Această proprietate nu l-a împiedicat pe Rudolf sa doneze Făgărașul — după moartea lui Mihai — lui Ștefan Csáki, care numai după un an și jumătate a renunțat la el, în schimbul cetății Kálló. Notăm în treacăt ca, în 1601, Giorgio Basta l-a instalat aici pe asasinul lui Mihai Viteazul (Iacob Beury) drept căpitan al cetății.

În 1608 domeniul a trecut în proprietatea lui Gabriel Báthori, pentru ca după asasinarea acestuia (1613) să ajungă în proprietatea fiscului.

Noul principe, Gabriel Bethlen (1613-1629) a reluat construcțiile Făgărașului, terminînd nivelul al treilea, al castelului, ridicînd turnul sud-vestic cu încă două nivele și un ceas deasupra acestora și construind celelalte trei bastioane ale fortificațiilor exterioare. Astfel, întărirea Făgărașului este practic terminată, urgența cu care s-au făcut lucrările datorîndu-se poziției lui strategice, la jumătatea drumului dintre marile orașe săsești Brașov și Sibiu, lîngă punctul în care se desprinde drumul prin Agnita spre Mediaș și Sighișoara. Această poziție constituia de altfel și motivul insistențelor săsești de a obține domeniul. În 1626 principele a donat domeniul, în valoare de 100 000 florini, soției sale, Ecaterina de Brandenburg, care — după ce a vîndut o parte a domeniului cu 27 000 florini — a păstrat Făgărașul și după plecarea ei din țară (1631), pînă în 1633, cînd l-a vîndut lui Gheorghe Rákóczi I. Din 1634, domeniul a fost înscris pe numele soției principelui, Suzana Lórántfi, care l-a stăpînit pînă la moartea ei (18 aprilie 1660). Gheorghe Rákóczi I, a făcut diverse schimbări și amenajări interioare, dintre care cea mai de seamă este capela de la nivelul al doilea al aripei apusene; tot din dispoziția lui s-a adîncit și pietruit șanțul cetății, și a fost refăcută fața răsăriteană a bastionului sud-estic.

În perioada tulbure de după 1657 cetatea a fost supusă unor repetate asedii, trecînd de la un principe la altul, dar a rezistat asediilor turco-tătărești din 1658 și 1660.

În 1663, principele Mihai Apafi I a donat Făgărașul soției sale Ana Bornemisza, care l-a stăpînit pînă la decesul ei, în 1688. Prin testament, lăsase domeniul fiului ei, Mihai Apafi II care — sub presiunea ocupanților imperiali (din 1689 Făgărașul a trebuit să primească o garnizoană nemțească) — a renunțat în 1696 la domeniu în favoarea Habsburgilor, primind în schimb Satu Mare.

În timpul domniei lui Mihai Apafi I (1661-1690), Făgărașul — puternic fortificat — ajunge treptat să fie a doua reședință, pe lîngă Alba Iulia, distrusă și prădată în 1658. Astfel, pe cînd între 1670 și 1691 la Alba Iulia au loc 15 Diete și 3 Delegații (reuniuni mai restrînse, operative), la Făgăraș se țin 11 Diete și 18 Delegații. Aici se primesc repetate solii ale domnilor Moldovei, ai Țării Românești, ai Înaltei Porți, dar și ai Habsburgilor, ai regilor Poloniei, ai lui Ludovic XIV. Aici se semnează sau se ratifică numeroase tratate de mare însemnătate, dintre care amintim cel al alianței antihabsburgice cu Franța și „Ungari Rebelli" (28 aprilie 1675), confederația cu Țara Românească (25 mai 1685) și supunerea față de Habsburgi (13 mai 1688).

După secolul XVIII, însemnătatea cetății scade. Între 1721 și 1738, ea este sediul nou înființatei episcopii greco-catolice (unite), înaintea mutării acesteia la Blaj, episcopul locuind în fostele „case ale lui Mailat". Ulterior, cetatea este transformată în închisoare.

În 1967, această funcție încetează, începîndu-se lucrări de restaurare, sistate însă înainte de terminarea lor. Cetatea adăpostește azi Muzeul Țării Făgărașului, biblioteca municipală, spații de cazare și alimentație publică ș.a., fiind în mare parte deschisă publicului doritor s-o cunoască.

Vizitatorul orașului mai are însă și alte monumente istorice de văzut, dintre care ne

simţim obligaţi sa amintim două biserici importante. În primul rînd, biserica reformată, dărîmată în două rînduri, pustiită a treia oară de incendiu, de a cărei repetate construcţii sînt legate numele lui Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczi I, Mihai Apafi I, Constantin Brîncoveanu şi Ecaterina Bethlen. Biserica adăposteşte unele capodopere din secolul XVII ale şcolii locale de pietrari, formată în urma construirii îndelungate a cetăţii, constituindu-se în breasla tîmplarilor şi lucrătorilor în construcţii (1620) şi care constituie o verigă stilistică de legătură dintre arhitectura acelei epoci a Transilvaniei şi cea din Ţara Românească.

În al doilea rînd, menţionăm biserica ortodoxă cu hramul Sf. Nicolae, ridicată de Constantin Brîncoveanu în 1697, păstrată intactă pînă azi, şi care a fost între 1721-1738 prima catedrală (biserică episcopală) a cultului greco-catolic (unit).

Istoria unui popor este biografia acestuia, iar monumentele istorice fac parte dintre relicvele lui. Spre deosebire de sabia lui Ştefan cel Mare, de pildă, care se afla la Istanbul, cetatea Sucevei este durată pentru veşnicie. Monumentele istorice ne vorbesc despre viaţa şi străduinţile predecesorilor noştri, cum casa părintească ne aminteşte copilăria. Orice popor care ţine la identitatea sa, la cultura şi istoria sa, se străduieşte să-şi cunoască şi să-şi îngrijească monumentele — ceea ce nu s-a prea întîmplat în ultimele decenii. Iniţiativa revistei *Magazin istoric* de a publica, cu ocazia împlinirii a 700 de ani de la prima atestare documentara a localităţilor Gherla şi Făgăraş un material (totuşi, sumar, faţă de istoria lor frămîntată) despre cetăţile respective, vestigii ale luptei pentru independenţă, este de bun augur. Nădăjduim într-o acţiune urgentă şi susţinută pentru salvarea şi punerea în valoare a monumentelor ţării — relicve ale istoriei şi spiritualităţii noastre. ■

EROUL NECUNOSCUT

(Urmare din p. 32)

unde 58 de ani mai tîrziu s-au serbat roadele domniei regelui întemeietor" (din discursul premierului I.I.C. Brătianu la festivitatea de atunci).

La ora 11.40 cortegiul intră în parc, fiind întîmpinat de familia regală, de membrii guvernului, diplomaţii străini acreditaţi în România, oameni politici, înalţi ofiţeri români şi străini, un numeros public.

În salvele a 101 lovituri de tun, sicriul cu osemintele Eroului Necunoscut este coborît în mormînt. Pe lespedea de marmură ce acoperă cripta se află următoarea inscripţie: „Aici doarme fericit întru Domnul Ostaşul Necunoscut, săvîrşit din viaţă în jertfa pentru unitatea neamului românesc. Pe oasele lui odihneşte pămîntul României întregite. 1916-1919".

În cuvîntul său, regele Ferdinand omagiază înaltele virtuţi ale ostaşului român: „Cu cununi de laur erau întîmpinaţi în vechime biruitorii sub arcuri de triumf şi tot cu cununi de laur se cinsteau mucenicii credinţei mîntuitoare.

Cununa de laur ce-ţi aduce întîiul Rege al României Mari, Ţie, ostaşului fără nume, care întrupezi de acum şi pînă în veac jertfa sutelor de mii de vieţi închinate pe altarul Patriei pentru mărirea şi unitatea naţională, este şi cununa muceniciei şi cununa biruitorului.

Toată suflarea românească în clipa aceasta îşi îndreaptă gîndurile patriotice spre tine, simbolul jertfei şi al vitejiei; toţi ochii lăcrimează, toate inimile bat acum pentru cei iubiţi ai lor, care singuri sub cerul lui Dumnezeu sau în vijelia luptelor au închis ochii departe de orice mîngîiere. Iar înaintea locaşului tău de veci, se închină azi cu adîncă recunoştinţă, Ţara întreagă, căci fără nume fiind, eşti al neamului întreg.

Dea Domnul ca fiorul acestor momente înălţătoare, cari în faţa ta ne cuprinde deopotrivă pe cei mici şi pe cei mari, să fie un sfînt şi poruncitor îndemn la unirea tuturor sufletelor româneşti în jertfe şi iubire şi ca gîndul măririi şi tăriei Ţării să le înalţi spre o muncă rodnică şi frăţească. Iar generaţiile viitoare, binecuvîntînd jertfele noastre, să le aibă de-a pururi drept pilda virtuţilor, a uitării de sine în faţa binelui obştesc şi a jertfei depline pentru mărirea şi înălţarea neamului!"

Mormîntul şi monumentul Eroului Necunoscut au constituit, în anii interbelici, un loc de pelerinaj şi de cinstire a tradiţiilor eroice ale neamului.

După instaurarea regimului comunist, el a fost lăsat în uitare. În 1959, a fost desfiinţat, iar osemintele Eroului Necunoscut au fost strămutate şi reînhumate în mausoleul de la Mărăşeşti.

Un album de fotografii *inedite*, aflat în colecţiile Bibliotecii Academiei Române (cabinetul de stampe) păstrează - ca într-o suită cinematografică - imagini document realizate în urmă cu 68 de ani, cu prilejul ceremoniilor din mai 1923, din care revista *Magazin istoric* publică în premieră cîteva în planşele 1-3 ale acestui numar.

Emanuel BĂDESCU

După cum ştiţi, revista noastră s-a văzut în situaţia de a publica, începînd cu nr. 2 din acest an, **reclamă.** O facem pentru a nu fi obligaţi să sporim cu mult preţul de vînzare al revistei atît de cerută şi aşteptată de cititorii din ţară şi străinătate. Oferim astfel posibilitatea celor interesaţi - firme, organizaţii, asociaţii, întreprinzători particulari etc. - de a se prezenta unui larg public, din ţară şi din străinătate, cu produsele lor, cu realizările şi iniţiativele lor şi, bineînţeles, cu semnificative pagini din cronica lor. Deci, nu uitaţi: Reclama prin intermediul revistei noastre vă garantează:

Promptitudine! Eficienţă! Largă Difuzare!

Pagini din istoria industriei româneşti

UZINELE „MALAXA“ (III)

Dr. ing. HENRY HOLBAN

Am urmărit, în episoadele anterioare ale evocării noastre consacrate unei importante unităţi industriale româneşti, cîteva dintre principalele momente din evoluţia uzinelor „Malaxa“ în anii interbelici, evidenţiind realizările tehnice deosebite cu care s-au înscris în istoria industriei româneşti. Să ne oprim acum asupra altor momente din cei 70 ani de existenţă ai firmei „Malaxa“, astăzi FAUR.

Priorităţi europene

Întreprinderea de ţevi, care, după 1948, s-a numit „Republica“, a fost fondată de N. Malaxa şi era, la înfiinţare, cea mai modernă fabrică de tuburi laminate din Europa, aplicînd pentru prima oară pe continent procedeul de laminare american „Stiefel“.

Înainte de întemeierea acestei fabrici, în România se laminau numai profile pline, tablă şi sîrmă (la Reşiţa, Titan, Nădrag-Călan, Hunedoara, Cîmpia Turzii şi Brăila), iar ţevile se obţineau din import. Abordarea de către „Malaxa“ a fabricaţiei de ţevi – şi, în mod deosebit, pînă la diametrul de 14 ţoli – a marcat un avans important al industriei naţionale, situînd România printre primele ţări din lume cu capacităţi de prelucrări metalurgice de o asemenea performanţă. Aceasta a reprezentat, de fapt, o nouă etapă în dezvoltarea uzinelor „Malaxa“, prin constituirea unei societăţi surori care s-a numit „N. Malaxa — uzinele de tuburi şi oţelarii SAR“.

În vederea construirii fabricii de tuburi s-a achiziţionat la 25 noiembrie 1935 un teren de 168 219 m.p., care aparţinea Elisabetei (Eliza) G. Cantacuzino, fiica lui I.B. Greueff, pe bază de act dotal. Începută în 1936 şi terminată în 1937, construcţia, cu o suprafaţă de 6 hectare, se evidenţia prin soluţiile moderne utilizate la edificarea halelor şi prin ritmul foarte rapid al lucrărilor.

Utilarea fabricii, concepută pentru un proces de producţie integrat, s-a realizat de firma germană „Schlömann“ cu maşini executate la comandă specială. În vederea transferului tehnologic rapid s-au angajat – ca şi la fabrica de locomotive, în 1928-1929 – specialişti străini cu reputaţie, în special din Luxemburg, unde se aflau atunci cele mai multe fabrici de ţevi din Europa. Dintre aceştia amintim pe ing. Charles Haas, preşedintele consiliului de administraţie al fabricii de tuburi, pe ing. Schmidt, pe ing. Weber, pe ing. Menager.

Mai întîi, în 1937 au fost instalate laminorul de 6 ţoli cu anexele sale, apoi bancurile de tragere la rece pentru producţia de ţevi subţiri de precizie, precum şi utilajul necesar fabricaţiei mufelor de cuplare ale prăjinilor de foraj.

Mai tîrziu a fost instalat laminorul de 14 ţoli. Dată fiind valoarea excepţională a acestui echipament industrial (laminorul, cu anexe, reprezentînd o adevărată uzină), a fost dispersat în 1944 pentru a nu fi distrus de bombardamente. El nu a mai putut fi reinstalat fiind predat în 1945 Uniunii Sovietice, în contul despăgubirilor de război; a fost preţuit, atunci, la 2 460 000 dolari S.U.A.

Odată cu construcţia şi organizarea fabricii de tuburi, s-a prevăzut şi instalarea unei oţelării. Începutul fusese făcut prin cumpărarea, din parcul de capturi de război al statului român, a unui cuptor electric de 1,5 t, care a fost ulterior reparat şi pus în funcţiune în 1937, în cadrul secţiei forje. Cuptorul a servit la producerea oţelurilor speciale înalt aliate şi a oţelului rapid pentru scule. În vederea însuşirii tehnologiilor în materie, s-a încheiat un contract de licenţă cu firma germană „Röchling“, din partea căreia a venit la „Malaxa“, pentru instruirea personalului român, chiar directorul firmei, inginer Besuch. Oţelăria a devenit deplin operaţională în 1939, cînd au fost puse în funcţiune, la turnătorie, 2 cuptoare Siemens-Martin de 10 t fiecare şi a fost mutat aici şi cuptorul electric despre care s-a amintit mai sus.

Evoluţia situaţiei din Europa la începutul deceniului patru justifica din partea factorilor de decizie politică şi militară o opţiune fermă pentru înzestrarea armatei române.

Deşi firma „Malaxa“ nu avea dotări pentru producţia militară, care implica o strictă specializare, ea avea însă prestigiul tehnologic care îi va permite să obţină, în octombrie 1936, un contract pentru livrarea muniţiei de artilerie. Ca urmare, în anii următori, s-au făcut investiţii din care au rezultat capacităţi de producţie deosebite.

În 1937, Malaxa l-a trimis în Germania pe in-

ginerul Iuliu Orbonaș care a contractat la firma „Hasse și Wrede" o fabrică integrată de muniții care s-a livrat și a fost instalată în același an în trei hale construite tot atunci. Dotările pentru producție militară (sau în principal pentru aceasta) s-au completat în 1939 cu două prese hidraulice de forjare Davy Bross de 1 200 tf (tone forță) și, respectiv, 800 tf. Aceste utilaje au o istorie interesantă, deoarece au fost fabricate în Anglia în timpul primului război mondial și vîndute Austro-Ungariei (cu care era în război), prin Elveția, fiind destinate fabricației proiectilelor de obuziere grele de 380 mm. Ele au fost capturate la Budapesta, înainte de a fi puse în funcțiune, de către armata română în campania din 1919 și aduse în depozitul de capturi de la Cotroceni. Malaxa le-a cumpărat de la statul român.

În 1938, la Tohanul Vechi, județul Brașov, pe un teren expropriat prin Înalt Decret Regal Nr. 2.233/15.03.1937, s-a construit o stație pentru încărcarea proiectilelor cu explozibil. Aceasta a condus la înființarea unei a doua societăți surori, „N. Malaxa — Fabrica din Tohanul Vechi SAR", care a inclus și o cotă de patrimoniu defalcată din fabrica de pe platforma Titan-București.

La extinderea activității în sfera producției militare, în 1938 a apărut pentru prima oară un acționar străin, „Westminster Bank London", care a subscris 100 milioane lei pentru o nouă emisiune de acțiuni în legătură cu fabricația de muniții tip Vikers. Astfel, din capitalul de 500 milioane al Societății „N. Malaxa SAR", 20 la sută aparținea unor acționari din străinătate.

Livrările de muniții au început în 1937, mai devreme decît termenul de 15 luni de la data încheierii contractului. Fabrica de muniții a primit pînă în 1940 comenzi în valoare de 5 miliarde lei (peste 2 milioane proiectile - 6 tipuri, avînd calibre între 47-150 mm; peste 1 milion corpuri de proiectil - 4 tipuri; 3 650 000 focoase - 4 tipuri; 1 678 420 șuruburi port amorsă - 2 tipuri; 5 727 lăzi de ambalat focoase). Producția medie anuală la fabrica de muniții era de 900 milioane lei, ceea ce reprezenta contravaloarea a circa 250 000 proiectile de 75 mm tun de cîmp, respectiv echivalentul a 150 locomotive tip 50 100 în producția civilă.

După 31 martie 1939, existau deci trei societăți, și anume: „N. Malaxa SAR" (capital 690 000 000 lei); „N. Malaxa - Uzinele de tuburi și oțelării, SAR" (cu un capital de 650 000 000 lei); „N. Malaxa - Fabrica din Tohanul Vechi, SAR" (capital 280 000 000 lei).

Deși aceste trei societăți aveau gestiuni separate, ele erau conduse de o singură persoană, ing. N. Malaxa, care era administrator delegat unic (dispunînd de cca 94% din acțiuni). El administra, împreună cu o seamă de consilieri de diferite specialități, astfel încît societățile alcătuiau un fel de concern, fără ca acest lucru să fie stipulat formal. Acesta era stadiul firmei după 18 ani neîmpliniți, socotiți de la data de 3 august 1921, cînd și-a început activitatea în condițiile precare, pe care le-am evocat într-un episod anterior (nr 5/1991).

În vremuri de restriște

Într-un timp relativ scurt, uzinele „Malaxa" au intrat în rîndul marilor companii europene de atunci. Acest fenomen merită, într-adevăr, să fie studiat cu maximă seriozitate și obiectivitate. Într-o lume a rivalităților și confruntărilor, ascensiunea firmei „Malaxa" nu putea să nu intersecteze interese pe care le-a lezat. De aceea, în anii imediat următori, odată cu deteriorarea gravă a conjuncturii politice, polițele nu au întîrziat a fi plătite. În anii de relansare economică consecutivi crizei economice din 1929-1933, între cercurile industriale și financiare din România s-a realizat un echilibru stabilizator, la edificarea căruia N. Malaxa a avut o importantă contribuție, inclusiv datorită relațiilor personale cu Carol al II-lea. După 6 septembrie 1940, acest echilibru va fi rupt în primul rînd datorită intervenției extraeconomice a noilor structuri de stat, care au promulgat un ansamblu de legi conjuncturale, prin care s-au instituit comisii de cercetare și judecată pentru: averile foștilor demnitari (Decret Lege 3262/1940); comenzile de material rulant (DL 3278/40); comenzile de armament (DL 3263/40); aprobările de devize (DL 3279/40).

Criza internă provocată de dezmembrarea teritorială a țării, în vara anului 1940, a fost urmată, după cum se știe de ascensiunea legionarilor la putere, România fiind proclamată, la 14 septembrie 1940, stat național-legionar. Guvernul legionar și-a impus imediat controlul asupra economiei. Între 4 octombrie 1940 și 18 ianuarie 1941, în întreprinderile industriale și comerciale au fost numiți comisari de românizare investiți cu puteri discreționare; toate actele întreprinderii erau supuse aprobării lor prealabile, iar hotărîrile luate nu puteau fi contestate decît la Ministerul economiei naționale, ca instanță unică și finală. În același timp, legionarii au fost impuși în consiliile de administrație. La 15 octombrie 1940, la „Malaxa SAR" au intrat în consiliu 5 legionari, între care unul, ing. Vasiliu Ștefan, a fost director general, iar apoi subdirector la direcția comercială. La „Uzinele de tuburi și oțelării", la 14 ianuarie 1941 a fost cooptat în consiliu, prin încălcarea legii, Mihail Grigore Sturdza, ministru de externe legionar al primului guvern Antonescu, în care Horia Sima deținea vicepreședința cabinetului. Brutala imixtiune a legionarilor a prilejuit un șir de manifestări politice demagogice, sub pretexte „anticapitaliste" și pentru o ordine de stat „mai bună și mai dreaptă", precum și acțiuni teroriste de intimidare și represiune. Acestea au avut efecte grave asupra colectivității de la „Malaxa", în principal pe plan moral și psihologic. Au fost zdruncinate din temelii: disciplina muncii care pînă atunci fusese intangibilă; ierarhizarea valorilor care fusese bazată numai pe muncă și competență; sentimentul de securitate socială care rezistase aici chiar și în timpul crizei economice.

Adevărul istoric asupra acestei perioade, în toate conexiunile sale, nu este încă întrutotul

cunoscut, datorită mai multor cauze: regimul comunist a interzis o cercetare obiectivă, impunînd totodată propria sa versiune asupra evenimentelor; multe din documentele epocii au fost distruse sau înstrăinate în mod premeditat; o mare parte din mărturiile prin care s-ar putea reconstitui acest adevăr provin de la persoane marcate moral.

Făcînd această paranteză nu ne abatem de la subiectul articolului nostru şi iată de ce: imediat după înăbuşirea rebeliunii legionare, N. Malaxa a fost arestat sub învinuirea de sprijinire a „Gărzii de fier"; în timpul detenţiei, a fost chemat în mod repetat la preşedinţia Consiliului de Miniştri pentru discuţii cu Mihai Antonescu; s-a ajuns la o ciudată înţelegere, care spune mult pe plan istoric. A fost eliberat după ce a semnat un act de „donaţie" către stat pentru 50 la sută din acţiunile ce le poseda la cele trei societăţi (înregistrat la C.M. nr. 4636/1941). Conform unor informaţii insuficient verificate, prin acest act statul nu ar fi dobîndit o participare de 50 la sută, ci numai 47 la sută. Dacă aceasta a fost realitatea, atunci ea a reprezentat una din motivaţiile subînţelese ale exproprierii, despre care vom vorbi mai jos.

Statul — proprietar apoi participant la administrare

După donaţie, prin Decretul Lege nr. 370 din 18 februarie 1941, invocîndu-se satisfacerea nevoilor apărării naţionale, s-a expropriat restul acţiunilor tuturor societăţilor „Malaxa", fără nici o formalitate judecătorească, iar obligaţiile şi datoriile lor s-au preluat numai după o revizuire a prejudiciilor aduse statului. Întreprinderea, devenită de stat, a fost administrată de Subsecretariatul de stat al înzestrării armatei (SSIA) prin îndrumători militari. Primul îndrumător a fost colonelul Gh. Cassian, care după cîteva luni s-a retras şi a fost înlocuit cu colonelul Constantin Diaconescu, rămas în funcţie pînă în 1945.

Motivarea Decretului Lege 370/1941 se baza, în principal, pe datele dintr-un raport al Băncii Naţionale a României care arăta că la societăţile „Malaxa" cu 98 la sută comenzi de stat (66 la sută armament şi 32 la sută material rulant), rentabilităţile în perioada interbelică ajunseseră foarte mari, pînă la 1140 la sută. Prin aceasta, societăţile intrau şi sub incidenţa legilor speciale de cercetare pe care le-am menţionat.

Cifrele de mai sus au beneficiat de-a lungul anilor de o maximă valorificare din partea propagandei comuniste. Dar raportul BNR fusese comandat din considerente politice şi nu constituia o analiză economico-financiară, ci numai o exemplificare cu date detaşate din context. Adevărul a ieşit imediat la iveală deoarece România de atunci – deşi sub dictatura militara iar apoi în stare de război – se comporta pînă la un punct ca un stat de drept. O expertiză imediată a Ministerului de finanţe, efectuată în februarie-martie 1941 asupra activităţii firmei „Malaxa" de la 1 ianuarie 1936 pînă la 31 martie 1939 a arătat că beneficiul mediu faţă de preţul de cost în perioada controlată a fost de 90,1 la sută cu un maxim de 108 la sută în 1938.

Ar fi din partea noastră cel puţin o naivitate copilărească să pretindem că N. Malaxa nu a făcut nici o neregulă sau evaziune fiscală care i-a avantajat beneficiul, care, în mod real, era ridicat. Însă, tot din respect pentru adevăr, trebuie să reţinem că la comenzile de stat preţurile erau fixe pentru toţi producătorii. Deci „Malaxa" obţinea beneficii coborînd în mod substanţial preţul de cost faţă de concurenţă, ceea ce se explică prin gradul înalt de integrare a fabricaţiei, printr-o organizare de excepţie şi printr-o disciplină asumată voluntar de salariaţi, datorită cointeresării materiale. Prin ordonanţa de clasare nr. 68/07.1942 comisia de judecată de pe lîngă Consiliul de Miniştri constituită în baza DL 3263/40, după un an şi jumătate de cercetări, a ajuns la concluzia că la livrările pentru armată statul nu a fost prejudiciat. La dosar se află atestarea Marelui Stat Major din care rezultă că muniţia livrată de „Malaxa", pentru care nu s-a înregistrat nici o reclamaţie, costă la import cu 42–126 la sută mai mult, iar şeniletele „Renault" fabricate tot aici sînt mai ieftine decît cele din import. Este un certificat dat lui N. Malaxa, după ce fusese scos din conducere, de acelaşi regim care l-a învinuit – deci considerăm demonstraţia încheiată.

La 2 iunie 1941, la insistenţele concernului german „Herman Göring Werke" a luat fiinţă o societate mixtă româno-germană, cu participaţii egale şi un capital de 150 milioane lei, cu denumirea „Societatea româno-germană pentru comerţul şi industria fierului" prescurtat – „ROGIFER". De la 7 octombrie 1941, întreprinderile „Malaxa" au fost arendate de stat acestei societăţi, care le-a administrat cu o conducere mixtă româno-germană.

La 7 octombrie 1943, în urma răscumpărării capitalului german, concernul HGM s-a retras, iar statul român a devenit proprietarul şi singurul acţionar atît al Societăţii „ROGIFER" cît şi al întreprinderilor „Malaxa".

Prin DL 2691 din 8 octombrie 1943 s-a dispus menţinerea în proprietatea statului a fabricii de muniţii din Tohanul Vechi, completată cu echipamente tehnologice mobile mutate din fabrica situată la Titan-Bucureşti. Acţiunile celorlalte societăţi „Malaxa" s-au nominalizat din nou pe numele celor 7 acţionari existenţi la 17 februarie 1941. Din 200 000 de acţiuni reprezentînd un capital de 1 miliard lei, 199 940 au fost nominalizate pe numele ing. N. Malaxa. Mai participau cu cîte 10 acţiuni: soţia, Natalia Malaxa; fiica, Irina (căsătorită cu dr. G. Palade, viitorul laureat al Premiului Nobel pe anul 1974 în domeniul biochimiei); surorile, Elena C. Malaxa şi Natalia C. Malaxa; fiul, Costache N. Malaxa şi unchiul, Adonis Popov (avocat). Era o întreprindere de familie cu statut de societate anonimă. Ca atare, Societatea „ROGIFER" a fost lichidată.

La reprivatizare, s-a convenit ca statul și întreprinderile „Malaxa" să constituie o societate de exploatare și administrare - la care statul participa cu părți de fondator de 50 la sută - și care să arendeze pe 5 ani instalațiile societăților „N. Malaxa SAR" și „N. Malaxa" - Uzinele de tuburi și oțelării SAR". Societatea mixtă avea scopul de a finanța și sprijini producția. De la data arendării, SSIA a administrat din nou întreprinderile prin îndrumătorul armatei, Constantin Diaconescu, rămas la post și în perioada „ROGIFER", asumîndu-și rolul de administrator unic.

Salvată de înstrăinare

Judecînd evenimentele de atunci, după o jumătate de secol, ne dăm seama de importanța capitală a trecerii societăților „Malaxa" în patrimoniul statului în 1941. Rămînînd proprietăți private, acestea ar fi fost cu siguranță acaparate de capitalul german din cel puțin două motive: primul, aveau capital românesc și nu creau probleme față de terțe țări; al doilea, în decurs de 10 ani fuseseră de 3 ori modern utilate de inginerul Malaxa cu mașini germane. Dacă toate aceste societăți ar fi devenit bunuri germane, după 23 august 1944, ele ar fi trebuit să fie predate Uniunii Sovietice. Într-o asemenea situație, probabil că toate utilajele bune ar fi fost demontate și duse în U.R.S.S., fără nici o plată; clădirile rămase ar fi aparținut unui „Sovrom", iar la lichidarea acestuia ar fi trebuit să fie răscumpărate de partea română. Colaboratorii apropiați ai mareșalului Antonescu au premeditat - după opinia noastră - măsurile care au împiedicat, de drept, trecerea întreprinderilor „Malaxa" în proprietate germană.

În aprilie 1945, s-a încheiat o tranzacție între statul român și N. Malaxa, prin care uzinele de la Titan și cele de la Tohan au reintrat în patrimoniul acționarilor cu toate drepturile de la 17 februarie 1941. Reprivatizarea era completă, iar N. Malaxa a fost reinstalat la conducerea uzinelor. Cum se explică acest fapt cunoscînd că, sub lozinca luptei împotriva elementelor antonesciene și legionare, p.c.r. și-a impus aici controlul cu mult înainte de 6 martie 1945? Autoritățile sovietice au sprijinit măsura, deoarece doreau să se uite cît mai repede preluarea laminorului de 14 țoli, iar furniturile destinate U.R.S.S. să fie coordonate de o persoană cunoscută prin competența sa.

În contextul frămîntărilor și confruntărilor de după 1945, a prezenței trupelor sovietice pe teritoriul țării și uzinele „Malaxa" au trecut prin mai multe reorganizări. Astfel, numele firmei a fost schimbat în „23 August" (Scînteia nr. 108 din 1 ianuarie 1945). După naționalizarea din 11 iunie 1948, atelierele fabricii de tuburi laminate s-au numit uzinele „Republica", iar fabrica de la Tohanul Vechi, care a trecut la un profil de fabricație de pace, s-a numit „6 Martie".

Denumirea „23 August" a fost păstrată de întreprinderea care reunea fabrica de locomotive și automotoare, halele fostei fabrici de muniții, transformate în fabrica de vagoane, turnătoria cuprinzînd și oțelăria, un sector de prelucrări montaj pentru producția de unicate, precum și un sistem articulat de ateliere auxiliare.

Fără a intra în detalii privind evoluția întreprinderilor „Malaxa" în anii dictaturii comuniste (cercetare care este de resortul unor specialiști în istoria economică) cîteva considerente se impun: cea mai mare dintre societățile „Malaxa", fondatoarea celorlalte, a trăit 46 de ani sub simbolul „23 August". În timpul regimului totalitar, ea a trăit un fragment din drama națională a poporului român. Dar l-a traversat lăsînd o urmă vizibilă în civilizația tehnologică a României postbelice. Între 1945 și 1990, industria națională a primit de aici cca 500 000 t echipament industrial. Între anii 1967 și 1990, s-au fabricat 5 215 locomotive Diesel cu puteri între 100 și 2600 C.P.; dintre acestea, 1 670 s-au livrat la export. A fost și unicul furnizor de motoare Diesel care au echipat instalațiile românești de foraj, cunoscute în întreaga lume.

Ce ar fi trebuit să facă România în 45 de ani, pentru a obține aceleași efecte (chiar dacă nu sînt atît de înalte cum am dorit) în domeniile la care a contribuit întreprinderea „23 August", dacă aceasta nu ar fi existat? un calcul încă nedefinitivat ne oferă răspunsul: *ar fi trebuit ca România să plătească cel puțin 125 miliarde dolari!* De aceea, unul din afișele pentru a 70-a aniversare a firmei se prezintă astfel:

1991

A **LXX** A

ANIVERSARE A SOCIETĂȚII COMERCIALE
«FAUR» S. A. BUCUREȘTI-ROMANIA

FIRMA ORIGINARĂ «MALAXA» FONDATA ÎN 1921, A FOST UN MONUMENT AL INDUSTRIEI NAȚIONALE

Să ne reamintim

și să nu mai uităm !

ASOCIAȚIA „PROFAUR"

AŞA NU NE PLACE ISTORIA!

Alte convorbiri telefonice interceptate

La cincizeci de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu — a cărui figură, departe de a păli, dobîndeşte, dimpotrivă, o dată cu scurgerea vremii, un nou relief şi o incontestabilă actualitate — sîntem în măsură ca, în cadrul suitei noastre de revelaţii asupra tristei practici a interceptării convorbirilor telefonice şi în perioada interbelică, să punem la îndemîna cititorilor o stenogramă care e, în acelaşi timp, şi un document asupra unei drame umane. Drama marelui diplomat care, înlăturat, în 1936, de la conducerea politicii externe a ţării — pe care o servise cu atîta talent şi cîştigîndu-i un prestigiu nicicînd egalat înainte sau după el — printr-o sordidă combinaţie de culise între serviciile secrete străine, Carol II şi o mînă de politicieni pe care istoria îi cunoaşte, era în continuare victima unor intrigi şi a unor incalificabile calomnii.

La cincizeci şi trei de ani de la înregistrarea convorbirii interceptate a cărei stenogramă o publicăm acum pentru întîia oară, înţelegerea împrejurărilor care au suscitat-o reclamă însă măcar cîteva explicaţii. Şi poate chiar, în primul rînd, asupra locului de unde a purtat Titulescu convorbirea cerută de Bucureşti şi a motivelor care îl făcuseră să se stabilească acolo. În iarna anului 1938, marele diplomat trăia retras la St. Moritz, mica dar celebra staţiune climaterică elveţiană, situată pe malul lacului cu acelaşi nume. El îşi îngrijea acolo sănătatea fragilă şi grav şubrezită de depresiunea nervoasă pe care o suferise în urma modului cum fusese înlăturat din viaţa politică a ţării.

Şi acum, cîte ceva despre cei doi interlocutori ai lui Nicolae Titulescu din cursul aceleiaşi convorbiri. Primul, Ion Gigurtu, era unul din cei mai mari industriaşi ai ţării, director general al societăţii „Mica". Pentru a da fie şi o idee parţială despre rolul pe care această societate îl juca în viaţa economică a vremii e, poate, util să amintim că, avînd un capital social de 350 000 000 lei, „Mica" era primul producător de aur al ţării (mai bine de 3 000 kg de aur fin pe an). Ea poseda un complex unitar de exploatare a preţiosului minereu, cu mine la Valea Morii, Musariu şi Brădişor şi uzine de prelucrare la Gura-Barza; era nu numai cel mai important consumator, dar şi cel mai mare producător de energie electrică din Munţii Apuseni şi anume în propria termocentrală, aprovizionată cu cărbune din minele de la Ţebea, şi ele proprietatea societăţii. În plus, mai avea o seamă de societăţi „afiliate" ca: „Pyrita", „Breaza-Zlatna", „Aur", „Mines d'or de Stanija", „Societatea Franceză de Mine de Aur din Transilvania", dar, în fapt, conduse tot de „Mica". Ion Gigurtu era un politician de nuanţă ultra-conservatoare, susţinător activ al partidului de dreapta al lui Octavian Goga, partizan al alinierii României la politica Germaniei naziste în bazinul dunărean şi la 4 iulie 1940, cînd a fost numit prim-ministru, l-a introdus în guvern pe Horia Sima, şeful Gărzii de fier.

Nicolae Petrescu-Comnen, mulţi ani ministru plenipotenţiar la Berlin, iar între 30 martie şi 23 decembrie 1938 şi ministru de externe, ne-a lăsat, în amintirile lui, această explicaţie asupra carierei politice destul de neaşteptate a lui Gigurtu: „Cum se poate, deci, ca acest om, repet, simpatic, cumsecade, dar cu totul modest să fi fost chemat de regele Carol al II-lea la cele mai înalte locuri de răspundere, în cele mai grele momente ale istoriei noastre? Iată încă una din acele chestiuni la carè omul obiectiv, neprevenit, nu găseşte un răspuns valabil. Cred însă, a fi întrezărit explicaţia unei cariere politice greu de explicat. În timpul conversaţiilor noastre, vorbind despre Urdăreanu [mareşalul Palatului — n.n.], nu mică mi-a fost suprinderea constatînd că Gigurtu căuta să-l apere, afirmînd că influenţa lui asupra regelui era cu mult mai mică decît se crede şi că nu numai că nu i-a fost rău sfătuitor, dar dacă regele l-ar fi ascultat, multe erori s-ar fi putut evita. Mi-a străfulgerat atunci prin minte împrejurarea că Gigurtu era înrudit cu Titulescu, cu care şi Urdăreanu era înrudit. Şi-atunci această rubedenie, coroborată de apărarea formulată de oaspetele meu pentru Urdăreanu, singurul român care după catastrofă îmi vorbea de bine acest om nefast, nu ar explica cariera lui Gigurtu...?"

Oricum şi indiferent care ar fi adevărul în

această ultimă privință, explicația lui N. Petrescu-Comnen ne lasă să întrevedem de ce i s-a adresat Nicolae Titulescu lui Gigurtu în ultimele zile ale guvernării Goga-Cuza și cum de s-a făcut că a dat de acesta, atunci prim-ministru, în birourile societății „Mica".

Și totuși, nici Gigurtu, nici Goga nu făcuseră declarația ofensatoare la adresa lui Nicolae Titulescu, despre care se vorbește în conversația telefonică interceptată ci un alt personaj, despre care nu s-a pomenit nimic în cursul convorbirii, dar subordonat primului ministru și a cărui insultă nu numai că nu fusese dezavuată de Goga, dar acesta mai și cuteza să ceară exilatului de la St. Moritz s-o considere drept o „glumă".

Autorul declarației a fost, într-adevăr, Istrate Micescu, ministru de externe al guvernului Goga-Cuza, care, venind de la sesiunea Societății Națiunilor — unde se lovise de mari dificultăți pricinuite de politica fățiș și violent xenofobă a guvernului — a găsit cu cale să afirme în fața ziariștilor ce-l chestionau, în ziua de 3 februarie 1938, în gara Timișoara asupra dezbaterilor la care participase: „Impresiile mele de la Geneva, m-au făcut să constat că țara și neamul nostru au doi dușmani: St. Moritz și Garda de fier".

Ceea ce l-a atras o replică acidă din partea lui Stelian Popescu, directorul ziarului Universul **care, în numărul (ante)datat 5 februarie, a observat: „Ca și sub regimul trecut, și azi, cu profundă amărăciune sufletească scriem rîndurile acestea. Amărăciune provocată de ușurința cu care sînt tratate de cîrmuitorii noștri interesele țării și de ușurința cu care se aruncă cele mai grave acuzațiuni, fără nici un temei, împotriva unor oameni ale căror servicii în slujba țării nu pot fi contestate. Am publicat ieri declarațiile d-lui Istrate Micescu ziariștilor ce l-au întîmpinat la întrarea sa în țară. Le-am publicat — mărturisim cu sinceritate — cu oarecare îndoială. Ni s-a părut că poate corespondentul nostru s-a înșelat și n-a redat exact gîndul ministrului nostru de externe. Avem, însă, azi confirmarea, întrucît ele au apărut la fel în aproape toate ziarele bucureștene".**

Evident, corespondenții ziarelor și agenților de presă străine s-au grăbit și ei să relateze cele întîmplate — cum rezultă și din stenograma corespondenței telefonice, prompt interceptate, adresate unui ziar francez, pe care o reproducem, de asemeni, în cele ce urmează — și în felul acesta a aflat probabil și Nicolae Titulescu de noul atac lansat împotrivă-i de partizanii dreptei din România.

Dumitru HÎNCU

Ora 15.30
4.2.1938

București, 2.13.82, Societatea Mica, cu St. Moritz, d. Titulescu

(Convorbire începută)

St. Moritz: Sunt în așteptarea transformării catedrei, de aceea nu am cerut concediu legal.

Buc.: Domnule Titulescu, după lege sînteți pasibil de pedeapsă.

St. Moritz: Da nu înțeleg de ce, eu aștept transformarea catedrei și asta trebuie s-o accepte guvernul. Eu cer un concediu medical pînă la 1 martie.

Buc.: Bine, să faceți o telegramă urgentă în care să cereți concediu. Să fie aici telegrama pînă la 6, să o pot duce la facultate.

St. Moritz: Crezi că se aprobă?

Buc.: Dvs. să vorbiți cu dl. ministru Petrovici și să dați și telegrama.

St. Moritz: Eu o dau, însă nu știu dacă va sosi în două ore la București. Se poate s-o semneze în locul meu Savel [Rădulescu]?

Buc.: Da, am să vorbesc cu el și să-i confirm convorbirea noastră, că din ordinul dvs. să semneze cererea; telegrama însă tot trebuie s-o dați. Chemați pe Petrovici și vorbiți cu el.

St. Moritz: Să mă cheme Petrovici pe mine sau dă-mi-l acum la telefon, sau de nu, pe cineva care să noteze ce spun.

Buc.: Lăsați că are s-o semneze Savel.

St. Moritz: Bine, este mai ușor așa.

Buc.: Telegrama o dați în orice caz. Gigurtu este aici, vreți să-i vorbiți?

St. Moritz: Da, dă-mi-l.

Buc.: Bonjour, Nicule.

St. Moritz: Bine, mă Gigurtu, se poate să procedați așa cu mine, cînd eu nu vă provoc, nu vă fac nimic? Se poate să spuneți așa ceva la adresa mea?

Buc.: Nicule dragă, așa este cînd intri în horă.

St. Moritz: Dar ai văzut ieri ce scriau ziarele?

Buc.: Și tu n-ai făcut nimic?

St. Moritz: Îți jur că n-am făcut nimic, nici nu m-am mișcat și să fiu acuzat de crimă de stat, asta e nepermis.

Buc.: Apoi asta a făcut-o prietenul care este la mine la masă.

St. Moritz: Dă-mi-l să vorbesc cu el.

Buc.: Da, uite, vine... Bună ziua, Nicule!

St. Moritz: Bine Goga, se poate să mă acuzați pe mine, că eu sunt primul inamic al țării și pe urmă Garda de fier?

(Continuare în p. 46)

2 IULIE 1904:

BUCOVINA CINSTEŞTE MEMORIA LUI ŞTEFAN VODĂ

Dr. ANGHEL POPA

În 1904 se împlineau patru veacuri de la stingerea din viaţă a lui Ştefan cel Mare, voievodul care întruchipase atît de grăitor aspiraţiile de libertate şi independenţă ale românilor. Firească, aşadar, decizia de organizare a unor festivităţi naţionale în toată ţara. La 25 februarie 1904, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice Spiru Haret, trimitea forurilor din subordine o Decizie cu următorul conţinut:

„La 2 iulie 1904 se împlinesc 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare. În ziua aceasta, memoria marelui domn va fi sărbătorită de toate şcolile din ţară, cu toată pompa cuvenită. În fiecare oraş, la ora 9 dimineaţă se va oficia o panachidă [parastas], *în care se va face pomenirea lui Ştefan Vodă, a căpitanilor şi a ostaşilor lui, căzuţi în lupte pentru apărarea şi întregirea pămîntului românesc.*

Toate şcolile din oraş, cu profesorii şi şcolarii lor şi cu drapelele lor, vor asista la această panachidă. În Bucureşti şi Iaşi vor asista şi societăţile de studenţi, constituite în mod regulat. Panachida se va oficia, de preferinţă, pe una din pieţele sau în una din grădinile oraşului, care să prezinte destul spaţiu pentru ca să încapă toate şcolile. După terminarea panachidei, se vor ţine cuvîntări de către profesori, şcolari şi alte persoane, iar corurile şcolilor vor executa bucăţi patriotice.

Amănuntele ceremoniei, cuvîntările ce se vor ţine şi bucăţile ce se vor executa se vor fixa de către comitete, formate, pentru fiecare oraş, din directorii tuturor şcolilor primare şi secundare din oraş; în Bucureşti şi Iaşi, rectorii universităţilor le va prezida. Comitetele vor putea să-şi asocieze şi pe alte persoane din oraş, al căror concurs ar fi util pentru lucrarea lor.

Pentru anul acesta, prin excepţiune, împărţirea premiilor în oraşe se va face în ziua de 2 iulie, în orele post meridiane, iar anul şcolar 1904–1905 va începe în ziua de 3 septembrie.

Şcolile rurale, care se află la o depărtare nu mai mare de 4 kilometri de la un oraş, vor lua parte la ceremonia serbată în acel oraş. Celelalte şcoli rurale vor asista în ziua de duminică, 4 iulie, la serviciul religios din biserica satului, în care se va face po-

Mirăuţi – vechea biserică mitropolitană a Moldovei, unde erau unşi (miruiţi) domnii –, locul de desfăşurare a festivităţilor din anul 1904

menirea marelui Ştefan, a căpitanilor şi ostaşilor săi. După terminarea serviciului divin, şcolarii cu învăţătorii vor merge la şcoală, unde unul din învăţători va ţine o cuvîntare de ocazie. Corul şcolii va executa bucăţi patriotice. Pe unde împrejurările vor permite, mai multe şcoli rurale vor putea organiza serbarea în comun a ceremoniei. Participarea profesorilor, institutorilor, învăţătorilor şi şcolarilor la ceremonia acestor zile este obligatorie".

Potrivit scenariului acestui document inedit, jubileul voievodului a fost marcat prin serbări ce au avut loc pe cuprinsul întregii ţări. Presa, prin trimişii săi speciali, a relatat pe larg, în paginile diferitelor publicaţii, despre serbările desfăşurate la Bîrlad, Borzeşti, Dorohoi, Brăila sau Slănic Moldova. S-au impus, prin amploare şi numărul participanţilor, serbările de la Bucureşti şi Iaşi, unde au fost organizate şi cortegii istorice. În toate bisericile şi mănăstirile din Vechiul Regat, la solicitarea ministrului Spiru Haret, în zilele de 2 şi 4 iulie 1904, preoţii au oficiat rugăciuni de pomenire a domnitorului şi a oştenilor săi, aprobate de Sfîntul Sinod.

În conştiinţa organizatorilor, ca şi a neamului românesc, aniversarea lui Ştefan cel Mare din 1904 reprezenta - cum sublinia ziarul *Ecoul Moldovei*, din Iaşi - *„trezirea conştiinţei naţionale şi că am început a ne gîndi la venerarea morţilor care, cu braţul şi mintea, au condus ţara aceasta prin vremuri şi au ferit-o de multe primejdii"*.

Decizia ministerială a lui Spiru Haret nu avea însă putere de aplicare decît în vechea Românie. Or, mai mult de jumătate din pămîntul românesc şi mai mult de 50 la sută dintre români trăiau la acea dată în afara hotarelor statale româneşti; pentru ei - mai mult chiar decît pentru cei din ţară - figura marelui voievod căpăta dimensiuni simbolice. Îndeosebi pentru românii bucovineni, atît de legaţi de numele lui Ştefan cel Mare (oare nu aici se afla Suceava - cetatea de scaun a Moldovei din timpul lui - şi nu aici se afla Putna - care îi străjuia mormîntul?) ideea comemorării a pătruns cu deosebită stăruinţă. Deoarece - scria ziarul *Deşteptarea* din Cernăuţi *„Moldova cea veche era ţara lui* [Ştefan] *şi din ea făcea parte şi Basarabia şi Bucovina. Din diadema lui Ştefan cel Mare, nu numai Carol I şi-a făurit o jumătate din coroana sa, ci o piatră nestemată străluceşte şi în coroana Habsburgilor şi alta împodobeşte capul ţarului rusesc"*. Nu întîmplător presa bucovineană, sub semnătura lui George Tofan, informa, în primăvara anului 1904, publicul cititor, că aniversarea morţii lui Ştefan cel Mare va fi marcată în Bucovina prin organizarea a două serbări: una la Suceava şi alta la mănăstirea Putna - *„Ierusalimul neamului românesc"* potrivit caracterizării lui Mihai Eminescu.

În concepţia organizatorilor, serbarea de la Suceava urma să reprezinte un preludiu al celei de la Putna. Pentru a marca evenimentul, din iniţiativa intelectualilor suceveni a fost constituit un Comitet pentru organizarea serbării ce a reunit personalităţi de seamă ale vieţii oraşului: Gh. G. Balmoş, Eusebiu Popovici şi Atanasie Pridi, care, în coordonare cu Comitetul similar constituit la Cernăuţi, au stabilit derularea festivităţilor. În acest sens, la începutul lunii iunie, comitetul sucevean a elaborat un program pe care l-a făcut public. *„1. De la orele 9-10 a.m., liturghie în biserica Mirăuţilor celebrată de Pr. C. Sa priorul vechii Mitropolii, Gh. Balmoş, cu mare asistenţă. 2. Predică. 3. Precis, la orele 10 a.m., procesiune la ruinele cetăţii. 4. Parastas între zidurile cetăţii. 5. Imn festiv* Odă *de Vasile Bumbac, muzică de E. Mandicevschi. 6. Discurs comemorativ ţinut de dl. Eusebiu Popovici. 7.* Cîntecul lui Ştefan Vodă, *de Vasile Alecsandri, muzică de Musicescu, Cîntările* - se preciza - *se vor executa de corul Reuniunii de cîntare «C. Porumbescu»"*.

După publicarea programului, din iniţiativa aceluiaşi comitet, au fost tipărite cîteva mii de invitaţii adresate locuitorilor din oraşul şi districtul Suceava. *„Dătătoare* [datoare] *este toată suflarea românească* - se arăta în această invitaţie - *să aducă în această zi de mare sărbătoare prinosul de închinare şi de nețărmurită veneraţiune amintirii marelui Domnitor, aprigului apărător al creştinătăţii, întemeietorului de aşezăminte atît de măreţe.*

Fraţi români din oraşul şi districtul Sucevii! Vă invităm cu tînăr şi bătrîn, fără deosebire de stare şi chemare, să sărbătoriţi împreună cu noi această zi aleasă".

Într-adevăr, în ziua destinată sărbătoririi, mii de participanţi din oraş şi comunele învecinate, cărora li s-au adăugat invitaţi din regatul României, umpleau, de dimineaţa, străzile ce duceau spre cetate. Pe zidurile falnicei cetăţi de odinioară, şase buciumaşi - potrivit relatării ziarului *Deşteptarea* - *„vestesc în cele patru vînturi cu sunete duioase de bucium că aici, pe pămîntul Sucevii, Ştefan, marele Voevod al Moldovii, şi-a dat cu patru sute de ani în urmă sufletul nobil în mîinile celui Atotputernic"*. În sunetele clopotelor de la cele şapte biserici ale oraşului, preotul Gh. Balmoş, asistat de un sobor de 22 prelaţi din district, a oficiat Sfînta liturghie în biserica Mirăuţilor, Catedrală a fostei Mitropolii a Sucevei, unde, conform tradiţiei, au fost sfinţiţi toţi domnitorii Moldovei, pînă la Alexandru Lăpuşneanu. Aproximativ în jurul orei 10, din preajma bisericii s-a constituit procesiunea formată din societăţile de arcaşi şi veterani, tineretul studios, organizaţiile de pompieri, breslele de meseriaşi, reprezentanţii celorlalte culte, autorităţile locale, delegaţi din comunele districtului şi invitaţii celor două universităţi şi primării din Bucureşti şi Iaşi. Procesiunea, în dangătul clopotelor, a străbătut străzile principale ale oraşului, Francisc Iosif şi Calea Bosanciului, îndreptîndu-se spre cetate, unde aşteptau în reculegere miile de oameni.

Cetatea îşi pierduse în mare

măsură aspectul falnic de altădată. I se potrivea de minune descrierea pe care i-o făcea germanul Wickenhauser: *„Vezi colo, pe malul Sucevii, jeleşte o regină părăsită. Strălucirea purpurei ei a pălit, cununa de aur de pe fruntea ei zace fărmată la picioare. În tăcere şi supunere îşi jeleşte zilele tinereţii, plînge timpurile cînd regii îi făceau curte! Aşa e Suceava. Cîţi principi n-au tăbărît în jurul ei, cîţi n-au umblat să-i cîştige cu armată mare graţia ei! Cîţi regi şi împăraţi n-au încercat să-i cîştige inima! Cît sînge a înroşit zidurile ei pentru a o păstra sau cîştiga!"* În acea zi de 2 iulie 1904, ruinele îmbrăcaseră însă din nou un aspect sărbătoresc. Zidul de apărare era împodobit cu steaguri, între drapelele reprezentînd culorile imperiului şi ale ducatului Bucovinei, aflîndu-se şi steaguri româneşti, în bernă. În incinta cetăţii, un zid acoperit de covoare era dominat de un portret, în mărime naturală, al domnitorului.

După încheierea solemnităţilor, pe platoul din faţa cetăţii au fost sădiţi - potrivit mărturiei prof. Gavril Batariuc, participant la serbare - doi stejari care există şi astăzi, simbol al permanenţei memoriei marelui voievod în conştiinţa neamului românesc. ■

Nu aţi reuşit să vă procuraţi unele numere ale revistei noastre din cele apărute în acest an?

Punctul de difuzare Magazin istoric, **deschis la sediul redacţiei,** Bucureşti, str. Intrarea Ministerului, nr. 2-4, parter **vă vine în ajutor!**

De aici puteţi cumpăra exemplare din revista noastră, începînd cu luna ianuarie 1991.

Alte convorbiri telefonice interceptate

(Urmare din p. 43)

Buc.: Ei, am şi eu defectele mele, destul de multe!

St. Moritz: Bine, dar se poate să spui că primul duşman este St. Moritz şi pe urmă Garda de fier? Mie să mi se spună asta, care am fost 20 ani ministru?

Buc.: Asta a fost o glumă în vedere că vii în ţară.

St. Moritz: Aşa glumă...

Buc.: Cînd vii în ţară? După voce trag concluzia că eşti bine. Cînd vii, vino cu ramura de măslin, că şi eu te aştept cu ramura de măslin. Ce a fost în ziare a fost o glumă.

St. Moritz: Glumă, glumă, dar aşa glumă!

Ora 10.30.

4.2.1938

Buc., dl. Montero, cu Paris-Provence 51.80 Sud-Est

Buc.: Relativ la declaraţiile făcute de dl. ministru de externe, dl. Micescu, cu privire la dl. Titulescu, *Universul* publică un lung articol, semnat de directorul ziarului *Universul*, dl. Stelian Popescu, fost ministru, care declară că regretă că trebuie să condamne ultimele declaraţii contradictorii asumate de diferiţi membri ai guvernului şi făcute presei şi reproşează uşurinţa cu care se calomniază oamenii ale căror servicii aduse ţării nu pot fi contestate. „Nu avem nevoie să apărăm pe dl. Titulescu, care va fi capabil să răspundă singur".

Apoi dl. St. Popescu face comparaţie între declaraţiile publice atribuite d-lui Micescu, cu acelea ale primului ministru, d. Goga, făcute lui *Berliner Tageblatt* că: „Noi trebuie să încheiem un tratat de prietenie cu Germania".

Dl. St. Popescu cere apoi înlăturarea oricărui echivoc în politica externă. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Valeriu Râpeanu — N. IORGA. LA VIE DE L'HISTOIRE. ET L'HISTOIRE D'UNE VIE** (traducere din limba română de **Dan Ion Nasta).**

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1989, 137 pp.: din complexa personalitate a savantului, autorul ne prezintă activitatea sa de critic literar, concepţia despre artă.

● **George Cristea — ÎN ŢARA BISERICILOR DE LEMN** (cu un **Cuvînt înainte** de prof. univ. **Michel Steriade).**

1989, 98 pp. + 1 h.; lucrarea, apărută mai întîi în Suedia, prezintă arhitectura în lemn dintr-un colţ de ţară, Maramureşul, vestit pentru lăcaşurile religioase din lemn.

● **IZVOARE ŞI MĂRTURII REFERITOARE LA EVREII DIN ROMÂNIA, VOL. II, PARTEA 2 (Prefaţă** de dr. **Moses Rosen; Cuvînt înainte** de prof. univ. dr. **Gh. Platon;** volum întocmit de **L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu).**

Editura Hasefer, Bucureşti, 1990, CXXXVII + 561 pp.: volumul, editat de Centrul de istorie al Federaţiei comunităţilor evreieşti din România, cu sprijinul instituţiei **Memorial Foundation for Jewish Culture,** încheie publicarea documentelor din secolul al XVIII-lea.

● **Radu Stan Carpianu — ENIGMA INSULEI SAU CĂLĂTORIE PESTE ŞAPTE MILENII.**

Editura Getica, Bucureşti, 1990, 352 pp., 38 lei: autorul, de profesie inginer, a preluat şi sintetizat într-o formă accesibilă, din sute de lucrări, tot ceea ce a considerat că este interesant şi edificator privind istoria strămoşilor noştri şi a populaţiilor înrudite, pe o perioadă de peste 7 000 ani.

● **Aleksandr Isaievici Soljeniţin — CĂDEREA IMPERIULUI COMUNIST SAU CUM SĂ REÎNTEMEIEM RUSIA** (în româneşte de **Natalia Cantemir; Postfaţă** de **Radu Negru).**

Editura Rampa şi Ecranul, Bucureşti, 1991, 80 pp., 35 lei: eseu - apărut în colecţia **Prometeu** — al marelui scriitor rus, dizident, laureat al Premiului Nobel pentru literatură, în care îşi expune reflecţiile sale asupra viitorului Rusiei.

Mai există enigme?

„Cînd a văzut Decebal că scaunul lui de domnie
şi toată ţara sînt în mîinile duşmanului,
că el însuşi este în primejdie să fie luat prizonier,
îşi curmă zilele. Capul său fu dus la Roma.
În felul acesta, Dacia ajunse sub ascultarea romanilor şi Traian
stabili în ea oraşe de colonişti.
Fură descoperite şi comorile lui Decebal, deşi se aflau ascunse
sub rîul Sargetia, din apropierea capitalei sale.
Căci Decebal abătuse rîul cu ajutorul unor prizonieri şi săpase acolo o groapă.
Pusese în ea o mulţime de argint şi de aur, precum şi alte lucruri foarte preţioase —
mai ales dintre cele care suportau umezeala —,
aşezase peste ele pietre, iar după aceea aduse rîul din nou în albia lui.
Tot cu oamenii aceia [Decebal] pusese în siguranţă,
în nişte peşteri,
veştminte şi alte lucruri la fel.
După ce făcu toate acestea, îi măcelări, ca să nu dea nimic pe faţă.
Dar Bicilis, un tovarăş al său care cunoştea cele întîmplate,
fu luat prizonier şi dădu în vileag toate acestea".

PE URMELE COMORII LUI DECEBAL

LIVIU MĂRGHITAN

Aşa se prezintă faptele, cum le relatează Dio Cassius în *Istoria romană*. Potrivit autorului antic, comorile lui Decebal ar fi ajuns în mîinile romanilor, precauţiunile luate de regele dac fiind inutile, datorită trădării lui Bicilis. De-a lungul timpului, relatarea a stîrnit, totuşi, unele îndoieli, mai cu seamă în privinţa cuantumului acestor bogăţii. Totodată, numeroşi căutători de comori au sperat — mizînd pe erorile izvoarelor — că vor descoperi, cîndva, adevăratul loc al ascunderii comorii lui Decebal. Ne propunem, în cele ce urmează, să supunem unei reexaminări informaţiile antice, pentru a vedea în ce măsură asemenea opinii au credibilitate.

În imagini: fibule din tezaurul de la Coada Malului (Prahova), una din marturiile civilizaţiei şi bogaţiei geto-dacilor scapata jafului armatei romane.

Argumentele capturării

Ipoteza capturării de către Traian a întregii comori a lui Decebal este susţinută şi de alte izvoare, unele chiar mai apropiate în timp, comparativ cu data cînd Dio Cassius îşi scria opera (sec. III e.n.). Astfel, Criton, medicul personal al împăratului Traian, consemnează într-o scriere, intitulată *Geticele* că „după ce a cucerit-o [Scitia — aşa numeşte el teritoriul Daciei] pentru prima oară şi [l-a învins] pe Decebal, conducătorul geţilor, puternicul Traian a adus romanilor cinci milioane de livre de aur, o cantitate dublă de argint, în afară de cupe şi lucruri [scumpe], depăşind orice preţuire, apoi turme şi arme şi peste cinci sute de mii de bărbaţi cît se poate de potriviţi pentru luptă, împreună cu armele lor".

Faptul că respectiva informaţie a lui Criton s-a păstrat în scrierea altui autor antic, de data aceasta din veacul VI, Ioannes Lydus, nu scade prea mult din valoarea ei, cel mult sub aspectul credibilităţii cifrelor.

Dar pe lîngă cele două izvoare literare, ipoteza capturării comorii lui Decebal este susţinută şi de un argument artistic, scena nr. CXXXVIII de pe Columna traiană, înfăţişînd un grup de animale de povară (cai, catîri?), pe ale căror spinări sînt aşezate samare pline cu felurite vase, tabloul respectiv fiind interpretat ca reprezentînd transportarea din ascunzătoare a tezaurului Daciei.

Un alt argument în favoarea supoziţiei că Roma a intrat cu adevărat în posesia

aurului și argintului Daciei îl constituie vastul program de construcții monumentale, inaugurat în capitala Imperiului roman după anul 106, precum și redresarea situației financiare precare moștenită de la Nero, care lăsase în urma lui o vistierie secătuită. Potrivit aceluiași Dio Cassius, „după întoarcerea la Roma... [Traian] dădu spectacole timp de o sută douăzeci și trei de zile, în cursul cărora au fost ucise cam unsprezece mii de animale sălbatice" și au luptat „zece mii de gladiatori". „De asemenea — continuă Dio Cassius —...Traian construiește drumuri de piatră prin mlaștinile pompeiene, cu clădiri pe margini și cu poduri mărețe. Topește toată moneda deteriorată. Întemeiază biblioteci și ridică în for o columnă foarte mare, atît pentru a-i sluji de mormînt, cît și ca o dovadă de măreție a lucrărilor din for".

Pe parcursul Evului Mediu, cînd în anumite cercuri erudite din Europa s-a manifestat interes pentru cunoașterea istoriei lumii antice, au intrat în discuție, firesc, și aspectele privind comoara regelui dac. Inițial, învățații, inclusiv cei transilvăneni au preluat *ad litteram* textele lui Criton-Lydus și Dio Cassius privitoare la comorile regelui Decebal. De altfel, era și dificil de susținut vreo altă ipoteză, cîtă vreme nu se cunoștea locul unde fusese, cu secole în urmă, cetatea, de scaun a regatului Daciei.

O schimbare a acestui mod de a privi lucrurile s-a petrecut în epoca moderna, cînd studiul istoriei a dobîndit noi metode de cercetare. În noul context al investigării trecutului îndepărtat, au fost supuse unei analize critice și știrile antice referitoare la proporțiile cu totul neobișnuite ale acestui tezaur. S-a recurs la rectificări ale cifrelor, propunîndu-se reduceri substanțiale, raportul de scadere fiind de 1/10 sau, în unele cazuri, chiar de 1/100. Una dintre analizele cele mai aprofundate este aceea facuta încă din anul 1924 de reputatul romanist Jerôme Carcopino, într-un articol publicat în revista *Dacia*, analiză reluată apoi într-o lucrare, *Points de vue sur l'impérialisme romain*, apărută în anul 1934. Și cifrele propuse de el (165 000 kg aur, 330 000 kg argint și 50 000 prizonieri) au fost socotite de unii cercetători ca exagerate.

Aparent fără vreo legătură cu problematica comorii lui Decebal, pe parcursul sec. XIX și în deceniile veacului nostru au fost descoperite, pe întregul areal locuit de geto-daci, sumedenie de tezaure de monede și obiecte de podoabă din argint și argint aurit. De la consemnarea din anul 1821 a tezaurului descoperit la Sălișteа (numită atunci Cioara, în comitatul Alba)[1], numărul acestor comori personale ascunse în pămînt se ridică la 135 tezaure. Pe ansamblu, inventarul general al obiectelor ascunse în aceste descoperiri se cifrează la 5 000 felurite piese, cu o greutate totală ce depășește 100 kg.

Presupunînd că din totalul „truselor" de obiecte (fibule, agrafe, aplice, pectorali, cupe, diferite alte categorii de vase) doar un procentaj infim a avut șansa de a rămîne secole de-a rîndul în ascunzișul inițial, trebuie să acceptăm ideea că numeroși geto-daci aveau în posesie importante cantități de metal prețios, pe care l-au transformat în bijuterii sau vase de lux.

Un amanunt de care trebuie să ținem seamă este și acela că în întreaga perioadă în care se datează aceste tezaure (sec. I î.e.n.-sec. I e.n.) lipsesc garnituri similare confecționate din aur, așa cum, de pildă, fuseseră descoperite pentru perioadele anterioare (sec. V-IV î.e.n.). Faptul sugerează ca aurul devenise un material ce se afla exclusiv în posesia puterii regale dacice. Metalul prețios despre care știm cu siguranță din mărturiile arheologice ca era extras din nisipurile aurifere ale unor rîuri: Crișurile, Mureșul, Jiul, precum și cel din minele de subteran din Munții Apuseni se tezauriza în vistieria de la Sarmizegetusa Regia. Cît privește argintul, e de presupus că în condițiile în care particularii dețineau cantitățile ilustrate de cele 135 tezaure descoperite, cu atît mai mari erau șansele ca oficialitățile să acumuleze cantități considerabile din acest metal.

Și această acumulare nu dura doar de cîteva decenii, ci de mai multe secole, interval în care Dacia fusese ferită de ocupații straine. Dimpotrivă, în această perioadă, geto-dacii au deținut primatul militar-politic din sud-estul continentului, repurtînd o seama de victorii împotriva unor inamici, expediții din care participanții se vor fi întors, potrivit practicii vremii (și dintotdeauna a războaielor), cu însemnate prazi. Trebuie, așadar, admis, că în vistieria regală dacică se adunase un imens tezaur, ceea ce conferă credibilitate știrilor literare antice, chiar daca este greu de precizat cuantumul lor.

Strei, Jiu sau Cugir?

Explicabilă, deci, hotărîrea lui Decebal de a ascunde această comoară. Pentru regele Daciei păstrarea vistieriei însemna, chiar în alternativa pierderii țării, o speranța pentru organizarea unei viitoare coaliții antiromane, oferind posibilitatea plătirii unor subsidii substanțiale eventualilor aliați. De altminteri, în temeiul unei astfel de soluții, Decebal a căutat să supraviețuiască căderii cetății sale de scaun, apărarea ultimului bastion al Sarmizegetusei avînd, dupa părerea mea, tocmai rostul de a îngădui — prin ragazul de timp pe care îl crea — ascunderea tezaurului.

Desigur, punerea în siguranța a acestuia era o opera-

[1] Vor fi fost și descoperiri mai vechi, anterioare anului 1821, dar nu s-au înregistrat de vreun for administrativ sau științific, obiectele risipindu-se fara urma.

ție deosebit de delicată, fiind necesar să se identifice un punct topografic de asemenea natură, încît să fie greu de descoperit de către romani și, în același timp, să-i ofere lui Decebal accesul. E de presupus că numai după ce planul scoaterii din cetate a marelui tezaur și punerea acestuia la adăpost fusese stabilită în amănunt, va fi părăsit și Decebal capitala statului dac. Cît privește intenția sa de a folosi ulterior imensa bogăție pentru reluarea luptei împotriva romanilor, aceasta ni se pare în afara oricărui dubiu, de vreme ce s-a dat dispoziția ca ascunderea comorii să rămînă o taină atît pentru învingători, cît și pentru proprii supuși.

Rezultă că în derularea ultimelor zile ale războiului, elementul cheie l-a constituit punerea la loc sigur a marelui tezaur regal. În aceste condiții se pune întrebarea: reprezenta rîul Sargetia locul cel mai potrivit pentru o asemenea operație? Conform identificărilor făcute de lingviști, Sargetia este actualul rîu Strei. Să examinăm situația în care se găsea acest curs de apă în timpul războaielor daco-romane. Încă de la încheierea primului război (101-102), întreaga vale a Streiului era sub ocupația permanentă a trupelor romane, aici avîndu-și castrul Legiunea IV, Flavia Felix. Cursul Streiului mai avea dezavantajul (din punctul de vedere dacic) că reprezenta principalul culoar de legătură între Banat și Transilvania, fiind ținut sub o strictă supraveghere de către romani. Era oare posibilă, în această situație, efectuarea unei operații atît de laborioase, precum abaterea cursului unei ape, săparea unei gropi și apoi revenirea cursului pe albia normală, fără ca acest lucru să fi fost observat de către romani?

Fără îndoială că nu!

Pledăm, în consecință, pentru identificarea altui rîu din zonă, al cărui curs să fi fost mai ferit de prezența romană, decît traseul străbătut de apa Streiului.

Se conturează două eventualități: alegerea ca loc de tăinuire a marelui tezaur pe cursul superior al Jiului, unde accesul purtătorilor comorii era protejat de garnizoana din cetatea Bănița (Dealul Bolii); alt posibil loc de ascundere putea fi în bazinul superior al Cugirului și Rîului Mic, ambele cu deversarea spre valea Mureșului. De altminteri, în antichitate, valea Cugirului era o zonă destul de retrasă, ceea ce a și făcut ca în acest perimetru să fie descoperit un mormînt princiar *(Magazin istoric,* nr. 1/1980), cu un inventar deosebit de bogat.

Precauția ascunderii comorii s-a dovedit inutilă, datorită trădării lui Bicilis. Desigur, există posibilitatea ca romanii să nu fi recuperat întregul tezaur al regelui Decebal. Eventuala lui descoperire este însă o problemă a cercetării viitoare. ■

O bine venită ediție în limba italiană a *Generalităților cu privire la studiile istorice* a apărut la Milano sub îngrijirea profesoarei *Bianca Valota Cavallotti*, nepoata de fiică a lui Nicolae Iorga. Apărută sub auspiciile Centrului italo-român de studii istorice din Milano, în excelente condiții grafice, lucrarea cuprinde un larg studiu introductiv privind viața, opera și gîndirea marelui istoric, datorat îngrijitoarei ediției. Este un studiu de peste o sută de pagini (pp. 7-126), intitulat cu modestie *Introduzione*, în cuprinsul căruia Bianca Valota Cavallotti înfățișează publicului savant italian pe învățatul ei înaintaș. Nicolae Iorga este prezentat cu obiectivitate deplină — ca istorică și nu ca nepoată! — în toată complexitatea activității sale multiforme, ca istoric al românilor, dar și ca istoric al umanității. Studiu serios, muncit, bogat informat, această „introducere" reprezintă nu numai un necesar cadru introductiv și lămuritor pentru cititorul intelectual italian, respectiv de peste hotare, dar și o valoroasă contribuție istoriografică, scrisă cu capacitatea unei ample cuprinderi a fenomenelor istoriografice universale. Profesoara de la Universitatea din Milano a activat, de altfel, mulți ani în biroul de conducere al Comisiei internaționale de istoriografie. În continuare, sînt reproduse — traduse în italiana — studiile „generalizante" ale lui Nicolae Iorga, plecîndu-se de la ediția a III-a — cea mai completă — realizată de regretata Liliana Pippidi. În volumul apărut la Milano nu este cuprins un studiu din sus-amintita ediție, iar la unele s-a procedat de îngrijitoarea ediției la unele reduceri, marcate însă cu []. Noua ediție, prima adresată străinătății și pregătită în mod special pentru cititorul necunoscător al realităților românești, reprezintă o însemnată contribuție istoriografică care merită toate elogiile.

Dan BERINDEI

ANII '70 ÎN RELAŢIILE ECONOMICE ROMÂNO-AMERICANE

PAUL D. QUINLAN

Explicaţie

În răstimpul de la Revoluţia din decembrie 1989, revista noastră a primit peste 100 de texte ale corespondenţilor şi colaboratorilor noştri de peste hotare. Aşa se explică faptul că o parte dintre articole nu au putut fi încă programate, dat fiind că, deşi de la nr. 10/1990 am revenit la 96 pagini, totuşi spaţiul este limitat faţă de abundenţa portofoliului. Iată însă că unul dintre specialiştii americani ai istoriei româneşti, dr. Paul D. Quinlan (principala sa lucrare Clash over Rumania **fiind de mult timp o carte de referinţă pentru primii ani postbelici şi schimbările dramatice ce au avut loc atunci în situaţia ţării noastre), ne-a trimis în septembrie 1990 un articol iar în februarie 1991 a revenit cu o nouă scrisoare şi cu o copie a articolului expediat anterior. Domnul Paul D. Quinlan ne-a vizitat ţara în mai multe rînduri. După cîte ştiu este prima cercetare ştiinţifică bazată pe surse americane consacrată acestui subiect din istoria relaţiilor contemporane româno-americane. Este şi prima cercetare americană ce dezvăluie aspecte necunoscute ale acestor relaţii.**

Reproducem acum acest articol, însoţindu-l de scrisoarea colegului nostru de la Providence College:

„Dragă Cristian,

Am vorbit cu Radu Florescu de curînd şi el mi-a sugerat să-ţi trimit textul alăturat, prezentat la ultima Conferinţă a Asociaţiei Americane pentru dezvoltarea studiilor slave [American Association for the Advancement of Slavic Studies Conference — în general în ţările anglo-saxone România este inclusă atît în spaţiul sud-est european, cît şi în zona studiilor slave — este o tipologie mai veche care s-a păstrat pînă în prezent — n.r.].

Aş fi încîntat dacă Magazin istoric **va publica textul meu. Deşi relaţiile economice româno-americane nu sînt normale, cred că acum este timpul potrivit pentru un asemenea articol".**

Ceea ce şi facem în acest număr, unde cititorul va găsi mai multe pagini despre relaţiile româno-americane pe diferite planuri, ceea ce reprezintă modul nostru, al celor de la Magazin istoric, **de a reaminti împlinirea la 4 iulie a 215 ani de la proclamarea independenţei Statelor Unite ale Americii. Paul D. Quinlan, şi Ellsworth H. Brown sînt deci oaspeţii** Magazinului istoric.

C.P.

Creşterea înregistrată în relaţiile economice dintre Statele Unite şi România în anii '70 a constituit una dintre cele mai interesante caracteristici ale relaţiilor Est-Vest. Privind tabelele statistice referitoare la comerţul dintre Statele Unite şi România în perioada anilor '60, cu greu şi-ar fi putut cineva închipui că S.U.A. aveau să joace un rol important în comerţul extern al României. Dar, la fel ca în cazul relaţiilor chino-americane, condiţii politice şi economice schimbate pot naşte prietenii stranii, aşa încît, la începutul anilor '80, Statele Unite au devenit al treilea partener comercial ca importanţă pentru România, cu o valoare totală a schimburilor de peste un miliard dolari. Scopul articolului ce urmează este să urmărească, pe scurt, această evoluţie interesantă.

Istoricii şi economiştii au stabilit că originile sporirii comerţului româno-american din anii '70 se află la începutul deceniului şapte. Înainte de acea dată, asupra ambelor ţări acţionau din plin condiţiile şi mentalitatea războiului rece din epoca lui Truman şi Eisenhower, aşa încît relaţiile economice dintre ele erau nesemnificative. În 1952, de exemplu, Statele Unite importau din România bunuri în valoare de mai puţin de 500 dolari. O asemenea atitudine corespundea politicii externe americane din acea perioadă, care urmărea să izoleze Rusia şi sateliţii ei din punct de vedere politic şi economic, cu speranţa că astfel va slăbi pe ruşi pe plan militar şi va preveni răspîndirea comunismului.

Principalele documente legale ce urmăreau să limiteze exporturile către U.R.S.S. şi ţările din Est erau *Export Control Act*, din 1949, care interzicea firmelor americane să

vîndă materiale strategice statelor comuniste, și *Mutual Defense Assistance Control Act*, din 1951, cunoscut mai bine ca *Battle Act*, care obliga filialele străine ale firmelor americane să respecte aceleași reglementări stricte în privința exportului ca și firmele din țară. În plus, exporturile care nu aveau un caracter strategic erau supuse unor tipuri diferite de reglementări și licențe de către *Office of Export Control* din cadrul Departamentului pentru comerț. Pentru a limita importurile din țările comuniste, președintele Truman a pus capăt, în 1951, clauzei națiunii celei mai favorizate pentru toate țările comuniste. Deci și exporturile românești erau supuse taxelor foarte înalte prevăzute de *Smoot-Hawley Tariff*, din 1930.

Dar chiar și fără asemenea reglementări severe, comerțul americano-român probabil că nu ar fi atins cote mai înalte, căci României i-a fost necesar un lung interval de timp pentru a-și reconstrui economia distrusă de război, în parte și datorită controlului economic și cererilor de reparații deosebit de mari ale Rusiei. Ultimul soldat sovietic a părăsit România în 1958. Nu multă vreme după aceea, România avea să înceapă să-și dezvolte propria politică externă, nonconformistă, de „aliniere parțială" cu U.R.S.S. și celelalte state satelit. Punctul de cotitură se plasează la începutul anilor '60, cînd România a rezistat presiunilor rusești de stabilire a unor largi puteri economice pentru CAER, cît și cu planurile Moscovei de a reduce România la un furnizor de materii prime și produse agricole. Scurt timp după aceea, România a început să afirme dreptul statelor socialiste de a-și urma propria politică și programe, fără intervenții sau indicații dinafară, continuîndu-și totodată politica de industrializare rapidă. De-a lungul deceniului următoare, România a încîntat vestul, intrînd în conflict cu U.R.S.S. datorită refuzului de a urma politica Moscovei într-o serie de ocazii, mai ales în 1968. Atunci România nu numai că a refuzat să participe la invadarea Cehoslovaciei, dar și-a mobilizat și trupele, fiind hotărîtă să le folosească în cazul în care armata roșie ar fi amenințat să intre în țară. După cum, scria Mary Ellen Fischer, „poziția publică anti-sovietică a lui Ceaușescu i-a consolidat și legitimat puterea și pe cea a partidului său. În deceniul următor, românii, dezamăgiți de alte aspecte ale politicii partidului, priveau spre August 1968 ca principala rațiune pentru sprijinirea P.C.R.".

Desigur, toate acestea au fost urmărite îndeaproape de către guvernul american, a cărui politică față de Europa de Est începuse să sufere transformări. Prin anii '60 devenea tot mai evident că politica de război economic dusă de Washington contra Europei de Est și a U.R.S.S. nu dădea rezultatele așteptate, din moment ce economiile acelor țări erau mai puternice ca oricînd și, pe măsură ce comerțul dintre Est și Vest începea să crească, aliații noștri din Piața Comună își luau partea leului. În vremea lui Kennedy și a lui Johnson, vechea teorie că statele est-europene formau un bloc monolitic sub strictul control al Moscovei a început să se estompeze, fiind înlocuită de alta, care căuta să liberalizeze relațiile Est-Vest sau „să arunce punți de legătură", cu speranța că o astfel de interacțiune ar încuraja țările est-europene să urmeze o politică externă mai independentă și să favorizeze reforme liberale pe plan intern. Cu toate că schimbarea a venit încet, mai ales pentru că Congresul s-a arătat mai conservator decît Casa Albă în problemele privind raporturile Est-Vest, s-au făcut pași pe calea normalizării relațiilor dintre S.U.A. și România, care au pregătit drumul pentru anii '70. De exemplu, la 1 iunie 1964, s-a semnat un Acord privind comerțul între S.U.A. și România, care a reprezentat primul pas în liberalizarea exporturilor americane către România. Pe baza lui s-a stabilit o listă generală de licențe pentru bunurile pe care România le putea importa din S.U.A. — cum Polonia avea deja —, ceea ce a ușurat României importul multor produse americane. De asemenea, S.U.A. puteau stabili un oficiu comercial la București, iar Legația americană a fost ridicată la rang de ambasadă. Scurtă vreme după aceea, președintele Johnson a dat aprobare lui *Export-Import Bank* să extindă împrumuturile pe credit și garantate către România, iar Procurorul General a stabilit că *Johnson Act* din 1934, care interzicea acordarea de împrumuturi țărilor care nu-și achitaseră datoria din primul război mondial, se aplica doar împrumuturilor pe termen lung. Drept urmare, băncile americane puteau acorda României credite pe termen scurt și mediu. Dar din nefericire pentru România, Congresul și președintele nu împărtășeau același punct de vedere asupra comerțului cu Europa de Est. Congresul a refuzat, în 1966, să ia în dezbatere o lege comercială care ar fi restabilit puterile discreționare ale președintelui pentru a acorda clauza națiunii celei mai favorizate țărilor comuniste. Apoi, în 1968, în parte din cauza mai multor discursuri ale lui Ceaușescu în care el denunța implicarea S.U.A. în Vietnam — deși pe ansamblu criticile României erau cele mai blînde în rîndul țărilor est-europene — Congresul a retras creditele acordate de *Export-Import Bank*, împreună cu garanțiile *Commodity Credit Corporation*, pe care Johnson le extinsese în 1964.

O parte a acordului comercial din 1964 ușurase, de asemenea, vînzarea unor întregi instalații industriale către România de către firme americane, făcînd posibilă finanțarea achiziționării lor. În scurtă vreme după aceea, s-au eliberat licențe companiilor *Firestone* și *Universal Oil Products* din Chicago, pentru a vinde uzine întregi României. *Firestone* urma să construiască o uzină de

prelucrare a cauciucului sintetic, în valoare de 40-50 milioane dolari, iar *Universal* o unitate de prelucrare catalitică ce costa 25,5 milioane dolari. Dar, pe cînd *Firestone* finaliza vînzarea cu Bucureștiul, principalul lor rival, *Goodyear Tire and Rubber Company*, a denunțat vînzarea ca fiind nepatriotică. Lui *Goodyear* i s-a alăturat *Young Americans for Freedom*, o organizație conservatoare, cu aderență în campusurile colegiilor, care a organizat un boicot și pichete în fața magazinelor *Firestone*. În final, firma a renunțat la proiect. În schimb, *Universal Oil* a reușit să finalizeze proiectul său, avînd de înfruntat doar neplăceri minore din partea grupurilor conservatoare. Din cauza acestor probleme, România s-a îndreptat în anii '60 mai curînd către Europa de Vest decît către S.U.A. În final, românii au obținut uzina de cauciuc sintetic. A fost construită de *Pirelli*, o companie italiană. Spre sfîrșitul anilor '60, comerțul dintre S.U.A. și România continuă să rămînă nesemnificativ, cu exporturi americane, în 1967 și 1968, în valoare doar de 18 și respectiv 17 milioane dolari, în vreme ce importurile se cifrau la șase și, respectiv, cinci milioane dolari pentru aceeași perioadă.

Un moment important în dezvoltarea relațiilor româno-americane a survenit în august 1969, cînd președintele Nixon a vizitat Bucureștiul. Era primul președinte american care a călătorit într-o țară membră a Pactului de la Varșovia și primul care a mers în România. Era un semn clar al aprobării de către S.U.A. a politicii independente duse de România, concretizată în special în critica atenuată față de războiul din Vietnam și în rolul României ca factor de legătură în efortul negocierilor de pace. Nixon, care adoptase politica predecesorilor săi de „lansare a punților de legătură" ca parte a politicii sale generale de destindere, era impresionat în mod special de români și le-a dat de înțeles că favoriza relații mai strînse și un comerț sporit. Simpatia lui Nixon pentru România data din 1967, cînd fusese primit, ca simplu cetățean, cu multă căldură de către conducătorii români, spre deosebire de primirile ce i se rezervaseră în celelalte țări est-europene. „Nixon nu uita niciodată amabilități de acest gen", spunea Kissinger.

O îmbunătățire a relațiilor era, în mod evident, benefică ambelor părți. Ceaușescu i-a spus lui Nixon că se bucura de faptul că amîndoi doreau „să exploreze noi căi pentru extinderea schimburilor și cooperării economice, științifice, tehnologice și culturale". Românii erau conștienți că, pentru a urma o politică și mai independentă, trebuiau să își reducă dependența economică de Rusia și de celelalte state socialiste. Deja, ei întreprinseseră pași mari în această direcție. În 1959, volumul comerțului României cu CAER-ul se ridica la 71%, iar cel cu U.R.S.S., cel mai mare partener comercial al ei, la 47%. Zece ani mai tîrziu, comerțul cu CAER-ul se redusese la 48%, iar cel cu Uniunea Sovietică la doar 27%. În contrast, comerțul României cu țările capitaliste, în special cu Europa de Vest, se ridicase de la 15% la 35% pentru aceeași perioadă. România spera să își diversifice și mai mult comerțul extern, incluzînd și Statele Unite.

De-a lungul anilor ce au urmat, Washington-ul a întreprins o serie de acțiuni majore, care să ușureze acest lucru. *Export Administration Act*, din 1969, inițiat de senatorii Mondale și Muskie, a contribuit la desfășurarea comerțului pe o scară sporită, căci legea marca renunțarea la vechea politică a Congresului de a trata comunismul ca pe un virus ce trebuia ținut în carantină. Actul declara că politica Statelor Unite trebuia „să încurajeze comerțul cu toate țările cu care avem relații diplomatice sau comerciale, cu excepția acelor țări cu care, potrivit aprecierii președintelui, un asemenea comerț ar fi contrar intereselor naționale". Schimbarea din politica Congresului era extrem de favorabilă României. În mai 1971, în urma unei vizite în România a Secretarului pentru comerț, Maurice Stans, administrația a îndepărtat mare parte dintre restricțiile de export ce mai acționau contra României, astfel încît doar aproximativ 10% din exporturile americane către România necesitau licențe.

În noiembrie următor, președintele Nixon a desemnat din nou România ca eligibilă pentru credite și servicii din partea lui *Export-Import Bank* și *Commodity Credit Corporation*. În martie 1972, facilitățile acordate de *Overseas Private Investment Corporation* au fost extinse, pentru a garanta investițiile particulare din S.U.A. în România. Asemenea măsuri urmăreau să ușureze cumpărarea de către partea română a unor produse americane, din moment ce leul nu este convertibil și nu poate fi folosit pentru a cumpăra produse occidentale. Pentru a încuraja aceasta, cît și pentru a rezolva problemele balanței de plăți, în 1972, România a intrat în cadrul Fondului Monetar Internațional, care ulterior a scutit-o de restricțiile în domeniul creditului prevăzute de *Johnson Act* din 1934. În plus, în 1971 România a aderat la Acordul general asupra tarifelor și comerțului (GATT), iar în 1972 la Banca internațională pentru reconstrucție, devenind primul stat din CAER care a intrat în aceste organizații.

În spatele schimbărilor se găseau oamenii de afaceri interesați să pătrundă pe piețele est-europene, cît și Camera de comerț americană. Sprijinirea în continuare a procesului constituia problema cu care se confruntau S.U.A. în acel moment, datorită deficitului balanței lor de plăți, cît și faptului că S.U.A. în general înregistrau un surplus comercial cu România. Aceste schimbari s-au reflectat curînd în comerțul americano-român. Exporturile S.U.A. au crescut de la 66 milioane dolari în 1970 la 116 milioane în 1973 și 277 milioane în 1974. Importurile s-au menținut

scăzute pînă în 1973, cînd au sporit la aproape 60 milioane dolari, pentru a atinge 130 milioane în anul următor. Cu toate că era vorba încă de un nivel scăzut al dolarului, era un pas în direcția cea bună. Din punctul de vedere al Washingtonului, obiectivele politice erau la fel de importante ca și cele economice. Produsele agricole și utilajele se aflau în fruntea listei de exporturi ale S.U.A., în vreme ce uleiurile și lubrefianții din petrol dominau importurile, urmate de alte produse, ca tractoare pentru agricultură, încălțăminte, șuncă în conservă, sticlă si îmbrăcăminte.

Un alt semn al îmbunătățirii relațiilor dintre America și România au fost vizitele președintelui Ceaușescu în Statele Unite în 1970 și din nou în 1973. În timpul celei din urmă, s-a dat publicității un *Joint Statement on Cooperation*, în care ambii lideri pledau pentru „încurajarea pe mai departe a creșterii cooperării comerciale, cît și industriale, științifice și tehnice, în special asemenea forme de colaborare precum societăți mixte și programe de cercetare comune între întreprinderi și instituții din cele două țări". Tot atunci, ca și în alte cazuri, începînd din 1964, românii i-au presat pe americani să le acorde clauza națiunii celei mai favorizate, ultimul și poate cel mai important pas pe calea normalizării depline a relațiilor comerciale dintre cele două națiuni. Lipsa clauzei devenise o problemă majoră pentru români, mai ales din moment ce nu mai exista vreo restricție importantă asupra exporturilor americane, în vreme ce cele românești erau în continuare supuse taxelor mari fixate de *Smoot-Hawley Tariff*. Asta însemna că România înregistra o balanță comercială nefavorabilă și în continuă creștere în relațiile cu S.U.A. și, cum moneda ei nu era convertibilă, singura cale de obținere a devizelor occidentale o constituiau exporturile către Vest și turismul. Problema era și mai acută datorită datoriei deja mari față de Vest, ce se cifra la 1,8 miliarde dolari în 1971, cea mai mare avută de una dintre țările CAER; în 1975 atingea peste 3 miliarde dolari.

În mai multe rînduri Johnson și Nixon au indicat românilor că erau în favoarea extinderii clauzei, dar fără rezultate concrete, mai ales datorită faptului că în 1962 Congresul luase președintelui posibilitatea de a mai acorda clauza după propria-i voință. La sfîrșitul anilor '60, s-a introdus în Congres cererea de a se acorda României clauza națiunii celei mai favorizate. Unul dintre primii avocați ai liberalizării politicii comerciale americane față de Europa de Est a fost senatorul Walter Mondale, care, împreună cu senatorul Edward Brooke, a introdus în 1971 o rezoluție în Senat pentru acordarea clauzei României. În sprijinul rezoluției sale, Mondale declara că refuzarea clauzei era „nefirească și irațională". Aceasta „de fapt nu oprește nimic din ceea ce est-europenii pot obține din Vest, în mod legal și cu deplinul sprijin al guvernului nostru".

Pînă atunci, Nixon n-a insistat asupra acestei probleme, dar din 1972 administrația a început să sprijine în mod activ cererea. În anul următor s-au introdus mai multe rezoluții, inclusiv cîteva menite să restabilească puterea președintelui de a acorda clauza. În timpul vizitei lui Ceaușescu din decembrie 1973, un număr de congresmeni au vorbit în mod elogios despre România, susținînd în mod activ acordarea clauzei. Cu același scop s-a creat atunci un Consiliu economic reunit româno-american, menit să promoveze dezvoltarea relațiilor economice. O opoziție puternică față de acordarea clauzei a venit din partea grupurilor de evrei americani, care criticau restricțiile românești în privința emigrării ce afectau și pe evreii ce doreau să plece în Israel sau în S.U.A.

Un an mai tîrziu, prin votarea lui *Trade Act*, Congresul a restabilit, în sfîrșit, dreptul deplin al președintelui de a acorda clauza națiunii celei mai favorizate țărilor din CAER. Secțiunea 402, așa-numitul Amendament Jackson-Vanik, stabilea totuși că „nici o țară care nu dispune de o economie de piață nu poate fi eligibilă pentru a primi un tratament vamal nediscriminator", „credite (guvernamentale) sau garanții în domeniul creditului... dacă refuză cetățenilor săi dreptul de a emigra". O secțiune adițională dădea președintelui autoritatea de a acorda o derogare prin ordin executiv de la respectivul amendament „dacă obține asigurări că reglementările în domeniul emigrării din țara respectivă vor conduce în mod evident la realizarea obiectivelor" secțiunii 402. Între timp, s-au purtat, negocieri între Washington și București și, la 2 aprilie 1975, folosindu-se de puterile sale rezultate din *Trade Act* (1974), președintele Ford a semnat Acordul de comerț dintre S.U.A. și România, acordîndu-i clauza. De asemenea, România a fost singura țară din CAER care a acceptat *Amendamentul Jackson-Vanik* drept bază de negocieri.

Principala problemă din timpul audierilor ce au urmat în Congres pe marginea acordului comercial a constituit-o libertatea de emigrare. Mulți membri din Congres erau preocupați de lipsa de substanță a justificării președintelui în privința derogării de la secțiunea 402. În fața subcomitetului pentru comerț al Camerei, Arthur Hartman, secretar adjunct pentru problemele europene, a declarat că s-a ajuns la unele „acorduri" cu românii care vor „satisface pe deplin... obiectivele secțiunii 402", dar pentru că această problemă era de cea „mai mare sensibilitate", „acordurile la care s-a ajuns ar putea eșua dacă detaliile ar fi supuse dezbaterii publice". De aceea, el a cerut Congresului „să judece modul cum decurge emigrarea din România pe baza faptelor ce vor avea loc în săptămînile și lunile următoare". Cei ce sprijineau acordarea clauzei au subliniat

sporirea recentă a emigrării din România și faptul că derogarea prezidențială trebuia reînnoită anual. În plus, ei au accentuat mai multe aspecte: relațiile economice dintre cele două țări s-au îmbunătățit, balanța comercială era favorabilă pentru America, prin acordarea clauzei comerțul bilateral putea atinge un miliard dolari pînă în 1980, cît și cursul independent al politicii românești. Opozanții au arătat că în ultimii ani politica de emigrări din România a fost foarte restrictivă, că guvernul ei ducea o politică discriminatorie față de minoritățile evreiești, ungurești și germane și că menținea unul dintre cele mai opresive regimuri din blocul sovietic. Mișcarea sindicală s-a alăturat și ea opoziției, din teama de a nu pierde locuri de muncă. În ajutorul celor care sprijineau acordul a venit aprobarea de ultim moment și prudentă a reprezentanților comunității evreiești din S.U.A. Voturile din ambele camere au marcat o victorie decisivă pentru sprijinitorii acordului comercial: 88 la 2 în Senat și 355 la 41 în Cameră. Astfel, România a devenit al treilea stat socialist, după Polonia și Iugoslavia, care a primit clauza națiunii celei mai favorizate.

După cum era de așteptat, comerțul americano-român a crescut rapid ca urmare a acordării clauzei. Exporturile Statelor Unite au sporit de la 189 milioane dolari, în 1975, la 317 milioane în 1978 și la peste 500 milioane în 1979. În același timp, cele românești au ajuns de la 132 milioane în 1975 la 346 milioane în 1978, cînd România s-a bucurat, lucru rar, de o balanță favorabilă în comerțul cu Statele Unite. Obiectivul dorit al atingerii unui comerț în valoare de un miliard dolari a fost realizat în 1980. Din nou produsele agricole s-au aflat în fruntea listei de exporturi ale Statelor Unite, în vreme ce produsele petroliere ocupau primul loc pe cea a României. Pentru rațiuni de control al exportului, România a fost tratată de către S.U.A. mult mai favorabil decît oricare alta țară din Europa de Est, cu excepția Iugoslaviei.

De mare ajutor în sporirea comerțului a fost Consiliul economic reunit româno-american, înființat în timpul vizitei lui Ceaușescu din decembrie 1973 și Acordul pe termen lung privind cooperarea economică, industrială și tehnică dintre cele două țări, semnat la 21 noiembrie 1976. Tot în sprijinul schimburilor economice și comerciale au venit și acordurile de cooperare. O formă de acord a fost societatea mixtă, devenită posibilă în urma schimbărilor survenite în legislația românească în 1971 și 1972, care permiteau firmelor străine să dețină pînă la 49% din capital în cadrul unor companii stăpînite în comun și care operau în România. În 1973, *Control Data*, unul dintre marii producători americani de computere, a creat, împreună cu Grupul industrial pentru electronică și tehnică a vacuumului, din România, o societate mixtă care să producă, în România, componente periferice pentru computer, atît pentru piața internă cît și pentru cea mondială. Ulterior, România a format o societate mixtă cu *General Electric* pentru producerea de energie nucleară. De asemenea, *General Tire, Rollway Bearing International* și alte firme americane au semnat acorduri de asistență tehnică cu românii.

Din păcate, pe măsură ce anii '70 se apropiau de sfîrșit, această fază a relațiilor economice româno-americane s-a încheiat. În anii '70, economia română a înregistrat cea mai ridicată rată de creștere din Europa de Est, dar spre sfîrșitul deceniului economia a intrat într-o perioadă de criză. Cauzele acesteia au fost numeroase. În 1981, datoria externă a României a atins 10 miliarde dolari. Doar Germania de Est și Polonia aveau datorii mai mari. Pentru a combate această criză a datoriei, România a inițiat un program sever de austeritate, care, printre altele, a dus la reducerea drastică a importurilor. Volumul total al comerțului cu S.U.A. a scăzut de la 1,06 miliarde, în 1981, la 562 milioane în 1982. În 1983 s-a ridicat la 698 milioane, dar aceasta datorită sporirii importurilor americane. Exporturile S.U.A. au scăzut de la 503 milioane, în 1981, la 185 milioane, în 1983, cea mai mare parte a pierderii fiind suportată de produsele agricole.

Un efect negativ la fel de mare asupra evoluției pe termen lung a relațiilor comerciale româno-americane l-a avut însuși Ceaușescu. Din anii '70, imaginea lui Ceaușescu în S.U.A. s-a deteriorat rapid. Uneori, el respecta *Amendamentul Jackson-Vanik* doar în silă. De exemplu, în 1982 a cerut emigranților să plătească în valută (pe care un cetățean român nu avea dreptul să o posede în mod legal) cheltuielile pe care se presupunea că le-a făcut statul pentru educarea sa, înainte de a putea părăsi țara. De asemenea, s-a bucurat de semnul distinctiv de a conduce, cu posibila excepție a Albaniei, cel mai ortodox regim stalinist din Europa de Est, completat de un cult al personalității fără egal în lumea comunistă, persecuții religioase, discriminări etnice și opresiune politică. Zilele fericite ale relațiilor americano-române din anii '70 au luat capăt, în mod oficial, în 1988, cînd românii au renunțat ei înșiși la clauza națiunii celei mai favorizate, pentru a evita măsura neplăcută ca Washington-ul să le-o retragă. Drept urmare, volumul total al comerțului americano-român a căzut de la 883 milioane dolari în 1988 la 520 milioane în 1989, importurile S.U.A. ajungînd de la 680 milioane la 354 milioane, în aceeași perioadă.

Să sperăm că nu prea departe în viitor, *mai ales că acum Ceaușescu a dispărut,* comerțul americano-român se va revigora. ■

Versiune românească
Dorin MATEI

Chicago Historical Society

Prof. Ellsworth H. Brown,

președintele Asociației muzeelor din S.U.A.

Cînd, în anul 1673, preotul iezuit Jacques Marquette, însoțit de călătorul Louis Jolliet și cinci vîslași francezi, începeau pe coasta de est a Lacului Michigan explorarea zonei și a rîului pe care indienii îl numeau Checagua, nimeni nu se putea gîndi că peste mai puțin de două secole aici se va afla una dintre cele mai mari metropole ale Americii și ale lumii: Chicago. De fapt, orașul s-a născut și s-a afirmat într-o perioadă mult mai scurtă, dacă avem în vedere că primii oameni albi s-au așezat în aceste locuri abia în 1804, odată cu construcția fortului Dearborn, ca bază de operații împotriva indienilor ce populau aceste locuri.

Confruntarea dintre băștinași și noii veniți

a fost deosebit de aspră. În 1812, garnizoana fortului a fost masacrată. Patru ani mai tîrziu, fortul — dat fiind importanța lui — era reconstruit. După două decenii, regiunea fiind pacificată, mica localitate născută la Dearborn, care și-a luat numele de Chicago, de la denumirea indiană a rîului, număra aproximativ 100 de locuitori. În 1833, cu 550 de locuitori devenea un town, **iar în 1837, cu 4 100 de cetățeni, un** city.

Timpul orașului Chicago avea să sune însă cu adevărat odată cu clopotul primei locomotive pe calea ferată ce-l lega de estul Statelor Unite și cu construirea unor canale care să facă legătura Lacului Michigan și a celorlalte mari lacuri din nordul S.U.A. cu fluviul Mississippi și, prin acesta, cu Golful Mexic. Spre sfîrșitul veacului trecut, la distanță de numai opt decenii de la constituirea primelor gospodării, Chicago era de acum o mare metropolă, centru al unui întreg continent. Numărul locuitorilor săi se ridica la aproape două milioane, pentru ca în 1960 să depășească cifra de șapte milioane. Legăturile de afaceri se întindeau spre zonele cele mai întinse ale globului. Zgîriie norii se ridicau tot mai semeț.

Pe această spectaculoasă traiectorie, istoria orașului înregistra însă și momente dintre cele mai zguduitoare. Dramele se derulau pe măsura dimensiunilor marii metropole: cataclisme, contraste sociale dintre cele mai tragice, tensiuni și confruntări sîngeroase, o înflorire fără precedent a crimei, a banditismului și corupției. Pe toate planurile, fabulosul Chicago își scria istoria la gradul superlativ.

Marea și mica strategie

O poartă spre această fascinantă și atît de frămîntată istorie, sub multiplele sale fațete, o deschide *Chicago Historical Society*. *Președintele și directorul instituției, dl. Ellsworth H. Brown*, care deține în același timp și funcția de *președinte al Asociației Muzeelor din Statele Unite ale Americii*, ne primește cu deosebită amabilitate și curtoazie. La un prînz, la care ne invită în restaurantul din incinta societății, vorbim pe îndelete despre activitatea instituției în fruntea căreia se află de aproape zece ani.

O discuție cu atît mai interesantă cu cît revista pe care o reprezint se întîlnește pe același plan de preocupări cu instituția al cărei oaspete sînt, amîndouă avînd drept scop prezentarea istoriei unui public cît mai larg, scop pe care-l slujesc, bineînțeles, în forme și cu mijloace specifice și de proporții diferite. Pentru că *Chicago Historical Society* nu este — cum s-ar putea crede la prima vedere — o grupare de specialiști cu misiunea exclusivă de a efectua cercetări și a elabora lucrări de istorie. Principalul ei scop este acela de a populariza istoria, de a o apropia de un număr cît mai mare de oameni.

Societatea — după cum ne informează dl. Ellsworth Brown — își are începuturile în activitatea unui grup de iubitori ai istoriei, constituit în urmă cu peste 100 de ani, în 1856. Ei se adunau periodic în sala unei biblioteci și ascultau expuneri pe diverse teme de istorie, ocupîndu-se, în același timp, de strîngerea de fonduri pentru procurarea de diverse piese cu caracter istoric. În 1929, cu astfel de fonduri a fost achiziționată o bogată colecție de documente și publicații despre trecutul orașului. Trei ani mai tîrziu, societatea și-a construit o clădire proprie, care în 1972 a fost mărită și modernizată, dispunînd astfel de un sediu impunător și foarte funcțional, cu birouri, numeroase săli de expoziție, spații pentru arhive, biblioteci, fototecă, săli de proiecție. Colecțiile și exponatele s-au diversificat și îmbogățit, ajungînd la cifre impresionante. În fototeca instituției, de exemplu, se află peste 1 400 000 de imagini — fotografii, gravuri, afișe și desene — în mare parte din trecutul orașului. În colecțiile societății poți găsi de la manuscrise și alte documente de bază, de la ziare, periodice, cărți, pînă la programe de teatre și cinematografe din diferite perioade, cataloage ale marilor magazine, rapoarte de activitate ale corporațiilor, planuri și desene de arhitectură, inclusiv din cele respinse la diverse concursuri, schițe privind rețeaua de apă si electricitate, cărțile de telefon din perioada 1839-1929, cu un cuvînt tot ce poate servi reconstituirii istoriei în ansamblul, cît și în detaliile ei. Orice dorești, cum se spune într-o invitație, poți afla aici despre Chicago: istoria marilor evenimente, dar și a unei familii, a unei străzi și chiar și a unei case.

Cu ușile larg deschise

Colecțiile sînt destinate colaboratorilor care se ocupă de organizarea și orientarea activității științifice a instituției, ca și celor interesați să facă investigații în trecutul orașului. Anual ele sînt cercetate de circa 10 000 de istorici și profesori, ca și de studenți și elevi. Publicului larg îi stă la dispoziție un muzeu consacrat în mare parte istoriei orașului. O istorie densă și aspră, care se reconstituie, secvență cu secvență, prin intermediul imaginilor și al obiectelor, despre construcții, încăperi, străzi, așa cum au arătat și au evoluat ele în decursul timpului.

Printre exponate se vad afișe care adresează vizitatorilor o invitație mai puțin obișnuită în astfel de instituții: *Vă rog, atingeți*. Este un mod de ați reține cît mai mult atenția asupra unor obiecte expuse, de a lua contact direct cu ele. În alte locuri, prin întrebări și răspunsuri, se

cere vizitatorilor să precizeze ce fel de exponate au în față.

Muzeul se arată astfel, cum ne spune directorul său, cu porțile cît mai larg deschise spre public. Piesă cu piesă, el te ajută să intri în atmosfera trecutului. Privind interiorul gospodăriilor, mobila de care s-au servit oamenii, uneltele cu care au lucrat, parcă aștepți să apară aievea gospodina în fața vetrei pregătind masa, să auzi glasul oamenilor care îngrijesc animalele sau trudesc în ateliere sau pe cîmp, la desecarea mlaștinilor sau semănatul ogoarelor. O trudă grea, în condiții deosebit de vitrege, în care fiecare trebuie să ia totul de la început și să îndure cele mai aspre privațiuni. Pe vreme friguroasă, de exemplu, singura încăpere încălzită este bucătăria, în restul camerelor folosindu-se o tavă cu cărbuni aprinși.

Dar de la un an la altul, lucrurile se schimbă. Istoria își accelerează cursul. Se construiesc locuințe mai confortabile, se trasează străzi, apar magazine și întreprinderi. Secțiune cu secțiune, muzeul reconstituie evoluția orașului în dinamica sa. Un moment greu în această evoluție îl constituie puternicul incendiu din 1871, care pustiește o mare parte a caselor și instituțiilor. Imaginile sînt cutremurătoare: 17 500 de clădiri sînt distruse și 300 de persoane pier în flăcări. Dar orașul se reface repede. Panouri ce ilustrează imensa rețea de străzi și bulevarde, complexe industriale, între care celebrele abatoare ce amintesc de greva muncitorilor de la 1 mai 1886, impunătoarele construcții ale companiilor comerciale și bancare. Alături de acestea, numeroase exponate originale oferă vizitatorului acel contact cît mai direct cu istoria, ajutîndu-l să perceapă dimensiunile unui eveniment sau altul. Iată, de exemplu, prima locomotivă, al cărei clopot a răsunat pe calea ferată ce lega orașul de restul țării. În ciuda coșului ei masiv, pare o pitică în raport cu mastodonții ce străbat astăzi căile ferate. Cîntărește însă 12 tone și pentru a fi introdusă în incinta muzeului a trebuit demolată și reconstruită o porțiune dintr-un zid. Apoi un vagon al tramvaielor cu cai, unul din primele getaxuri ce au circulat odinioară pe străzile orașului, primul ziar care a apărut la Chicago, în 1833.

— Căutăm, ne spune ospitaliera noastră gazdă, să prezentăm vizitatorilor noștri tot ceea ce poate servi reconstituirii cît mai palpabile a istoriei. Istoria trăită, dacă putem spune. Istoria care, prin intermediul acestor obiecte, ce au făcut parte din ambianța generațiilor trecute, se însuflețește, capătă viață. În acest scop, am achiziționat și continuăm să strîngem tot ce ne poate fi de folos.

Muzeul dispune și de importante mijloace tehnice moderne, cu ajutorul cărora sînt reliefate diferite episoade ale istoriei. Vizitatorii pot asculta benzi radio prin care participanți la diferite evenimente povestesc despre el, pot viziona filme sau diapozitive ce înfățișează momente semnificative din trecutul orașului.

Simpatie față de România

Chicago Historical Society este un nume bine cunoscut în peisajul cultural al metropolei. Societatea se ocupă și de organizarea în diverse puncte ale orașului, în mari instituții și unități, de expoziții pe teme istorice, sub egida ei se editează cărți și publicații de istorie. Desigur, o astfel de activitate necesită cheltuieli importante, bugetul instituției însumînd anual peste șase milioane de dolari. O bună parte din aceste fonduri provin din contribuția publică, din donații și cotizațiile celor 8 000 de membri ai societății, mulți din ei oameni

(Continuare în p. 61)

Fortul Dearborn în 1804, pe cînd număra 100 locuitori (în medalion preotul iezuit francez Jacques Marquette) și (în p. 55) „urmașul" său direct de azi: metropola Chicago

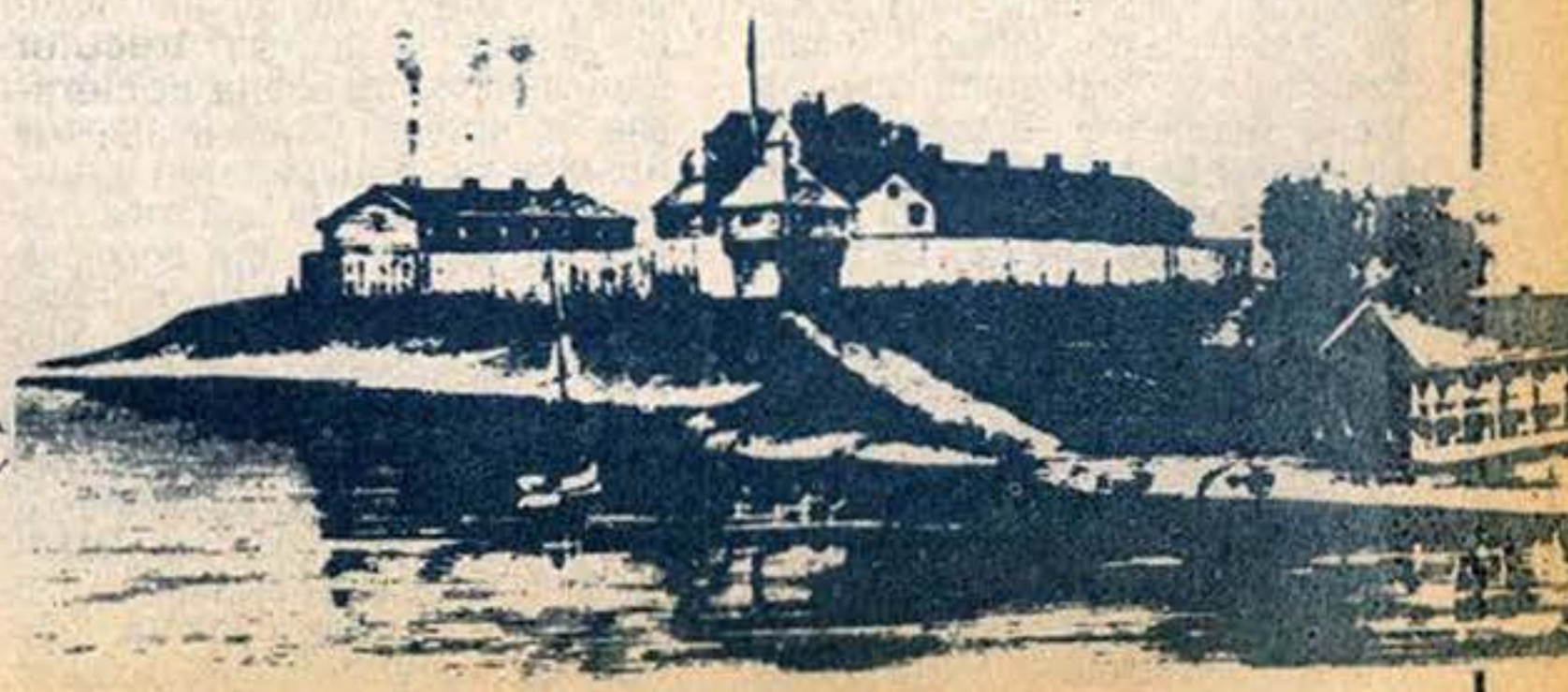

„Domnule Redactor Şef,

Mă folosesc de acest prilej pentru a vă felicita pentru înalta ţinută a revistei Magazin istoric. *O citesc de mai bine de 20 ani şi am apreciat nu numai ceea ce era efectiv tipărit dar şi, adesea, ceea ce cred că am întrezărit printre rînduri. Vechi ziarist eu însumi (20 ani la Agenţia Reuter) ştiu bine ce semnificaţie are aceasta". Astfel îşi încheie scrisoarea trimisă pe adresa redacţiei noastre domnul Lucien Steinberg, din Paris. Domnia sa a părăsit România în septembrie 1943, dar nu a uitat nici locurile de unde a plecat, nici limba română. În româneşte a scris şi rîndurile ce urmează, o frumoasă şi caldă rememorare a unui crîmpei din viaţa culturală a Bucureştiului interbelic.*

AMINTIRI DE LA LIBRĂRIA HASEFER

LUCIEN STEINBERG
(Paris)

Librăria Hasefer a existat din jurul anului 1921 pînă în 1942. Creată de Henry Steinberg, a dispărut, în mod practic, odată cu dispariţia fondatorului.

Probabil că ideea iniţială a lui Henry Steinberg a fost aceea de a crea o librărie de „Judaica"; aşa se explică alegerea numelui, Hasefer însemnînd „Cartea" pe limba ebraică. Dar în curînd ea a devenit o Librărie de cultură şi de artă, cu un dublu accent: literatura franceză şi pictura, românească şi străină.

Dacă nu mă înşel, o serie de scriitori români, clienţi ai Librăriei Hasefer şi prieteni ai lui Henry Steinberg, menţionează existenţa ei: Gala Galaction, Radu Bogdan, Saşa Pană. Şi alţii, desigur, despre care nu ştiu, trăind în străinătate de aproape jumătate de veac.

Spectrul clientelei Librăriei Hasefer era extrem de întins. Pe plan politic, desigur, regina Maria şi, printre doamnele de onoare, prinţesa Galitzine. Fostul rege Mihai, pe atunci „Mare Voievod", venea însoţit de un aghiotant, sau mai mulţi. Asemenea personalităţi nu se vedeau de noi copiii decît de la o anumită distanţă. Librăria era situată în strada Eugeniu Carada 7, în fundul unui gang (dispărut deja înainte de 1939). Şi se întindea un covor roşu adevărat, nu numai simbolic.

Altfel, Alexandru Vaida Voievod se întîlnea cu Virgil Madgearu şi doctorul Ghelerter cu Mihail Ralea. Îmi aduc aminte de profesorii Ştefănescu-Goangă, Constantinescu-Iaşi, Petre Andrei, Perpessicius. Pamfil Şeicaru, gazetar talentat dar şi foarte discutat chiar pe vremea aceea, venea ca prieten şi vecin. Grigore Gafencu, mai rar, dar soţia lui, Esmée, foarte des. Vasile Canarache, adevărat om-orchestră, care dirija cotidianul *Tempo* (între altele), era un prieten bun şi devotat, mai ales la timpuri grele. Aproape toată redacţia ziarelor *Adevărul* (grafia din epocă), *Dimineaţa*, *Lupta* (Al. Graur şi Emil Fagure în special) dar nici cei de la *Universul* nu ezitau să-i treacă pragul. Oameni politici situaţi mult la dreapta, ca de pildă Mihail Manoilescu sau Dragoş Protopopescu erau aproape „stîlpi" ai librăriei. Despre cei care se situau la cealaltă extremitate, ştiu mai puţin, dar au existat.

Am menţionat pe Gala Galaction; trebuie să citez şi pe Ionel Teodoreanu, alt prieten din zile grele, Sergiu Dan, Felix Aderca, G. Călinescu, Geo Bogza. Nu caut să stabilesc o oarecare ierarhie între aceşti oameni. Nu pot uita figura lui Nicolae Iorga, nici acelea ale unor scriitori ca Georges Duhamel sau, în special, Curzio Malaparte. Apariţia lui Malaparte în primăvara anului 1941, în uniforma militară de bersaglieri (era corespondent de război, venea de pe frontul iugoslav şi se pregătea să „acopere" operaţiile militare din Răsărit), rămîne de neuitat. Cum rămîne de neuitat modul în care se prezenta pe sine: amic al lui Mussolini (îi zicea pe nume, nu „Duce") şi închis de acelaşi Mussolini, pentru motive pe care le ignora. Liberat după o vreme de contele Ciano, ginerele lui Mussolini şi ministru de externe, tot fără explicaţii, corespondent de război într-un război pe care îl judeca nu numai stupid dar, în plus, pierdut (în primăvara anului 1941!).

L-am mai văzut după cîteva luni, revenit de pe front. Cîţiva ani mai tîrziu, cînd tatăl meu Henry nu mai trăia şi eu eram la Paris, am descoperit mărturia lui Malaparte în opera sa, intitulată *Kaputt*.

Nu-mi aduc aminte de toate expoziţiile de artă; le menţionez doar pe cele ale lui Rubin, Ciucurencu, Militza Pătraşcu, Massimo Campigli, M.H. Maxy. Nu pot să mă scuz faţă de cei pe care îi uit, deoarece, probabil, au plecat într-o lume mai bună...

Om de cultură şi artă, Henry Steinberg n-a putut suporta barbaria care a cuprins întreaga Europă după 1940. Căderea Parisului, oraşul tinereţii sale, unde pleca cel puţin de două ori pe an, a fost prima lovitură. Garda de fier la putere a fost al doilea şoc. În iunie 1941 a suferit un prim infarct, în urma căruia nu s-a restabilit complet. Un ultim infarct l-a doborît la 22 octombrie 1942.

Autorul acestor rînduri a fost foarte emoţionat în luna mai 1990, cu ocazia unui „pelerinaj sentimental" pe meleagurile natale din Bucureşti, să audă că mai sînt oameni care n-au uitat de Librăria Hasefer, nici de Henry Steinberg, care pentru mulţi era, de fapt, „domnul Hasefer".

Jacques Julliard: O dragoste formidabilă pentru poporul român

Unui dintre momentele zilei speciale organizată de postul de radio France-Culture **şi transmisă în direct, prin satelit, de la Institutul Francez din Bucureşti, la 13 aprilie 1991, cu tema** România: sfîrşitul iernii?, **l-a constituit o masă rotundă, al cărei moderator a fost domnul Jacques Julliard, scriitor şi editorialist la săptămînalul** Le Nouvel Observateur. **Au mai participat domnii Dan Hăulică, Răzvan Theodorescu, Andrei Pippidi şi Jean-Noël Jeanneney. Titlul dezbaterii: „După 40 ani de totalitarism, cum să învăţăm din nou să trăim, să gîndim, să creăm".**

Cu o zi înainte, domnul Jacques Julliard a prezentat, în cadrul Institutului Francez, conferinţa Intelectualii francezi şi comunismul. **Referindu-se la necesitatea unui proces al comunismului, domnia sa spunea: „Cu alte cuvinte, nu ştiu dacă dumneavoastră trebuie să faceţi un proces — aţi făcut unul prea «grăbit», puteaţi să-l impuşcaţi [pe Ceauşescu] fără proces sau să mai aşteptaţi un timp; după părerea mea, soluţia adoptată nu a fost cea bună, a fost chiar foarte proastă. Cred că singurul lucru care are valoare, singurul lucru care-ţi dă sentimentul dreptăţii în istorie este istoria însăşi. Nu ştiu dacă trebuie să faceţi un proces de felul celui de la Nürnberg, eu nu aş fi de acord cu asta. Acesta a fost un proces internaţional hotărît de puterile coaliţiei Naţiunilor Unite. În schimb, aveţi neapărat datoria, faţă de victimele comunismului, să prezentaţi istoria comunismului. Pentru că asta se iartă mai greu ca într-un proces. La procese, unii sînt condamnaţi, dar unii scapă... Un proces are întotdeauna partea lui de arbitrar. Cine era adevăratul răspunzător? Călăul? Judecătorul? Cel care executa ordinul? Conducătorul? Aţi ajunge în curînd să faceţi procesul societăţii dumneavoastră. Poate chiar şi al Europei... dar ceea ce contează din punct de vedere politic este să scrieţi istoria. Iar aici cred că totul este de făcut; cunoaştem liniile principale, dar ceea ce cunoaştem cel mai puţin sînt mecanismele tiraniei, istoria tiraniei, a infamiei. Istoria infamiei este un lucru oarecum uşor de făcut, dar sociologia infamiei! — asta este cumplit de greu de făcut. Pentru că nu este vorba doar de cazuri individuale. Cred că pentru dumneavoastră este lucrul cel mai important la ora actuală".**

Domnul Jacques Julliard a avut amabilitatea să ne acorde următorul interviu[1].

— Fiţi binevenit la Bucureşti, d-le Julliard!

— Vă mulţumesc. Şederea mea aici este foarte bogată în evenimente, întîlniri, în lucruri frumoase; într-un timp destul de scurt, este de-a dreptul pasionant.

— Să înţeleg că pînă acum aveaţi o altă imagine a României?

— Aveam mai multe imagini suprapuse: o imagine veche, o alta permanentă, de simpatie, aşa cum simte orice intelectual francez faţă de România, şi o imagine recentă, puţin tulburată de neputinţa de a face diferenţa între ceea ce s-a petrecut pe străzi şi în... capetele oamenilor.

— Dar şi în inimi!

— Aveţi dreptate, şi în inimi. Iar aici am realizat cît de vinovate au fost mijloacele de informare din Occident, mai ales în ceea ce priveşte „afacerea" Timişoara, pentru că au aruncat asupra României ceea ce de fapt şi-au permis ele, renunţînd la orice spirit critic şi difuzînd orice, la întîmplare; bineînţeles că, în timpul oricărei revoluţii, circulă zvonuri, unele exagerate, şi nu trebuie să admiţi şi să transmiţi orice, numai ca să fii tu primul în concurenţa cu alte mijloace de informare. Ulterior, le-a fost ruşine de ceea ce au făcut şi au început să spună: „O, ce se petrece în România, sînt lucruri tulburi", în loc să-şi recunoască greşeala.

— Nu credeţi că unii ziarişti de la dvs. — unii, nu toţi — sînt influenţaţi din afară, de anumite persoane, de anumite puteri interesate să ponegrească România?

— Credeţi că România are duşmani? Este adevărat că cifrele cele mai fanteziste au venit din partea unor ţări vecine, nu ştiu, dacă în mod voit sau nu... Este adevărat. Dar cred că dacă presa străină a fost manipulată, lucrul acesta este nimic faţă de ceea ce s-a petrecut în realitate. Eu nu cred că aici a fost un complot şi nu o revoluţie, sau, dacă a fost, el a reprezentat prea puţin în comparaţie cu revoluţia. Astăzi, noi

[1] A fost difuzat de catre *Radio România - Actualităţi* la emisiunea *De toate pentru toţi*, în ziua de 21 aprilie.

trebuie să ne revizuim atitudinea față de România; văd că guvernul francez a făcut-o, iar vizita președintelui Mitterand este o dovadă, un simbol. Mai sînt și multe alte semne că Franța gîndește așa și asta mă bucură, mă emoționează. Și mai cred că un francez care iubește România, dar care nu o cunoaște deloc sau o știe în mod superficial, trebuie să vină aici și se va simți, hai să nu zic „ca acasă", dar ca la niște oameni foarte apropiați...

— Ca la niște rude?

— Așa este! Am spus-o și ieri, în conferința mea, România, alături de alte țări răsăritene, ne arată mai clar ideea de Europă care corespunde mai bine aspirațiilor noastre: un loc în care se negociază unelte agricole, legume etc., dar și un loc de întîlnire a gîndurilor noastre, a vederilor noastre de viitor, a visurilor și iubirilor noastre, deci o parte din noi înșine. Și cred că numai o țară ca a dv., care și-a bazat rezistența pe cultura ei, pe literatura ei, pe artele ei, ne poate da înapoi Europa.

— Pentru că ați pomenit de conferința de ieri — foarte interesantă —, vreau să vă întreb dacă v-ați ales tema singur.

— Da, pentru că am socotit că intelectualii occidentali aveau datoria să revadă imaginea comunismului deoarece în timp ce românii și alții sufereau sub comunism, se petrecea ceva scandalos: intelectualii francezi, care nu sufereau datorită comunismului pe care și-l aleseseră în mod liber și iresponsabil, veneau să le explice românilor că mergeau pe calea cea bună, adică mizeria și exploatarea!

— Pentru intelectualii dvs. comunismul era un ideal, un vis frumos, pentru noi era un coșmar!

— M-am gîndit mereu și eu la asta. A fost o tradiție idealistă, care merge pînă la Platon, venind apoi la socialismul utopic, la Revoluția franceză, lucruri pe care le respect mult, dar cărora le-a lipsit simțul realității. Erau teorie! Eu cred că un intelectual, din orice domeniu, trebuie să fie puțin și istoric, adică om al realului, asta ca să nu fie dominat de idei.

— De altfel, mulți intelectuali francezi, membri ai partidului comunist, s-au retras din partid.

— Nici nu mai sînt intelectuali comuniști acum la noi.

— Și care este acum atitudinea intelectualilor francezi față de România?

— Cred că se simt cam vinovați, pe de o parte pentru că au tăcut mult timp sau poate nu au realizat suficient de clar ceea ce se petrecea aici, mai ales ceea ce făcea Ceaușescu. Este adevărat că Ceaușescu a fost foarte popular în Franța, la început...

— Și la noi!

— Dar intelectualii noștri, nefiind la fața locului, nu au înțeles că acest om, socotit aproape un erou, salutat și de de Gaulle, pentru că lupta pentru independența țării față de Moscova, a devenit destul de repede un nebun, mai ales în urma vizitei în China, a devenit un megaloman... Recunosc că și eu mi-am dat seama de aceste lucruri foarte tîrziu, după ce a început sistematizarea satelor. Asta mi-a atras atenția asupra a ceea ce se petrecea aici. Am scris un articol în *Le Nouvel Observateur*, pentru a atrage atenția asupra acestui coșmar...

— O distrugere culturală, de fapt...

— Bineînțeles. Și o a doua cauză a faptului că intelectualii francezi se simt vinovați este lipsa simțului critic în analizarea a ceea ce se petrecea la sfîrșitul lui 1989, așa cum am spus-o. Dar este și formidabila dragoste a poporului francez față de poporul român.

— Care a cam scăzut in ultimul timp...

— Nu! Să știți că oscilațiile superficiale se petrec la nivelul „elitelor", poporul francez are idei mult mai sănătoase, ca toate popoarele de altfel; niciodată nu am văzut o manifestare de dragoste atît de formidabilă față de un popor ca față de poporul român. Poate doar acum cîțiva ani, față de armeni. Și nu numai pentru că situația românilor era dramatică, ci și pentru că, dintr-o dată, francezii au redescoperit că au aici niște rude — cum ați spus dvs. mai înainte — pe care le uitaseră. Iar eu sînt fericit că președintele Republicii a fost aici și a declarat că aceste două popoare ale noastre au legături străvechi. Este adevărat că legăturile dintre popoare sînt dominate de interese, dar adesea și de sentimente, de înclinații, ca și oamenii, de ce să nu acceptăm acest lucru? Iar dintre popoarele care fac să bată inimile francezilor sînt cele din Polonia, din Canada-Québec, din România...

— Dumneavoastră ce orientare politică aveți?

— Eu sînt socialist, în sensul francez al termenului, deci partizan al lui Mitterand și al lui Michel Rocard, un socialist realist, partizan al dreptății sociale.

— România și alte țări din Răsărit își spuneau „socialiste".

— Știu, dar cuvîntul nu avea același sens. Eu cred că trebuie să se intervină în domeniul social, pentru că este multă nedreptate în Occident. Dumneavoastră veți descoperi economia de piață, dar noi o cunoaștem și știm că ea aduce ceea ce este mai bun din punctul de vedere al producției, dar nu și din cel al repartiției, al distribuirii; de aceea apar și nedreptățile sociale. Statul are sarcina să repare aceste nedreptăți. Aici, socialismul însemna concentrarea într-o singură mînă a tuturor puterilor, deci era o tiranie. Dar n-o să le spun eu asta românilor, știu ei mai bine!

— Dumneavoastră, cei

din Occident, consideraţi ţările din Răsărit tot în bloc?

— Nu. De-acum are fiecare istoria ei distinctă. Am descoperit existenţa unor naţiuni; înainte aici totul era un bloc, ori blocul s-a spart, descoperim că există cehi, unguri, români, ruşi — asta este formidabil! Anul trecut, am fost la Leningrad şi am descoperit că nu este acelaşi lucru cu Moscova! Comunismul era acelaşi la Leningrad, la Moscova, la Bucureşti... La întoarcere, am scris un articol în *Le Nouvel Observateur* despre asta.

— Iar acum veţi scrie un articol şi despre România?

— Bineînţeles, bineînţeles! Din ceea ce am văzut cu prilejul acestui prim contact, mi-am dat seama că România nu este aşa cum se credea[1].

— Mai trebuie făcute multe alte lucruri pentru a ne cunoaşte mai bine...

— Sigur, trebuie să avem nu numai legături sentimentale sau umanitare, ci şi politice; România trebuie să fie nu numai în inimile oamenilor, ci şi în „concertul" european, să-şi reocupe locul de dinainte de război.

— Să avem şi mai multe legături economice...

— Dar bineînţeles!

— Vă mulţumesc pentru acest interviu. Să fim optimişti!

Interviu consemnat de Magdalena MILITARU

[1] Între timp, articolul respectiv a apărut în revista *Le Nouvel Observateur*, fiind reluat integral în ziarul *Libertatea*, din 2 mai 1991. Domnul Jacques Julliard, apreciind că procesul Ceauşescu a fost o ruşine, continua arătînd că procesul lui Pierre Laval n-a fost cu nimic mai prejos. „Judecătorii l-au întîmpinat pe acuzat în picioare, cu strigăte de «Ticălosule! Douăsprezece gloanţe, asta meriţi!»". Şi încheia comparaţia cu următorul îndemn: „Deci, vă rugăm frumos, un pic de pudoare".

...Chicago Historical Society

(Urmare din p. 57)

cu influenţă, inclusiv în lumea afacerilor.

— Avem, ne spune interlocutorul nostru, pe lîngă sectoarele de cercetare, de depistare şi achiziţionare de colecţii şi obiecte istorice, de organizarea de expoziţii şi alte activităţi şi un compartiment foarte activ care se ocupă de strîngerea de donaţii şi, în general, de ceea ce priveşte latura financiară. Avem în diverse domenii mulţi colaboratori voluntari care lucrează cu pasiune pentru istorie.

În fruntea societăţii se află un consiliu de conducere alcătuit din personalităţi de seamă ale oraşului, care veghează la bunul mers al instituţiei. Consiliul numeşte pe preşedintele-director, căruia îi acordă atribuţii depline în angajarea personalului, în organizarea şi funcţionarea instituţiei.

Interesantă pe multiple planuri, discuţia cu dl. Ellsworth Brown s-a referit şi la România. Domnia sa ne-a povestit despre interesul cu care mulţi americani au urmărit Revoluţia română din decembrie 1989, s-a interesat de evenimentele care au urmat şi, în ansamblu, de realităţile de la noi. Şi ne-a făcut plăcere să constatăm simpatia cu care priveşte ţara noastră, ca şi realismul şi înţelegerea dovedite în receptarea acestor realităţi, fără scheme şi idei preconcepute. Încrederea — pe care a ţinut s-o sublinieze — că poporul român va reuşi să treacă peste necazurile existente îşi are temeiul în înţelepciunea şi simţul cu care istoricul discerne evenimentele în urcuşul şi coborîşul lor, contopindu-se, pînă la urmă, în filonul care asigură fiecărui popor rolul şi locul său în lume, potrivit moştenirii istorice şi capacităţii sale de afirmare.

Chicago, octombrie 1990

ISABEL

Episcopatul spaniol a prezentat în mod oficial Vaticanului cererea pentru sanctificarea reginei Isabel de Castilia, mai cunoscută sub numele de Isabel Catolica (1451-1504), care a domnit, asociată cu soţul ei, Ferdinand de Aragon *(Magazin istoric*, nr. 3/1983). În vremea domniei sale a descoperit Cristofor Columb America *(Magazin istoric*, nr. 9/1972). Dar în acelaşi an, 1492, Isabel a semnat actul prin care evreii erau expulzaţi din regatul spaniol. Drept urmare - şi pe fondul activităţii desfăşurate de Inchiziţie - au părăsit Spania, în condiţii adesea dramatice, 15 000 evrei.

Desigur, nu trebuie să analizăm evenimente de acum cinci secole prin prisma experienţei de azi, este de părere Dominique de Montvalon, semnatara unui articol publicat în revista *L'Express*. Înainte de Isabel acte similare s-au produs în Franţa de trei ori (1182, 1306 şi 1394) şi în Anglia de două ori (1206 şi 1290). Iar exemplul ei a fost imitat de Portugalia, în 1496. Şi totuşi, decizia episcopatului spaniol de a o sanctifica a întîmpinat puternice proteste.

Şi o parte a lumii musulmane şi-a manifestat opoziţia faţă de eventuala sanctificare a Isabelei, căci arabii au avut, de asemenea de suferit în vremea ei.

Cardinalul arhiepiscop al Parisului, Jean-Marie Lustiger *(Magazin istoric*, nr. 7/1990), a încercat, se pare, să intervină, în mod discret, pe lîngă episcopatul spaniol, dar fără succes. Potrivit legilor Bisericii, ancheta întreprinsă de dioceza de Valladolid s-a dovedit bine întocmită. Propunerea este susţinută şi de o serie de episcopi sud-americani şi nord-americani. Urmează ca, într-un interval pe care ea îl stabileşte, Congregaţia pentru cauza sfinţilor să-şi dea avizul.

La 1 ianuarie 1991, Ioan Paul II a precizat că prima ameninţare contra păcii vine din partea intoleranţei. Dar, după cum aflăm dintr-un număr al revistei *Newsweek*, papa a stopat, în secret, procesul de canonizare a Isabelei. Într-o declaraţie a unui reprezentant al Vaticanului, s-a precizat că „papa a fost de acord că Isabel ar putea fi cu greu considerată un model potrivit pentru catolicii de azi".

Şi totuşi, candidatura Isabelei îşi menţine puternicul sprijin. Documentele pregătite pentru a o susţine „arată - după declaraţia unei alte oficialităţi de la Vatican - că Isabel i-a expulzat pe evrei doar pentru a-i ocroti de violenţele maselor anti-semite. Dar ea însăşi nu era o anti-semită".

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
Parchetul Curții București

MANDAT DE ARESTARE
Nr. 16.203 din 24 August 1948

ÎN NUMELE LEGII ȘI AL PREZIDIULUI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE,

Noi, RUDOLF ROSMAN, — procuror — pe lângă Curtea Supremă, delegat în temeiul art. 7 din Decretul Nr. 2 pentru organizarea și funcționarea Parchetului din 22 Aprilie 1948, la Parchetul Curții București.

Văzând actele care formează dosarul cercetărilor privind pe acuzatul — PĂTRĂȘCANU LUCREȚIU — născut la 4 Noiembrie 1900 în Bacău, căsătorit, fără copii, origină socială — mic burghez, de profesiune avocat și profesor universitar, domiciliat în București, Str. Vasile Lascăr Nr. 100 din care rezultă că, în calitate de agent al siguranței burghezo-moșierești și agent al serviciului de spionaj englez, a dus o activitate criminală pentru paralizarea acțiunilor Partidului Comunist Român și nimicirea din interior a Partidului, contribuind astfel la provocarea, susținerea și continuarea războiului împotriva U.R.S.S.

Având în vedere că din cercetările făcute în cauză, și din actele dosarului rezultă indicii grave de culpabilitate contra acuzatului,

Având în vedere faptele mai sus expuse, sunt prevăzute de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/1947 modificată prin Decretul Nr. 207/1948 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de crime de război sau împotriva păcii ori umanității și se pedepsesc cu muncă silnică pe viață,

Văzând și dispozițiunile art. 6 al. 1 și 2 din aceeași lege, care prevede că odată cu începerea urmăririi penale, acuzatul se va menține în stare de arest,

Pentru aceste motive:

Dispunem:

Arestarea acuzatului PĂTRĂȘCANU LUCREȚIU.

Ordonăm agenților forței publice, ca în conformitate cu legea, să-l aresteze și să-l conducă la Penitenciarul Jilava.

Administrația Penitenciarului va primi și reține pe acuzatul PĂTRĂȘCANU LUCREȚIU, până la noi ordine, înaintînd dovada de încarcerare.

Dat în Cabinetul nostru, astăzi 24 August 1948.

Procuror Curte Supremă, s.s. Rudolf Rosman

„CAZUL" GRUPULUI LUCREŢIU PĂTRĂŞCANU

CRISTIAN POPIŞTEANU

Acest document vede pentru prima oară lumina tiparului. De ce? Este o întrebare cu amplă rezonanţă istorică, întrucît Lucreţiu Pătrăşcanu (împreună cu celelalte persoane din grupul său) a fost reabilitat — politic şi juridic — într-o şedinţă din 22-25 aprilie 1968 a Comitetului Central al fostului Partid Comunist Român a cărui hotărîre a devenit publică încă de la sfîrşitul acelei luni. Dar de atunci şi pînă la prăbuşirea regimului totalitar nu s-a mai publicat nici un document asupra „cazului" Pătrăşcanu şi nu s-a făcut nici o analiză asupra celor întîmplate. Mai mult, cu excepţia unor articole aniversare de serviciu mai mult decît banale şi a cîtorva evocări, despre Lucreţiu Pătrăşcanu nu s-a mai scris aproape nimic (deşi s-au publicat, după multe tergiversări şase volume cu scrierile sale). Nu intră în atenţia acestui articol nici biografia politică de militant comunist a lui Lucreţiu Pătrăşcanu, nici viaţa sa personală, extrem de bogată, de agitată şi de contradictorie, nici scurta sa ,carieră universitară şi ministerială, dintre 1944 şi 1948.

Reabilitarea lui politică şi juridică din aprilie 1968 nu a lămurit cu nimic şi pe nimeni asupra procesului lui Pătrăşcanu. Judecată istoriceşte ea — chiar dacă reparatorie pe plan oficial — a însemnat o foarte dibace mişcare politică destinată să întărească doar prestigiul şi puterea lui Nicolae Ceauşescu, pe atunci abia în al treilea an în fruntea partidului care purta nu numai vina dar şi răspunderea pentru omorîrea lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Axioma principală pe care partidele comu-

niste au pus-o ca un scut în faţa oricărei încercări de analiză istorică a propriilor erori, greşeli, crime, a fost, de la Lenin încoace, următoarea: partidul nu greşeşte niciodată; linia generală a partidului este justă; greşelile aparţin totdeauna unuia sau altuia dintre activişti sau conducători. Aşa a fost învăţată întreaga propagandă şi în România pe vremea cînd secretar general era Gheorghiu-Dej; aşa a fost ea şi sub dictatura lui Nicolae Ceauşescu. Întreaga noastră tinereţe şi viaţă pînă în decembrie 1989, am auzit şi am citit de mii şi mii de ori acest permanent precept. Este adevărat că N. Ceauşescu îi adăugase o nuanţă spunînd că partidul nu este nici mai bun, nici mai rău decît sînt membrii săi — şi o făcuse, cu acea abilitate cu care-şi asocia tuturor acţiunilor aprobarea unanimităţii, spre a îndepărta, fie şi cea mai mică posibilitate ca partidul devenit şi stat să poată fi tras la răspundere, aceasta revenind în orice împrejurare, potrivit noii sale teze, membrilor săi — buni sau răi — cu excepţia, firească a secretarului general, care era, de asemenea, infailibil. Nici reabilitarea lui Pătrăşcanu nu a făcut excepţie de la această regulă de fier a totalitarismului comunist — infailibilitatea partidului — în condiţii în care se sublinia mereu „necesitatea întăririi rolului conducător al partidului în toate domeniile vieţii sociale, economice, politice, culturale, de stat şi obşteşti".

Reabilitarea lui Pătrăşcanu din 1968 — de care ne vom ocupa doar tangenţial — nu a făcut decît o constatare scolastică a împrejurărilor lichidării acestuia, dîndu-i prilej lui Nicolae Ceauşescu să se răfuiască — în unele cazuri post-mortem — cu unii dintre vechii săi colegi din Biroul Politic al C.C. al P.C.R., împreună cu care era de fapt integral vinovat, iar în ceea ce-l privea pe Gheorghiu-Dej, înlăturînd orice aură a acestuia de conducător neprihănit. Nu s-a procedat nici măcar la o analiză a contextului internaţional în care „modelul sovietic" a funcţionat perfect şi în cazul eliminării lui Pătrăşcanu. De altfel, pînă la prăbuşirea lor, dictatorul (Nicolae Ceauşescu) şi dictatura comunistă din România s-au împotrivit oricăror tentative de publicare în limba română a celebrului *Raport asupra cultului personalităţii lui I.V. Stalin în U.R.S.S.*, ţinut de N.S. Hruşciov în şedinţă secretă a Congresului XX al P.C.U.S. din februarie 1956. Citarea acestui document cutremurător, primul revelator complet, din sursă sovietică oficială a tiraniei staliniste, într-o serie de ziare şi reviste româneşti în ultimele luni nu

înlocuiește faptul că opinia publică din România rămîne una dintre puținele din Europa care nu a luat cunoștință *integrală* de tabloul istoric ce a inspirat trecerea țării noastre la acel tip de socialism. În același timp, reabilitarea lui Pătrășcanu din 1968 nu cuprindea nici o analiză a celor petrecute în România în cei 20 ani de la instaurarea dictaturii unui singur partid — cel comunist —, ani în care legalitatea fusese înlocuită cu arbitrariul, iar mii și mii de personalități fuseseră eliminate din viața publică, urmărite și arestate, torturate, deseori găsindu-și sfîrșitul în cele mai deplorabile condiții de detenție (revista *Magazin istoric* a înfățișat în numerele 3/1990 și 3,4/1991 tragedia cîtorva dintre acestea: istoricii Gh. I. Brătianu și Radu R. Rosetti, membri ai Academiei Române).

Evident, nici în 1968, nici ulterior, nu s-a publicat dosarul judiciar al „cazului" grupului Lucrețiu Pătrășcanu.

Încercăm să aducem o contribuție în aceste pagini, și în cele ce vor urma, prin publicarea unei părți, sperăm esențială, a acestor documente. Sîntem convinși că nu facem decît *un început*, un început ca atîtea altele din colecția *Magazin istoric*, în care cititorii noștri au găsit sute de subiecte inedite. Este un început al analizei istorice pe care întreaga perioadă 1944-1989 o reclamă (de fapt, ca și perioada 1940-1944). Ceea ce vom urmări în serialul nostru este să punem în fața cititorului documente de cea mai tristă amintire — documente care deși autentice, au un conținut pe de-a-ntregul fabricat în scopurile politice ale dictaturii comuniste. Documente care nu au nici o acoperire juridică, faptică sau umană, *dar documente esențiale ale crimei și rușinii*. Noi urmărim ca prin intermediul lor să desconspirăm în fața cititorilor mecanismul prin care conducerea partidului comunist, împreună cu organele sale represive, în primul rînd securitatea, iar în final împreună cu justiția, a acționat pentru înlăturarea și uciderea lui Lucrețiu Pătrășcanu.

Ați citit la început mandatul de arestare (niciodată făcut public, atît înainte de reabilitare, cît și după 1968 pînă în prezent dar care merită o atentă citire și discutare, după cum nu au fost făcute publice nici *urmărirea anterioară*, nici *arestarea*, nici *ancheta*, nici *procesul*, ci doar *execuția*). Acum vă rugăm să citiți începutul și finalul *actului de acuzare*. Documentul poartă numărul 3/1954 și precizarea, „împotriva grupului de spioni și complotiști în frunte cu L. Pătrășcanu și complicii lui".

„Noi, Locțiitorul Procurorului Militar Șef al Forțelor Armate, colonel de justiție Rosman Rudolf, văzînd actele de anchetă efectuate de către organele securității Ministerului Afacerilor Interne, privind pe:

1. LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU, fost avocat; 2. HERBERT ZILBER, fost director al Institutului de Conjunctură Economică; 3. ION MOCSONYI STYRCEA, fost mareșal al Curții Regale și mare latifundiar; 4. ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU, fost mare industriaș; 5. REMUS KOFLER, funcționar; 6. JAC BERMAN, antreprenor; 7. EMIL CALMANOVICI, antreprenor; 8. VICTORIA SÂRBU, fără profesiune; 9. LENA CONSTANTE, pictor scenograf; 10. HERANT TOROSSIAN, fost consul general al României la Paris; 11. HARY BRAUNER, fost director al Institutului de Folclor.

Constatăm că acești acuzați — slugi ale burgheziei și moșierimii, naționaliști burghezi, vechi provocatori, agenți ai siguranței și vechi spioni, dușmani înverșunați ai clasei muncitoare și socialismului —, au alcătuit în țara noastră o agentură în slujba cercurilor imperialiste. Lucrînd sub ordinele serviciilor de spionaj american și englez, ei au sprijinit regimul fascisto-antonescian, iar după doborîrea dictaturii fasciste au organizat un grup complotist, antistatal, urmărind să răstoarne — cu ajutorul imperialiștilor americano-englezi și al reacțiunii interne, — regimul democratic instaurat la 6 martie 1945 în România și să arunce din nou, țara noastră, în dependența economică și politică față de statele imperialiste".

După ce sînt expuse 36 de pagini de crime, actul de acuzare are următoarea încheiere:

„Pe baza celor arătate mai sus, acuzații se fac vinovați de următoarele crime:

1. LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU, născut la 4 noiembrie 1900 în orașul Bacău, de naționalitate român, cetățean român, căsătorit, fără copii, de profesiune avocat, cu ultimul domiciliu în București, str. Vasile Lascăr Nr. 100, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent al siguranței burghezo-moșierești și fasciste și ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat o activitate de destrămare din interior a partidului, de paralizare a acțiunilor P.C.R. în lupta contra fascismului și a războiului imperialist precum și de sprijinire a lui ANTONESCU și a războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 229 C.P., deoarece după 23 august 1944, avînd calitatea de ministru al justiției a organizat un grup complotist antistatal, care cu ajutorul imperialiștilor americano-englezi, prin serviciile lor de spionaj, a dus o acțiune de răsturnare prin violență a regimului democratic instaurat la 6 martie 1945, în scopul suprimării independenței Statului Român.

c) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 190 pct. 1 și 2, C.P., deoarece a transmis serviciilor de spionaj american și englez după 23 august 1944, informații cu caracter secret privind securitatea Statului Român.

2. HERBERT ZILBER, năs-

cut la 14 octombrie 1901, în com. Tg. Frumos-Iași, de naționalitate evreu, cetățean român, căsătorit, fără copii, de profesiune publicist, cu ultimul domiciliu în București, str. Dionisie Lupu Nr. 2, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent provocator al siguranței burghezo-moșierești și fasciste și ca agent al serviciului de spionaj englez a desfășurat o activitate de destrămare a P.C.R. și de paralizare a luptei P.C.R. contra fascismului și a războiului imperialist, precum și de sprijinire a regimului antonescian și a războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P. combinat cu art. 229 C.P., deoarece după 23 august 1944, a luat parte la organizarea unui grup complotist antistatal care cu ajutorul imperialiștilor americano-englezi, prin serviciile lor de spionaj, a dus o acțiune în vederea răsturnării prin violență a regimului democratic instaurat la 6 martie 1945, în scopul suprimării independenței statului.

c) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 190 pct. 1-2 C.P., deoarece în calitatea sa de funcționar public, a transmis serviciilor de spionaj american și englez, după 23 august 1944, informații cu caracter secret privind securitatea Statului Român.

3. ION MOCSONY STÂRCEA, născut la 16 mai 1909 în Cernăuți, de naționalitate român, cetățean român, căsătorit, fără copii, fost mare latifundiar, cu ultimul domiciliu în com. Bulci-Arad, se face vinovat de:

— Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P. combinat cu art. 229 C.P., deoarece, a luat parte la organizarea unui complot, urmărind cu ajutorul imperialiștilor americano-englezi să răstoarne prin violență regimul democrat din România, în scopul suprimării independenței statului.

4. ALEXANDRU-ȘTEFĂNESCU, născut la 1 noiembrie 1888 în Ploiești, de naționalitate român, cetățean român, căsătorit, având 5 copii, de origină socială burgheză, fost mare industriaș, cu ultimul domiciliu în București, Cal. Dorobanților Nr. 81, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca rezident al serviciului de spionaj englez în România, în perioada războiului a constituit o agentură de spioni în rîndurile P.C.R., prin care a dus o acțiune de destrămare a P.C.R. în scopul susținerii războiului antisovietic și totodată a dus o acțiune de sprijinire directă și activă a lui ANTONESCU în scopul ca acesta să continue rezistența împotriva Armatei Sovietice.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 229 C.P., deoarece după 23 august 1944, a luat parte la organizarea unui complot care urmărea să răstoarne prin violență, cu ajutorul imperialiștilor americano-englezi, regimul democratic din România și să suprime independența Statului Român.

c) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 191 C.P., deoarece după 23 august 1944, a transmis serviciului de spionaj englez informațiuni cu caracter secret, privind securitatea Statului Român.

5. REMUS KOFLER, născut la 5 iulie 1902 în București, de naționalitate evreu, cetățean român, căsătorit, fără copii, de origină socială burgheză, de profesiune funcționar, cu ultimul domiciliu în București str. Clucerului Nr. 88, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent provocator al siguranței burghezo-moșierești și fasciste și ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat o activitate de paralizare a acțiunilor P.C.R. în lupta contra fascismului și a războiului imperialist și de destrămare din interior a Partidului în scopul sprijinirii războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare prevăzută și pedepsită de art. 191 C.P., deoarece după 23 August 1944, a furnizat serviciului de spionaj englez, informații cu caracter secret, privind securitatea Statului Român.

6. JAC BERMAN, născut la 18 ianuarie 1900 în București, de naționalitate evreu, cetățean român, căsătorit, fără copii, de origină socială burgheză, de profesiune antreprenor, cu ultimul domiciliu în București, str. Schitu Măgureanu Nr. 35, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit., c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat o activitate de paralizare a acțiunilor P.C.R., în lupta contra fascismului și a războiului imperialist și de destrămare din interior a Partidului, în scopul sprijinirii războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 190 C.P., deoarece după 23 august 1944, având calitatea de membru în Consiliul Superior Economic, a furnizat serviciului de spionaj englez, informații politice și economice cu caracter secret, privind securitatea statului român.

7. EMIL CALMANOVICI, născut la 4 martie 1896, în orașul Piatra Neamț, de naționalitate evreu, cetățean român, căsătorit, având un copil, de origină socială burgheză, de profesiune antreprenor, cu ultimul domiciliu în București str. Popa Șapcă Nr. 4, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat o activitate

de paralizare a acțiunilor P.C.R. în lupta contra fascismului și a războiului imperialist și de destrămare din interior a Partidului în scopul sprijinirii războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 191 C.P., deoarece după 23 august 1944, a furnizat serviciului de spionaj englez informații cu caracter secret, privind securitatea statului român.

8. VICTORIA SÂRBU, născută la 22 octombrie 1909 în com. Samoilovca — U.R.S.S., de cetățenie română, căsătorită, având un copil, de profesiune funcționară, cu ultimul domiciliu în București, Bd. Ghica Tei Nr. 23, se face vinovată de:

— Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece a desfășurat o activitate de destrămare din interior a P.C.R. în scopul sprijinirii războiului antisovietic.

9. LENA CONSTANTE, născută la 17 iunie 1909 în București, de naționalitate română, de cetățenie română, necăsătorită, de origină socială mic burgheză, de profesiune pictor scenograf, cu ultimul domiciliu în Buc[urești], str. Dionisie Lupu Nr. 12, se face vinovată de:

a) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 191 C.P., deoarece după 23 august 1944, a furnizat serviciului de spionaj englez informații cu caracter secret, privind securitatea statului român.

b) Complicitate la crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 230 C.P., deoarece a ajutat pe acuzatul LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU în activitatea sa complotistă desfășurată în scopul suprimării independenței statului.

10. HERANT TOROSSIAN, născut la 6 ianuarie 1903 în orașul Constanța de naționalitate armeană, cetățean român, căsătorit, fără copii, de origină socială mic burgheză, de profesiune avocat, cu ultimul domiciliu în Buc[urești] str. Armenească Nr. 14, se face vinovat de:

a) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 190 C.P., deoarece după 23 august 1944, având calitatea de funcționar public, a furnizat serviciului de spionaj american informații politice și economice cu caracter secret, privind securitatea Statului Român.

b) Complicitate la crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 230 C.P., deoarece după 23 aug[ust] 1944, a ajutat pe acuzatul L. PĂTRĂȘCANU în acțiunile sale complotiste, duse în scopul suprimării independenței statului.

11. HARI BRAUNER, născut la 23 februarie 1908 în orașul Piatra Neamț, de naționalitate evreu, cetățean român, necăsătorit, de origină socială mic burgheză, de profesiune profesor de muzică, cu ultimul domiciliu în Buc[urești], Cal. Victoriei Nr. 138, se face vinovat de:

a) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 191 C.P., deoarece după 23 august 1944, a furnizat serviciului de spionaj englez informații politice și economice cu caracter secret, privind securitatea statului român.

b) Complicitate la crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 230 C.P., deoarece după 23 august 1944, a ajutat pe acuzatul L. PĂTRĂȘCANU în activitatea sa complotistă desfășurată în vederea suprimării independenței statului român.

Dispunem trimiterea în judecată a acuzaților de mai sus, sub stare de arest, la Penitenciarul Jilava.

București 30 martie 1954

Locțiitorul Procurorului Militar șef al Forțelor Armate,

COLONEL DE JUSTIȚIE

LS ss Rosman Rudolf"

Iată și lista acuzaților și martorilor:

„Vor fi citați la proces următorii acuzați:

1. Lucrețiu Pătrășcanu; 2. Herbert Zilber; 3. Ion Mocsony Starcea; 4. Alexandru Ștefănescu; 5. Remus Kofler; 6. Jac Berman; 7. Emil Calmanovici; 8. Victoria Sârbu; 9. Lena Constante; 10. Torossian Herant; 11. Hary Brauner toți acuzații se găsesc deținuți în arestul Securității Statului.

Vor fi citați la proces următorii martori:

1. Paul Bacalu; 2. Nicolae Betea; 3. Mircea Birtașu; 4. Aurora Birtașu; 5. Traian Borcescu; 6. Alexandru Brătășanu; 7. Constantin Brătianu; 8. Coleta Bruteanu; 9. Ioan Bujoiu; 10. Cecilia Calmanovici; 11. Constantin Carp; 12. Dumitru Ghica; 13. Livia Ciuca; 14. Elisabeta Constante; 15. Marin Coropita; 16. Crisostom Cosma; 17. Iosif Costea; 18. Camil Demetrescu; 19. Constantin Dinu; 20. Sava Dumitrescu; 21. Mircea Durma; 22. Gheorghe Filipovici; 23. Kleante Gheorghiu; 24. Valentina Goldenberg; 25. Nicolae Gușa; 26. Emil Harstein; 27. Ioan Hudiță; 28. Adolf Iavorschi; 29. Alexandru Ionescu; 30. Gh. Ionescu Bălăceanu; 31. Suzana Kun; 32. Emil Lăzărescu; 33. Radu Leca; 34. Emanoil Leoveanu; 35. Șerban Leoveanu; 36. Alexandru Mădarjac; 37. Nicolae Marcu; 38. Samuel Margulies; 39. Imperio Mateescu; 40. Ilca Melinescu; 41. Ion Metiu; 42. Remus Micșa; 43. Ion Mihalache; 44. Gheorghe Mihail; 45. Ioan Moga; 46. Constantin Mugur; 47. Alexandru Mureșan; 48. Ana Naum; 49. Octavian Neamțu; 50. Jean Nicolau; 51. Radu Niculescu Buzești; 52. Alexandru Nuță; 53. Elena Pătrășcanu; 54. Constantin Pavel; 55. Nicolae Petrea; 56. Titel Petrescu; 57. Silvia Piaca; 58. Alexandru Pop; 59. Dragoș Pop; 60. Iorgu Popescu; 61. Gh. Popescu Craiova; 62. Dumitru Popescu; 63. Grigore Răceanu; 64. Ileana Răceanu; 65. Cecilia Rădulescu Pogoneanu; 66. Victor Rădulescu Pogoneanu; 67. Anton Rațiu; 68. Lili Revesz; 69. Constantin Ristoiu;

(Continuare în p. 93)

Deși a depășit respectabila vîrstă de două sute de ani, Revoluția franceză[1] își păstrează și astăzi pentru iubitorii de istorie același magnetism și aceeași inepuizabilă bogăție de sensuri. O dovadă: imensa cantitate de lucrări, studii și articole pe care le-a pus în circulație aniversarea bicentenarului acestui eveniment. Specialiștii s-au întrecut în recitirea și reinterpretarea faptelor, în descoperirea unor noi adevăruri și înțelesuri. Una dintre problemele care i-au frămîntat și îi mai frămîntă încă pe istorici este „derapajul" revoluției, felul cum de la multele speranțe ce-au însoțit deschiderea lucrărilor Adunării Stărilor Generale și de la idealurile nobile din 1789 (a se vedea Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului — Magazin istoric, **nr. 6/1973) s-a ajuns la teroarea iacobină și apoi la dictatura militară a lui Napoleon Bonaparte, măsura în care această evoluție tragică era evitabilă sau nu. Este neîndoios că unitatea inițială a forțelor revoluționare împotriva Vechiului Regim s-a erodat rapid și a făcut loc unor lupte violente între diferitele „partide" ce au luat naștere în focul revoluției. Cercetînd această evoluție extrem de costisitoare sub raport uman (s-a scris recent chiar despre un „genocid" al francezilor împotriva francezilor) istoricii se preocupă de baza socială a diferitelor grupări politice și de ponderea**

motivațiilor economice și politice în destrămarea alianțelor inițiale și în turnura violentă pe care au căpătat-o evenimentele. Dincolo însă de ponderea diferiților factori, asmuțirea unor francezi împotriva altor francezi nu ar fi fost posibilă fără medierea unor mecanisme psihologice specifice, asupra cărora ne propunem să stăruim în cele ce urmează, pornind de la un articol al istoricului francez Christian le Bart, apărut în Revue historique.

ȚAPI ISPĂȘITORI ÎN REVOLUȚIA FRANCEZĂ

MIRELA MURGESCU

După cum au arătat cercetările mai vechi ale lui Ernest Labrousse și ale discipolilor lui, începuturile Revoluției franceze coincid — deloc întîmplător — cu o criză agricolă ciclică, așa cum mai avuseseră loc multe în Franța și în Europa Vechiului Regim. Acum însă, îmbinarea crizei agricole cu criza financiară și cu cea politică a condus la dezlănțuirea cunoscută. Efervescența revoluționară a anului 1789 și valul de schimbări politice ce au urmat nu au dus la deblocarea crizei economice acute prin care trecea Franța.

Primul vizat: nobilul

Dimpotrivă, căutările politice agravau instabilitatea și implicit înrăutățeau situația populației. În aceste condiții era normal ca nemulțumirile și frustrările acumulate să-și caute debușee. Poporul nu poate fi mulțumit cu analize teoretice sofisticate, el vrea răspunsuri concrete și rezolvări rapide. Pentru aceasta trebuiau însă mai întîi găsiți și pedepsiți „vinovații". Mecanismul imputărilor este astfel descris de Christian le Bart: „Imputările se făceau la două niveluri. Unul este cel al mentalităților colective aflate sub semnul istoriei lente. Este evident faptul că acuzațiile nu s-au născut în 1789 și că un context particular (criza economică) a actualizat mai vechi tendințe larg răspîndite de a incrimina pentru orice factorul politic. În al doilea rînd, imputările fac obiectul calculelor strategice ale diverșilor făuritori de

[1] Revista *Magazin istoric* a publicat în decursul anilor numeroase articole consacrate acestui eveniment. Pentru mai buna înțelegere a unor momente, pentru explicarea unor termeni, trimitem pe cititorii noștri la nr. 7/1979 și 7/1989, unde vor găsi un glosar, respectiv o cronologie, a Revoluției franceze.

În imagine: Pîntecele goale, guașa de P.-E. Le Sueur, păstrată la Muzeul Carnavalet, din Paris.

În familiile bogate, educația copiilor este asigurată de profesori particulari. Pictura de N. Halle aflată în Colecția Cailleux, Paris

opinie. Mînia populara trebuie canalizată: fiecare atribuie adversarului responsabilitatea crimelor Revoluției".

„Montarea" opiniei publice are loc treptat. Oamenii reacționează mai întîi la vicisitudinile vieții de zi cu zi. Cînd foametea și lipsurile bîntuie casele, oamenii vor o explicație clară, simplă și „personalizată" a nenorocirii care i-a lovit. Primul vizat este nobilul, cu toate că el nu se află în mod direct la originea crizei economice. Faptul că, deși lovit și el în veniturile sale de conjunctura nefavorabilă, nobilul continuă să preia o parte din recoltă este suficient. Din acest moment el nu mai este decît „acaparatorul care, ciuntind o recoltă și așa slabă, înghite hrana cultivatorului".

De la acuzațiile economice nu mai este decît un pas pînă la cele politice, și el a fost făcut încă din vara anului 1789. Curînd după întrunirea Adunării Stărilor Generale și după transformarea ei în Adunare Națională Constituantă, ca și după căderea Bastiliei, nobililor a început să li se atribuie planul de a recuceri puterea prin forță. Zvonurile despre existența unui complot aristocratic se întețesc, alimentate apoi și de acțiunile emigrației. După „Marea teamă" din iulie-august 1789, cînd în multe părți ale Franței țăranii s-au răsculat împotriva nobililor și au luat cu asalt castelele, ura s-a generalizat. Omul de rînd e convins că nobilii „vor să se răzbune pe popor făcîndu-l să moară de foame". Se răspîndesc zvonuri că nobilii s-ar înarma în secret și că ar lua legătura cu puterile străine. Fiecare semn alarmant, oricît de neînsemnat, este imediat asociat complotului aristocratic. Au fost cazuri cînd s-a dat alarma pentru că cineva a auzit la marginea codrului sunete misterioase sau pentru că a văzut în depărtare norul de praf ridicat de trecerea unei turme de vite. Briganzii, mai numeroși pe timp de foamete, devin tot mai amenințători; se credea că ei „sînt legați de aristocrație".

Economia liberală — o economie neguvernată

Curînd nu mai este suficient un singur țap ispășitor. Cînd rezolvarea dorințelor și a greutăților sale întîrzie, vocea poporului se ridică amenințător împotriva puterii politice, a aparatului de stat și chiar a regelui. La început, acesta din urmă a fost ferit de mînia populară. La adăpostul vechii credințe în „bunul rege", iubitor și protegui-

tor al poporului, regalitatea își mai păstrează o oarecare autoritate. Este încă destul de răspîndită în mentalitatea populară imaginea regelui atașat sincer de durerile celor mulți, doritor să le aline suferințele, dar incapabil să o facă din cauza anturajului care nu îl lasă să cunoască adevărul.

În aceste condiții, apropiații regelui nu sînt nici iubiți și nici cruțați. Încă de la început vinovăția lor este afirmată cu putere. Acuzațiile se adună, cu atît mai mult cu cît zvonurile — această hrană atît de veninoasă a furiei poporului — se înmulțesc. Se auzea că „regina a urzit un complot pentru a arunca în aer Adunarea Națională cu ajutorul unei mine". Ostilitatea față de guvernanți avea rădăcini mai vechi și provenea din convingerea fermă a mulțimii că guvernul este întotdeauna solidar cu cei puternici și bogați. Desigur, unele măsuri neinspirate (ca liberalizarea comerțului cu cereale în 1787, după ce două încercări anterioare eșuaseră din cauza împotrivirii conjugate a birocrațiilor locale și a consumatorilor urbani) agravaseră criza, în loc s-o atenueze. Dar faptul că aceste măsuri au avut efecte nedorite nu înseamnă că guvernanții le-au dorit. Mentalitatea populară ignora însă aceste distincții subtile. Ea făcea legătura între o situație și autorii unei decizii și credea că orice situație nedorită este rodul unui plan răuvoitor. Neîndeminarea bine intenționată era înlocuită cu eficacitatea machiavelică. Pentru majoritatea oamenilor pîinea lipsea nu pentru că recolta fusese proastă, ci pentru că Loménie de Brienne[1] ridicase toate piedicile din calea traficului și exportului de grîne, îmbogățindu-se el și speculanții exportatori. În

[1] Étienne Charles de Loménie, conte de Brienne (1727-1794), prelat și om politic francez, spirit luminat, dar om fără caracter. A făcut parte din comisia formată în 1766 și care a contribuit la distrugerea ordinelor monastice în Franța, proces desavîrșit de revoluție. Din mai 1787 pînă în august 1788 a fost controlor general al finanțelor.

vîltoarea greutăților se pierdea din vedere faptul că economia liberală este, prin definiție, o economie neguvernată. Cînd apăreau dificultățile economice, contemporanii le imputau invariabil guvernului.

Zvonul, o armă teribilă

Adîncirea crizei economice și înrăutățirea condițiilor de viață a făcut ca aria acuzațiilor să se extindă și asupra altor, presupuși vinovați. La început responsabilitatea regelui fusese eludată pe baza credinței că el nu cunoștea situația grea a supușilor săi. Redactarea Caietelor de doleanțe și convocarea Adunării Stărilor Generale fuseseră menite să informeze pe rege despre starea dezastruoasă a regatului. Din acest moment, inacțiunea regelui nu mai poate fi pusă pe seama necunoașterii și nici pe seama lipsei de mijloace, căci regele e socotit încă atotputernic, ci doar pe seama lipsei dorinței de a ajuta poporul. Regele este cel care refuză să sancționeze decretele și recheamă regimentul de Flandra. Animat de cele mai rele intenții, el devine co-organizatorul foametei și al tulburărilor. Parizienii adoptă rapid acest scenariu, provincialii mult mai greu. La 6 octombrie 1789 o mulțime furibundă reușește să ajungă la rege la Versailles pentru... a-l aclama și pentru a-l aduce la Paris, unde era mai aproape și mai ușor de supravegheat. Încet-încet, imaginea bunului părinte se transformă în imaginea tiranului care, alături de detestata „Austriacă" (regina Maria Antoaneta, fiica împărătesei Maria-Tereza) și de administrația de stat, pune piedici bunului mers al treburilor publice.

Aceștia nu sînt însă singurii destinatari ai acuzațiilor. Sînt vizați toți „actorii sociali" impopulari, cît de cît importanți. Oamenii nici nu concep că natura ar putea fi cîtuși de puțin responsabilă de mizeria lor. De ce în anii buni nu

Idealul social al anului II — virtute, fericire și patriotism — în viziunea lui P.-É. Le Sueur

s-au umplut hambarele cu grîu? Pentru că bogații — proprietari și fermieri — în înțelegere cu negustorii și în complicitate cu miniștrii și cu alți oameni ai regelui, au exportat excedentele vînzîndu-le în țări străine, la prețuri mari. Nici clerul înalt, foarte puternic și prea puțin iubit, nici autoritățile municipale nu sînt iertate. Juriști, rentieri, comercianți, fermieri și cultivatori, evrei, toți erau la fel de răi ca și abatele și nobilul. Iar cînd girondinii și iacobinii ajung la putere, foarte curînd devin și ei ținta imputărilor populare. Procesul este aproape orb. Este adoptată prima ipoteză cît de cît plauzibilă, fără vreo preocupare de verificare. Acuzația ia naștere spontan în mintea poporului. Ea nu este orchestrată de nimeni. Eficacitatea ei este însă atît de mare (răzmerițele se succed, uneori deosebit de violente), încît ea va intra în sfera preocupărilor strategice ale liderilor politici.

Pentru atingerea scopurilor lor, aceștia mizează într-o măsură oarecare și pe sprijinul popular. Un mijloc facil și eficient de obținere a acestuia este canalizarea nemulțumirilor și mîniei poporului către o țintă cît mai precisă. Toate rafalele acuzațiilor dezordonate ale mulțimii trebuie focalizate asupra unui adversar politic ce urmează a fi transformat în „țap ispășitor". Pentru aceasta sînt folosite mijloace deosebit de variate, de la cărți și broșuri în ediții populare la ziare și foi volante, discursuri publice și anonimii, dar mereu prezenții, colportori de zvonuri din fiecare localitate și de pe fiecare stradă.

Dincolo însă de opozițiile politice și ideologice, se constată numeroase similitudini în felul cum reprezentanții diferitelor partide își portretizează adversarii. Pentru a exemplifica identitatea de structură, de mod de argumentare și scop a acestor acuzații, Christian le Bart supune analizei texte provenind din două tabere diametral opuse: este vorba de discursurile lui Robespierre, principalul lider iacobin în timpul Terorii, și de un *best-seller* contrarevoluționar, *Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme* (Memorii pentru o istorie a iacobinismului), publicat în 1797 de abatele iezuit Barruel, aflat în emigrație la Londra.

În ambele cazuri, o cauză și numai una este suficientă pentru a explica întreaga desfășurare a Revoluției, res-

pectiv a contrarevoluției. Pentru Barruel, „în Revoluție totul a fost efectul celei mai profunde ticăloșii pentru că totul a fost premeditat... Au existat agenți secreți care au provocat evenimentele și au știut să profite de circumstanțe". La rîndul său, Robespierre vedea peste tot acțiunile unui adversar permanent, calomnia: „Din cauza ei s-au produs toate evenimentele nefericite care au tulburat și au însîngerat cursul Revoluției".

În spatele complotului sau al calomniei sînt oameni în carne și oase, care trebuie demascați și care întrunesc toate condițiile unei acuzații perfecte. La Barruel izvorul relelor este o „conjurație anticreștină", ai cărei conducători sînt filosofii luminiști și francmasonii, toți mînați de o „ură profundă" și conspirînd „împotriva lui Dumnezeu, împotriva întregului creștinism". Pentru Robespierre, nobilimea este „hidoasă", moderații sînt niște „ipocriți"; și unii și alții sînt „lacomi și corupți". Lafayette este un „criminal", „ambițios" și „intrigant", la fel și Dumouriez. Dușmani ai poporului, aceștia vor „să predea Parisul și Franța străinătății" și „să reînvie tirania".

Adversarul este cu atît mai redutabil cu cît el este perfect organizat. Unitatea conjuraților este una dintre cheile eficacității lor. Barruel vorbește de o „coaliție" al cărei șef este Voltaire, pe care apropiații lui îl servesc cu fidelitate, deși acesta murise încă din 1778. După Robespierre, unitatea dușmanilor Revoluției se cimentează în jurul unui procedeu (calomnia) și al unui lider (Lafayette). „Coaliția" astfel alcătuită este o regrupare la Paris „a tuturor asasinilor și a tuturor sceleraților din Europa", o „ligă" ai cărei agenți sînt uniți printr-un „tratat".

Celor care nu se lasă convinși de o asemenea construcție logică li se arată arma decisivă folosită de dușman: secretul. Barruel atribuie conspiratorilor un „limbaj enigmatic"; ei stăpînesc la perfecție „arta disimulării". La fel, adversarii lui Robespierre se ascund pentru a complota, se înconjoară de un „secret vinovat". Clandestinitatea explică de ce proiecte atît de vaste (răsturnarea Monarhiei și a Bisericii, trădarea Revoluției) scapă percepției imediate: de aici rezultă și necesitatea „demascării" celor vinovați pentru a le împiedica planurile nefaste.

O notă de optimism

În încercarea de a convinge, și Barruel, ca și Robespierre, integrează în demonstrația lor chiar și elemente care în aparență contrazic ipotezele lor. Certurile notorii dintre Voltaire și ceilalți filosofi ai vremii sînt oare compatibile cu imaginea unei secte unite? Barruel susține însă că în ciuda acestora, toți „erau uniți pentru totdeauna în ura împotriva lui Christos, care n-a încetat niciodată să le fie comună". Celor care apreciază că *Enciclopedia* este deseori foarte respectuoasă la adresa religiei, el le răspunde că era în interesul conspiratorilor să pară că respectă și chiar apără religia pentru a putea evita neîncrederea cititorilor. Voltaire și prietenii lui „au ascuns bine otrava pe care o picură în sufletele cititorilor fără ca aceștia să-și dea seama. Opera lor este astfel cu atît mai perfidă". La rîndul său, Robespierre crede că „fruntașii conjuraților dau uneori impresia că sînt divizați pentru a-și ascunde înțelegerile criminale". În poziția inițială adoptată de girondini împotriva monarhiei el vede „o perfidie profundă... Ei s-au prefăcut". Aparentele dovezi despre slăbiciunea adversarilor, despre ezitările și neînțelegerile lor nu dovedesc decît subtilitatea extraordinara a conspiratorilor, perversitatea absolută a metodelor lor.

Nu trebuie uitat faptul ca nici Barruel, nici Robespierre nu sînt observatori neutri. Discursurile lor au ca țel mobilizarea publicului la acțiune împotriva dușmanilor. În cazul lui Robespierre, care a deținut și puterea politică, deseori discursurile sale erau urmate de arestarea și ghilotinarea adversarilor. Utilizarea strategica a discursurilor de imputare va deveni sistematica odată cu Teroarea. Suspiciunea nu mai viza numai pe cel vinovat de un fapt împlinit, ci și pe autorul posibil al unei crime care eventual se putea produce.

Imputările, fie spontane, fie dirijate de liderii politici, au contribuit neîndoielnic la ascuțirea conflictelor și la turnura violentă a acestora din timpul Revoluției. Nu trebuie însă pierdut din vedere faptul ca îndeplineau și funcții însemnate pentru colectivitate. Astfel, ele ofereau o explicație simplificată, în termeni familiari, pentru evenimente și procese sociale prea complicate pentru a fi înțelese altfel de majoritatea oamenilor. Iluzia cunoașterii îi împiedica pe oameni să dispere și să se simtă jucaria unor forțe oarbe și atotputernice. În același timp, oferind un țap ispășitor al tuturor relelor sociale — arata Christian le Bart —, imputarile întareau unitatea colectivității în ura și acțiunea împotriva „vinovaților", contribuind astfel la sudarea solidarităților moderne și la întreținerea speranței ca odata eliminați „vinovații", situația se va îmbunătăți radical.

Moștenitor al trecutului, discursul de imputare este, de asemenea, în multe privințe, semnul unei ere noi: el exprima — dupa cum s-a spus — credința într-un posibil viitor mai bun, refuzul fatalismului, este dovada optimismului. Mentalitatea revoluționară apare astfel în toata complexitatea și ambiguitatea ei, moștenitoare a unui trecut milenar și totodata mesagera unor timpuri noi. ■

DACO-ROMANIA ANTIQUA (III)

EMIL CONDURACHI

Desigur că, în viitor, orice privire istorică asupra societății românești din anii regimului de dictatură comunistă va trebui să includă, neapărat, între factorii de analiză, teama. Teama și suspiciunea, instaurate în rîndul tuturor straturilor sociale, punîndu-și amprenta covîrșitoare pe majoritatea relațiilor interumane. Poate că, la urma urmei, ramificațiile rețelei de supraveghere a opiniei publice nici nu erau atît de generalizate pe cît o lăsau să se subînțeleagă atît oficialitatea, cît și impresia publică. Importantă era, în fond, crearea unei psihoze colective, teama că fiecare cuvînt, fiecare gest de împotrivire ar putea fi aflate și pedepsite. Și, ca să o recunoaștem deschis, de multe ori lucrurile se întîmplau chiar astfel, în conformitate cu temerile publice.

Inocularea ideii că fiecare cuvînt, fiecare gest este supravegheat avea, în primul rînd, rolul de a crea un efect psihologic de teamă, dar și de suspiciune față de oricine. Desigur nu putem omite că dincolo de acest sentiment al fricii (colective și individuale) se desfășura, totuși, în multe sectoare ale vieții sociale o activitate pozitivă, benefică. După cum, nu putem să uităm, că, pe fondul general de spaimă sau prudență, au fost nu puține, dar temerare, acte de curaj, de împotrivire — mai mult sau mai puțin directe. Efectul psihologic — cum spuneam — avea însă rolul determinant, acela de a crea, celor ce-l inoculau, sentimentul puterii, al dominației discreționare.

Numai că, asemenea procedee nu erau o descoperire a regimului comunist. Ele au existat, din păcate, de cînd lumea, manifestîndu-se cu mai multă virulență atunci cînd conducerea unei anumite societăți a fost exercitată în chip tiranic, absolutist, slăbind, dimpotrivă, atunci cînd elementele unei vieți democratice erau mai pronunțate. O dovedește și analiza întreprinsă cu minuțiozitate de regretatul acad. Emil Condurachi asupra unuia dintre cele mai teribile flageluri care au zguduit Roma imperială — delațiunile și crimele de lez-majestate. Un proces analizat prin prisma încercărilor imperiale de a le stăvili, încercări eșuate, demonstrînd, așadar, tocmai ineficiența măsurilor întreprinse sau, adeseori, doar schițate.

Dincolo de temeinica analiză științifică la care sînt supuse diferitele edicte imperiale din sec. IV, considerăm că el reprezintă — și acesta este încă unul din motivele pentru care prezentăm cititorilor revistei noastre acest studiu ce vede pentru prima oară lumina tiparului în limba română (cu titlul și subtitlurile redacției noastre); el a mai fost publicat în franceză, în culegerea de studii Daco-Romania antiqua **— o subtilă încercare de referire,** mutatis-mutandis, **la aspecte atît de caracteristice realității românești din cele peste cinci decenii de succesive dictaturi. Traducerea edictelor imperiale din limba latină aparține fiicei savantului, prof. univ. dr. Zoe Petre.**

G.D.

Delaţiunea — flagel al Romei antice

Delatorii - un soi de om menit ruinei binelui public
(Tacitus, Anal. IV, 30)

În repetate rînduri, istoricii Imperiului se refera la deserviciile facute de fițuicile calomniatoare și delatoare, a căror activitate devenea cu atît mai periculoasa cu cît o neîncredere reciproca despărțea cu rare excepții, pe împărați de Senat. Zgomotoase, procesele politice care au rezultat de aici sînt bine cunoscute. Însă ele nu erau singurele care să tulbure viața publică romană. Mult înaintea unui Fulcinius Trio, care, în vremea lui Tiberiu, adusese nenumarate acuzații unor concetățeni ai sai, cunoaștem — grație lui Cicero — numele lui C. Erucius care, cu un secol înainte, îi dăduse, atît prin egalitatea crimei, cît și prin identitatea mijloacelor, un exemplu, din pacate, trist. Acest gen de fapte a marcat începutul unui flagel, care, citîndu-l pe Tacit, „a sfîrșit prin a izbucni și a invada totul". Stigmatizați de opinia publica, dar încurajați de un mare numar de împărați care au știut sa profite de ei, defaimatorii și delatorii au facut la Roma o lunga și trista cariera.

Deși condițiile politice s-au schimbat cu totul, ei nu au lipsit nici în perioada Imperiului tîrziu. Dimpotriva, aria raului comis de ei s-a largit cu atît mai mult cu cît Statul invadase numeroase activități economice și sociale consi-

derate pina atunci ca aparținînd vieții strict private.

E cazul, așadar, sa ne miram ca, contrar predecesorilor lor, împaraţii secolului IV renunțasera la o asemenea sursa de informații. Cel puțin decretele imperiale insista în repetate rînduri pentru ca glasurile delatorilor sa fie înabușite din prima clipa, sau chiar ca denunțurile anonime sa fie arse inainte de a fi citite. Exista deci, cel puțin în aceasta ordine de idei, o situație cu totul noua în raport cu ceea ce se petrecuse cu cîteva secole mai devreme. Faptul merita, credem noi, sa fie analizat mai îndeaproape, cu atît mai mult cu cît asemenea dispoziții par sa fi fost eludate cu o tenacitate simptomatica.

Nu s-ar putea explica altfel un fapt în aparența straniu, anume ca una și aceeași dispoziție sa fie repetata la intervale mai mici sau mai mari, cu o insistența care pledeaza suficient asupra eficacitații sale.

Potrivit *Codului Teodosian*[1], debutul politicii imperiale în acest domeniu s-a produs în timpul lui Constantin. Intr-adevar, nu e lipsit de interes sa subliniem faptul ca primele legi privind problema delatorilor au fost emise la 1 decembrie 312 deci imediat dupa victoria asupra lui Maxentiu și intrarea triumfala a împaratului în capitala imperiului. Tonul fulminant al acestei legi ne da masura atît a raului cît și a neputinței puterii centrale în privința sa: „Sa fie strivit raul mai mare decît toate pentru viața oamenilor, pacostea odioasa a delatorilor, și sa fie sugrumata în proprii sai clești și taiata din radacina, astfel ca judecatorii sa nu îngaduie nici calomnia, nici vocile ostile. Și daca totuși se va afla vreun delator, acesta sa fie supus pedepsei capitale". O luna mai tîrziu, decretul din 18 ianuarie 313, cere pedeapsa capitala pentru oricine s-ar face vinovat de eludarea dispozițiilor cuprinse în el. Însuși faptul ca în panegiricul adresat în 313 noului împarat, Eumeniu ține sa sublinieze atitudinea ferma a lui Constantin fața de delatori — *prohibitive delationes* — reflecta în mod sugestiv o situație pe care contemporanii puteau, fara îndoiala, s-o aprecieze mai bine.

Condamnați chiar și fără vină

Cîțiva ani mai tîrziu, un decret din 29 martie 319, adresat vicarului din Africa, amintește pentru prima oară în secolul IV pamfletele defăimătoare care, se știe, mișunau la sfîrșitul Republicii și la începutul Imperiului. Exasperat de insolentele scrieri ale unui Cassius Severus, Augustus însuși a readus în vigoare legea de majestate, punînd astfel în cauză, pentru a-l cita din nou pe Tacit, nu numai actele dar și cuvintele adversarilor săi politici. Punctul de vedere net diferit al lui Constantin în privința unor asemenea texte anonime n-ar putea induce în eroare asupra fermității politicii sale față de adversarii personali, care, fără îndoială, nu-i lipseau. Dacă în afacerea pamfletelor africane s-a situat contra politicii predecesorilor săi, aceste calomnii priveau desigur oameni politici care nu erau adversarii săi. Poate se refereau la activitatea în Africa a foștilor partizani ai lui Maxentiu. Nu putem spune nimic în această privință. La fel de adevărat este că decretul lui Constantin stipulează, pe de o parte că persoanele ale căror nume nu făceau obiectul denunțurilor anonime nu au de ce să se teamă de autoritățile locale și pe de altă parte, că o dată dovedită activitatea lor răufăcătoare, autorii unor astfel de scrieri vor fi condamnați la supliciu, chiar dacă ar fi în situația să dovedească cel puțin o parte din afirmațiile lor. Acest ultim punct al hotărîrii imperiale este, fără îndoială, surprinzător. El este totuși atît de frecvent în decretele imperiale ale secolului IV referitoare la denunțurile anonime, încît dovedește că în lupta contra unui atare flagel, puterea centrală prefera alte surse de informație dacă nu mai cinstite, cel puțin mai obiective. În schimb, împăratul își îndemna supușii la dezvăluirea cu curaj și sinceritate a abuzurilor funcționarilor publici, oricare ar fi rangul sau locul lor: „Să spună fățiș și limpede cine are ceva de spus. Dacă se va dovedi adevărul [celor spuse], eu însumi mă voi răzbuna pe cel care pînă atunci m-a înșelat, simulînd integritatea. Cel care va fi dezvăluit și dovedit atare lucru, va fi răsplătit și cu onoruri, și cu fapte". Se pare însă că aceștia nu și-au plecat urechea la invitație. Știau, fără îndoială, la ce puteau să se aștepte, căci denunțurile anonime nu s-au mai perpetuat. Pe de altă parte, autoritățile provinciale nu au mai recurs și nu au mai abuzat de anunțurile anonime, eludînd, nu o dată, dispozițiile imperiale privitoare la acest subiect. Din acest punct de vedere, constatăm o diferență sensibilă între politica de guvernămînt central și cea adoptată de administrația provincială. Numai prin insistența acestei administrații periferice, se explică decrete de felul celui din 25 februarie 315 prin care se permite birourilor proconsulului și vicarului de Africa să păstreze în arhivă fițuicile respective, dîndu-le dispoziție să nu facă în nici un fel caz de informațiile conținute. Împăratul mergea pînă la a interzice reprezentanților săi din provincii să facă aluzie la conținutul unor astfel de denunțuri anonime, care meritau, adaugă el, să fie puse pe foc. În decretele sale referitoare la delațiunile anonime, el dovedește o insistență ce merita a fi subliniată, fie și numai pentru a arăta eșecul unei bune și ineficace intenții. Totuși în timpul domniei succesorilor săi, situația nu face decît să se înrăutățească. Decretele lui Constantin din 335 și 338 au fost întărite de Valentinian și Valens. Un decret

[1] Cod de legi promulgat de împaratul Theodosie II (401-450) în anul 438

Remarcabil reformator al Imperiului roman, Constantin cel Mare (306-337) și-a îndreptat atenția (sugestiv ilustrată, parca, de privirea ochilor sai) și spre stavilirea valului de delațiuni cu care se confrunta societatea romana în sec. IV

din martie 365 cerea pedeapsa capitală nu numai pentru autorii delațiunilor, dar și pentru cei care după ce le-au găsit sau citit, nu au distrus sau aruncat pe foc astfel de scrisori. „Furoarea scrisorilor anonime", pentru a folosi termenii proprii decretului din 9 noiembrie 368, era totuși departe de a se potoli. Măsuri și mai severe au fost luate în privința celor ce ar fi răspîndit defăimări citite în biletele anonime, afișate în orice loc public sau privat. Toată această ofensivă era totuși destinată eșecului. În frazeologia emfatică și zadarnică, proprie decretelor imperiale din perioada Imperiului timpuriu, mesajele anonime care mișunau pretutindeni sînt comparate cu „săgeți înveninate aruncate asupra dușmanilor".

Dar aceste mesaje anonime nu erau totuși pentru oamenii secolului IV singurul mijloc de a-și ostoi setea de razbunare sau de a-și atinge scopul. În afara de anunțurile anonime sau semnate cu nume false, mai era mulțimea de delatori propriu-ziși, a caror activitate a invadat majoritatea sectoarelor vieții publice. Noi am subliniat deja atitudinea ferma a lui Constantin în privința lor chiar de la începutul domniei sale. Avea sa revina în actualitate la doi ani dupa moartea sa, caci un decret din 22 martie 335 permitea victimelor denunțatorilor sa ceara judecatorilor sa intervina pentru ca aceștia să fie pedepsiți cu severitate. Zece ani mai tîrziu, printr-un decret din 15 mai 345 Constantin interzicea delatorilor accesul în biroul curții sau al *Comes rerum privatorum* (Comitet al treburilor particulare), înainte ca un judecator obișnuit sa fi verificat fundamentarea reclamațiilor lor.

Împărați — între ciocan și nicovală

În rest, severitatea imperiala în privința delatorilor era mai mult aparenta decît reala. Birourile administrației centrale sau provinciale nu puteau sa faca abstracție de asemenea activitați. Într-adevăr, un decret din 11 octombrie 418 ne explica mai clar sensul acestui gen de activitate a lor, care, departe de a fi interzisa, devenise aproape necesara: „Delatorii, fara de care am poruncit sa nu se primeasca și sa nu se instruiasca nici o plîngere".

Înainte de toate, denunțurile lor furnizau destul de des birourilor financiare ale administrației romane probe grație carora multe bunuri caduce reveneau Statului. Într-adevar, la *Comes rerum privatorum* s-au adresat majoritatea decretelor în chestiune și fara îndoiala ca el era interesat ca denunțurile sa fie luate în considerație. Cît despre delatori, ei vor profita din plin. În rest, aici era vorba de o veche tradiție romana care precizase altadata la cît se ridicau beneficiile lor în astfel de procese. Frecvența decretelor imperiale privind rolul acestor auxiliari prea întreprinzători ai justiției romane, dovedește ca erau destul de numeroși, mai ales în bogatele provincii din Africa și Asia, a caror viața economica pastra înca o parte cel puțin a vechii sale straluciri. Prinși între nicovala datoriei lor fața de toți supușii despre care nu puține decrete fac caz și ciocanul veșnic și tracasant al propriilor lor birouri, împarații secolului IV au fost obligați sa recurga la un compromis, despre care singurul lucru ce se poate spune este ca dadeau dovada cea mai zdrobitoare a propriei lor neputințe: delatorii, de care administrația nu se putea lipsi, trebuiau sa fie pedepsiți cu pedeapsa capitala daca se faceau vinovați de doua denunțuri publice.

Într-adevar, doua decrete ale aceluiași an — primul datînd din 30 ianuarie, al doilea din 14 septembrie 380 — pre-

cizeaza acest fapt mai curînd straniu: chiar daca puteau dovedi veracitatea celui de-al treilea denunţ, delatorii trebuiau totuşi să fie condamnaţi la supliciu. Un al treilea decret, emis la 11 octombrie 418, cauta sa intimideze şi mai mult pe delatori, amintindu-le pericolul caruia se expun înca de la primul pas în aceasta trista carieră: „Delatorii, fara de care am poruncit să nu se primeasca şi sa nu se instruiasca nici o plîngere, sînt constrînşi de catre noi la o condiţie de certitudine a denunţului. Daca întîia oara vor dovedi [veracitatea] denunţului, nu vor avea nimic de suferit; dar staruinţa lor în repetarea acestei fapte este primejdioasă şi ei trebuie să ştie asta; caci daca vor denunţa a treia oară, nu vor mai fi obligaţi să dovedeasca adevarul denunţului, ci vor fi de-a dreptul supuşi pedepsei pe care o vor avea de îndurat", etc. Prin chiar excesul severităţii lor, aceste decrete dovedeau cît de mare era deja rául, a carui origine mergea pînă la principiile după care Diocletian şi Constantin reorganizasera Imperiul după grava criza pe care o traversase.

În cîteva decrete ale aceleiaşi epoci, denunţatorii de origine servilă (deci care nu făceau parte din rîndul populaţiei socotite libere) constituie o categorie aparte. Numarul lor trebuie să fie destul de ridicat de vreme ce două decrete, emise în aceeaşi zi — 15 martie 376 — cereau, cu excepţia crimelor de lez-majestate, pedeapsa capitală pentru cei eliberaţi dar şi pentru sclavii care s-ar face vinovaţi de ele. „E mai bine să interzici o voce funestă, decît sa o asculţi" adauga un al treilea decret, emis la 8 noiembrie 397 care continua astfel în acest gen de afaceri judiciare vechea tradiţie romana.

Un edificiu ameninţat de ruină

Împăraţii sec. IV n-au ezitat, aşadar, să ia măsurile cele mai dure pentru a stăvili un rău care invadase majoritatea compartimentelor vieţii publice. Ei au trebuit cu toate acestea să se încline în faţa unei realităţi politice şi sociale care s-a dovedit mai puternică decît voinţa lor. Climatul necesar dezvoltării unei activităţi necinstite şi lucrative fusese creat de chiar sistemul adoptat de Diocletian şi desăvîrşit de Constantin. După grava criză din sec. III, Imperiul roman se transformase într-un despotism de stat, singurul capabil de a amîna pentru încă puţin, ruinarea unui edificiu care ameninţa să se prăbuşească din toate părţile. El a generat o ierarhie a nenumăraţi funcţionari şi i-a aplicat o administraţie tracasantă şi o strictă supraveghere poliţistă. Tirania birourilor administraţiei centrale şi provinciale va agrava astfel sarcina, pe zi ce trecea mai insuportabilă, care apăsa asupra majorităţii supuşilor imperiului. Numai o minoritate constituită din înalţi demnitari ai statului şi bogaţi proprietari de *latifundia* era scutită. Individul nu va mai fi de acum înainte un instrument în serviciul statului, a cărui victimă şi sprijin era simultan.

Obligaţi să organizeze în cele mai mici detalii funcţionarea unui aparat administrativ din ce în ce mai incomod, împăraţii din sec. IV au încercat să împiedice cîteva, cel puţin, din inevitabilele abuzuri comise de această nouă şi nesătulă aristocraţie de robă, care recurgea la tot felul de mijloace pentru a ajunge la scopuri nu totdeauna identice cu cele ale statului. Frecvenţa denunţurilor anonime reflecta cel puţin o parte a acestei stări de lucruri. Activitatea delatorilor, susţinută de birourile administraţiei provinciale, reflecta o alta. Nimic nu ne dezvăluie mai bine puterea ce li se atribuie, decît repetarea legilor severe care interziceau sau limitau activitatea lor. A urmări cu o rigoare crescîndă recurgerea la aceste mijloace necinstite, însemna a admite implicit cît de reală era puterea delatorilor. Teama de pedeapsa supremă nu era suficientă pentru a-i întoarce de la convingerile lor pe cei care aveau încredere în eficacitatea unor asemenea denunţuri. Ea făcea apel la prea multe patimi omeneşti pentru a nu fi auzită, reflecta prea bine contradicţiile unei societăţi care se găsea în ajunul destrămării. Regimul său politic şi economic sufoca orice efort individual şi nu mai cerea majorităţii supuşilor săi decît o supunere totală, graţie căreia o minoritate de funcţionari şi de mari proprietari latifundiari sperau să menţină în viaţă un stat anchilozat în structura sa economică şi socială perimată.

Activitatea delatorilor ca şi frecvenţa scrisorilor anonime subliniază încă o dată contradicţia fără soluţie în care se angajase Imperiul roman în ajunul căderii sale. Răul era generat de un rău şi mai mare şi poate împăraţii înşişi, care trebuiau să-şi dea seama de pericol, nu erau mai puţin sensibili la efectul unei otrăvi care infectase deja întregul organism al statului.

Ar fi poate interesant să adăugăm, în această ordine de idei, ecoul pe care această luptă contra delatorilor îl găseşte în scrierile istoricilor bizantini. Printre sfaturile pe care Justin II le-a dat lui Tiberiu în 574 în prezenţa Senatului, cînd l-a ridicat la rang de cezar, împăratul ţinea să-i recomande să nu asculte de denunţători.

Dacă împăratul socotea necesar să-şi avertizeze cezarul asupra unui astfel de pericol, aceasta confirmă încă o dată eşecul luptei, pe cît de crîncene pe atît de inutile pe care împăraţii secolului IV au dus-o contra delatorilor propriei lor epoci. ■

În româneşte de
Maria BERCEANU

EXPRESII CELEBRE

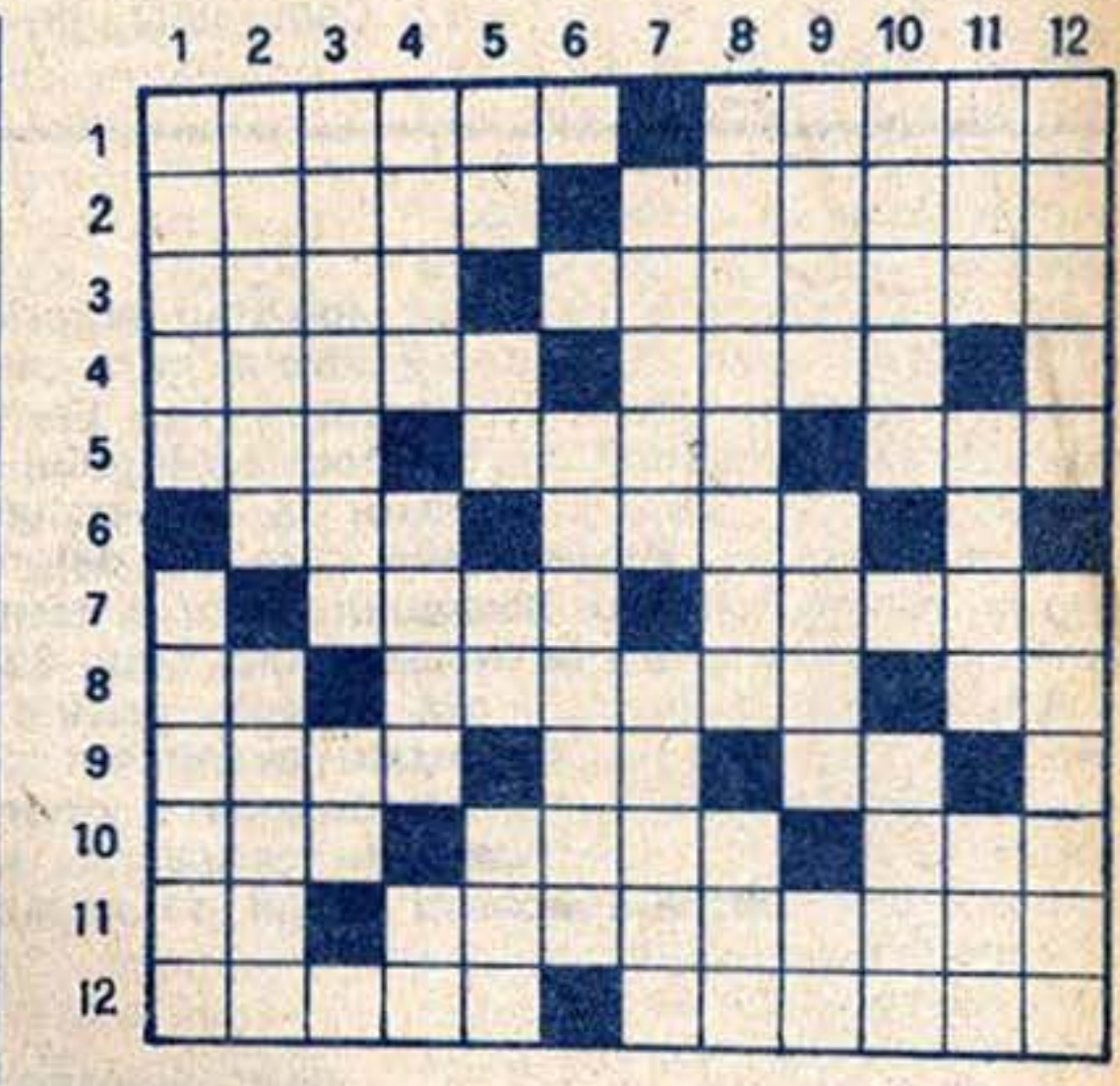

ORIZONTAL: 1) Scriitor și om politic roman (Marcus Tullius), autorul cugetării: „Consuetudo quasi altera natura" (lat.: „Obișnuința e a doua natură") - Unul dintre cei șapte înțelepți căruia i se atribuie (printre alții) paternitatea vestitei inscripții de pe frontispiciul templului lui Apollo din Delfi: „Cunoaște-te pe tine însuți!". 2) Podoaba feminină - „Repetito est mater studiorum" („Repetiția este mama învățăturii"), precept profesoral din școlile vechi cu predare în această limbă, atribuit lui Quintilian. 3) „Nimic nou sub soare", cuvinte din *Eclesiastul*, atribuite acestui rege (1082-975 î.e.n.), ce se referă la stereotipia fenomenelor. 4) A prevedea într-un buget o sumă de bani pentru un anumit scop - „Ce-i în... și-n capușa". 5) Fluviu în V. Europei - Cale (fig.) - „Homo novus" (lat.: „Om..."); Cicero a folosit această expresie în lucrarea *De officiis* 6) Marele poet latin Ovidiu este autorul expresiei „Seris venit usus ab annis" (lat.: „Înțelepciunea vine o dată cu...", neart.) - Pisc în Alpi. 7) Localitate în U.R.S.S. - Primul rege al Romei, după cum spune legenda, reprezentat de romani și pe monedele lor cu două fețe, una privind spre trecut, alta spre viitor. 8) Eugen Tomescu - „Ex nihilo nihil" (lat.: „Din nimic, nimic"); acest început de vers din poemul *De rerum natura* cuprinde un principiu filosofic al autorului (Lucrețiu) și al acestui filosof grec (341-270 î.e.n.) - Sorin Enescu. 9) „Qualis artifex pereo!" (lat. „Ce artist mare piere!"); istoricul Suetoniu, în *Viața lui...* relatează că acestea au fost ultimele cuvinte ale împăratului roman - Lucian Ursu - Ion Aldea. 10) „...modus in rebus" (lat.: „Există o măsură în toate"; Horațiu, *Satire)* - Una dintre cele trei zeițe ale mitologiei grecești „generatoare" a cunoscutei expresii „Mărul discordiei" ce a dus la vestitul război al Troiei - Localitate în S.U.A. 11) Cornel Ene - „Lege nescrisă"; expresia aceasta, pe care o găsim în scrierile lui Platon, Tucidide și ale acestui mare gînditor al antichității (384-322 î.e.n.), se referă la principii vechi care, deși nescrise, aveau putere de lege. 12) „De bun...", „De rau...", expresii ce își trag originea din antichitatea romană - „La grande muette" (fr.: „Marea mută"), perifrază prin care era denumită instituția respectivă; autorul expresiei a rămas necunoscut (pl.).

VERTICAL: 1) „Alea iacta est" (lat.: „Zarul este aruncat"), cuvinte rostite de către acest mare general roman în momentul în care a traversat Rubiconul - „Docendo discitur" (lat.: „Înveți, învățînd pe alții"), expresie uzuală extrasă din *Epistole morale*, lucrare a unui filosof, scriitor și om de stat roman (Lucius Annaeus). 2) „Dolce farniente" (it.: „Dulce trîndăvie"), expresie folosită în această țară a Europei spre a ridiculiza pe leneși - Regele legendar al Atenei în mitologia greacă, cel ce a reușit să iasă din celebrul labirint cu ajutorul „firului Ariadnei". 3) „Tabula rasa" (lat.: „Tablă ștearsă"), expresie a acestui filosof (Aegidius), supranumit „princeps theologorum" - Radu Tudoran. 4) Fiu al lui Attila - Limbă vorbită în Zair - Anton Ulmu. 5) Radu Alexe - Alfa și Omega, litere grecești - Oliviu Popescu - Interjecție. 6) „E pur si muove" (it.: „Și totuși se mișcă"), faimoase cuvinte rostite de acest fizician și astronom italian (1564-1642). 7) „Si vis pacem para bellum" (lat.: „Dacă vrei pace, pregătește-te de război"), expresie a scriitorului Flavius Vegetius Renatus; după 13 veacuri, inspirat din dictonul de mai sus, acest poet german (Friedrich) a lansat expresia similară: „Pace înarmată" - Capcana. 8) „Faber est suae quisque fortunae" (lat.: „Fiecare este făuritorul propriului său destin"), expresie a acestui istoric și om politic roman (87-35 î.e.n.) - Anul trecut (abr. uz.). 9) Comandant epeean din Elida - „Nemo propheta in patria sua" (lat.: „Nimeni nu-i profet în... lui", pl.; *Cartea lui Luca)* - „Homo sum et humani nihil a me alienum puto" (lat.: „... sînt și nimic din ce-i omenesc nu mi-e străin"). 10) Țarm - „Ars longa, vita brevis" (lat.: „... e lungă, viața e scurtă"), aforism al celebrului medic grec Hipocrat. 11) Localitate în S.U.A. - „Finis coronat..." (lat.: „Sfîrșitul încununează opera"), maxima a lui Ovidiu - Localitate în Somalia. 12) Gen de struți din America de Sud - „... lui Pericle", perioada cînd acest orator al Greciei antice a condus Atena, expresie ce desemnează o epocă de progres deosebit (pl.; neart.).

Lucian VASILESCU

Dicționar: OGAS, AUTT, ALOL, RIO, ILEO, OTOS, ONO, IET.

Soluția careului *Atlantida:* CRETA - PABST - AARU - CLIENT - MM - ROUA - N - R - PALLOTTINO - AGUA - ROBERT - NEC - GENITIV - E - EGUM - S - C - LA - TAUR - PAL - LIA - NR - SALE - ATLAS - ATICA - AILIANOS - C.

SIMBOLUL CREDINŢEI ADEVĂRATE (VII)

Conf. univ. dr. REMUS RUS

În episodul anterior, am prezentat — utilizînd între sursele documentare lucrarea The Early Christian Church, **datorată teologului britanic J.G. Davies, profesor la Universitatea din Birmingham — împrejurările care au determinat convocarea Conciliului (sau Sinodului, potrivit terminologiei Bisericii răsăritene) de la Niceea, din anul 325. Prezentăm, în continuare, noi aspecte privind desfăşurarea acestui important eveniment din istoria creştinismului, precum şi a unor sinoade ulterioare, care au consacrat, spre finele veacului IV, biruinţa acestei religii pe o însemnată întindere a Vechii Lumi.**

Pacea mult rîvnită

Doi episcopi au refuzat sa iscaleasca hotarîrile sinodului. Acest refuz ridica marea problema a unanimitaţii. In cele din urma, soluţia s-a gasit. Cei doi au fost înlaturaţi de împarat, invocîndu-se argumentul ca obiecţiunile lor nu aveau implicaţii doctrinare, ci jurisdicţionale, în speţa se împotriveau canonului 6, care îi punea sub jurisdicţia Alexandriei, ei fiind din Libia.

O alta problema de interes general pentru Biserica, dezbatuta la acest sinod, a fost *stabilirea datei Paştelui.* Inca din sec. II aparusera unele neînţelegeri cu privire la data serbarii acestei zile. Sinodul a decis ca Paştele *sa fie observat în Duminica întîia după luna plină ce urmează echinocţiului de primăvară.* Daca se întîmpla ca aceasta data sa cada în aceeaşi zi cu Paştele iudeilor, creştinii amînau sau devansau sarbatorirea cu o saptamîna. Data propriu-zisa urma sa fie comunicata tuturor Bisericilor de catre episcopul Alexandriei, întrucît acest oraş era centrul principal al cunoştinţelor astronomice din acele timpuri.

Inscripţie funerara creştina din Dobrogea (sec. IV-VI), atestînd vechimea acestei religii pe meleagurile dintre Dunare şi Mare

Se înţelege ca au mai fost rezolvate şi alte probleme de ordin doctrinar şi practic. Deşi sinodul de la Niceea s-a încheiat cu un succes deplin, hotarîrile lui nu au adus mult rîvnita pace în sînul Bisericii. Daca în primele trei veacuri de existenţa, comunitatea creştina a izbutit sa-şi afirme dorinţa sa de unitate şi a cîştigat batalia împotriva Imperiului, catre mijlocul sec. IV, aceeaşi Biserica îşi pierdea, dintr-o data, armonia sa launtrica, scindîndu-se în grupari ostile. In plus, creştinii, care pînă atunci refuzau să se supună poruncilor imperiale, au început sa solicite ajutorul braţului profan pentru a închide porţile lacaşurilor de cult rivale şi să aresteze preoţii acestora. Raţiunea acestei transformari trebuie cautată în fuziunea abruptă dintre Biserica şi Imperiu. Înainte de Niceea, viaţa Bisericii se întemeia pe libertate, iar calitatea de membru al comunitaţii creştine presupunea jertfa. Niceea a schimbat radical aceste situaţii, Biserica devenind o instituţie privilegiata. Statul şi-a asumat responsabilitatea protejarii unitaţii şi ortodoxiei ei. Cei ce încalcau

normele Bisericii, erau pedepsiți ca delicvenți civili. Marturisirea de credința, care pîna atunci era o taina descoperita doar celor inițiați, a început sa fie facuta în public și aparata cu atîta strașnicie, încît orice cleric care îndraznea sa devieze de la tradiție era pasibil de pedepse aspre. Conducatorii Bisericii, care se bucurau de autoritate pur morala, s-au vazut peste noapte transformați în oficialitați imperiale cu puteri de constrîngere, carora unii nu le rezistau, comportîndu-se ca tiranii. Un exemplu în aceasta privința îl constituie episcopul George, trimis în Alexandria, în anul 357, pentru a-l înlocui pe Atanasie. El a tratat cu atîta asprime pe cei care refuzau sa-l recunoasca, încît propria „turma" l-a alungat din cetate.

În sfera doctrinei, învațatura creștina era dezbatuta în locuri publice. Adeseori, aceste dispute erau dominate de ostilitați verbale, care degenerau în acte de violența. Toleranța și moderația erau considerate o tradare a adevarului; statul trebuia sa intervina pentru a calma spiritele.

Neliniștea din sînul Bisericii a coincis cu perioada de zbucium din Imperiul roman. Fiii lui Constantin, Constantius (337-361), Constantin II (337-340) și Constans (340-350) au început sa se certe și sa se lupte între ei, slabind imperiul în fața presiunilor barbare. Nepotul și succesorul lor, Iulian Apostatul a încercat — cum am vazut în episodul anterior — sa reabiliteze fara succes, paginismul. Valens (364-378) a sprijinit gruparea eretica ariana, de-abia Teodosie I (379-395) restabilind pacea în Biserica și în imperiu. În acest scop el a convocat cel de-al doilea sinod ecumenic de la Constantinopol, în anul 381, proclamînd ortodoxia niceeana.

Victoria obținuta de Biserica nu s-a datorat sprijinului imperial, cît mai ales activității neobosite a trei mari personalitați cunoscute sub denumirea de Parinți capadocieni. Este vorba de Sf. Vasile cel Mare (329-379), Sf. Grigore de Nazians (330-379) și Sf. Grigore de Nisa (335-396).

Macedonieni și maratonieni

Acești mari conducatori ai Bisericii nu au mai cautat suportul sau favorul imperial, ci, prin scrierile lor, au clarificat și impus formula doctrinara de la Niceea, subliniind consonanța ei cu tradiția apostolica a Bisericii. În acest scop, ei au conceput un nou vocabular teologic, capabil sa exprime cele mai fine nuanțe doctrinare. De un real folos în aceasta munca a fost filosofia greaca pe care acești parinți o cunoșteau foarte bine. În același timp, Parinții capadocieni vor transforma Biserica într-o mare forța sociala, angajînd-o în activitați sociale de ajutorare. În acest fel, Biserica avea un impact deosebit asupra lumii pagîne și, în consecința, vom asista la convertirea în masa a paginilor la creștinism. Aceasta convertire masiva nu a avut însa numai urmari pozitive, ci a ridicat și mari probleme. Una dintre acestea a fost înmulțirea și diversificarea ereziilor. Pe lînga erezia lui Arie, îndreptata împotriva celei de a doua Persoane din Sfînta Treime, a dumnezeirii Fiului, apare o alta mișcare eretica, ce va lua în discuție dumnezeirea Duhului Sfînt, egalitatea și consubstanțialitatea Lui cu Tatal și Fiul. Partizanii acestei mișcari au fost numiți *pneumatomahi*, adica luptatori împotriva Duhului, *macedonieni* sau *maratonieni*, dupa Macedoniu și Maratoniu, întemeietorii acestei erezii.

Împotriva acestei mișcari eretice s-au distins Parinții capadocieni, care au respins cu tarie toate afirmațiile greșite și tendențioase ce duceau la denaturarea credinței adevarate.

Vazînd ca pneumatomahii tulbura și amenința liniștea și stabilitatea sociala din imperiu, împaratul Teodosie a convocat un nou sinod ecumenic, al doilea, la Constantinopol, în anul 381, la care au participat doar 150 de episcopi.

Atmosfera din acest sinod a fost mult mai agitata decît în timpul celui de la Niceea, iar gruparea eretica a pneumatomahilor s-a menținut pe poziții, parasind lucrarile, în pofida îndemnurilor la împacare ale împaratului Teodosie.

Tot la acest sinod a mai fost combatuta erezia lui Apolinarie de Laodiceea. Acesta dorea sa explice modul unirii firii dumnezeiești cu firea omeneasca în persoana lui Iisus Hristos. În acest scop, Apolinarie facea uz de concepția trihotomica a lui Platon, potrivit careia omul ar fi compus din trup material, suflet animal și suflet rațional și nemuritor. Astfel, susținea el, Hristos a primit la întrupare un trup omenesc cu suflet animal, însa a fost privat de sufletul rațional, deoarece locul rațiunii sau al minții l-a luat Logosul, Cuvîntul lui Dumnezeu. Prin aceasta concepție eronata, Apolinarie distrugea integritatea și deplinatatea firii umane a Mîntuitorului primita la întrupare. Consecințele învațaturii sale erau deosebit de primejdioase, punînd în pericol autenticitatea lucrarii de mîntuire savîrșita de Hristos.

Sinodul de la Constantinopol a condamnat aceste doua erezii, pneumatomaha și apolinara. Totodata, el a revizuit și completat *Simbolul de credința niceean* cu înca cinci articole de credința. În acest fel, a fost formulat *Simbolul de credința niceo-constantinopolitan*, care va sintetiza învațatura creștina despre Sfînta Treime, despre Întrupare și despre Biserica. Acest simbol, numit *Crez*, va fi apoi acceptat de întreaga Biserica creștina, ca mijloc de marturisire a credinței adevarate.

La patru veacuri dupa nașterea Mîntuitorului, creștinismul — biruitor pe întregul cuprins al Imperiului roman și pe o buna parte a lumii cunoscute atunci — intra într-o faza noua a evoluției sale. ■

„O MINUNE A LUMII“ ESTE DISTRUSĂ

CHARLES MEYER

„Există într-un colț de lume o minune a lumii; această minune se numea Palatul de vară, scria Victor Hugo căpitanului Butler la 25 noiembrie 1861. Închipuiți-vă un fel de construcție inexprimabilă, ceva care aduce cu un edificiu lunar și veți avea în fața ochilor Palatul de vară. Construiți un vis cu marmură, jad, bronz și porțelan, faceți-i schelăria din lemn de cedru, acoperiți-l cu pietre prețioase, drapați-l în mătase, faceți-l aici sanctuar, colo harem, dincolo citadelă, puneți-i zeii, puneți-i monștrii, lăcuiți-l, emailați-l, auriți-l, fardați-l, puneți niște arhitecți care să fie și poeți să construiască cele o mie și una de vise ale celor o mie și una de nopți, adăugați-le grădini, bazine, țișnitori de apă și de spumă, lebede, ibiși, păuni, închipuiți-vă într-un cuvînt un fel de peșteră uluitoare a fanteziei umane luînd formă de templu și de palat, iată ce era acel monument... Era o capodoperă de un fel înfricoșător și necunoscut, întrevăzîndu-se în zare la ora nu știu cărui crepuscul ca o siluetă a civilizației Asiei, pe orizontul civilizației Europei“.

În palatul Yuanmingyuan, poreclit Versailes-ul împăraților Chinei și situat la nord-vest de Beijing, se aflau adunate multe dintre minunile artei chineze. După trecerea trupelor engleze și franceze, într-o zi de octombrie 1860, n-a mai rămas din el decît cenușa. Istoricul Charles Meyer, specialist în istoria Chinei, a analizat acest act de vandalism într-un articol publicat de revista franceză Historia, **nr. 490 pe care îl reproducem în continuare, într-o versiune prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției noastre.**

Admirația și uimirea barbară

Chinezii desemnau acest ansamblu cu numele de „Trei coline și cinci grădini“ sau mai simplu Yuanmingyuan, „Grădina splendorii strălucitoare“. El a fost conceput, construit și amenajat sub domnia împăratului Qianlong (1736-1795) la nord-vest de Beijing și la cîțiva li (1 li= 547m) de „Colinele înmiresmate“, „un loc fără egal, asemenea unui vas desenat cu maiestrie... un sălaș potrivit doar nemuritorilor“, spunea poetul Wang Youdun. Era un ansamblu fabulos de palate, temple, pavilioane, galerii, grădini și bazine care purtau nume de vis: „Sala cîrmuirii sîrguincioase“, „Pavilionul plimbării într-o pictură“, „Curtea băuturilor fermentate în mijlocul florilor de lotus agitate de vînt“, „Grădina plăcerilor armonioase“ sau „Sala care spinteca norii“.

Din auzite, splendoarea sa era cunoscută peste mari. Voltaire însuși i se făcuse ecou. Foarte puțini europeni au fost însă admiși pentru a o contempla, cu excepția cîtorva iezuiți italieni și francezi. Printre aceștia din urmă, fratele Attiret, pictor oficial la curtea lui Qianlong, se minuna în fața acestor „extraordinare palate de zîne ca în basme“: pe o insulă sau pe o stîncă din mijlocul unui bazin se afla un palat care numara peste o sută de camere sau de saloane „de o frumusețe și de un gust pentru care îmi lipsesc cuvintele“. Reședința obișnuită a împăratului, a femeilor și a cercului sau de intimi se întinde, după spusele aceluiași Attiret, „cît un oraș“. Aceeași uimire și la părintele Benoist, un arhitect iezuit, care descoperea „un fel de curte al cărei acoperiș construit din sidef de perle transparente lasă lumina să pătrundă astfel încît să nu-ți dai seama că această încăpere neobișnuită era acoperită“.

Nimic nu lasă să se întrevadă bogățiile și comorile de artă îngrămădite: aur, argint, bronzuri incrustate cu email negru, cloazoneuri, jaduri verzi, jaduri antice, jaduri albe, cornalină, ametist, pietre dure, lemn prețios, fildeș, mătăsuri broșate, minunate

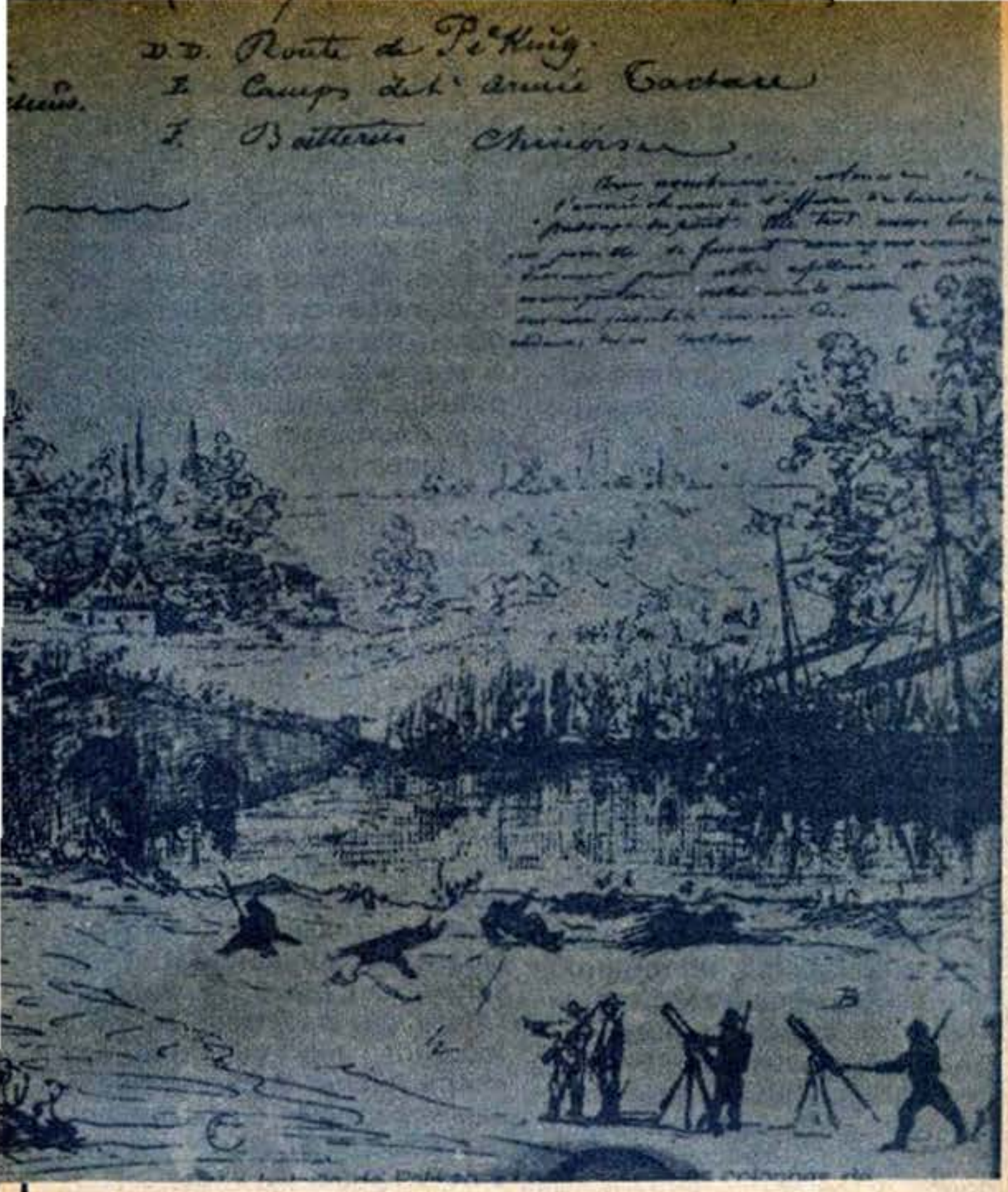

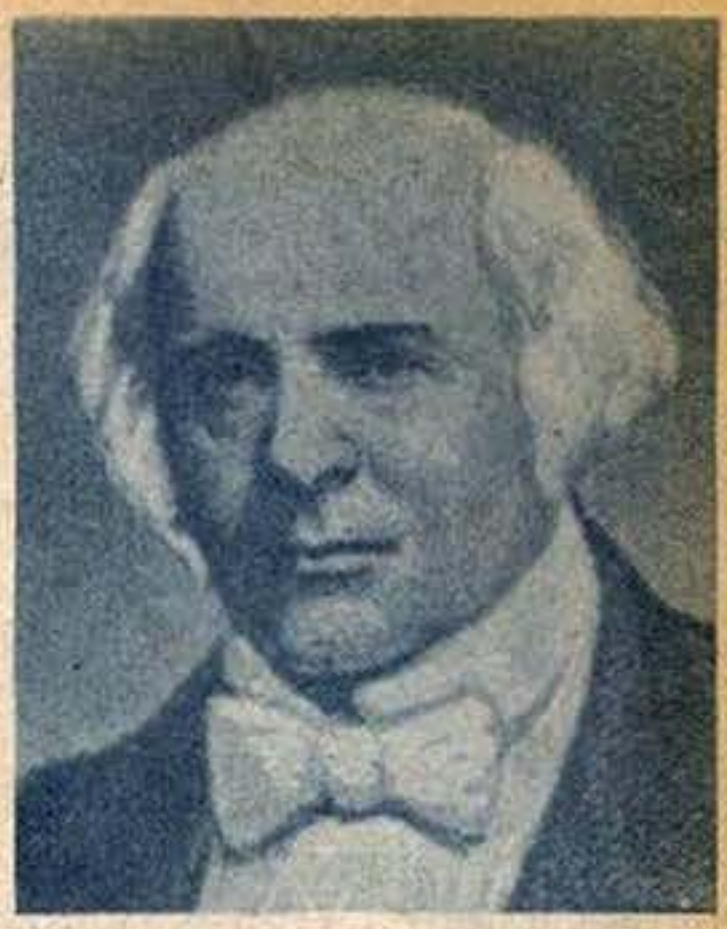

Cei doi „eroi": James Bruce, al VIII-lea Lord Elgin - a dat ordinul de incendiere a palatului (sus) - și Charles Guillaume Cousin-Montauban, conte de Palikao - a ingaduit soldaților sa-l jefuiasca dupa pofta inimii; in stînga: crochiu al unui participant la campanie

porțelanuri, covoare de preț, blanuri inestimabile, lacuri vechi, o extraordinara colecție de obiecte prețioase. Tot ceea ce cultura chineza putea oferi ca delicatețe și rafinament se gasea acolo.

În octombrie 1860, trupele anglo-franceze, venite sa pedepseasca „insolența" împaratului chinez, care se opunea monopolului comerțului cu opiu deținut de negustorii occidentali *(Magazin istoric*, nr. 10/ 1979) — cei englezi în primul rînd — au ajuns în apropierea Palatului.

Împaratul și curtea sa au luat drumul Jeholului. În Palatul de vara abandonat nu mai ramasese decît mîna de eunuci care îl pazea. Francezii au sosit primii în fața zidului de incinta de la Yuanmingyuan, la caderea serii, fiind întîmpinați cu o singura salva trasa din muschetele paznicilor. A doua zi, la 6 octombrie, precedați de o companie de infanteriști de marina, comandantul francez Cousin-Montauban, statul sau major și cîțiva ofițeri englezi au intrat în palatul pustiu. Contele d'Hérisson care îi însoțea a scris: „Ar trebui acum, pentru a descrie toate splendorile oferite privirilor noastre, sa pot dizolva în aur lichid cîte un fel din toate pietrele prețioase cunoscute în care sa înmoi o penița de diamant al carei vîrf ar descrie fantezиile unui poet oriental crescut pe genunchii zînelor și obișnuit de mic sa se joace printre comorile lor himerice..." Au patruns pe rînd în Sala Tronului, lunga de 50 metri, lata de 20 metri și înalta de 15, apoi în apartamentele imperiale în care „pereții, tavanele, sertarele, scaunele, piedestalele, totul este din aur batut cu nestemate. Șiruri întregi de mici divinități sînt cizelate cu un gust atît de desavîrșit, încît valoarea lor artistica depașește cu mult valoarea lor intrinseca:.. Este visul unui bijutier cuprins de febra".

Ce gîndeau în acea clipa învingatorii? Tot d'Hérisson ne spune: „Renunț sa-descriu admirația și uimirea barbarilor care patrundeau între aceste ziduri. Involuntar vorbeam încet și am început sa pașim pe vîrfuri la vederea bogațiilor adunate acolo cu nemiluita pe care proprietarul le abandonase în fuga lui cu seninatatea unui bun burghez ce închide dupa el ușa, lasîndu-și mobila de mahon expusa riscurilor razboiului".

S-au întors din aceasta vizita sleiți, frînți de oboseala, „cu ochii aprinși de tot acest aur". Generalul francez s-a grabit sa dispuna amplasarea santinelelor la toate ieșirile, astfel încît nimeni sa nu

poata patrunde în palat și sa-și dea seama de comoara pe care tocmai o descoperisera. Dar soldații din escorta vorbisera deja la bivuac, iar celorlalți li se stîrnise imaginația visînd cu ochii deschiși la toate aceste bogații aflate la îndemîna.

A început jaful

Cousin-Montauban și comandantul englez au avut atunci un „schimb de vederi", pe care primul l-a relatat cu conștiința împacata a mercenarilor tîlhari de pe vremuri: „Am cazut de acord asupra celor ce trebuia sa facem cu toate bogațiile închise în Palatul de vara și în urma instrucțiunilor pe care le primiseram (?), ne-am hotarit sa le împartim în mod egal între cele doua armate, cu condiția ca fiecare din ele sa le dea întrebuințarea autorizata de regulamente (sic)". Chiar de a doua zi s-au pus pe treaba.

Se prevazuse totul ca jaful sa se desfașoare metodic, în ordine și disciplina. „Comisia" prezidata de un general trebuia sa vegheze, sa stabileasca un inventar al prazii și sa purceada la repartiția ei. Mai întîi, se rezerva partea ce revenea de drept suveranilor din cele doua țari. In legatura cu aceasta, Cousin-Montauban nota: „In alegerea obiectelor facuta de lordul Elgin [reprezentantul Angliei, nepot al celui ce jefuise Parthenonul] am ținut ca regina Angliei sa aiba întîietatea; era un act de galanterie din partea Franței! „Partea rezervata lui Napoleon III cuprindea doua Jou-yi[1] de 40 cm din aur și jad, un costum complet al împaratului Chinei, o pagoda din bronz aurit, vase și divinitați din aur și email luate dintr-un templu, doua enorme himere din cupru aurit, inele, coliere, cupe, lacuri, porțelanuri.

Accesul în Palat era interzis trupelor, dar nu și șefilor lor. Robert Swinhoe i-a întîlnit acolo pe ofițerii francezi:

„Ceasuri de aur și bibelouri prețioase au disparut cu repeziciune în cuprinzatoarele lor buzunare. Generalul i-a lasat pe compatrioții sai sa se serveasca cît puteau de repede vreme de vreo zece minute, dupa care i-a scos afara, repetînd în continuare ca jaful era interzis cu severitate și ca nu îl va tolera. Tabara franceza era ticsita cu matasuri și bijuterii".

Unul dintre ofițerii francezi avea un șirag de perle splendide, fiecare perla mare cît o bila (l-a vîndut apoi prostește la Xianjgang — Hong-Kong — pentru 3 000 lire); alții aveau penare incrustate cu diamante, sau ceasuri și vase incrustate cu perle. Imperturbabila, „comisia" își continua activitațile în mijlocul infanteriștilor francezi, englezi, al vînatorilor, artileriștilor, spahiilor, dragonilor reginei, sikhșilor, arabilor și al culilor (muncitori necalificați, care lucrau cu ziua) chinezi ce asistau la tot acest du-te-vino cu ochii holbați și gura uscata de pofta. Își așteptau rîndul cu o nerabdare tot mai mare.

Nu se știe exact ce a provocat iureșul. Raspîndirea unui zvon, apelurile unor trompete? Intr-o clipa, santinelele au fost împresurate, minate de torentul uman care se rostogolea asupra palatului. Bun observator, d'Hérisson avea sa relateze: „... inca din prima clipa mi-a fost dat sa compar caracterul celor doua națiuni aliate. Francezii se avîntasera cu impetuozitate și individual. Englezii, mai metodici, au înțeles dintr-o privire cum se desfașurau lucrurile și au organizat jaful. Soseau pe caprarii, ca la corvezi, cu oameni echipați cu saci și comandați de subofițeri care, detaliu neverosimil și totuși riguros exact, aduceau pietre de jasp negru pentru încercarea pietrelor prețioase".

Doua armate care înnebunisera! Soldații scotoceau cu capetele cufundate prin cuferele de lac roșu ale imparatesei, pe jumatate îngropați în vrafurile de brocarturi și matasuri, sau își înghesuiau rubinele, safirele, perlele, bucațile de cristal de stînca în buzunare, în camași, în chipie, își încarcau pieptul cu coliere din mari perle. Alții plecau carînd în brațe pendule sau ceasornice de perete. Niște genisti își adusesera securile și spargeau mobilele ca sa ia pietrele prețioase cu care erau incrustate. Unul dintre ei dadea unui cantinier un buddha din aur masiv în schimbul unui pahar de absint, alții se încarcau cu cutiile muzicale și automatele venite din Europa, aflate din abundența în apartamentele femeilor.

Apoi, cei mai puțin norocoși sau ultimii sosiți, furioși ca n-au mai gasit piese transportabile, s-au apucat sa distruga totul cuprinși de un fel de turbare. Stofele prețioase acopereau curțile în straturi groase de cîteva picioare; se serveau de ele ca saltele sau pînza de ambalaj. Odata cu înserarea, în jurul focurilor, s-a înjghebat un imens talcioc în care, vîndute sau schimbate la troc, obiectele cele mai rare treceau dintr-o mîna în alta.

Regrete eterne

Lordul Elgin a hotarit sa incendieze palatul Yuanmingyuan, deoarece, explica el în jurnalul sau: „...aceasta era reședința favorita a imparatului, iar distrugerea sa ar fi dat cu siguranța o lovitura atît orgoliului cît și preferințelor sale!" A facut presiuni și asupra lui Cousin-Montauban pentru a-i face partași pe francezi. Fara succes însa. Generalul, care își retrasese trupele din Palatul de vara, a protestat împotriva unui asemenea act de vandalism, lasînd toata responsabilitatea asupra lordului.

Incendiul a durat doua zile și doua nopți. N-a ramas nimic dintr-una din minunile civilizației umane. Nimic din comorile de arta pe care le cuprindea, între care inestimabile colecții de pictura veche. Nimic din marea biblioteca, a carei distrugere a amintit pe aceea a bibliotecii din Alexandria. Inchipuiți-va

[1] Piesa rituală, care asigura, potrivit credinței populare, realizarea dorințelor

trei mari galerii cum sînt cele de la Luvru, toate pline de carți, depozitate de sus în jos, dupa maniera chineza, culcate în învelișurile lor de carton acoperit cel mai adesea cu matase. Se afla acolo colecția unora din cele mai frumoase și mai rare ediții ale principalelor opere chineze. Numai catalogul lor era format din 128 de volume, descriind 10 500 opere din care unele numarau 5 000 volume, cum ar fi *Enciclopedia* imprimata în sec. XVII sub domnia lui Kangsi.

Odata comisa aceasta ticalosie, vandalii și-au afișat satisfacția: „Lasam în urma noastra o amintire veșnica și sentimentul de teroare din inima marimilor care ne va putea asigura liniștea pe viitor!"

Trupele franceze, care la 9 octombrie ridicasera tabara îndreptîndu-se spre Beijing, ofereau un spectacol insolit: „Mai mult de 300 caruțe erau încarcate numai cu prada. Soldații înlocuisera basmalele albe pe care le purtau în jurul gîtului cu turbane din matase roșie pentru grenadieri, galbena pentru infanteria ușoara, alb-verzui sau roz pentru centru, iar pe ranița carau baloturi enorme".

Cînd știrea distrugerii Palatului de vara de catre expediția anglo-franceza a ajuns în Europa, a produs stupoare, indignare, rușine, o condamnare unanima și fara drept de apel în toate mediile cultivate, interpelarea responsabililor în gazetele din Londra și Paris, care cereau explicații pentru un act ce dezonora națiunile civilizate.

Principalul acuzat, lordul Elgin, a ramas fidel imaginii sale, invocînd necesitatea de a supune China „unei pedepse exemplare". Trebuie sa credem ca regina Victoria (1837-1901) și Palmerston[1] au considerat ca lordul procedase bine, deoarece, în 1862, a fost numit vice-rege și guvernator general al Indiei, unde avea sa moara acoperit de onoruri în anul urmator. Totuși, în memoriile lor, ofițerii lui s-au dezis de el, afirmînd ca nu au fost de acord cu cele întîmplate; ei au respectat doar ordinele!

În ceea ce-l privește pe generalul Cousin-Montauban, care autorizase sau cel puțin tolerase jaful, el nu a gasit ceva mai bun de facut decît sa nege realitatea faptelor, prezentînd o versiune cusuta cu ața alba. Vinovați erau „banditii chinezi, populația fara ocupație care jefuise palatul, iar soldații care îi așteptau la ieșiri n-au facut decît sa le confiște prada"! Niciodata nu s-a abatut de la aceasta versiune.

În climatul frivol în care se scalda societatea pariziana a celui de-al doilea Imperiu, s-au uitat repede „trasnaile" unei armate care mai facuse și alte asemenea ispravi. Dar Victor Hugo a dat friu liber indignarii sale:

„Într-o zi, doi banditi au intrat în Palatul de vara. Unul a pradat, celalalt a incendiat. Victoria poate fi o hoața dupa cîte se pare. Palatul de vara a fost devastat în stil mare de cei doi învingatori, care au împarțit totul pe din doua. Vedem amestecat în toate acestea numele lui Elgin, care are proprietatea fatala de a-l evoca pe cel al Parthenonului. Ceea ce s-a facut la Parthenon s-a facut și la Palatul de vara, mai temeinic și mai bine, ca sa nu mai ramîna nimic. Toate comorile tuturor catedralelor noastre n-ar putea egala acest formidabil și splendid muzeu al Orientului. Existau acolo nu numai capodopere ale artei, dar și gramezi de orfevrarie. Mare isprava, buna pleașca! Unul din cei doi învingatori și-a umplut buzunarele, iar celalalt, vazîndu-l, și-a umplut cuferele: și s-au întors în Europa brat la brat, rîzînd. Aceasta e povestea celor doi banditi.

Noi europenii sîntem cei civilizați, iar pentru noi chinezii sînt barbarii. Iata ce a facut civilizația barbariei.

Imperiul francez a bagat în buzunar jumatate din aceasta victorie, etalînd astazi, cu un fel de naivitate de proprietar, splendidul talmeș-balmeș din Palatul de vara. Sper ca va veni ziua în care Franța, eliberata și purificata, va trimite prada înapoi Chinei spoliate".

Oștean chinez

Au mai ramas cîteva vestigii cruțate de flacari, cum ar fi „Pavilionul de bronz", „Turnul marii înțelepciuni", „Pagoda olanelor smalțuite". Singurele supraviețuitoare ale furiei distrugatoare declanșata de puterile imperialiste occidentale — spun ghizii turiștilor straini, care cred ca este vorba doar de o vaga formula propagandistica. Totuși, regretul etern al chinezilor nu este provocat nici de palatele de vis disparute, nici de aurul și argintul bogațiilor spulberate, ci de admirabilele suluri cu picturi și caligrafii vechi, operele unice și manuscrisele care pastrau o parte din memoria și înțelepciunea antica. ■

Traducere de
Gheorghe MAGHERU

[1] Henry John Temple Pelmerston (1784-1865), om politic britanic, prim-ministru între 1855-1858, 1859-1865.

După repetiția generală de la Dieppe, din 1942, germanii s-au lăudat mereu că vor anihila orice eventuală încercare de debarcare a Aliaților. Dar cînd, la 6 iunie 1944, invazia acestora a avut loc, aproximativ 6 000 nave aliate au ajuns neatinse pe coasta Normandiei și au început să-și debarce trupele, înainte chiar ca germanii să-și dea seama că ele se află acolo[1]. Și aceasta deoarece s-au lăsat păcăliți de o invazie-fantomă, care i-a făcut pe operatorii radar să creadă că Aliații sînt pe cale să debarce la Pas de Calais, la circa 200 mile (aprox. 322 km) nord de țărmurile unde se desfășura reala debarcare.

Această superbă „intoxicare" de război din 6 iunie 1944 a reprezentat punctul culminant al unei bătălii ultrasecrete, desfășurate timp de patru ani pe calea undelor. Cîștigarea ei i-a scutit pe Aliați de pierderi dezastruoase în avioane, le-a menținut supremația aeriană, netezind, în final, drumul ofensivei generale asupra Germaniei.

OPERAȚIA OVERLORD

ȘI RĂZBOIUL RADARELOR

ALLAN MICHIE

200 bombardiere contra 2 găini

Ritmul vijelios al razboiului aerian a facut ca ambele părți combatante să devina vital dependente de legaturile radiofonice, necesare la constituirea și orientarea unor mari formații de bombardiere, ca și dirijarea avioanelor de vînatoare la bombardierele inamice. Obiectivul razboiului desfășurat în eter consta — atît în cazul aparării antiaeriene germane, cît și în al celei britanice — în a dezorganiza legaturile radio și a neutraliza instalațiile de descoperire prin radiolocație ale celeilalte parți.

Măsurile de contraacțiune radio, denumite prescurtat, în jargon oficial, RCM (din engl. *Radio Countermeasures*), au început să se aplice pe ascuns în toamna anului 1940, cînd bombardierele Luftwaffei au întreprins raiduri de noapte asupra orașelor engleze. Echipajele germane erau dirijate la țintă prin fascicule radio înguste, intersectate din cînd în cînd de fascicule perpendiculare, constituind semnalul că aparatele se apropie de obiectiv.

Englezii au hotărît să deregleze aceste semnale. De multe ori germanii puneau în funcțiune fasciculele înainte de raid cu cîteva ore, astfel încît radiofoniștii britanici puteau dispune de timpul necesar pentru a le identifica și

[1] Reproducem acest text, cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din lucrarea *Secrets and Stories of the War* (volumul II).

Rommel, al treilea din dreapta, se pregătește cu minuțiozitate

Eisenhower și Montgomery iau decizia atacului...

reproduce. Ei au retransmis deci aceste fascicule, îndepărtîndu-le încet-încet de la orașul stabilit drept obiectiv.

Pentru un oraș cu suprafața Londrei, sau a altor porturi ușor identificabile, aceasta deviere era relativ ineficace. Dar atunci cînd țintele erau orașe mai mici, aflate în interiorul țarii, aceeași deviere facea adesea ca bombardierele Luftwaffei să-și arunce bombele în cîmp deschis. Cel mai mare succes în devierea undelor s-a înregistrat cînd 200 bombardiere germane au aruncat 400 bombe, ucigînd... 2 gaini.

Dupa ce germanii au aflat procedeul și au renunțat la sistemul de dirijare prin fascicule de unde, înlocuindu-l cu semnale radio transmise de la baza, englezii au mai născocit un șiretlic în războiul radiofonic. Cînd un navigator din Luftwaffe cerea prin radio coordonate pentru stabilirea poziției, un operator radio din R.A.F., transmițînd pe frecvențele folosite de germani, intervenea, dîndu-i date false. Încurcați de indicațiile eronate de navigație, piloții inamici se învîrteau adesea în cerc, rataciți total, pînă la ivirea zorilor, cînd aterizau în sudul Angliei, fiind convinși ca se afla în Franța.

Germanii au fost primii care au înregistrat un succes în bruierea instalatiilor radar. În februarie 1942 navele de razboi germane „Scharnhorst" „Prinz Eugen" și „Gneisenau" s-au strecurat din portul Brest în Canalul Mînecii. Operatorii britanici ai stațiilor radar din zona sudică au observat ușoare semne de bruiaj. Cînd formația navala germana a ajuns în strîmtoarea Dover, bruiajul era deja continuu, împiedicîndu-i pe operatorii britanici să identifice poziția navelor și să dirijeze propriile nave și avioane. Astfel, cele trei nave de razboi germane au trecut cu bine prin canal.

Vocile-fantomă

Cam în același timp au descoperit și britanicii ca radarul inamic poate fi dereglat prin interferențe. Echipajele unor bombardiere ale R.A.F.-ului au raportat ca atunci cînd puneau în funcțiune instalația de recunoaștere IFF (din engl. *Identification Friend of Foe*, emițatoare radio care produc automat un semnal ce stabilește apartenența aparatului de zbor), reflectoarele dirijate prin radar ale inamicului erau uneori stinse sau îndreptate în alta direcție. Instalațiile de recunoaștere au fost prevazute rapid cu dispozitive de bruiaj ce înlaturau caracterul accidental al interferențelor în funcționarea sistemelor radar. Emițatoarele de mare putere instalate de-a lungul litoralului sudic al Angliei au început să bruieze radarul de cercetare îndepartată al inamicului. În paralel cu aceste măsuri de interferența radar, R.A.F.-ul a început sa bruieze legăturile radiofonice morse cu solul, vitale pentru Luftwaffe.

De îndata ce s-a lansat ofensiva măsurilor de contraacțiune radio, s-a declanșat, noapte de noapte, o cursă contra cronometru pe toate lungimile de unda. Germanii făceau mari eforturi pentru a găsi lungimi de unda lipsite de interferențe, iar englezii îi urmareau ca să-i elimine din eter. În cautare de noi lungimi de unda, germanii și-au modificat frecvent aparatura. Dar aproape imediat ce intrau în funcțiune noile instalații, experții britanici produceau propriile lor dispozitive de bruiaj.

Unul dintre acestea, pus la punct în urma depășirii unor dificultăți tehnice aproape insurmontabile, a fost dispozitivul de bruiaj instalat pe bombardiere. Echipamentul era cît se poate de ingenios. Un aparat de recepție cerceta în regim automat lungimile de unda și, de îndată ce se detectau semnale, aparea pe ecran o lumină intermitenta. Operatorul nu avea decît să confirme semnalul de origine și să puna în funcțiune aparatul de emisie, care transmitea un semnal de bruiaj pe canalul astfel selecționat.

Acest aparat de bruiaj, cu denumirea codificată „Trabucul aerian", s-a dovedit atît de eficace, încît germanii au

si cea mai mare operație militara de pina atunci se declanșeaza

fost nevoiți sa utilizeze o instalație de emisie de mare capacitate pentru a transmite în radiofon instrucțiuni verbale catre avioanele de vînatoare de noapte.

Forțele aeriene britanice au instalat o stație de mare putere care sa transmita pe aceleași frecvențe, iar o serie de „voci-fantoma" au început sa emita instrucțiuni contradictorii și informații eronate catre escadrilele de noapte ale Luftwaffei. „Fantomele" stapîneau bine în germana limbajul specific și fusesera pregatite sa imite la perfecție vocile controlorilor de zbor inamici.

Sub numele de cod „Coroana", tehnica a fost utilizata pentru prima oara în noaptea de 22 spre 23 octombrie 1943, cînd bombardierele R.A.F.-ului au efectuat un atac masiv asupra zonei Kassel, important centru al industriei germane de razboi. În timpul raidului, germanii și-au dat seama ca ceva nu este în regula. Cei de la serviciul de radioascultare al aviației britanice l-au auzit pe un controlor de zbor german atragîndu-le atenția piloților de pe aparatele de vînatoare „sa se fereasca de alte voci" și prevenindu-i „sa nu fie induși în eroare de catre inamic". Dupa o izbucnire mai violenta a controlorului de zbor german, „vocea-fantoma" a spus: „Acum englezul s-a apucat sa injure". Atunci germanul a strigat: „Nu englezul, eu am înjurat!" La încheierea raidului, piloții germani, total descumpaniți, se înjurau unii pe alții.

Experții britanici în contramasuri radio au prevazut ca germanii ar putea încerca pe neasteptate sa anihileze efectul „vocii-fantoma", punînd o femeie la microfon. În consecința, au fost pregatite și ținute în rezerva trei angajate civile ale aviației britanice, care vorbeau foarte bine germana. O saptamîna mai tîrziu, cînd germanii au folosit, într-adevar, o controloare de zbor, a imitat-o imediat și piloții din Luftwaffe au ramas la fel de încurcați.

Foițele Window creează impresia

Una dintre cele mai eficiente și spectaculoase masuri de contraacțiune radio a fost folosirea unor fișii de folie de aluminiu cunoscuta drept operația „Window" (Fereastra), pentru a induce în eroare pe operatorii radar germani. Cercetatorii din cadrul aviației militare britanice au descoperit ca un manunchi de bentițe de aluminiu care cad spre sol, fara sa se atinga însa între ele, poate simula imaginea unui avion pe ecranele radar. Daca un avion reușea sa largheze o cantitate suficienta de fișii de aluminiu la anumite intervale, aceasta putea fie sa acopere total semnalele de pe ecranele radar ale inamicului, fie sa produca atîtea semnale false, încît operatorii radar sa nu mai aiba posibilitatea de a distinge semnalele „plasmuite" de cele ale avioanelor reale.

Operația „Window" a fost folosita mai întîi în primul dintre cele patru raiduri masive anglo-americane care au lichidat practic portul Hamburg, în ziua de 24 iulie 1943. Fiecare dintre cele 791 bombardiere ridicate în aer în acea noapte a largat un manunchi de 2 000 fișii de aluminiu, din minut în minut, pe parcursul traseului stabilit pînă la ținta. Presupunînd ca fiecare manunchi producea semnale timp de 15 minute, pe ecranele inamicului au aparut deci semnalele a 12 000 avioane.

Efectul produs asupra apararii antiaeriene germane, bazat în principal pe radar, a fost imediat și nimicitor. Echipajele bombardierelor au raportat apoi ca reflectoarele dirijate prin radar se plimbau aiurea pe cer, în vreme ce artileria antiaeriana, tot cu dirijare prin radar, a deschis foc de baraj la întîmplare. Aviația de vînatoare germana de noapte, care se bizuia pe radarul de la sol pentru indicarea direcției de atac și pe echipamentul radar de la bord pentru realizarea interceptiei, s-a dovedit total neputincioasa. Cele cîteva bombardiere britanice pierdute în acea noapte au fost victimele unor intercepții întîmplatoare sau ale unor lovituri norocoase ale artileriei antiaeriene.

În condițiile în care operația „Window" anihilase, în mare măsură, dirijarea prin radar germană, piloții de vînătoare de noapte ai Luftwaffei au trebuit să revină la un sistem de interceptare individuală, fiind dirijați de observatori aflați la sol, care identificau bombardierele vizual sau după zgomot și dadeau indicații prin semnale luminoase, precum și cu ajutorul locatoarelor de sunet. Acest sistem de aparare era rudimentar în comparație cu cel dinainte de operația „Window". Punctele lui slabe au permis Aliaților să loveasca și ținta principală — Berlinul.

În primavara anului 1944, germanii deveniseră atît de vulnerabili în fața bruiajului aliat, încît au început sa emită mesaje simultan, pe 20 lungimi de unda, în speranța ca cel puțin unul va fi auzit. Principalele rezultate ale campaniei de contraacțiune radio s-au vadit în momentele critice dinainte de ora H, în ziua debarcarii în Normandia.

Cu toate ca atacurile aeriene prealabile au slabit grav eficacitatea sistemului radar german din zona de litoral, multe instalații erau înca în stare de funcționare în ajunul invaziei. Pentru a asigura succesul debarcarii, acești operatori radar trebuiau sa fie orbiți sau pacaliți. Și în zona debarcarii radarul inamic trebuia sa fie orbit, deoarece succesul inițial al invaziei depindea de elementul surpriza, iar în alte zone, operatorii radar germani trebuiau sa fie determinați sa vada indicii graitoare ale apropierii unor forțe de debarcare.

Experții în materie de contraacțiune radio au proiectat și pus la punct un plan de masuri de intoxicare, compus

din cinci parți, operațiile „Taxable", „Glimmer", „ABC Patrol", „Titanic" și „Mandrel". În noaptea de 5-6 iunie, în timp ce flota de invazie reala naviga peste Canalul Mînecii spre peninsula Cherbourg, cele cinci parți ale operației de înșelare au intrat simultan în funcțiune.

Germanii erau deja convinși ca Aliații vor încerca sa debarce mai sus de Le Havre, probabil la Pas de Calais. În cadrul operației „Taxable", 18 nave mici ale marinei militare britanice au pornit din direcția respectiva, pentru a crea impresia ca se intenționeaza o debarcare în acea porțiune a litoralului francez. Fiecare nava tragea dupa ea mai multe baloane, la mica înalțime, pentru a produce semnale de nave de mari dimensiuni pe ecranele radar ale inamicului. Însa întrucît operatorii radar erau în masura sa-și dea seama destul de repede de forțele limitate ale acestei escadre, fiecare dintre cele 12 avioane care zburau la mica înalțime deasupra navelor a largat cîte un manunchi de foițe de tip „Window" la intervale de un minut, pentru a crea impresia ca spre Franța se îndreapta încet un convoi de mari proporții. Instalațiile de bruiaj de pe fiecare avion erau permanent în funcțiune, pentru a nu permite radarului german sa recunoasca șiretlicul de tip „Window". Era necesar sa se coordoneze perfect momentul acțiunii și sa se urmareasca precis programul stabilit; timp de trei ore și jumatate avioanele au zburat continuu deasupra unei suprafețe de 12 mile pe 8 mile.

În același timp, operația „Glimmer" a realizat o manevra înșelatoare similara pe direcția Boulogne. În spațiul dintre aceste doua puncte, un numar de 29 aparate „Lancaster" au manevrat timp de patru ore, în cadrul operației „ABC Patrol", în largul coastei, pentru a atrage avioanele de vînatoare germane de noapte în afara zonelor reale de debarcare. Aparatele „Lancaster" au bruiat, de asemenea, permanent instalațiile radar inamice cu ajutorul a 82 stații montate la bordul lor. Cea de-a doua rațiune a operației „ABC" izvora din speranța ca germanii vor confunda avioanele aflate în patrulare cu acoperirea aeriana a „invaziei" simulate de operațiile „Taxable" și „Glimmer".

Avioane de vînătoare contra convoaie imaginare

Totodata, operația „Titanic", vizînd sa distraga atenția trupelor germane în timpul debarcarii trupelor aliate aeropurtate în Normandia, intrase și ea în acțiune. Cu puțin înainte de lansarea trupelor aeropurtate, o mica unitate de avioane britanice a zburat deasupra zonei Le Havre, lansînd zeci de papuși de lemn în chip de parașutiști, care au aterizat în regiunea din jurul localității Fécamp. În același moment, alte avioane lansau papuși suspendate de parașute pe tot întinsul peninsulei din spatele portului Cherbourg, pe flancul drept al zonei reale unde au debarcat trupele aeropurtate. Odata cu papușile au fost lansate destule foițe de aluminiu de tip „Window", ca sa le creeze operatorilor radar inamici impresia ca atacul parașutiștilor închipuiți este de 20 ori mai mare decît în realitate.

Între timp, flota de invazie propriu-zisa se ascundea în spatele celor mai intense operații de bruiere radar întreprinse vreodata. 24 bombardiere engleze și americane echipate cu instalații de bruiaj au zburat încoace și încolo, la 5 500 metri înalțime și la 50 mile departare de litoralul inamic, bruind ore în șir stațiile radar germane de pe întreaga peninsula Cherbourg. Acest baraj nu numai ca a camuflat apropierea bombardierelor aliate care veneau sa loveasca fortificațiile de pe coasta Normandiei și a avioanelor și planoarelor transportoare de trupe pentru debarcarile aeropurtate. El a reușit sa creeze un paravan de acoperire pentru flota de invazie. De îndata ce navele s-au mai apropiat de țarm, s-au alaturat și ele barajului de bruiaj.

Operațiile de înșelare au funcționat perfect. Germanii au interpretat operația „Glimmer" de lînga Boulogne drept o amenințare autentica. Nave ale apararii de coasta au fost trimise de urgența sa intercepteze convoiul imaginar; avioane de vînatoare de noapte s-au ridicat în aer pentru a intra în lupta cu aparatele din „ABC Patrol", cu convingerea ca acestea reprezinta escorta aeriana a flotei de invazie. În acest fel cele mai multe dintre avioanele de vînatoare de noapte au fost scoase din zonele Normandiei, unde acționau avioanele transportoare de trupe și planoarele aliate.

Simularea lansarilor de trupe aeropurtate din cadrul operației „Titanic" a provocat, de asemenea, o reacție rapida din partea inamicului. În timp ce germanii îi împresurau pe parașutiștii de lemn, adevaratele trupe aeropurtate au reușit sa întareasca flancurile de est și de vest ale zonelor de debarcare. Bruiajul efectuat de pe avioane și nave a creat o confuzie totala în sistemul radar german, iar la un moment dat serviciile aliate de radioascultare i-au auzit pe observatorii inamici cum identifica cele cîteva avioane din cadrul operației „ABC Patrol" drept vîrful de lance al unei mari formații de bombardiere care se îndreapta spre Paris.

Obiectivul a fost îndeplinit. Numai atunci cînd tunurile de pe navele aliate au început bombardamentele preliminare, în ziua de 6 iunie 1944, la 5.30 dimineața, și-au dat seama germanii unde și în ce moment are loc invazia. ■

În românește de Sergiu CELAC

DESTINUL FAMILIEI STALIN

„Judecata istoriei este aspră. Ea va hotărî cine au fost eroi in numele Binelui și cine in numele vanității și deșertăciunii. Nu eu sint cea care trebuie să judec; nu am acest drept. Eu am numai conștiință. Și conștiința imi spune că dacă nu vezi paiul din ochiul tău, nu arăta nici la birna din ochiul celuilalt. Toți sintem răspunzători pentru tot.

Să lăsăm să judece cei ce vor veni după noi, cei ce nu au cunoscut anii pe care i-am cunoscut noi. Tineri entuziaști, pentru care toți acești ani vor fi un fel de domnie a lui Iosif cel Groaznic, ani indepărtați și de neinteles, ani ciudați și ingrozitori...

Puțin probabil ca ei să califice vremea noastră drept «progresistă», puțin probabil ca ei să spună că ea a fost spre «binele măreței Rusii»... Puțin probabil..."

Cazul Svetlanei Allilueva, fiica lui Stalin și autoarea acestor ginduri — exprimate in volumele sale de amintiri — a ținut prima pagină a marilor cotidiene și săptăminale occidentale vreme de aproape un sfert de secol: din 1967 cind, la 41 ani, plecată in India, ea nu s-a mai intors in patrie.

Svetlana s-a născut in 1926. După o copilărie vegheată de doici, educatori și pedagogi, dar și intunecată de o dramă adevărată (sinuciderea mamei sale, pe cind fetița avea doar 6 ani și jumătate), a urmat facultatea de istorie, apoi cea de literatură. Prima la „comanda" expresă a tatălui, a doua din pasiune. Moartea lui I.V. Stalin, in 1953, a adus corective serioase in viața fiicei sale. Svetlana a depășit cu greu anii demascării crimelor tatălui său, anii dezamăgirilor.

Sute de pagini s-au scris despre tristele povești de dragoste ale Svetlanei, in apăra-

Totul despre moartea „tătucului"

SVETLANA ALLILUEVA

Cred ca aici este locul sa amintesc doua evenimente care s-au petrecut în iarna anului 1952-1953, evenimente ce au precedat și urmat morții tatălui meu. Nu am scris despre ele în celelalte cărți ale mele. Iar importanța lor parcă apare tot mai evidentă din perspectiva timpului. Acum mi se pare ca vad intre ele o legatura care nu-mi era clară pe cînd scriam *Douăzeci de scrisori către un prieten*. În mod ciudat, în ambele evenimente, aparea același

Pentru Svetlana: un tata afectuos

rea căreia s-a pronunțat cu multă căldură liderul U.R.S.S. între 1953 și 1964 N. S. Hruşciov, în memoriile sale.

După o pasiune, la 17 ani, pentru un tînăr de... 39, pe care tatăl ei i l-a refuzat, ba mai mult, l-a ținut și zece ani „la răcoare", ca „spion englez", Svetlana s-a măritat cu un prieten al fratelui ei Vasili, de care s-a despărțit trei ani mai tîrziu. Au urmat alte trei căsnicii, la fel de efemere: tînărul Jdanov, apoi un ziarist indian, decedat, și, în fine, William W. Peters, un cunoscut și bogat arhitect american.

Dar dincolo de această viață tumultuoasă, din care au rezultat trei copii (doi trăiesc în U.R.S.S.), Svetlana Allilueva a scris patru cărți de amintiri: Douăzeci de scrisori către un prieten **(S.U.A., 1967),** Numai un singur an **(S.U.A., 1970),** Sunete îndepărtate **(India, 1984) și** Carte pentru nepoți, **predată simultan unei edituri americane și uneia sovietice.**

În noiembrie 1984, la 59 de ani, Allilueva a revenit în U.R.S.S. împreună cu fiica ei, Olia, din căsătoria cu W.W. Peters. A mers la Moscova, apoi la Tbilisi, cu intenția de a rămîne alături de copiii ei: primul băiat — medic, prima fată — geofizician (vulcanolog). Dar relațiile de familie, odată frînte, atunci, în 1967, cînd își părăsise țara, nu s-au mai putut înnoda. Și, potrivit declarațiilor ei, nici atmosfera nu i-a fost prea prielnică. După nici doi ani, Allilueva a plecat în Anglia, stabilindu-se ulterior din nou în S.U.A., dar păstrîndu-și dubla cetățenie: sovietică și americană. Viața fraților ei Iakov și Vasili — după cum reiese și din textele prezentate în acest număr al revistei noastre și întocmite pe baza ultimelor surse istorice sovietice — s-a derulat și ea la fel de complicat: prizonierat într-un caz, alcoolism, în celălalt.

Fragmentul din lucrarea Carte pentru nepoți, **în curs de apariție, fragment propus spre lectură cititorilor noștri, este reprodus din revista sovietică** Moskovskie novosti. **Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.**

om. Și tocmai pentru ca în timpul călătoriei pe care am făcut-o în U.R.S.S. în 1984-1986 mi s-a întîmplat să aud versiuni de necrezut despre moartea tatălui meu, cred că este necesar să aduc cărților mele precedente cîteva completări.

Ultima convorbire cu tatăl meu am avut-o în ianuarie sau februarie 1953. M-a sunat pe neașteptate și m-a întrebat, în stilul lui obișnuit, fără nici un fel de ocolișuri: „Prin tine mi-a parvenit scrisoarea de la Nadirașvili?". Nici vorbă de așa ceva, doar exista o regulă de fier: să nu-i duc scrisori tatei și să nu fiu „cutie de scrisori". El vroia însă să știe cine i-a transmis această scrisoare. „Îl cunoști?" — „Nu, tată, nu-l cunosc" — „Bine". — Și a închis.

Convorbirea asta mi s-a întipărit în minte, pentru că a fost ultima. În martie m-au chemat la el, cînd era deja fără cunoștință. Poate tocmai pentru că a fost ultima convorbire, mi s-a întipărit pentru totdeauna în minte acest nume — Nadirașvili. Un nume gruzin foarte obișnuit.

În martie, cînd tata era mort și noi stăteam cu orele în Sala coloanelor, privind lumea care trecea pe lîngă catafalc, mi-a atras fără să vreau atenția un om înalt și solid, îmbrăcat ca un muncitor, care trecea împreună cu marea delegație a Gruziei. S-a oprit, reținînd înaintarea celorlalți, și-a scos șapca și a început să plîngă și să-și șteargă fața plină de lacrimi, cu șapca aceea lipsită de formă. Era imposibil să nu-l observi și să nu ți se întipărească în minte figura lui puternică.

După o zi sau două, în apartamentul meu din „casa de pe chei" s-a auzit soneria. Am deschis ușa și l-am văzut din nou pe omul acela. Era foarte înalt și lat în umeri, în cizme pline de praf; fața lui simplă era arsă de vînt. „Bună ziua — a spus cu un puternic accent gruzin. Sînt Nadirașvili". — „Poftiți" — am spus. Cum să nu-l fi lăsat să intre, cînd îi auzisem numele cu foarte puțin timp în urmă?

A intrat, ținînd în brațe o mapă sau servietă mare, burdușită cu hîrtii. S-a așezat în sufragerie, și-a pus mîinile pe masă și a izbucnit în plîns. „Tîrziu. Tîrziu!" — atîta spunea. Nu înțelegeam nimic, ascultam.

„Uite aici e tot! — a spus el arătînd mapa cu hîrtii. Am adunat ani de zile, am tot adunat. Beria a vrut să mă omoare. M-a băgat la închisoare, a făcut să trec drept nebun. Am fugit. Nu mă prinde el pe mine, niciodată n-o să mă prindă Beria! Puteți să-mi spuneți unde locuiește mareșalul Jukov? Sau Voroșilov?"

Începeam să înțeleg despre ce era vorba. Deci Nadirașvili i-a scris tatălui meu despre Beria și cineva a transmis scrisoarea. Scrisoarea a ajuns, a fost predată, dar a fost oare citită? Tocmai la asta se refereau amarele cuvinte: „Tîrziu!" De ce are nevoie de Jukov? Voroșilov locuiește în Kremlin, acolo nu intri.

„Jukov locuiește pe strada Granovski, într-o casă mare, ce aparține guvernului. Apartamentul nu-l știu" — am spus eu.

„Trebuie să-l văd pe Jukov. Trebuie să-i dau totul. Am strîns tot despre omul ăsta. Nu mă prinde el pe mine".

Respira greu, poate din cauza oboselii și emoției, și izbucnea tot timpul în plîns. Oamenii simpli, neinstruiți, plîng așa, precum copiii. Intelectualii — niciodată. Am înțeles că intru în mod fatal într-o plasă de evenimente misterioase, dar să-l refuz nu puteam. Și-a luat rămas bun și a plecat.

A doua zi — sau poate chiar în aceeași zi — a sunat telefonul și spre uimirea mea am aflat că cel ce mă suna nu era altul decît Beria. Așa nu se mai întîmplase niciodată, deși îi cunoșteam de mulți ani, pe el și familia lui. A început foarte politicos

să-mi aduca la cunoștința ca „guvernul a hotarît ceva pentru tine — o pensie și așa mai departe. Daca îți trebuie ceva, nu te sfii, suna-ma, ca...

— aici se poticni, cautîndu-și cuvintele — ca pe un frate mai mare!" Nu-mi venea a crede urechilor. Pe urma, fara nici o legatura, întreba deodata: „Omul acela, Nadirașvili, care a fost la tine, unde a tras?"

Noi, cei ce traiam în U.R.S.S., banuiam ca telefoanele sînt ascultate, dar asta parea chiar o minune a tehnicii. Se știa deci și cine vine la mine. I-am spus cu toata sinceritatea ca nu știu unde a tras Nadirașvili. Cu asta convorbirea s-a încheiat. A fost ultima mea discuție cu Beria.

În ambele convorbiri aparea același om — misteriosul Nadirașvili.

Am sunat-o pe E.D. Vorosilova și am întrebat-o daca îl pot vedea pe soțul ei. Ea m-a poftit în apartamentul lor din Kremlin. Cînd i-am povestit lui Vorosilov despre neașteptata vizita, s-a îngalbenit. „Ce-i cu tine — a spus el — vrei sa ai neplaceri? Ce, nu știi ca tatal tau a încredințat toate treburile legate de Gruzia tocmai lui Beria?" „Ba da — am raspuns eu — dar..." Aici Vorosilov m-a oprit pur și simplu printr-un gest. Parea ori suparat, ori îngrozitor de speriat, ori și una și alta. Mi-am terminat de baut ceașca cu ceai și, mulțumindu-i gazdei, am plecat.

Dar, dupa cum se vedea, intrasem deja în mari neplaceri. În zilele urmatoare m-au cautat la Academie[1]. Secretarul organizației de partid, peste masura de speriat și intrigat, m-a anunțat ca sînt chemata urgent la Comitetul controlului de partid (K.P.K.), la tovarașul Șkiriatov. Nu i se spusese pentru ce, dar secretarul înțelesese ca s-a petrecut ceva „tare".

[1] Între anii 1951 și 1954 mi-am pregatit disertația în literatura rusa la Academia de științe sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.

Șoferii — sursă de încredere

La K.P.K., în Staraia Ploșciad, am fost condusa la M.F. Șkiriatov, pe care pîna atunci îl mai vazusem o singura data la masa la tata, și asta foarte demult. „Ei, ce mai faci draga?" — m-a întrebat destul de prietenos Șkiriatov. În cercurile de partid se știa bine ca daca Șkiriatov ți se adresa cu „draga" era de rau.

„Uite ce e draga, ia loc și scrie — spuse el fara sa mai piarda timp. — Scrie tot. De unde îl cunoști pe calomniatorul asta de Nadirașvili, de ce a venit la tine și cu ce l-ai ajutat. Nu e bine draga, nu e bine. Ești noua în partid, n-ai experiența, avem asta în vedere, dar sa spui tot adevarul. Uite hîrtie, ia loc acolo".

„Nu știu cine e acest Nadirașvili. L-am vazut în Sala coloanelor și i-am reținut figura și pe urma l-am vazut la ușa mea. Ar fi fost lipsit de politețe sa nu-l las sa intre. Și nici nu știu cum și cu ce «l-am ajutat»".

„Pai asta-i un calomniator înrait — ma întrerupse Șkiriatov. Noi îl cunoaștem. Calomniază guvernul. Deci refuzi sa dai o explicație?"

„N-am ce sa explic. Nu știu nimic despre el". „Stai totuși jos și scrie". Așa cerea procedura.

Comedia asta a durat cîteva zile. Așa era cînd dadeai singur o „declarație despre tine însuți". Iar dupa aceea mi-au dat mustrare severa cu avertisment, „pentru ajutor dat cunoscutului calomniator Nadirașvili". Secretarul organizației de partid a Academiei, referindu-se foarte binevoitor la eveniment, îmi spuse numai atît: „Nu-ți face griji, totul trece. Ți-o dau și pe urma ți-o iau. Cu dumneata e ceva mai complicat — nici chiar mie nu mi-au spus despre ce e vorba!"

Un foarte bun și vechi prieten, care ma punea întotdeauna la curent cu noutațile guvernamentale, ma sfatui și el sa nu ma neliniștesc. „De-acum înainte, evenimentele vor lua amploare. O sa ai de ce sa te miri! Dar te rog sa nu te miri prea tare de nimic. Ne-am înțeles? Stai liniștita".

Lucram sa-mi termin disertația și îi mulțumeam lui Dumnezeu ca mi-a dat mulți prieteni buni. Între timp mi-au ridicat permisul de intrare în Kremlin, anunțîndu-ma ca nu mai am de ce sa merg în fostul nostru apartament. Firește, nu am avut nici o pretenție la avere. Așa ceva era departe de firea mea. Și m-am dus sa predau permisul la comenduire. Ofițerul de acolo, un tinerel, facu ochii mari: i se parea absurd ca eu sa nu mai pot intra în Kremlin. Biigui ca este o „neînțelegere". „Nu-i nimic — am rîs eu — nu va faceți griji! Știu ca nu e o neînțelegere, ci o hotarîre". El lua permisul meu deja inutil, dînd încа vadite semne de emoție, iar eu plecai acasa, la locuința mea, unde stateam deja de cîțiva ani împreuna cu copiii mei.

Nu peste mult timp am aflat ca a fost arestat Vasili, fratele meu. Fiica lui mi-a spus ca „tata a ieșit cu niște straini la un restaurant, noi l-am prevenit de multe ori sa nu faca așa ceva". Dupa aceea m-a sunat a treia lui soție (campioana la înot, omul cel mai serios și mai bun din toata colecția lui de soții) și mi-a spus ca l-au arestat. Nu m-am mirat. Așa ma sfatuise prietenul meu. Vasili era general-colonel de aviație și intrase în cele mai înalte cercuri ale guvernului și armatei. Probabil, cu firea pe care o avea, nimerise într-un mare bucluc. Era specialitatea lui.

Toata primavara și începutul verii anului 1953 m-am ocupat de cartile mele, de copii, de gospodarie și m-am straduit sa stau cît mai neobservata acasa, sa nu ma duc nicaieri. Cînd deodata, cam pe la începutul lui iulie, m-a sunat o prietena și, cu vocea sugrumata de emoție, mi-a spus: „Ai aflat? Șoferii spun ca s-a dat ordin sa se scoata portretele lui Beria. Pe Sadovaia sînt tancuri". Așa aflam noi noutațile, din cele mai neașteptate surse. Dar șoferii

de la garajul guvernului — asta era o sursa demna de încredere!

Apoi treptat, din povestirile mai multor prieteni, aparu tabloul de necrezut al arestarii lui Beria, al ținerii lui în subsolurile regiunii militare Moscova, al tribunalului de urgența și tot acolo, în subsol, al sentinței și execuției (*Magazin istoric*, nr. 7/1990).

Eu am aflat aceste lucruri de la chirurgul șef al armatei sovietice, Aleksandr Aleksandrovici Vișnevski, acum decedat, care cunoștea îndeaproape toți militarii cu funcții mari. „Gîndește-te numai — repeta el. S-a rugat în genunchi sa nu fie omorît. Omul de care toți se temeau de moarte. De-aia s-au și grabit sa execute sentința, se temeau de el ca de foc. Ingrozitor! Ingrozitor!".

Dupa aceea a început sa fie citita în organizațiile de partid scrisoarea explicativa a C.C. al P.C.U.S despre Beria, în care era numit „spion strain", „contrarevoluționar din timpul razboiului civil", „om corupt" și așa mai departe. Lectura dura mult. C.C. nu se zgîrcise cu detaliile privind aventurile amoroase ale șefului K.G.B.-ului, informațiilor, contrainformațiilor și tuturor agențiilor secrete, care acum, mazilit și împușcat, nu mai înfricoșa pe nimeni. Despre activitatea acestui om și despre victimele lui, în special în Caucaz și la Moscova[1], s-au spus foarte puține lucruri concrete. La sfîrșitul scrisorii C.C. se spunea ca K.G.B. trebuie sa se ocupe în sfîrșit de treburile sale și sa nu joace rolul de „al doilea guvern".

Toata lumea așteptase asta, toata lumea o dorise și toți au întîmpinat aceste cuvinte cu aplauze. În ultimii ani, Hrușciov reușise într-adevar sa puna K.G.B.-ul „în banca lui". Dar totul a început atunci, cu anihilarea capului.

Cel ajutat să moară

Dupa o luna m-au chemat din nou la K.P.K., în Staraia Ploșciad. Șkiriatov nu mai era. Succesorul lui mi-a spus ca sancțiunea mea fusese ridicata și ca acest lucru se va comunica la organizația din care faceam parte. „Incercați sa uitați acest incident neplacut!" — mi-a spus el cu un zîmbet. „Ma tem ca e prea tîrziu" — am raspuns.

La casatoria cu arhitectul american W.W. Peters

Misteriosul Nadirașvili, dupa cîte cred eu, reușise totuși sa-i transmita ceva lui Stalin despre activitatea lui Beria. A urmat arestarea imediata a tuturor persoanelor apropiate lui Stalin: generalul din garda N.S. Vlasik, secretarul personal, A.N. Poskrebișev. Asta era în ianuarie-februarie 1953. Academicianul V.N. Vinogradov se afla deja în închisoare; el fusese medicul personal al lui Stalin și în afara de el nimeni nu era admis în apropiere. De aceea, cînd în a doua jumatate a zilei de 1 martie 1953 un servitor l-a gasit pe tata zacînd pe jos, *lînga masuța cu telefoane*, fara cunoștința, și a cerut sa fie chemat imediat un *medic*, nimeni nu a facut-o.

Bineînțeles ca niște slujbași atît de vechi ca Vlasik și Poskrebișev s-ar fi descurcat fara înștiințarea guvernului, și doctorul ar fi sosit imediat. În loc de asta însa, în timp ce servitorul speriat de cele ce se întîmplasera *cerea* sa fie chemat un doctor (imediat, din cladirea vecina, în care se afla garda), cei cu grade superioare au hotarît sa dea telefon „în mod ierarhic", sa-și înștiințeze mai întîi șefii și sa întrebe ce sa faca. Asta a durat multe ore, iar tata a zacut în acest timp pe podea, fara ajutor; în sfîrșit, a sosit *tot* guvernul, sa vada cu proprii ochi ca e într-adevar congestie cerebrala, cum suna primul diagnostic, pus de ospatarița Motia Butuzova.

Nu a fost chemat un doctor nici în urmatoarele 12-14 ore, cînd la vila din Kuntevo a izbucnit drama: personalul de serviciu și cei din garda, razvratindu-se, *au cerut* sa fie chemat imediat un doctor, dar guvernul i-a convins ca „nu trebuie sa intre în panica". Beria chiar a spus ca „nu s-a întîmplat nimic, doarme". Și dînd verdictul asta, guvernul a plecat, pentru a reveni dupa cîteva ore, cînd toți cei din paza vilei și personalul de serviciu erau deja furioși la culme. În sfîrșit, membrii guvernului cerura ca bolnavul sa fie dus în alta camera, sa fie dezbracat și așezat în pat. *Totul* fara a fi fost *înca* chemat vreun doctor — adica, din punct de vedere medical, facîndu-se ceea ce este nepermis. Bolnavii cu congestie cerebrala nu trebuie mișcați și deplasați. Asta ca o completare la faptul ca doctorul ce se gasea în apropiere *nu a fost chemat* pentru a stabili diagnosticul.

În sfîrșit, în dimineața urmatoare a început tot circul cu Academia de științe medicale, de parca pentru a pune un diagnostic e nevoie de *academie*! Nu înainte de ora 10 dimineața sosira în sfîrșit doctorii. Dar ei nu au putut sa afle istoricul bolii cu ultimele date, cu însemnarile și constatarile pe care le facuse

[1] Printre martorii care au pus la dispoziție materiale și care alcatuiesc o lunga lista a fost amintit și numele lui Nadirașvili. Inseamna ca, într-adevar, vechiul lui dusman nu l-a gasit și nu l-a prins. Nu am mai auzit niciodata de el, dar m-am bucurat sa aflu ca nu pierise.

academicianul Vinogradov. Acest istoric al bolii, atît de necesar acum, era îngropat undeva în adîncurile secrete ale Kremlinului. Aşa se face ca nici nu l-am găsit.

Cînd, pe 5 martie, în partea a doua a zilei, tata a murit şi cadavrul a fost dus la autopsie, a început, la ordinul lui Beria, *evacuarea* întregii vile din Kunţevo. Tot personalul de serviciu şi oamenii din paza, care cerusera chemarea imediată a unui doctor, au fost concediaţi. Tuturor li s-a ordonat să *tacă*. Vila a fost închisa şi uşile au fost sigilate. „Nu a existat" niciodată nici o vilă. Comunicatul oficial al guvernului a transmis poporului o *minciună:* că Stalin a murit „în apartamentul său din Kremlin". S-a procedat aşa pentru ca nimeni din personalul de la vilă să nu poată face plîngere; în aceste condiţii „nu a existat" nici o vila.

Şi ei au tacut. Dar dupa zece ani — în 1966 — una din femeile care lucrase la vila din Kunţevo aproape 20 ani a venit la mine şi mi-a povestit toata istoria de mai sus. Nu am scris despre asta în *Douăzeci de scrisori către un prieten:* deja terminasem cartea cînd am aflat povestea cu chemarea doctorilor. Nu am vrut să modific nimic din ea — mulţi o citiseră deja în cercurile literare ale Moscovei. Nu vroiam ca în 1967, cînd nu m-am mai întors în U.R.S.S., să se poata crede în Occident ca „am fugit" pur şi simplu dintr-un sentiment de jignire personală sau din razbunare. S-ar fi putut crede uşor aşa ceva, daca aş fi scris atunci şi ce ştiam despre moartea fratelui meu Vasili.

Şi el „a fost ajutat sa moară", în surghiunul lui la Kazan. Fusese pusa pe lînga el o informatoare a K.G.B., care făcea pe sora medicala. La institutul lui Vişnevski, unde lucra ea şi unde Vasili fusese internat o vreme pentru investigaţii, se ştia că ea era agent platit al K.G.B. (eu fusesem chiar prevenita). Vasili fusese eliberat recent de Hruşciov din închisoare. Suferea de ulcer, vasoconstricţie şi epuizare totala. Acolo l-a şi „îmbrobodit" femeia aceea, care l-a urmat apoi la Kazan, unde s-a casatorit nelegitim cu el. Nelegitim, pentru ca fratele meu nu se despărţise încă de prima lui soţie şi avea de fapt trei soţii, înca înainte de a contracta aceasta a patra casatorie, nelegitimă.

Dar Maşa avea nevoie de drepturi pentru un anume scop şi K.G.B. împreuna cu miliţia au ajutat-o sa încheie această căsatorie. Ea îi facea injecţii cu somnifere şi calmante *după* ce el bause, ceea ce distruge organismul. Nu exista nici un fel de supraveghere din partea medicilor — ea era „personalul medical". Ultimele fotografii ale lui Vasili arata o epuizare totală; pînă şi în închisoare aratase ceva mai bine! La 19 martie 1962 a murit în împrejurari misterioase. Fara constatarea unui doctor, fara autopsie. Familia noastra nu ştie nici acum care a fost cauza morţii. Tot felul de zvonuri, istorii neverosimile... Dar Maşa a profitat de drepturile de „vaduva legitima" şi l-a înmormîntat repede acolo, la Kazan. Şi chiar fara a putea dovedi legitimitatea casatoriei ei, *nimeni* nu se poate apropia de mormîntul lui Vasili, nu poate cere exhumarea, cercetarea cauzelor decesului... Trebuie intentat proces, trebuie prezentata ca martora prima soţie, de care nu a divorţat... Asta vor prietenii lui Vasili, asta vor copiii lui, asta vreau şi eu. Dar Gromîko nu a binevoit sa-mi acorde o întrevedere în aceasta problema, cînd am fost la Moscova. Inseamna ca încă nu vor să fie aduse la lumină toate împrejurarile...

De buna seama ca Vasili ştia ceva mai mult decît mine despre împrejurarile morţii tatei, fiindcă cu el vorbisera toţi cei din personalul de serviciu al vilei din Kunţevo, în acele zile din martie 1953. El a încercat sa se întîlnească prin restaurante cu corespondenţi străini şi să vorbeasca cu ei. L-au urmarit şi în cele din urmă l-au arestat.

Pregătind pentru publicare fragmentul din amintirile Svetlanei Alilueva, redacţia a încercat să lămurească cine a fost acest misterios Nadiraşvili, care a pornit o luptă inegală cu atotputernicul Beria, luptă pe care a cîştigat-o.

Cercetarile întreprinse la Moscova şi Tbilisi s-au dovedit dificile şi, din pacate, au rămas deocamdată fara rezultate. Numele Nadiraşvili nu spunea nimic nici istoricilor ce studiaza întunecata epoca a N.K.V.D.-M.G.B., nici lui Mitrofan Kuciava, membru al tribunalului care l-a judecat pe Beria, nici fostului prim-secretar al C.C. al partidului comunist al Gruziei - Candit Ciarkviani, cel care i-a urmat în acest post chiar lui Beria.

Am încercat un fel de speranţă pe cînd ne straduiam să luam legătura telefonică la München cu şeful unuia din programele de radio „Libertatea" - Constantin Nadiraşvili; dacă nu era numai o coincidenţă de nume...

Constantin Nadiraşvili nu ştia şi nu auzise nimic despre cel care îi trimisese scrisoarea lui Stalin, dar despre „clanul Nadiraşvili" ne-a povestit multe lucruri interesante. În 1969-1970, cînd lucra el însuşi în organele securităţii statului, nişte vechi cekişti i-au transmis cuvintele lui Beria: în familia Nadiraşvili este un ciine şi acesta trebuie impuşcat. Cuvîntul lui Lavrentii Pavlovici a devenit faptă: mulţi Nadiraşvili, victime ale represiunii, au fost executaţi.

În familie se păstrase însă şi o legendă. Se spune că bunicul lui Constantin Nadiraşvili, ofiţer în armata ţarista, ce simpatiza cu social-democraţii, l-ar fi ascuns timp de o săptămînă pe Stalin de jandarmi, în grădina lui de zarzavat, unde soţia lui i-ar fi dus de mîncare.

Tatucul popoarelor nu obişnuia să-şi amintească binele, ceva însă s-a mişcat în sufletul lui cînd, la apusul vieţii, a primit o scrisoare semnată Nadiraşvili. Altfel cum ar fi putut scapa acesta de soarta numeroaselor sale rude sau a celor ce purtau acest nume? Este numai o supoziţie.

Noi nu ne pierdem însă speranţa de a da de urma acelui Nadiraşvili. Poate ne vor ajuta cititorii. Mai devreme sau mai tîrziu, petele întunecate ale istoriei se vor lamuri (nota redacţiei revistei *Moskovskie novosti*).

Guvernul nu dorea ca el sa fie în libertate. Mai tîrziu, K.G.B. pur şi simplu l-a „ajutat" să moara.

După 35 ani

Avea numai 41 ani şi, în ciuda faptului ca era alcoolic, nu era dărîmat fizic. Au ramas trei soţii şi trei copii şi, oricît ar părea de ciudat, nimeni nu l-a pomenit de rau. A fost generos şi i-a ajutat pe toţi cei din jur, adesea fara sa aibă el însuşi camaşa şi ciorapi. Dupa ce a murit, averea lui (o arma pe care era gravat numele lui, ordinele, mobila) au intrat în posesia a doua femei, fiecare pretinzînd ca are „drepturi". Fiul lui — dupa cîte mi-a spus — nu a reuşit sa ia „nici macar un creion" ca amintire. Locul de veci al lui Vasili nu trebuie sa fie la Kazan, ci la Moscova, în cimitirul Novodevicii, lînga mama, pe care a consumat-o întotdeauna firea lui navalnica. Şi el o iubise foarte mult pe mama şi moartea ei subminase pentru totdeauna nervii adolescentului de atunci. Guvernul nu doreşte deocamdata sa scoata toate acestea din uitare.

Despre moartea lui Stalin au fost create nişte versiuni oficiale; probabil, scriitori plătiţi vor scrie la indicaţia partidului „cum s-a petrecut totul" Am auzit deja cîte ceva despre asta cît am stat la Moscova. Fabrica de minciuni lucreaza. Dar odată şi odată se va spune şi adevarul. Vor trebui strînse materiale de la martori — exista nepublicate memoriile lui A.N. Poskrebîşev, existau însemnări în familia lui N.S. Vlasik şi mai era imensa lui arhiva-foto privind viaţa lui Stalin, cu care a petrecut peste 30 ani ca şef al garzii. Aceasta arhiva, ca şi memoriile lui Poskrebîşev au fost „arestate" de K.G.B. Vor trebui descoperite marturii ale celor ce au fost în serviciul vilei din Kunţevo, ca ospatariţa Matriona Butuzova, economista Valentina Istomina; ale ofiţerilor din garda personala — Hrustalev, Mozjuhin, Efimov, Rakov. Toţi aceştia — în cel mai bun caz — au fost „trimişi la pensie" inca acum 30 ani, dar au ramas însemnari şi convorbiri, fiindcă zvonurile nu au amuţit.

Acum vila din Kunţevo este aratată vizitatorilor rari şi aleşi, de un oarecare Volkov, care spune ca şi el „a fost acolo", povesteşte vrute şi nevrute sau versiunile oficiale. *Nu a existat* acolo nici un Volkov în zilele acelea — eu ştiu precis asta — şi nascocirile pe care le-am auzit sînt departe de imaginea reala a celor petrecute. Au readus totuşi la vilă mobila (dar hîrtiile, cărţile şi obiectele personale nu au fost încă readuse) şi *o arată* cu aprobare specială din partea guvernului şi a... K.G.B.! În perioada de după Hruşciov, K.G.B. şi-a reluat, firesţe, puterile depline de „al doilea guvern".

Nu am vrut cu nici un chip ca fuga mea în 1967 sa fie privită ca un fel de „razbunare" personala faţă de guvernul sovietic. Nici acum nu vreau să se creada asta. De aceea m-am abţinut de la publicarea celor de mai sus în prima şi a doua carte a mea. Guvernul sovietic *s-a temut* însa tocmai de asta şi de aceea a decis să declare ca sînt „o nebuna care nu trebuie crezută" şi însuşi premierul Kosîghin nu s-a sfiit să afirme acest lucru de la înalta tribună a O.N.U. Oare chiar într-atît se temeau de mine? Ce onoare Dumnezeule! Eu însă nici nu aveam de gînd sa fac publice declaraţii senzaţionale despre „misterele Kremlinului". Harrison Salisbury caracteriza impresia produsa de prima mea carte în felul urmator: Nu or sa cada zidurile Kremlinului". Asta însemna o oarecare dezamagire, dar asta mai însemna şi ca eu nu ma pregateam pe atunci sa-mi închei *din străinătate* socotelile cu guvernul sovietic.

Acum la încheierea acestei ultime carţi, cea de a patra. vreau să spun în sfîrşit *totul* despre tata şi despre fratele meu, pentru ca nimic sa nu rămînă nespus. Au trecut deja 35 de ani de atunci. E timpul. Viitorul istoric va gasi cărţile mele interesante şi reale.

Eu personal nu am nici un sentiment de ură, de duşmanie sau de razbunare faţa de diferitele persoane din vîrful conducerii sovietice. Beria a fost unic în felul sau. El a reuşit să distrugă jumatate din familia noastra. Dar nu asta e problema. Eu îi consider pe *toţi* la fel, nici unul nu e nici mai bun, nici mai rau decît altul. Ei toţi continua oprimarea crunta a unui popor puternic, talentat, oprimarea începută de revoluţia bolşevica cu 70 ani în urma. Iubesc minunata ţara în care m-am născut şi mă închin în faţa marii culturi ruse, pe care nu au distrus-o nici chiar aceşti 70 ani. Uniunea Sovietica este şi astăzi o sursă inepuizabilă de talente în toate domeniile vieţii, ştiinţei, artei, de *autentice* talente date de Dumnezeu, talente ce nu se dezvoltă în confort şi lux, ci, dimpotrivă, în camaruţele întunecoase ale „realităţii" sovietice, dar în condiţiile unei neobişnuite concentrari a tuturor forţelor sufletului, inimii şi spiritului. Luxul nu-i distrage încă de la lucru pe viitorii „Platonovi şi pe Newtonii iuţi la minte" sovietici, pentru ca acolo nu exista lux.

Eu nu fac decît sa visez la timpul cînd de pe umerii acestui popor multinaţional, ce nu poate fi uitat, se va prăbuşi în sfîrşit greaua povara a nerusinatului partid leninist şi oamenii vor respira liberi. Timpul asta nu e departe. Nepoţii mei vor apuca de buna seamă acele zile. Mie însa nu îmi ramîne decît sa visez în aşteptare. ■

În româneşte de
Adriana LICIU

PUTEA STALIN SĂ-ŞI SALVEZE FIUL?

In Arhivele Naţionale ale S.U.A., la secţia de documente germane luate ca trofeu de razboi, se afla „Dosarul nr. T-176". Este dosarul unui ofiţer sovietic cazut prizonier la hitleriştí: locotenentul major Iakov Djugaşvili. Vreme de aproape un sfert de secol dosarul a fost secret. In tot acest timp, presa occidentala susţinea: „Iakov Djugaşvili trăieşte!... Trăieşte sub un nume de imprumut, in Europa!... Se ascunde in America Latina, pentru a se sustrage justiţiei sovietice!..."

Care a fost in realitate soarta băiatului lui Stalin?

Iakov Djugaşvili s-a nascut in 1907, in satul Badzi, din Transcaucazia. Mama sa, Ekaterina Svanidze, prima soţie a lui Iosif Djugaşvili (Stalin), a murit la 22 ani de febra tifoidă, lasîndu-şi fiul in virstă de opt luni, in grija surorii sale mai mari. Stalin şi-a vazut pentru prima oară fiul in 1921, cînd Iakov avea 14 ani şi venise să locuiască la Moscova.

Aici, cîţiva ani mai tirziu, Iakov a cunoscut o tînara care i-a plăcut foarte mult. Zoia era fiica unui preot, ceea ce nu l-a indepartat deloc pe băiat. A mers la tatal lui şi i-a cerut permisiunea sa se casatorească. „Şi din ce o sa traiţi?" l-a intrebat Stalin. A avut loc o discuţie dură. Stalin s-a infuriat cumplit. Iakov s-a intors in apartamentul sau şi a vrut sa se sinucida cu un pistol. Medicii l-au salvat. Neprimind acordul lui Stalin pentru casatorie, Iakov a plecat cu Zoia la Leningrad, la părinţii celei de-a doua soţii a lui Stalin, Allilueva.

Dupa moartea primului lor copil, Iakov s-a despărţit de Zoia. Şi cine ştie ce s-ar fi ales de tînarul Djugaşvili daca nu l-ar fi avut in preajma ca sfatuitor pe Serghei Kirov (1886–1934) care lucra pe vremea aceea la Leningrad (*Magazin istoric*, nr. 3/1990). Cu ajutorul acestuia, Iakov s-a angajat ca muncitor intr-o fabrica. In 1930 a revenit la Moscova şi a intrat la Institutul de ingineri pentru transporturi, obţinînd in 1936 diploma de inginer mecanic cai ferate. S-a angajat apoi la centrala termica a uzinei de automobile... „Stalin" din Moscova. Un an mai tirziu, in 1937, fratele şi sora mamei sale au cazut victime ale represiunilor staliniste.

Razboiul plutea in aer. La sfatul lui Stalin, Iakov s-a inscris la Academia de artilerie „Dzerjinski". Şi-a susţinut examenul de diploma in mai 1941. Cînd hitleriştii au atacat Rusia sovietică, in urma cu 50 de ani, la 22 iunie 1941, locotenentul major Djugaşvili a cerut imediat sa fie trimis pe front. Un absolvent de academie militara şi, pe deasupra, fiul lui Stalin, putea fi numit foarte uşor in Statul major. Dar Iakov a vrut sa lupte in prima linie. In cîteva zile a fost trimis in plin macel.

La inceputul lui iulie 1941, intre Berezina şi Nipru, trupele sovietice au stăvilit cu mare efort inaintarea hitleriştilor. Aici era angajat in luptă şi comandantul unei baterii din Regimentul 14 obuziere – Iakov Djugaşvili. Muniţiile fiindu-i epuizate, Iakov şi-a mobilizat la atac corp la corp camarazii. In valmaşeala luptei, nici nu a observat cînd a fost inconjurat de inamici. Hitleriştii s-au aruncat asupra lui, i-au smuls arma şi o grenada. Era 16 iulie.

In august 1941, avioane germane au inceput sa arunce manifeste deasupra tranşeelor sovietice. Unele dintre aceste manifeste aveau fotografia lui Iakov cu urmatorul text: „Fiul cel mare al lui Iosif Djugaşvili, facut prizonier de armata germana in iulie 1941 in faţa Vitebskului, a trecut de partea noastra. Soldaţi ruşi, urmaţi-i exemplul! Predaţi-va!" Ce-o fi gindit atunci Stalin? Cine poate şti? Cert este ca a reacţionat violent, ca totdeauna: in toamna lui '41, Iulia Djugaşvili, a doua soţie a lui Iakov, a fost arestată. A ramas in inchisoare pina in toamna lui 1943. Galina, fetiţa lor, a fost insa crescuta de familia lui Stalin, ca nepoată mult iubita.

S-a pastrat un extras din procesul-verbal al primului interogatoriu luat lui Iakov. „Locul: Statul major al feldmareşalului von Kluge. Data: 18 iulie 1941! – V-aţi predat de bună voie sau aţi fost luat cu forţa? – Nu, nu m-am predat de bună voie. Am fost luat cu forţa. Oamenii dv. m-au inconjurat pe neaşteptate din toate părţile. La drept vorbind, mi-aş fi tras un glonţ in cap, daca mi-aş fi dat seama la timp ca sînt total rupt de ai noştri. – Consideraţi captivitatea dezonoranta? – Da, o consider un fapt dezonorant. – Aţi vorbit cu tatal dv. in ajunul razboiului? – Da, ultima oara pe 22 iunie. – Ce v-a spus tatal dv. cînd l-aţi parasit pe 22 iunie? – Mi-a spus: Mergi şi lupta. – Credeţi ca trupele dv. au şansa sa-şi revina in acest razboi? – Personal cred ca lupta va continua. – Şi ce se va intimpla daca vom lua curînd Moscova, daca vom alunga autorităţile şi le vom înlocui cu administraţia noastră? – Nu pot să-mi imaginez o asemenea situaţie... – Credeţi că noile structuri din Rusia sovietica raspund mai bine intereselor muncitorilor şi ţaranilor decit cele ale trecutului? – Bineînţeles. Intrebaţi-i numai ce au avut de indurat sub ţari..."

Acesta nu a fost, desigur, singurul interogatoriu. Oamenii Gestapoului l-au anchetat pe Iakov Djugaşvili cu metoda şi insistenţa: sarcina lor era sa-l aduca la tradare, sa-l convinga sa vorbeasca la radio, sa-şi repudieze tatal, sa scrie o scrisoare acasă, familiei. Sperînd sa-i infringa voinţa, nitleriştii l-au mutat intr-un lagar nu departe de Lubeck. Mai intîi a fost ţinut intr-o carcera. Apoi a fost dus intr-o baraca comuna. Ofiţerii polonezi cu care se afla impreuna au incercat sa-l ajute, strecurindu-i alimente, ţigari, imbracaminte. Nu ştiau cine-i. Ar mai fi facut-o oare daca ştiau ca-i fiul celui care ordonase masacrul de la Katin?

Fiul preşedintelui Consiliului de Miniştri francez, Léon Blum, capitanul René Blum, vecin de baraca cu Iakov, avea sa declare mai tirziu ca acesta rezistase tuturor incercarilor naziştilor de a-l face sa tradeze. Un grup de deţinuţi i-a propus lui Iakov sa participe la o tentativa de evadare. S-a angajat la saparea unui tunel pe sub baraca pina la un lan de griu, inalt, prin care se putea strecura pina la o padure apropiată. Astfel ar fi reuşit sa scape. Dar incercarea de evadare a eşuat şi toţi au fost prinşi. Dupa aceasta, Iakov a fost transferat, sub o puternica escortă, la lagarul de concentrare de la Hammelburg, apoi in cel de la Sachsennausen. Aici a fost incnis intr-o baraca speciala din perimetrul „Blocului A", izolat de restul lagarului. Blocul era inconjurat de reţele de sirma ghimpata sub inaltă tensiune. Un detaşament SS asigura paza. A fost supus unor

„tratamente speciale", spre a-i stoarce declaraţiile mult rîvnite. Cum deţinutul continua sa nu „coopereze", Gestapoul a notarit sa-l lichideze. Dar cum? Era totuşi fiul lui Stalin...

Din pacate, nu s-a descoperit in arhive copia scrisorii adresate de comandamentul fascist lui Stalin, cu propunerea de a-l schimba pe fiul lui cu feldmareşalul Paulus. Dar, din raspunsul cunoscut al lui Stalin, transmis prin preşedintele Crucii Roşii suedeze, contele Bernadotte, se înţelege despre ce propunere era vorba şi pe care Stalin a respins-o: „Nu dau un mareşal pe un soldat". Pentru Iakov, acest refuz a insemnat inca o data moartea.

Hitleriştii au hotarit sa foloseasca un procedeu clasic (la care apelau nu numai naziştii): ucis in timpul unei tentative de evadare. Şi astfel, la 14 aprilie 1943, la ordinul comandantului lagărului, Kurt Ekkarius, Iakov Djugaşvili, in virstă de 36 ani, a fost executat. Oamenii Gestapoului au redactat un raport privind aceasta „operaţie". Deţinutul fusese un rebel. Refuzase intr-o seara sa mai revină la baraca, luind-o la fugă catre „banda morţii", aproape de sirma ghimpata, şi, la somaţia santinelei, raspunsese: „Trageţi!" Apoi se repezise spre sirma ghimpata, conectata la reţeaua de inalta tensiune. Gardianul SS Konrad Harvicn, in prezenţa şefului garzii, a tras in plin. In realitate, deţinutul fusese mai intii ucis prin impuşcare, apoi corpul i-a fost aruncat pe sirma ghimpată. Fotografia facuta ulterior constituia proba că deţinutul fusese executat in timpul unei tentative de evadare.

La 15 aprilie 1943, corpul lui Iakov a fost incinerat intr-un cuptor-crematoriu al lagarului.

Circulă şi alte versiuni despre moartea fiului cel mare al lui Stalin. Cercetatorii sint insa unanimi in a recunoaşte ca el nu şi-a tradat ţara. El a lasat doi copii: o fetiţa, Galia, şi un baiat, Evgheni. Acesta este colonel, doctor in istorie, fost - pina de curind - profesor la Academia militara „Frunze". Are, la rîndul lui, doi fii - Vissarion şi Iakov.

O intrebare totuşi ramine. Ar fi putut Stalin sa-şi salveze fiul? Şi daca da, de ce n-a facut-o? Doar pentru ca Iakov nu-l ascultase cindva?

F. DOLGHIN

„CAZUL" GRUPULUI LUCREŢIU PĂTRĂŞCANU

(Urmare din p. 66)

70. Ivanca Rudenco; 71. Emanoil Rupenian; 72. Ana Samueli; 73. Alexandru Solomon; 74. Dumitru Secară; 75. Ana Solomon; 76. Ioan Stănescu; 77. Gabriel Steinberg; 78. Ioan Stoican; 79. Ovidiu Sandru; 80. Gheorghe Tătărăscu; 81. Petre Vulpescu; 82 Egon Weigel; 83. Eta Wexler; 84. Paul Wexler; 85. Radu Xenopol; 86. Ion Zaharia; 87. Părău Nicolae [adăugat cu mîna, ulterior]

Colonel de justiţie
LS ss Rosman Rudolf"

Cîte destine implicate tragic într-o înşiruire de „crime" despre care nici unul nu avea nici cea mai mică ştiinţă.

Între Mandatul de arestare şi Actul de acuzare s-au scurs aproape 6 ani. Ani cumpliţi pentru ţară, pentru acuzaţii atîtor altor procese politice inventate sau cu substrat politic inventat, dar şi ani cumpliţi pentru împricinaţii procesului Pătrăşcanu. Ce s-a întîmplat în aceşti ani cu aceşti oameni pentru ca procesul să poată fi instrumentat şi judecata să înceapă? Vom căuta să aflăm în numerele viitoare ale revistei.

În cele 18 luni după Revoluţia din decembrie 1989, au apărut în ţară şi străinătate o serie de pagini memorialistice ale unora dintre acuzaţi sau martori: Andrei Şerbulescu (Herbert Zilber, „principalul actor al procesului" — după propria caracterizare): *Monarhia de drept constitutional*, Humanitas, 1990, Bucureşti; Lena Constante *L'évasion Silencieuse*, La Decouverte, Paris, 1990; Anton Raţiu, în revista *Alternative*, 1991, Baronul Ion Mocsonyi Stârcea, în cotidianul *Libertatea*, 1990.

Noi nu vom apela — în serial — la această memorialistică, menţinîndu-ne pe terenul documentelor şi prin ele vom căuta să înfăţişăm calvarul celor din grupul Pătrăşcanu. ■

(Va urma)

CLIO ANUNŢA

DIVERSE

● La Muzeul de Istorie Naturala din Paris se afla ramaşiţele lui Sulayman al Halabi, cel executat în 1800 pentru asasinarea lui Jean-Baptiste Kléber, unul dintre faimoşii generali ai lui Napoleon. O organizaţie teroristă araba a somat Franţa sa returneze scheletul respectiv oricarei ţari arabe, ameninţînd, în caz contrar, cu represalii. Philippe Taquet, directorul Muzeului, a declarat ca regreta, dar au 30 000 cranii şi schelete, nu dispun de un sistem de indexare şi ca în asemenea condiţii lucrurile se pierd foarte uşor.

● In fiecare duminica dimineaţa, începînd din 1988 şi pînă la jumatatea lunii iulie 1990, televiziunea indiana a difuzat, timp de o ora, ecranizarea poemului epic hindus *Mahabharata*. El a fost urmarit de 90 milioane oameni — mai mult de o zecime din populaţie —, hinduşi, musulmani sau creştini, dupa cum informa ziarul *International Herald Tribune*.

● „Bijuteria" unui complex de lux, întins pe 12 ha şi care va costa 12,5 miliarde dolari, situat în apropiere de Tokio, va fi un castel francez, care va adaposti şi un restaurant cu specific adecvat. În primavara lui 1994, proiectul va deveni realitate, spera iniţiatorii săi. La început, ei au vrut sa mute, piatra cu piatra, un castel din Poitou. Dar Ministerul culturii din Franţa s-a opus. Japonezii nu s-au descurajat şi au angajat doi arhitecţi — evident, francezi! — care sa construiasca „un adevarat castel francez la Tokio", aflăm din ziarul *Le Monde*. El va fi într-adevăr francez, pentru că toate piesele componente vor fi importate din Franţa. Au cumpărat deja o balustradă de scară.

DIALOG CU CITITORII

ANIVERSAREA DEPORTAŢILOR

Anul trecut s-au iniţiat un şir de manifestari în diferite ţari europene, menite să celebreze cea de-a 45-a aniversare a eliberarii lagarelor de concentrare care împînzisera Europa îngenuncheata de Reichul nazist, incluzînd între sîrmele lor ghimpate aproximativ 18 000 000 de oameni nevinovaţi din numeroase ţari ale batrînului nostru continent. 12 000 000 de deţinuţi n-au mai apucat ziua eliberării.

Printre manifestările de amploare amintite, pe prim-plan s-a situat întîlnirea prilejuita de recepţia oferita de preşedintele Franţei, François Mitterand, în palatul Elysée, la 17 octombrie 1990, cu ocazia celei de-a 45-a aniversari a lagarelor de concentrare.

La recepţie, au fost invitaţi un mare numar de foşti deportaţi din Franţa, precum şi membri ai Comitetelor internaţionale ale fostelor lagare de exterminare. Din România au participat ca invitaţi ai preşedintelui Franţei domnii Oliver Lustig şi dr. Petru Mureşan, membri în Comitetul internaţional Dachau.

AMINTIREA EROILOR

DI. ALECU BĂDĂLUŢĂ, din Bucureşti, **vechi şi pasionat cititor şi colaborator al revistei noastre, ne scrie despre** o frumoasa acţiune în memoria eroilor Razboiului de Independenţa. Urmare acestui razboi — **continuă cititorul nostru** — Ministerul de razboi, în colaborare cu conducerea bisericii, a luat iniţiativa de a întocmi tablouri cu numele ostaşilor eroi, în toata ţara, pe parohii.

Aceste tablouri, făcute din carton presat, de marime 70x40 cm erau împodobite cu o frumoasa ramura din frunze de stejar, înfăşurata parţial de steagul tricolor şi stema ţării, aveau menţionata dedicaţia: **Eroilor neamului. Patria recunoscătoare.**

Urmau apoi numele şi prenumele celor căzuţi în razboi, din parohia respectiva, începînd cu ofiţerii, urmînd subofiţerii, gradaţii şi soldaţii. Tablourile erau fixate pe pereţii laterali ai bisericilor, iar numele eroilor erau pomenite de preoţi, la ieşirea din altar cu Sf. Daruri. Tablourile cu eroii neamului s-au păstrat în biserici, pînă la instaurarea comunismului în ţara noastra, cînd au dispărut absolut toate. Nimenea nu ştie nimic despre ele.

Am scris despre acest fapt istoricului Constantin C. Giurescu, care cu multa bunavoinţa mi-a răspuns, arătîndu-mi ca cunoaşte acest fapt şi ca va cerceta personal sa afle ce s-a întîmplat cu aceste minunate tablouri comemorative. Din pacate, timpul nu a mai avut răbdare.

DORINŢĂ

După ce îşi exprimă sentimentele sale de preţuire pentru revistă, dl. ILIE BERGHEZAN, str. Vrancei, bl. 6, ap. 1, Sibiu, **continuă:** Prin intermediul revistei, rog pe cititorii care au un exemplar în plus din nr. **7/1990** să mi-l ofere, deoarece este singurul număr care-mi lipseşte din colecţia **Magazin istoric,** pe care o am completa de la primul număr pînă în prezent. Deşi am fost abonat, nu am primit nr. 7/1990 **(ca mulţi alţi cititori care ne-au reclamat aceasta** — n.r.) şi, cu toate sesizările mele, atît verbale cît şi scrise, poşta din Sibiu nu mi-a dat acest număr de revista.

TEMELIILE ISTORIEI

Călduroase felicitări şi gînduri de preţuire pentru revistă, intrată în cel de-al 25-lea an de apariţie, primim şi din partea d-lui GHEORGHE ENE, din Galaţi, **care — deşi nemulţumit (pe drept) că a primit un exemplar (nr. 1/1991) cu ultimele file lipsă, sau nu a primit deloc nr. 7/1990 — ne scrie:** Domnule Director şi eu mă alătur miilor de cititori ai revistei **Magazin istoric** care au transmis şi transmit întregului colectiv cele mai sincere urări de bine şi mai adaug tradiţionala urare românească **Să vă dea Dumnezeu multă sănătate şi putere de muncă, pentru a ne purta înainte făclia românismului.**

Eu am făcut în decembrie trecut cel de al 24-lea abonament din dragoste pentru aceasta revista pe a carei ştiinţa o aşemeni cu un certificat de naştere cu cele doua feţe ale lui, cu deosebire ca pe prima îţi reda datele personale actuale, iar pe cealalta îţi reda strămoşii şi moşii de la apariţia lor pe faţa acestui pamînt şi ce este şi mai formidabil poţi discuta cu ei despre luptele lor milenare pentru păstrarea fiinţei tale, viaţa lor economica, sociala şi spirituala, bucuriile şi necazurile, absolut întreaga lor viaţa fără a neglija un aspect sau amanunt chiar dacă unele sînt negative, în acelaşi timp te obliga să duci mai departe fiinţa neamului cu cinste şi demnitate. Fără acest certificat nu te poţi numi român.

Din Sibiu, **primim:** Sînt un pasionat cititor al revistei noastre, **Magazin istoric** — serie nouă.

Mă numesc **BICHIŞ MARIUS** şi sînt economist stagiar la I.V.P.S. (Întreprinderea de vinificaţie şi produse spirtoase) Sibiu.

Încă din timpul liceului am avut o deosebita admiraţie şi stima faţa de articolele interesante pe care colectivul redacţional le insera în cuprinsul publicaţiei, un adevarat avanpost al respectării adevărului, adevăratei istorii a românilor şi a întregii istorii universale.

De asemenea, articolele care au dezvăluit aspecte mai puţin cunoscute ale istoriei unor state mai mici ale Europei şi ale lumii au constituit tot atîtea puncte de atracţie şi de interes pentru cititori.

La rîndul său, dl. CORNELIU BĂLOIU, din Ploieşti, **consemnează:** Revista **Magazin istoric** îmi este foarte familiara, fiind un cititor şi colecţionar al acestei reviste de la numărul 1 din 1967, deoarece doresc să cunosc cît mai mult din istorie. A nu cunoaşte trecutul este ca renegarea părinţilor sau a face o construcţie fără temelie; istoria este nu numai comemorarea strămoşilor, pe oasele carora stam ci şi pentru a învaţa din ea, pentru a lua ce-i bun, pentru a nu mai greşi.

Articolele din revista sînt foarte interesante şi importante prin tematica abordata, dar mai nou este serialul despre **Istoria creştinismului.** Ar fi util să cunoaştem din istoria bisericii româneşti care a avut un rol covîrşitor în dezvoltarea literaturii. De la un anticar bucureştean am cumparat anul trecut **Istoria bisericii româneşti,** de N. Iorga, vol. II, dar spre regretul meu, n-am găsit vol. I.

MEMORIALIST

Va trimit alăturat — **ne scrie d-na NADIA MARDALE, din** Bucureşti, coperta şi prima pagina din prefaţa broşurii **Basarabia** de D. Zucker, tradusa de Maria Pelivan, soţia luptătorului basarabean Ion Pelivan.

De asemenea, alătur prima pagină din revista **Viaţa Basarabiei,** nr. 7-8/1936, număr închinat în întregime vieţii şi activităţii lui Ion Pelivan, luptător pentru drepturile Basarabiei.

Din motive necunoscute, acest luptător martir, care şi-a început lupta în închisorile ţariste şi a sfîrşit-o în închisoarea comunista din Sighet, este aproape uitat.

Consider ca se face o mare nedreptate, ignorîndu-se aportul lui major la actul Unirii Basarabiei.

Mulţumind pentru materialul documentar trimis, precizăm totodată că în nr. 3/1991 revista noastră a publicat, sub titlul Singura mea ţinta — unirea cu România, **fragmente din memoriile inedite ale lui I. Pelivan, aflate la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.**

ALBUM

DI. PAUL EMIL RAŞCU, din Bucureşti, **după ce se recomandă** un permanent cititor al revistei, **îşi exprimă** satisfacţia de a vedea reproduse pe copertele 1-4 ale nr. 3/1991 un mare număr din ilustraţiile cuprinse în albumul **Poliptic moldav,** apărut în anul 1985 la Chişinau. **În legătură cu acest album, cititorul nostru face unele binevenite completări. Mai întîi, preci-**

DIALOG CU CITITORII

zarea că lucrarea este rezultatul investigațiilor efectuate în diferite arhive, biblioteci, mănăstiri etc. de cei doi autori, Vlad Druc **și** Paul Balan. **Apoi, că multe din piesele reproduse în album au o deosebită semnificație nu numai din punct de vedere artistic, ci și istoric-documentar. Astfel, în aerul reprodus și de noi pe coperta 4 și care, notează corespondentul nostru,** este acum prezentat pentru prima oara intr-o reproducere remarcabila prin acuratețea culorilor **sint reprezentate o serie de figuri istorice din sec XV (prelați și boieri moldoveni, marele cneaz al Moscovei, Ivan III, soția sa, Sofia, fiul lor Vasile etc.).**

Reținem din scrisoarea corespondentului nostru și acest pasaj. Mai reproduceți pe prima coperta a aceluiași nr. 3/1991 și patru sculpturi în lemn de o factura excepționala, atit pentru elocvența expresiei, cit și pentru tehnica execuției, care pun în evidența talentele artistice deosebite ale poporului roman, în special în lucrarea lemnului. Incercați sa alaturați acestor sculpturi altele executate la mari departari de Carpați, în țarile Scandinaviei, și veți fi uluiți de similitudinile ce rezulta între ele.

DOMNITORUL ȘI BOIERII VELIȚI

Dl. ing. HORIA VLADIMIR ȘERBĂNESCU, din București, **atent și... competent cititor al revistei noastre, ne semnalează o regretabilă eroare apărută în nr. 2/1991, p. 6, unde este reprodusă una dintre planșele din albumul cavalerului August von Henikstein.** În revista ea este etichetata drept „chipuri de negustori" ori, în realitate, aceasta acuarela reprezenta tocmai pe domnitor (cel cu cealma pe cap, al treilea din stinga) — Grigore IV Ghica — și pe sfetnicii sai, boieri veliți (sau de rangul I): marele logofat, marele vornic și marele spatar. În album toți sint identificați. În revista apare, evident, o scapare a redactorului care, probabil, a încurcat imaginile caci, doua pagini mai înainte, în albumul amintit Henikstein imortaliza **Negustori și boieri de rang inferior,** care ar fi ilustrat mult mai bine (și mai corect) articolul sus-menționat.

AM IUBIT LIBERTATEA...

O emoționantă mărturie a dragostei de libertate și de cinstire a tradiționalelor legături româno-franceze primim din partea d-lui OCTAVIAN BOTOS, din Timișoara: Aparțin unei familii ce a purtat o mare dragoste pentru Franța și Libertate. Bunicul, la vîrsta de 80 ani, dorea sa traiasca macar o singura zi dupa ce Franța va ieși victorioasă și hitlerismul învins, în al doilea razboi mondial.

Tata, atunci cînd Europa era cotropita aproape în întregime de armatele hitleriste, vorbea public de convingerea sa ca Franta va ieși învingatoare. Poziția lui și a unchiului lui, directorul unui ziar, ne-a adus multe zile de teroare fascista, am fost nevoiți chiar sa ne parasim caminul și sa ne refugiem.

A urmat un alt totalitarism, comunismul, pe care din nou l-am respins. Tata, eu și verișorul meu am fost condamnați politici.

V-am scris aceste rînduri fiindca eu consider ca istoria Romaniei este împletita cu a surorii noastre mai mari Franța, ca exista o istorie de suflet pe care tineretul trebuie sa o cunoasca. Poporul roman totdeauna a iubit Franța și i-a fost recunoscatoare pentru ajutorul ei.

Minunatul tineret care a facut revoluția și iubește libertatea trebuie sa cunoasca bine acest trecut. Și în anii anteriori eu și alții am citit cu multa placere cele mai multe articole prezentate în revista dv., ea fiind una din puținele care a știut sa-și pastreze o ținuta de echilibru și valoare.

Va mulțumește un om care a iubit libertatea, dar nu a avut parte de ea.

IARĂȘI, DIFUZAREA!

Iată o scrisoare care, în emoționanta ei simplitate, este mai grăitoare decît oricare alt comentariu al nostru.

D-le Director, Sînt abonatul revistei **Magazin istoric** de la apariția primului număr din 1967. Am întreaga colecție din care îmi lipsește nr. 7/1990, nu l-am mai găsit, și nr. 2/1991. Factorul nostru este om corect, că îmi este și nepot, de aici nu s-a pierdut niciodată.

Mă supără faptul că n-am făcut niciodată abonament pe o lună sau un sfert sau 6 luni, ci anul întreg. Care este situația de nu am primit nr. 2 pe februarie? Păcat, am 83 de ani, am fost corect cu abonamentul. Ce ziceți, la începutul anului am vrut să fac abonament întreg, dar poștașul mi-a spus numai pe 3 luni. Ce să mai umblăm cu de astea, mai bine spuneți adevărat că nu se poate trage nimeni la răspundere și nu mai facem abonament.

Numărul pe februarie 1991 sînteți obligat să mi-l trimiteți.

L-am așteptat ca pe ziua Paștelui. Vă rugăm să nu vă supărați de observație. Adresa este: **BUTNARU GH. ION,** com. Țibucani, jud. Neamț

I-am trimis noi **bătrînului nostru cititor și abonat, setos (cu toată vîrsta sa înaintată) de istorie, un exemplar din nr. 2/1991. Am făcut-o în mod cu totul excepțional, pentru marea d-sale dragoste față de istorie și revistă. Dar nu putem trimite exemplarele ce le lipsesc — neavînd de unde, întrucît nu avem depozit — tuturor cititorilor și abonaților care ne reclamă neprimirea unor numere din** Magazin istoric, **pentru care au plătit și pe care le așteaptă cu nerăbdarea pasiunii de lectură și cu tristețea de a-și vedea colecțiile descompletate.**

Primim, continuăm să primim într-un ritm alarmant, alte și alte reclamații din partea a numeroși cititori din toate colțurile țării, care ne scriu — cu justificată mîhnire — de necazurile pricinuite de difuzare: numere de revistă pe care nu le primesc în abonament, sau nu le pot procura din rețeaua de vînzare; dificultăți întîmpinate în contractarea abonamentelor; exemplare care ajung deteriorate etc. etc. etc.

Iată numai cîteva astfel de sesizări primite în ultimul timp din partea cititorilor VASILE GORBATAI, din Iași, **AUGUSTIN NEAMȚU, din** Gherla, **OCTAVIAN PINTEA, din** Tg. Lăpuș, **VASILE ZAMĂ, din** com. Urecheni, jud. Neamț; **ION MANEA, din** satul Vlașceni, com. Potlogi, jud. Dîmbovița; **N. POPOVICI, din** com. Ștefan cel Mare, jud. Neamț; **MIHAI BELEA, din** satul Stenea, com. Șeica Mare, jud. Sibiu; **MIRCEA IUGA, din** Sibiu; **ION CIUBOTARU, din** Botoșani, **IOAN GH. BRĂSLAȘU, din** Predeal; **V. GH. DINESCU, din** com. Dragna de Jos, jud. Prahova; **GHEORGHE BUTONE, din** com. Prigoria, jud. Gorj; **MIHAI LEUCĂ, din** com. Cicîrlau, jud. Maramureș; **NIȚĂ ION TINCĂ, din** com. Borca, jud. Neamț; **IOAN STANCIU, din** Bran; **dr. ALEXANDRU JELEȚCHI, din** București, **ELVIRA OLTEANU, din** București.

Ca și în alte asemenea neplăcute situații am transcris aceste reclamații conducerii Direcției generale a poștelor și difuzării presei din cadrul Ministerului comunicațiilor. Un lung și complicat drum al hîrtiilor se așterne în fața noastră și mai ales a cititorilor. Nu avem nici cea mai mică îndoială că toți cei în cauză din Ministerul Comunicațiilor au toate motivele să ne sprijine în colaborarea strînsă spre binele cititorilor.

Dar, reluînd cele spuse de bătrînul nostru abonat: chiar nu-i poate trage nimeni la răspundere pe cei care nu-și fac datoria în difuzarea publicațiilor **față de toți: miniștri, directori generali, directori adjuncți, redacție, tipografie, editură, și nu în ultimul rînd față de cititori. Cu atît mai mult cu cît, în cadrul noului sistem al economiei de piață, aceste deficiențe apărute în difuzarea publicațiilor, acumulate luni la rînd, periclitează însăși existența acestora și creează mari daune morale și spirituale populației.**

CERERI ȘI OFERTE

VALER BRUCHENTAL, Piața Daciei, nr. 1, bl. E, sc. C, et. II, ap. 8, Buzau, **solicită: nr. 1/1987; 2, 10, 11/1969; 8/1971; oferă: nr. 7/1967; 5, 6, 11/1968; 3/1970; 9-11/1971; 2, 4-8/1972; 5, 6, 9, 11, 12/1973; 5, 6, 9-11/1974; 6, 7/1975; 2/1976; 1/1978.**

MOISE STOICESCU, str. Șelimbarului, nr. 27, Cisnadie, jud. Sibiu, **solicită nr. 7/1990.**

ION VÎLCU, str. Țincani, nr. 4, sc. A, ap. 2, București, **oferă colecția 1967-1990.**

MIHAI FILIP, b-dul Cetății, nr. 54, bl. 7, sc. C, et. II, ap. 1, Timișoara, **solicită: nr. 6, 8/1967; 8, 12/1970; 5/1972; oferă: nr. 10/1985; 7, 12/1986; 1, 6/1987; 7, 11/1989; 5, 6/1990.**

GHEORGHE JOLDEȘ, b-dul G. Duca, nr. 3-11, sc. B, et. III, ap. 25 București, **oferă colecția completă.**

CONTENTS (Romanian History) **I. Lupaş** The Mountain, The Sea and The Danube • **T. Gemil** Romanians guarding The Gates of Europe • **D. Berindei** 1828-1848. Romanian Diplomacy (V) • **C. Coposu** Maniu-Titulescu — A Lasting Friendship • Romania in Second World War (II) • In Bucharest, 50 Years Ago • **A. Şiperco** August 1944. René de Weck, The Swiss Minister, cables from Bucharest (XVI) • **H. Holban** Malaxa Factories after 70 Years (III) • **E. Bădescu** 1923. Homage to the Unknown Hero • **Gh. Sébestyen** Gherla and Fagaraş — 700 Years • **A. Popa** 1904. Bucovina renders Homage to Stephen The Great's Memory • **D. Hincu** 1938. Phone Calls bugged (IV) • **L. Mărghitan** Decebal's Treasure • **P. Quinlan** Romanian-American Economic Relations during The Seventieth • **L. Steinberg** Recollections from The Hasefer Bookshop • **J. Julliard** A Tremendous Love for the Romanian People • **C. Popişteanu** "The Case" of Lucreţiu Patrăşcanu's Group

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. Lupaş** La Montagne, la Mer et le Danube • **T. Gemil** Les Roumains — des gardes aux portes de l'Europe • **D. Berindei** 1828-1848. Diplomatie roumaine (V) • **C. Coposu** Maniu-Titulescu: une amitié durable • La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale (II) • A Bucarest il y a 50 ans • **A. Şiperco** Août 1944. Les rapports confidentiels du ministre de Suisse à Bucarest, René de Weck (XVI) • **H. Holban** Les Usines Malaxa après 70 ans (III) • **E. Bădescu** 1923. L'hommage à l'héros inconnu • **Gh. Sébestyen** Gherla et Fagaraş — 700 ans • **A. Popa** 1904. La Bucovine honore la mémoire du prince Etienne le Grand • **D. Hincu** 1938. Ecoutes téléphoniques (IV) • **L. Mărghitan** Le trésor de Decebal • **P. Quinlan** Les rélations économiques roumaino-americaines dans les années 70 • **L. Steinberg** Souvenirs de la librairie Hasefer • **J. Julliard** Un formidable amour pour le peuple roumain • **C. Popişteanu** „Le cas" du groupe Lucreţiu Patrăscanu

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И. Лупаш** Горы, Моря и Дунай • **Т. Джемил** Румыны в защите ворот Европы • **Д. Беринде́й** История и дипломатия (V) • **К. Конеоу** Маниу и Титулеску — прочная дружба • Румыния во второй мировой войне (II) • В Бухаресте 50 лет назад • **А. Шиперко** Август 1944 г. Донесения министра Швейцарии в Бухаресте, Рене де Века (XVI) • **Х. Холбан** Заводам Малакса — 70 лет (III) • **Э. Бэдеск** 1923. Почтение неизвестному герою • **Г. Себештиен** Герле и Фэгэрашу — 700 лет • **А. Попа** 1904. Буковин чтит память Штефана Воевода • **Д. Хынку** 1938. Перехвачённые телефонные разговоры (IV) • **Л. Мэргита** Клад Децебаля • **П. Киплэн** Румыно-американские отношения 70-ых лет • **Л. Штейнберг** Воспоминания и книжного магазина Хасефер • **Ж. Жюльяр** Превосходная любовь к румынскому народу • **К. Попиштян** „Дело" группы Лукрециу Пэтрэшкану

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. Lupaş** Die Gebirge, das Meer und die Donau • **T. Gemil** Die Rumanen wachten an die Pforten Europas • **D. Berindei** 1828-1848. Rumanische Diplomatie (V) • **N. Coposu** Maniu-Titulescu, eine dauerhafte Freundschaft • Rumanien in den zweiten Weltkrieg (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **A. Şiperco** August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest, René de Weck, berichtet... (XVI) • **H. Holban** Die Malaxa-Werke — 70 Jahre danach (III) • **E. Bădescu** 1923. Die Ehrung des unbekannten Held • **Gh. Sébestyen** Gherla und Fagaras — 700 Jahre • **A. Popa** 1904. Die Bukowina ehrt das Gedachtnis des Fursten Stefan der Grosse • **D. Hincu** 1938. Abgehorte Ferngesprache (IV) • **L. Mărghitan** Decebals Schatz • **P. Quinlan** Die rumanisch-amerikanische Wirtschaftsbeziehungen in die 70-er Jahre • **L. Steinberg** Erinnerungen uber die Hasefer-Bucherei • **J. Julliard** Eine riesige Liebe fur das rumanisches Volk • **C. Popişteanu** „Der Fall" Lucretiu Patrascanus-Gruppe

SUMARIO (Historia rumana) **I. Lupaş** La Montaña, El Mar y El Danubio • **T. Gemil** Los rumanos, de guardia a las puertas de Europa • **D. Berindei** Historia y diplomacia (V) • **C. Coposu** Maniu-Titulescu: una amistad duradera • Rumania durante la segunda guerra mundial (II) • En Bucarest, hace 50 años • **A. Şiperco** Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest, René de Weck (XVI) • **H. Holban** Las empresas Malaxa después de 70 años (III) • **E. Bădescu** 1923. El homenaje al héroe desconocido • **Gh. Sébestyen** Gherla y Fagaraş — 700 años • **A. Popa** 1904. Bucovina honra la memoria del Príncipe Ştefan • **D. Hincu** 1938. Conferencias telefónicas interceptadas (IV) • **L. Mărghitan** El tesoro de Decebal • **P. Quinlan** Las relaciones económicas rumano-norteamericanas en los años '7 • **L. Steinberg** Recuerdos de la Libreria Hasefer • **J. Julliard** Un amor formidable hacia el pueblo rumano • **C. Popişteanu** „El caso" del grupo de Lucreţiu Patraşcanu

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din intreprinderi, instituţii, şcoli, etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex 10376 prsfir. Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti 42 427

Le

magazin istoric